
GALLIA,
ſive
DE FRANCORVM
REGIS DOMINIIS
et opibus
Commentarius.
LVGDVNI BATAVORVM,
Ex officina Elzeviriana.
ANNO cIↃIↃcxxix.

Amplissimo, Clarissimo, Doctis-
simoque Viro,

D. IACOBO BALDVINI
BERLICOMIO, J. U. Q. Licentiato, Affini suo plurimum observando & dilecto,

Commentarium hunc de
Regno Galliæ

L. M. Q.

Dedicat

IOANNES de LAET,
IV Kal. Iun. CIƆ IƆ C XXIX.

PRÆFATIO AD LECTOREM.

B*Enevole Lector, in limine hoc te monendum duximus, Commentarium hunc plane diversum esse ab illo, qui anno* CIↃ IↃC XXVI *ex eadem hac officina prodiit, sub titulo*; Respublica sive Status Regni Galliæ, diversorum authorum. *Nam cum in illo festinata opera trium authorum libelli congesti sint, qui fere idem argumentum sibi propositum habuerunt; (nisi quod Claudius Sesellius V. C. maxime in eo laboravit, ut ostenderet, quid in Regimine Galliæ merito desideraretur:) in hoc eandem pene methodum secuti, quam in Hispaniæ descriptione nuper observavimus, illa quæ politices studiosis potissimum observanda esse existimamus, ad certa capita revocavimus, atque ita digessimus, ut unicuique proclive deinceps futurum sit, ea porro addere quæ à nobis forte omissa sunt, quæ-*

que

que ipse aut inter legendum, aut peregrinandum observaturus est. Facies Regnorum atque Rerumpublicarum crebro mutat; itaque perdifficile est, præsentem & veram accurate describere, nisi coram inspicias, & in singula diligenter & caute inquiras. Quare monendi sunt ii, qui aliquando ad Rempublicam accedere meditantur, & in illum finem extera Regna, Principatus aut Respublicas invisunt, ut ipsi diligenter singula examinent, & in adversaria sua secundum nostram methodum conjiciant, ne temere in posterum alienis observationibus fidentes, aut fallantur ipsi, aut alios fallant. Nos quidem maxime probatis authoribus potissimum hic usi sumus, & bona fide singula expressimus; sed gravibus negotiis impediti, commentarium hunc non potuimus penitus perpolire. quod te, benevole Lector, ut æqui bonique consulas, rogamus.

Indiculus eorum quæ hoc Commentario continentur.

I.

GALLIAE totius Geographica descriptio, è probatissimis quibusque scriptoribus collecta: in qua provinciæ singulæ hoc ordine descriptæ sunt.

Lan-

17. De

* 5 7. Por-

XVI. Il-

CATA-

CATALOGVS AVTHORVM,
quorum ſcriptis in hoc commentario uſi ſumus.

Iacobi Auguſti Thuani Hiſtoria.
Claudius Seſellius.
Ioannes Tilius.
Vincentius Lupanus.
Scæuola & Ludouicus Sammarthani.
Ioannes Boterus.
Rudolphus Botereus.
Bernard de Girard. Sr. du Haillan.
Ioannes Bodinus.
Papirii Maſſoni deſcriptio fluminum Galliæ qua Francia eſt.
Ioſephi Scaligeri noticia Galliæ.
Ioannis Chenu Archiepiſcoporum & Epiſcoporum Galliæ Chronologica Hiſtoria.
Les Eſtats, Empires, Royaumes, & Principautés du monde, par le Sr. D. T. V. Y. &c.
Les Antiquités & Recherches des Villes, &c. de toute la France ; par André du Cheſne.
Ioannis Barclaii Icon Animorum.
L'Hiſtoire du Roy Louys XIII, *par Baptiſte le Grain.*
Mercure Françoys.

I.

GALLIAE TOTIUS

GEOGRAPHICA DESCRIPTIO,

E probatißimis quibusque Scriptoribus compendio collecta.

IN Galliæ deſcriptione nihil nobis difficilius erit quam modum tenere, adeo nos hic quod dici ſolet copia inopes facit. quidam ſecundum Parlamentorum diſtrictus, alii ſecundum flumina, alii aliis modis id agreſſi ſunt, & ſatis feliciter perfecerunt; nos ſingulas illius provincias ordine quo jacent delibabimus. Inter provincias autem ut à limite Belgico ordiamur prima ſeſe offert Picardia; itaque ab illa ordiemur.

PICARDIA.

Picardiam, quæ (ut inquit *Thuanus*) præ aliis provinciis & nobilitate & equi-

nem veteris Belgii regiones, quæ hodie Artesia & Hannonia appellantur; ad orrum Luxenburgum & Lotharingiam; ad meridiem Campaniam, & nobilissimam provinciam quæ specialiori nomine Frācia appellatur; ad occasum denique Oceanum Britannicum & Normanniæ partem. Regio est fertilissima, horreumque Parisiorum, atque adeo reliquæ Franciæ: vino caret, ignavia potius incolarum, quam vel cœli vel soli injuria. Dividitur autem in tres partes, in veram, inferiorem & superiorem. Superior hodie pene tota Belgicis provinciis continetur. Vera sub se complectitur Ducatum *Tirasche*, cujus præcipua vrbs Guisa; Comitatum & Vidamiam Ambianensem, Comitatum Veromanduorum, in quo sunt alii quatuor Comitatus, *Soisson, Noyon, S. Quentin,* & *Laon.* Comitatū *Rethelois* cujus præcipua urbs *Rethel*, & Vidamias Corbeiensem & Pequignyam. Principales urbes sunt *Amiens, Soissons, Abbeville, Corbie, Peronne, Dorlen, S. Quentin, Noyon, Laon, Boulogne, la Fere, Beauvais.* Inferior complectitur Santerram, ubi est *Mondidier, Roye* & *Neslez* loca satis munita. Item Comitatum *Ponthieu.* cujus præcipuum

Monstreul eodem comprehendi credunt. Item Comitatum *Boulogne*, Comitatum de *Guynes*, qui à Comitatu de Oye magno canali dividitur, qui oppidum *Guynes* intersecat: sub hoc Comitatu sunt duæ Baroniæ *Ardres* & *Courtembrone*.

Comitatus Oyensis, qui se extendit ad Dunkerkam usque. caput estCaletum.

Præcipui fluvii Picardiæ sunt Somona vulgo *Somme*, amnis non admodum largus (inquit *Masson.*) sed altus: numquam astringitur gelu. uno loco periculosissime navigatur, propter cœcum gurgitem, accolis tamen cognitum. Oritur in vico Veromanduorum Fervaquio, unde S. Quintini municip. petit: inde Peronam progreditur, ubi flumen ponte jungitur; dehinc Corbiam alluit; mox Ambianum; postremo Abbatis-villam; egreditur in mare prope Crotosium Vrbem, Castellum, Portumque Pontivii. Oesia sive Aisia vulgo *Oyse*, cui Fera assidet: Profluit è tenui fonte in saltu prope Hiesson vicum, supra Veruinium. Matrona vulgo *Marne*. oritur in vico à Lingonum urbe distante milliar. uno, qui Balisma appellatur. Axona vulgo *Ayne*, qui prope Noviodunum fluens, apud villam Episcopi vulgo *Pont l'Euesque* in dextra ripa, lapideum pontem habet: in

Aisiam

Aisiam dein illabitur, qui auctus illius aquis recta Compendium petit. oritur in ultimis Rhemorum finibus. Scaldis & denique *Scarpe*. Nunc oppida videamus.

Caletum (inquit *Thuanus*) loco plano positum, & tribus amplius partibus, amne, rivis ac paludibus fere inaccessum, ab occidente portu amplo & mari cingitur, forma quadrata, tribus prominentibus propugnaculis ad angulos distinctũ, & quarto, quod Meridiem respicit, ubi vetus arx surgit; ad hæc pomerio spacioso ex terra spissa cõgesta, uti tunc opinio erat, quod postea falsum patuit, nam arenosum toto illo tractu solum est, quod ad violentos tormentorum ictus instar pulveris dissilit: Fossa item profunda & ampla, in quam amnis Hamia labens, qui urbem alluit, continuo flexu decurrit, & rivi paludem circumjacentem irrigantes, in eum pariter exonerantur: per paludem ad urbem aditus non est nisi per aggerem, cui Novembriga imposita est: per mare navibus in portum ingressus non patet, nisi permittentibus Risbani præsidiariis. Ab Anglis receptum oppidum à Duce Guisio VI Idus Ian. CIↃ IↃ LVIII. Arx forma quadrata IV propugnaculis distincta, duobus in portum prominet. Alterum quod contra urbem ulte-

bili ad primos tormentorum ictus dissilitura, ab Hispanis continuata ad meridiem pulsatione concidit, atque ita captum oppidum anno cIↄ Iↄ XCVI. Sed rursus à Rege recuperatum.

Samarobriga (vulgo *Amiens*) in Ambianis caput gentis, (inquit *Thuanus*) urbs dives ac populo armorum, ut in limite, non inexperto potens, templisque ac pulchris ædificiis ornata, ob præcipuam in Reges fidem ab antiquo amplissimis privilegiis quoque donata fuerat, custodia urbis penes decurionum collegium, quod in ea magnæ autoritatis erat, manente; itaque neque novo tributo ullo neque præsidio tam intra urbem, quam in suburbiis accepto, gravari posse per privilegia sua causabatur, ut fide, sic libertate semper inviolata servata usque ad postremos tumultus Gallicos, à quibus in partes ut pleræque aliæ raptata, tandem Regi conciliata rursus antiquorum privilegiorum confirmationem impetraverat. Anno cIↄ Iↄ XCVII. ab Alberto Austriaco ex insidiis capta; & eodem anno à Rege Henrico per deditionem recepta. Ab ortu Somona ex Corbia descendens urbem intrat, & divortio aquarum Septentrionem versus tendens, ar-

Abbatis-villam verſus tendens; tribuſque pontibus in urbe jungitur & cum altero brachio confluens inſulam oblongam efficit, ad Monteſcutanam portam humilior quod editior ſit locus.

Pequigninum infra Ambianorum oppidum eſt trib. mill. ponteque jungitur; inquit *Maſſon.*

Corbia IV. mill. ſuper Ambianum, in limite, ad Somonam ſitu munitum & Cœnobio venerandæ antiquitatis & exquiſita librorum ſupellectili olim inſtructo nobile, (inquit *Thuanus.*) Corbia ſupra Samarobrigam ad Somonam ſitum eſt ſicuti Pequininum infra, ut qui hæc duo loca teneat, taurum id eſt urbem mediam ambobus cornibus tenere videatur.

Bononia Comitatus variis amnibus rivuliſque humectatur; Archia qui per Arquenſe oppidũ, fanumq; Audomari Gravelingam petit. Inde non procul eſt Scalenſe æſtuarium ad uſq; Ardeiam arcem æſtuans. Nec deſunt æquorei rivuli duo, Marquiſianus & Boloniacus. Eſt & Hautia ſive Heſdin amnis Heſdino oppido nomen ſuum cõmunicans. Sequuntur deinceps Põtivorum paludoſa fluenta & Cauchiæ flumen. Horum vero amnium nonnulli, piſculenta efficiunt ſtagna ſeu vi-

jusmodi sunt *Le vivier de Hames*, *d'Andre*, *d'Ardres*. Collibus arenariis universus hic tractus secundum littus maris septus est. In interiore vero regione sunt, quos sua lingua vocant *les Monts de S. Ingelvert* & *les Monts de Neufchastel* & *Dannes*. Silvis vero ac lucis omnis fere conspersa regio, cujus partes *le bois de Surene*, *Celles*, &c. Indigenæ morosi habentur, sibi ipsis plus satis indulgentes.

Bolonia oppidum duplex, Superius & Inferius; illud altiore situm loco, firmis muris, & profundis fossis cinctum; hoc Burgus tantum fuit antequam ab Anglis obsideretur; & planiora occupans amari adluitur. Alterum ab altero passibus distat centum aut circiter. Oppidum hoc ab Anglis recepit Rex Gal. anno cIↃ IↃ L.

Bononiæ Comitatus satis est amplus. Totus hic tractus arenosus est, ejus generis arenæ, quam urentem vocant. Initium Boloniæ comitatui à montibus S. Ingelberti, procurritque ad fluvium Caucham, quæ ejus longitudo; Latitudo ad lucum usque Tournohensem porrigitur. Dignitatem hic Comitatus adeptus est tempore Caroli Calvi. Erectio Episcopatus Boloniensis facta est anno cIↃ IↃ LXVI. *Masson*.

Portus (*le Portet*) id oppidum duobus à Bolonia milliarib. abest, interjecto flu-

mine, quod æstu maris intumescit & latericio ponte jungitur. *Thuan.*

Bononiensi comitatui succedit Guinensis, qui disterminatur à Comitatu Oyo per canalem majorem, qui oppidum ipsum præterlabitur, territorium fere reddens inexpugnabile: primarium oppidum Guines, in duas divisum partes, quarum una in paludibus sita, altera in continenti; loci natura munitum & validum. Cepit Rex Henricus II misso illuc Francisco Lotharingo Guisiæ Duce ann. cIↃ IↃ LVIII. Visuntur & alia oppida, *Harincourt, Penplinge, Conquelle,* Portus Nivelletius. Continet Comitatus hic sub se Baronatus Ardresium & Courtembronensem, singulos à suis dictos oppidis, quorum unum Ardres vulgo, alterum Courtembrone. Item Fiennensem Baronatum.

Ardea oppidum licet ambitu parvum, tamen & situ & arte munitissimum, ab Anglis olim intactum, ideoque vulgo inter Gallos dicebatur, virginitatem adhuc servare; clivo insidet, ex quo subjectos campos despicit spatio leucæ nec amplius qua latissime porrecto; planiciei sylvæ undique circumdatæ, insidiis opportunæ. Tribus à Caleto, duabus à Guines leucis abest & circumdatum Caleto ter-

suburbium est paludibus cinctum, quod urbi subest.

Abbatis villa (vulgo *Abbeville*) Pontivensis Comitatus metropolis; super Aisia sita. Pontivium dicitur à numero Pontium quibus opus est ad trajiciendas paludes, stagnaque varia, quæ sese effundunt in Oceanum prope Galarici Monasterium, atque oppidum nunc Valerii (*S. Valerii* vulgo.)

Pons Remigii ad Somonam locus idoneus ad tuendum illum tractum & prohibendum transitu hostem. *Thuan.*

Perona munitissima ejus provinciæ urbs. hic Somona flu. ponte jungitur.

Noviodunum (vulgo *Noyon*) oppidum Suessionum, prope id Arcona fluens apud villam Episcopi in dextra ripa lapideum pontem habet; (vulgo *pont l'Evesque.*) *Masson.*

Crotosium (vulgo *Crotoy*) Vrbs, Castellum & Portus Pontivii: Somona flu. haud longe hinc in mare descendit. Idem.

Vervinium *(Vervin)* urbis nomen est sitæ in confinio Annovicorum id est in regione Tierascbia; estque in edito monte situm, quod & natura admodum validum est & expugnatu difficile & aliunde satis munitum.

Belvacum *(Beauvais)* clarissima urbs, sedesque Episcopi: deducitur intra ur-

bem rivus canali exceptus qui eam perluit. prope fluunt Thara & Therina. Thara autem lapideum pontem habet antequam in Aisiam labatur, a quô ponte collocatis equis tractoriis efficitur ut facilius magna onera ex Aisia accipiat, cujusmodi sunt navigia sale onusta.

FRANCIA.

Picardiam ad Occidentem attingit Francia, provincia peculiariter ita dicta, olim à Bellovacis & Parisiis habitata, quorum Lutetia hodieque metropolis est: continetque Vicecomitatum Parisiensem; Ducatum Valesium, campos Vrapisiorum (vulgo *le Hurepois*) & *les Gastinois*.

Lutetia (inquit Thuanus) in Parisiensi agro sita, solo omnium rerum abundantissimo, medio fere fluv. Sequana secatur, qui in Heduis ortus, per Tricasses acceptis Alba juxta Pontem, & prope Moretum Lupa, Melodunum & Corbolium alluit, & ad confluentem infra Carentonii pontem, Matronam excipit, urbis nutriculam vulgo appellatam, ob copiosum qui eo fluvio subvehitur, commeatum; inde infra urbem sinuoso adeo flexu labitur, ut Possiacum, quo ab urbe itinere terrestri leucæ VI putantur, navi-

cas flumen invitum abſcedere, ita anfractuoſo ac leni curſu cunctos viciniæ regionis angulos pervagatur, ut annona populoſiſſimam urbem juvet; ad confluentem S. Honorinæ Eſiam excipit, alteram Lutetiæ nutricem, qui flu. in Tiracenſi agro ortus juxta Faram Veromanduorum ac Noviodunum decurrens, Vela ex Remis & Axona è Sueſſionibus labente auctus, Compendium alluit & commoda ſubvectione commeatum ex abundantiſſimis illis Provinciis in urbem importat. Sequana autem adeo miti alveo labitur ut adverſo flumine navigabilis, & navigiorum, grandioribus navibus haud multo inferiorum, capax ſit; quo fit ut ex Rotomago & fluminibus quæ in Sequanam infra Rotomagum exonerantur ſubvectio abundans & commodiſſima ſit. Quibus commoditatibus effectum, ut urbs initio modica in eam magnitudinem qua cum maximis toto orbe certat, excreverit. quam ſi aditibus præcluſis obſtruxeris, dubio procul eſt, quin tanquam inciſis venis validum ac robuſtum illud corpus ſtatim concidat ac exanimetur. Pariſiorum civitas (inquit *Maſſon*) olim inſula quam Sequana facit comprehendebatur: nunc in utraque ripa, in dextra quidem urbs vaſta atque ingens, in ſiniſtra univerſitas appoſita eſt. Inter

has media eſt inſula,duplo longior quam latior, quam fluvius ab Oriente labens circumfluit. quadraginta ad ſummum jugera terræ continet ut menſores aſſerunt. Iulius Scaliger duodecim millia domorum intra muros numerat, præter eos vicos qui ſunt in pomeriis, quorum capacitas longe urbem dicitur ſuperare: Maſſon. ſub Henr. IV. civitatem quingentis domibus auctam ſcribit. Pontem qui inſulam & urbem jungit cum eſſet ſublicius & ruinam minaretur Ludovic. XII. lapideum fieri curavit, in quo ſunt ſex fornices præaltæ, & ſupra fornices utrinque domus ejuſdem altitudinis & latitudinis. Henric. III. & alterum pontem lapideum inchoavit, quem Henric. IV. perfecit; qui & plurima magnificentiſſima opera hic fieri curavit. Sed hæc urbs adeo nota eſt ut de illa plura dicere non ſit opus.

Inſula Franciæ ut vulgo vocatur, continet omne id terrarum ſpatium, quod eſt inter S. Dionyſii oppidum & Poſſiacum, quantumque Sequana multimodis gyris complectitur. Dionyſii Fanum (inquit) paulo plus IIII CIↃ paſſ. Lutetia diſtat, ſitu firmum, quippe in loco plano & undique paludibus interſecto poſitum, ſed muro gypſaceo admodum humili &

ſoſſa anguſta nec multum profunda olim vallatum. Celeberrimum eſt oppidum opulentiſſimis Regum Franciæ monumentis.

Poſſiacum (*Maſſon*) abeſt ab urbe ſex lucis.

Vexinium, nam & hæc Vicecomitatus Pariſienſis pars, extendit ſe ad Claremontium Bellovacorum; ſed nomen Provinciæ fere exolevit.

Vrapiſiorum ager exordium ſumit à Sequana infra minorem pontem Pariſiorum, & ſecundum ripam fluvii ſe extendit ad Corbolium, Melodunum & Moretum. ubi à Gaſtinenſi agro ſeparatur per Therinam amnem (vulgo *Verine*) qui in Lupam ſe exonerat. In hac provincia jacet magnificentiſſimum Fontis Blandi palatium. Corbolium oppidulum eſt (inquit *Thuan.*) ad Sequanam v. ſupra Luteciam leucis poſitum in angulo, quem amnis Stampis per Eſſonam proximum pagum in via Lugdunenſi, labens efficit, foſſa ex eo derivata ab altera parte inſulæ ſpecie clauſum. colles duo loco imminent ex quibus tormentis infeſtari poteſt. collique uni ſuburbium ſubeſt quod cum oppido ponte lapideo conjungitur & in imo ponte ſuburbium verſus arx veteri ſtructura debilis.

Melodunum (inquit *Thuan.*) ſupra

Corbolium ad Sequanam ſitum oppidum, licet ambitu parvum Lutetiæ inſtar triplex eſt & duobus lapideis pontibus conjungitur; in medio arx eſt ſtructura antiqua. ſpatioſius oppidum eſt qua Briam ſpectat. Diſtat à Regia Fontis Blandi IV. paſſ. m. Moreto II.

Gaſtinenſis denique Provincia, complectitur Ducatum Stampenſem & Nemoroſium; Comitatum Rupifortenſem & Moretenſem alioſque; oppida ſunt Milly & montis Argiſi oppidum vulgo Montargis, oppidum (inquit *Maſſon*) cujus pars in edito colle cum valida arce viſitur, unde ſylvas & campos regionis Vrapiſiorum, procul deſpicere facile eſt.

NORMANNIA.

Normannia ampliſſima Provincia, fines habet ad ortum Eptam flu. qui illam à Francia dividit; hic è fonte cognomine oriens duabus leucis aut circiter à Gornaio, ſecat Giſortium & apud Guidonis Rupem (vulgo, *Roche Guyon*) ſeptem à Giſortio leucis Sequanæ permiſcetur. Ad Occidentem fluv. Crenonem vulgo *Cenon* aut *Coeſnon*. hic à Fulgeriarum valida munitione fluens Britanniam à Normannia dividit ad pontem Orſon,

nem mare Britannicum; ad Meridiem Cenomanos.

Dividitur in ſuperiorem & inferiorem: in ſuperiore ſunt tres Ducatus, Alenconius, Aumalius, Longevillanus. Comitatus ſeptem, *Eu* ex parte, nam pars in Francia eſt; *Harcourt*, *Evreux*, *Tancarville*, *Malevrier*, *Mortain*, & *Mongommery*: quibus addunt *Vexin le Normand.* & Baronatus *l'Aigle*. In inferiore cenſentur, *le pais de Caux*, *de Beſſim*, *Conſtantin*, *Hovinet*, *Yvetot*, *Le vaux de vire.*

Metropolis hujus Provinciæ Rotomagus: urbs hæc (inquit Thuan.) à Meridie Sequanæ æſtuario clauditur, quod ponte lapideo eximii operis jungitur, & in ulteriore ripa S. Severi ſuburbium habet; ad Septentrionem præaltos colles impoſitos ſpectat, & ad pedes eorum Albetam amniculum, qui Darnetalium, pãnificio nobile municipium alluit, tum quaſi in ſuburbano poſitos & lætiſſimos paſcuis campos habet. Ad ortum ſupra viam Pariſienſem in præcelſo aliis contiguo colle S. Catharinæ cœnobium eminet à Gabriele Comite Mongomerio quondam munitum: ab eadem parte Robeca amnis influit, & juxta Santhilarianam portam intra urbem receptus XI. molatrinis ſervit, & inter Portuenſem

&

& Guilielmi Leonis portas in Sequanam exoneratur. Vetus Palatium forma quadrata in imo angulo, qui Caletense suburbium altero latere respicit, situm est, & Sequanæ altero latere imminet: arx semidiruta ad occasum vergit, inter Boveroliam, sed huic propior, & Caletensem portam sita.

Arborica sive Abrinca vulgo *Auranches*, urbs maritima in edito tumulo sita, qui Oceano imminet, valido muro & profundissima fossa cincta; suburbia habet ampla; denique sedes est antiqui Episcopatus.

Eburonicum vulgo *Evreux* urbs Episcopalis insignis, prope quam Audura amnis labitur. hæc comitatui nomen dat, in quo præterea hæc sunt oppida; *Vernon*, quod egregium pontem lapideum habet; *Aigle* quod Ailla flu. lambit: *Passey*: *Iurey*: *Tuillieres*, *Conches*, *Bretueil* juxta pulcherrimum nemus; *Rugles*, *Bruin* & *Hermeinville*.

Bajocassium urbs vulgo *Bajeux* ab Oceano leuca & dimidia distat, Episcopatu illustris; alluit ad orientem amnis Aura; itemque Droma una circiter leuca ab urbe labitur, valde periculosus: portum habet ad mare.

Ad hunc Episcopatum pertinent plu-

Caen, quam idem Olena interluit, ponteque jungitur è tribus fornicibus composito; hic quoque Vdo amnis vulgo *Ou.'en* in Olenam confluit. Navigia magna ab Oceano Cadomum magno ipsius commodo quæstuque civium, à fluxu maris impelluntur.

Sesuvii vulgo *Seez* urbs Episcopalis, quinque leucis distans ab Alenconio. interluit Olena fluv.

Sub Episcopatu item Sesuviensi comprehenduntur plurimæ urbes tam in ducatu Alenconio quam ditione Perchensi.

Vexinensis agri præcipuum oppidum est Gisortium; munipium (inquit *Masson*) elegans & bene situm.

Regionis quam vocant de Caux, (Caletes antiquitus fuisse quidam opinantur) præcipua urbs est Dieppa: Dieppa egredientibus (inquit *Thuanus*) duo colles occurrunt, à Betuna amne, qui Essuorum oppidum alluit & in quem leucarum II. spatio maris æstus refluit; divisi. dextrum latus palus occupat & prata fere semper irrigua ab utraque amnis ripa ad pedem usque collis porrecta. ad lævam Arcuense municipium jacet & alteri colli imposita arx, quæ planiciem satis latam in summo colle sese aperientem despicit. Vrbs portum habet satis notum. Reliqua sunt; *Harfleu*: Honflorium in æstuario

rio Sequanæ ſitum Caſtellum, collibus undique veluti concluſum.

Portus Graciæ, quem Franciſc. I ædificare cæpit adverſus vim Anglorũ, Henricus vero filius illius egregie munivit.

In Conſtantienſi territorio præter oppidum *Conſtances*, Caſtra Conſtantia vocant, ſunt *Valoigne*, Cheriburgum muniтiſſimum oppidum ad mare, & alia quædam minoris momenti.

Ivetotium (inquit *Thuan.*) municipium eſt hodie illuſtriſſimæ & antiquitate & meritis Bellajorum familiæ, regni titulo ex ea occaſione celebre, quod cum Clotharius R. dum Auguſtæ Sueſſionum eſſet, circa S. ann. Iↄ XXXIV Valterum loci dominum à bello contra Saracenos bene geſto reducem, ſibi olim inviſum ipſo Paſſionis Dominicæ die, in ſacello agnitum, arrepto unius è ſtipatoribus gladio occidiſſet. Nam Agapeto Pontif. diras interminante, niſi Rex de cæde tanto ſacrilegio patrata uxori liberiſque interfecti ſatisfaceret; ille ut piaculo ſe ſolveret, fidem ratione beneficiarii fundi à Valteri hæredibus ſibi tanquam Regi ac ſupremo domino debitam, remiſiſſe dicitur &c. Et fide huic hiſtoriæ derogata,

Falesia (vulgo *Falaise*) in clivo munitum situ oppidum & aquæ inexhaustæ stagno ab ima parte circumdatum arcem secundum Cadomensem omnium provinciæ firmissimam habet. Gibræum tanquam suburbium illi annexum, nundinis tota provincia celeberrimum.

BELSIA.

Belsia (vulgo *la Beausse*) dividitur in tres partes; superiorem nempe, inferiorem & mediam. Superior initium sumit à Vico qui vulgò *Ablys* appellatur, petens porro Carnutum agros & ulteriora. In ea sunt primo Carnutum regio vulgo *le Chartrain*, sub qua censentur Comitatus Drocensis & Montifortius; cujus oppida sunt *Dreux* & *Montfort*. Deinde Andegavensis Ducatus & sub illo Comitatus Maine. Tertio Comitatus Perchensis, in quo sunt *Perche gouet* cujus principale oppidum est *Nogent le retrou*, & *Haulte perche* cujus præcipuum oppidum *Mortaigne*. Inferior campestris omnino & plana; porrecta inter Episcopatus Aurelianensem & Carnutensem; ab oppido Stampensi procurrit versus Orientem quidem ad Senones usque, versus Meridiem ad pontem Aurelianensem: in ea

Ferté, *Clery* & *S. Laurens*. Mediæ tribuitur quicquid est ad utramque Ligeris ripam ab Rotomago Vendocinum usque, hinc autem in dextra ejusdem Ligeris ripa quicquid Castelloduno porrigitur Blesas & ad Turonensium usque agros. In illa sunt primo Comitatus Blesensis, sub quo Dunensis Comitatus cujus præcipuum oppidum Castellodunum, & Comitatus Tornodori. Deinde Vindocinus Ducatus; tertio Ducatus Turonensis.

Belsia Carnutum (inquit *Masson*) frumentaria regio est, à Ligerique & Aurelia protenditur leucis xv. Stampas usque, & à Stampis Lutetiam xiv. leuc. minores numerantur, quas singulas metimur II pass. m. Hæc regio neque montes, neque fluvios, neque sylvas, neque vites habet, nec prata nisi paucissima, propterea putei Belsiani, fontes à prætereuntibus vocantur: in eadem raras arbores nasci nec natas crescere ajunt propter tophum lapidis genus: puteique in ea regione altissimi sunt, quia regio ipsa alta. *Frumenti* hic summa ubertas, & non sine causa urbis Parisiorum granarium appellatur. Aquas vero pluvias Belsiani habent ad aquandum animalia, easque in concavis colligunt locis & resides arte faciunt,

tres) urbs Belsiæ primaria à planitie spaciosa excipitur & præcipiti descensu in vallem subjectam porrigitur, ac Dura fluvio interluitur, qui Curtavilla labens intra urbem ad Ceresiacum Blasiam excipit, & per Droçum & Alnetensem arcem, tandem ad pontem arcus paulo supra Rotomagum in Sequanam influit. Fluvio molatrinæ urbis usui impositæ sunt, qui in id ab antiquo alveo, qui paulo longius fluebat, derivatus fuit ab oppidanis.

Drocæ (vulgo *Dreux*) urbs antiqua & pulchra; & Druydum quondam conventu nobilis, uti creditur.

Ducatus Andegavensis incipit à pago *Chousay*, & definit inter *Moncontour* & *Herraut*, ubi Pictaviense territorium orditur, quod limitem illius claudit ad Meridiem; ad Orientem habet Turonensem & Vindocinam ditiones; ad Septentrionem Comitatus *Maine* & *Laval*: ad Occidentem Britanniam. Regio fertilis & amœna: colles vitibus consiti, & vina alba hujus provinciæ optimæ notæ. Metropolis Ducatus Andegavum vulg. *Angiers*, ad utramque Meduanæ ripam sita, quam pons lapideus jungit. Academia hic celebris.

Sunt præterea in hoc ducatu; Salmurium cum arce ad Ligerim in edito colle

 posita;

posita; ripæ fluminis lapideo ponte junguntur. *Montreneau*, *Bauge*, *la Flesche*, *Segre* &c.

Huic Ducatui fidem feudi jure præstant Comitatus Cenomanensis (vulgo *Maine*) Vindocinus (vulg. *Vendosme*,) Beaufortius & *La Val.* Cenomanensis præcipuum oppidum est, Cenomanum vulg. *Le Mans* Episcopi sedes. ad Sartræ fluvii ripam.

Vindocini, nunc Ducatus, præcipuum oppidum Vindocinum vulgo *Vendosme* urbs ad Ledum sita, fossa & firmo muro cincta, in summo arcem saxo impositam habet, undique qua parte urbem spectat, prærupto, qua campos fossa profunda, muro & turribus vallatam. Ejusdem Castella sunt Laverdinum ac Montorium.

Aurelia antiquis Cenabum (inquit *Masson*) urbs pulcherrima & frequentissima; pontem habet è quadrato lapide constructum per quem in agrum Biturigum transitur, in viciniaque ejus Ligerulus (*Loyret*) oritur tantus in ostio, quantus erumpit è fonte; altum enim fluvium & navicularum patientem emittit; exiguus quidem cursus amnis, sed liquidus & altus; fons distat ab urbe II. M. pass. magna urbi commoda & toti viciniæ adfert quovis tempore & qualibet anni par-

quidem Syrio, nec gelu astringitur: Itaque cum Lyger glacie durescit (ut quandoque accidit) & ob hanc causam molatrinæ cessant, ad molatrinas hujus rivuli curritur, quæ in illo plurimæ. Territorium urbis multum incolitur, fertileque est, & omnibus rebus abundans; uti sunt omnis generis grana, vinaque præstantia, prata, pascua nutriendo pecori, stagna in quibus pisces servantur, ligna, sylvæ, lanæ. Vrbs aere bono, puto, nitido & sano: vinum hic præstantissimum, sed quod Regiis mensis inferre vetitum, quia natura corrosivum putatur. Vrbs hæc sub Merovingis Regibus, quum regnum Franciæ inter filios dividebatur, secundi Regni metropolis fuit; hodie secundo genito filio Regis Ducatus nomine in Appennagium ut vocant attribuitur. In hac celebris est Academia.

Comitatus Blesensis præcipuum oppidum est Blesæ, vulgo *Bloys*, ad ripam Ligeris, partim in clivo, partim in planicie conditum: cœlum hic serenum, ager fæcundus, & tritici vinique ferax, omniumque rerum copia affluens.

Ducatus Turonensis principalis civitas est Cæsarodunum, vulgo *Tours*, quæ ingenti lapideo ponte multarum fornicum excellit. Nec vero (inquit *Masson*)

æſtas atque autumnus ſuaviores ſint, vel pira meliora, cæterique fructus præſtantiores. Cætera oppida ſunt Caſtellio, ſuper Angerem flu. vulg. *Indre:* Amboſia cum ſuo Caſtello ſuper Ligerim, amæniſſima urbs: Mons Richardi: *Chaumont, Cormery, Loches* oppidum atque arx municiſſima ſuper Angerem flu. *Paulmy* oppidum & arx: Chinon ſuper Vigennam cum arce in edito monte ſtructa. Inſula Burchardi. *Champigny* oppidum & arx: Laudanum vulg. *Loudun* oppidum partim in clivo, partim in planicie conditum cum municiſſima arce in edito colle.

Dunum Caſtrum (vulgo *Chaſteau Dun*) in edito ſitum eſt loco (inquit *Maſſon*) unde deſpectus in planiciem eſt: præterfluit Ledus qui paulo inferius Arulam excipit. Duni habitantes feruntur ſubtili eſſe ingenio & ab uno verbo quod protuleris ſenſum animi tui concipere, unde natum proverbium; *Il eſt de Chaſteau Dun, il entend à demy mot.*

Ancium (vulgo *Ancy le Franc*) ad Comitem Tornodori pertinet, eſtque unum ex pulcherrimis ædificiis & ſtructuris Regni.

CAMPANIA.

Campania, campeſtris & plana provincia, unde illi nomen, vulgo dividitur

rem : sub inferiori comprehenduntur Tricasses, Ioignii, Bassignii, Vallage. Superiore territorium Pertense.

Metropolis illius Augusta Tricassium ut Thuanus vocat, vulgo Troyes, ad Sequanæ ripam, in planitie sita; urbs amplissima & veterum Campaniæ Palatinorum Comitum sedes & sepultura; & locupletum mercatorum familiis nobilis. Arcem habet munitissimam.

Bassiniæ regionis præcipuum oppidum est Calvus mons vulgo *Chaumont*. Calvimontis municipium (inquit *Masson*) altæ rupi superimpositum, cujus radices subluit Suisia limpidissimus amnis. Is fluit juxta Calvum montem à Meridie, ut Matrona à Septentrione, ortus quatuor aut quinque milliaribus supra id oppidum, in via qua Divionum itur. Arcem habet rupi impositam, ita ut & natura & industria munitissima judicetur. Præterea *Montigny*.

Vallensis ditionis oppida sunt, Vasseium vulg. *Vassy* ad Bloisæ amnis ripam; ditionis Guisiæ. Fanum S. Desiderii, cum sua arce: *Ianville* Familiæ Guisiæ oppidum (alii scribunt *Iointville*) arx præruptæ rupi insidet, & ad radicem illius oppidulum situm est, partim muro partim Matrona flum. cinctum, & alia aliquot ignobiliora.

Superioris Campaniæ ſive territorii Pertenſis vulgo *le Païs de Pertois*, præcipua urbs Victoriacum, non illud (inquit *Maſſon*) quod Hiſpani ſuperioribus bellis incenderunt, ſed quod à Franciſco I Rege nomen accepit, & ab incenſo diſtinguitur hac qualitate (vulgo *Vitry le Francois*.) Victoriaci autem Matrona navigiorum patiens eſſe incipit uſque ad oſtium. Diſtat autem Victoriacum Franciſci R. ab altero non niſi quarta parte leucæ, & Matrona inſtar foſſæ illi ſervit, ut Saltus amnis alteri.

Sub Campania porro comprehenduntur, licet illi minime ſint ſubjecti, Ducatus Remenſis & Lingonenſis; Comitatuſque Catalaunenſis, Lignienſis & Mortenſis.

Remenſis Ducatus & Archiepiſcopatus Metropolis eſt Durocortorum Remorum, vulgo *Reims*; Hic Galliarum Reges inungi & inaugurari ſolent, illiuſque Archiepiſcopus Dux eſt, primuſque Par Franciæ.

Lingonenſis Ducatus Metropolis eſt Andomatunum Lingonum vulg. *Langres*, Epiſcopalis civitas, cujus Antiſtites ſunt Duces & Pares Franciæ, in finibus Campaniæ & Burgundiæ quam

tam situ quam industria, & loco amœnissimo sita.

Catalaunensis Comitatus caput est urbs Catalaunum vulgo *Chalon en Champagne*; Civitas Episcopalis ad Matronæ ripam sita in planitie, egregiis mœnibus & excelsis turribus decorata. Illius Episcopus Comes est & Par Franciæ.

Ligniensis Comitatus caput est oppidum Lignium vulgo *Ligny* ad Saltum fluvium, primæ vetustatis.

Campaniæ præterea conjungitur Bria, antiquus comitatus, vulgo *la Brye*: initium sumit à Cretelio pago, haud procul Ponte Charantonio, ubi Matrona Sequanæ miscetur; quorum ille Campanos fere, hic Gastinenses à Briensibus separat. Quicquid enim ferme inter hæc duo flumina ad Burgundiæ usque Comitatum interjacet, Briensibus adscribi solet. Hujus provinciæ oppida sunt, Castellum Theoderici, vulgo *Chasteau Thierry*, dives & frequens oppidum, quod à Blasia amne alluitur. Meldorum urbs vulgo *Meaulx* ad Matronæ ripam, qui hic ponte lapideo jungitur, urbs amœna & munita super collem sita, ita ut gratissimum habeat prospectum. Thuanus Meldorum civitatem in Briæ comitatu præcipuam vocat. Provinium vulg. *Provins* oppi-

pulosum ; sæpe inundationibus infestatur, amniculo Vosia (vulgo *la Vousie*) quo alluitur, imbribus intumescente.

Campanię quoque accensetur Archiepiscopatus Senonensis ; cujus principale oppidum Agendicum vulgo *Sens*.

Archiepiscopalis urbs ad Icaunam amnem (vulg. *Yonne*) sita, longe antiquissima, pulchra, frequens & validis muris munita, ad radicem collis sensim versus ripam fluminis declinans.

BRITANNIA.

Britannia nobilissima Provincia fines habet ad Orientem quidem Normanniam & Andegavenses ; ad Meridiem Pictones ; ad reliquas plagas mari Britannico alluitur, in quod supra reliquas Galliæ Provincias ingenti cornu prominet. Est autem in duas (ut inquit Masson) divisa partes, in superiorem, in qua Nannetes sunt & Redones & Veneti ; & in inferiorem, in qua cæteri omnes Britanniæ populi, & maxime ii qui à Britannia majori, nunc Anglia, venisse in illas partes existimantur & sermone & lingua ab aliis Britannis plane differentes. Itaque Britones Gallos vocant superioris Britanniæ populos ; inferiores vero Britones tonantes, quod non loqui, sed tonare vi-

Britannia Provincia (inquit idem) novem Episcopatus habet, quorum sedes in totidem primariis urbibus constitutæ sunt. Prima ad Ligerim in urbe Nannetum, Secunda Venetum: Tertia Redonum; Quarta Dolensis, Quinta Maclouiensis; Sexta S. Brioci: Septima S. Pauli Leonensis; Octava Corisopitensis; Nona apud Trecorenses; quorum alii ad Inferiorem Britanniam pertinent, alii ad Superiorem. Notandumq; est, in eadem Provincia homines utriusque sexus, cætera animantia nec non arbores minoris staturæ ut plurimum esse quam in aliis Galliæ Provinciis seu vicinis seu procul ab ea disiunctis, cultioremque secundum Oceanum esse quam alibi, quod in iis locis frequentior habitatio sit, propter commoda quæ maris vicinia advehit, sed in media *Landa* quæ appellatur, cætera infertilia, utilia tamen pascuis animalium. in eadem Provincia & aliis non adeo remotis à mari Leprosorum copia videtur.

Superioris metropolis est Nannetica urbs vulgo *Nantes*, Episcopi sedes & singulare hujus Provinciæ emporium. Apud Nannetes (inquit Masson) pons Ligeris est, omnium quos habet longissimus, propter latitudinem fluminis; (centum enim passus continere dicitur) lapideus

five ſaxeus; cujus finem in adverſa ripa Pilmium parochia attingit. A S. Nazario ejuſdem fluminis oſtio ad Nannetas leucæ ſunt circiter duodecim. Hanc urbem etiam interluit Ardra amnis Ligerim petens : Hic Principes ampliſſima arce conſtructa manere conſueverant.

Proximum locum occupat Condate Redonum: (vulgo *Rennes*) vel potius primum; nam Thuanus Provinciæ caput vocat; & in ea hodie Senatum Semeſtrem reſidere ſcribit, qui alias ad Condivicinum Nannetum habebatur.

Tertium eſt oppidum Dolum, olim arx : vulgo *Dol* ſive *Doul.* Epiſcopum habet.

Quartum oppidum Fanum Briocenſe vulgo *S. Brieu*; oppidum non ignobile & ſedes Epiſcopalis : Rupes ibi excelſa tutam præbet navibus ſtationem; in eà arx urbi protegendæ excitata.

Quintum Fanum S. Maclovii vulgo *S. Malo* : urbs Epiſcopalis & ſingulare Emporium, in inſula ſita ad mare Britannicum; diſtat ab Aletha 11 millib. paſſuum, è qua ſedes Epiſopalis huc tranſlata.

Sextum *Dinan* oppidum pulchritudinis eximiæ, & in deliciis aliquando Britanniæ ducibus, præterfluit fluvius Rin-

cum cui nomen Landæ Menaiæ & influit in mare prope Maclovium.

Sunt & ſuperioris Britanniæ alia oppida, *Rieulx*, *Chaſteau-Bryant*, *Lamballum*, *Vitray*, *Iugon*, *S. Aulbin du Cormier*, *Montcontour*, *Plorel*, *Iocelin*, *Maleſtroit*, *Pontingi*, *S. Iulian*, *Encenis*. Ancenifium (inquit Maſſon) portorium magni nominis, quod tributa rerum quæ extra Regnum per Ligerim & Oceanum evehuntur, ibi ſolvi præſtariq; oporteat.

In inferiore Britannia urbs & oppida celebriora ſunt; Venetia vulgo *Vannes*, olim maxima & potentiſſima urbium Britanniæ, ad intimum maris receſſum poſita; in regione olim Venetia dicta. E regione cujus jacet inſula Caloneſus vulgo *Belle iſle* à pulchritudine ſic dicta: remota eſt à continenti leucas ferme ſex, & quatuor à portu cui nomen Tiberoni; ſepté in circuitu aut circiter, tres & mediam in longitudine, duas in latitudine leucas complectens. Propria eſt grano nutriendo, maxime frumento & avenæ; nullæ ſunt in ea arbores proceræ, & ceduæ ſylvæ, quia ſub terræ ſuperficie rupes tegitur. In ea ſunt Parochiæ quatuor, compoſitæ ex viculis centum quadraginta; quorum quilibet ædificia habet tria aut quatuor. In ea nutriuntur lepuſculi penè innumeri. Munitio in cavata ferro rupe

rupe eſt, ubi præſidium quinquaginta peditum vigilias agit.

Vrbes vicinæ ſunt (inquit *Maſſon*) Hanneboutum & Kimperle quod abeſt decem leucis. Kimper Britannica lingua oppidum ſive urbem ſonat, qualis olim fuit, clauſa antiquitus, muriſque cincta, populo tamen parum abundans. interluit amnis Oderus. Aon alius amnis per Caſtrum L̄mi fluit (vulgo Kimpercorantim) ſalmonibus abundans, atque in inſulam nomine Rotundam excurrit, in quam vicinus Elænia quoque labitur.

Sequitur inſignis portus nomine Breſtius, mox Gabeum promontorium vulgo *S. Mathé* id eſt S. Matthæi, appulſu difficillimum. E regione ejus Oeſſanti inſula poſita eſt, magnitudinis & pulchritudinis ad habitandum idoneæ, licet paucos incolas habeat, propter piratas qui illam crebro infeſtant. Alia parte objacet inſula Sena vulgo *Sayn*.

Sequitur deinde ad oram quæ Septentrionem ſpectat S. Pauli Leonenſis oppidum, Epiſcopali ſede ornatum. Dein Trecorenſe oppidū vulgo *Triguier*, quod marini fluctus circundant & non raro diluunt, & ipſum Epiſcopatu celebre. In Mediterraneis adhuc aliquot ſunt oppida

PICTONES.

Pictonum Provincia vulgo *Poictou* fines habet, versus Septentrionem Britanniam & Andegavenses: versus Ortum Turones Bituriges, & Lemovices; versus Meridiem Sanctones & Angolismenses; versus Occasum denique Oceanum. Patet in longitudinem LXXX leucas & complectitur CIↃ CC Parochias sub tribus Episcopatibus, Pictaviensi, Malleacensi & Lucionensi.

Metropolis hujus Provinciæ Augustoritum vel Pictavium vulgo *Poictiers*. Vrbs ea Pictonum metropolis (inquit Thuan.) vasto ambitu porrecta, clivoso montis dorso insidet, & præruptis collibus undiquaque cingitur, intermedia angusta valle, ex quibus intus in Vrbem despectus est, ita ut sclopetarii ad angulum urbis imo loco citra periculum in urbanum militem ejaculari possint. Tantum ad Portam Valli vulgo dictam, planicie spatiosa excipitur. Inter Ortum & Meridiem Clanius è Lemovicibus descendens pedem clivi alluit, & Porta Valli ad lævam relicta per canaleis divisus insulas quasdam non minus amœnas, quam oppidanorum usibus utiles efficit, & infra vallum ad Cypriani Fanum rursus finditur, parte alvei secundum muros Vrbis, parte longius fluente, quæ tandem ad Ioberti

berti pontem jungitur, & pratum Abbatiſſæ vulgo dictum prætervectus, inter Rupirolium & arcem triquetra forma olim à Ioanne Biturigum Duce Caroli V. fratre conſtructam exit. Dein haud longe à Caſtro-Eraldi Vigennæ miſcetur. Vltra arcem ſuburbium S. Lazari porrigitur in imo urbis loco. Inde ad Hilarii fanum Septentrioni & Occaſui objectum pars ſuperiore non minor extenditur, cujus muris ſtagnum vulgo Sant Hilarianum dictum ſubjacet, ponte, cui Achardo nomen, diviſum, ex quo ſurſum enitendo ad Valli Portam aſcenditur. Habet Academiam ſatis celebrem.

Reliqua oppida ſunt: Nyortium munitum oppidum (inquit Thuan.) & nundinis toto Regno maxime famoſum, ad Suram amnem ſitũ, qui inde navigabilis per Almetenſem agrum decurrens ſupra Maranum in mare exoneratur, alius ab eo, qui ex Gaſtinenſis regionis ſtagnis ortus ſilvam vicinam permeat & Pomeræi ponte junctus per Mortanium & Cliſſonem labens ad Condivicinum Nannetum Ligeri mergitur.

Fontenæum Comitis ad Vandelam amnem ſitum oppidum, cum arce, ſed invalida.

Luſinianum v. ab Auguſtorito leu-

pto & lato impositam; qua extra Vrbem prominet, duplici muro firmissimæ structuræ ac crassitudinis. circumdatur, ut à tormentorum ictibus nihil aut parum labefactetur; ad hæc fossa admodum profunda, ut quanquam ex collibus imminentibus in eam despectus sit, difficillimo accessu adeatur: qua oppidum respicit, triplici muro ac duplici fossa cingitur. (hæc arx jam ab anno cIↄ Ic LXXIV fuit eversa.) Reliqua sunt *Montmorillon*, *la Basse marche*, *Dorat*, *S. Maixan*, *Sivray*.

In eadem Pictonum Provincia est Principatus Talmon; Talmundus oppidum (inquit *Masson*) in sublimi collocatum promontorio mari imminet; qua vero parte tellus continenti adhæret, excisum est promontorium, adeo id mare circa id oppidum ob æstum influentem & refluentem locum natura munitum arte munitissimum reddidit; isque locus portum habet conventu mercatorum celebré. Et principat. Rupisurionensis, præterea Ducatus Eraldi Castrensis. Ejus oppidum Castrum Eraldi, vulgo *Chastelleraut*; Vrbs (inquit Thuanus) in plano jacet, muro debilis, nec satis profunda fossa vallata aut pomerio firmata ad Vigennam, cui & pontem impositum habet. Verum inter murum & domos oppidi spatium licet vacuum interjacet.

Item

Item Vicecomitatus de *Thoüars*, Ambosianæ familiæ quondam hæreditas. hodie Tremolii possident. & Baronatus de *Mainlers*, *Partenay*, *Meile*, *Chizay*, *Chauvigny*, *Lussac*, *Chasteneraye*. *S. Mesmin*, *S. Guilles* &c.

Pictonibus ad Meridiem adjacet Angolismensium Provincia vulgo *l'Angumois*, quæ fines habet ad Occasum Sanctones, ad Meridiem Burdigalenses & Petrocorios; ad Ortum vero Limoges. Longitudo illius inter Ortum & Occasum xxiv. mill. latitudo xvi. Principalis illius civitas Engolisma: Ea ad Carantonum posita (inquit Thuanus) Lemovices ad Ortum, Pictones ad Septentrionem, Sanctones ad Occasum, Petrocorios ad Meridiem circumjectos habet; præalto colli insidet, Arce & Castello minime munito, sed amplis ædificiis commodo nobilis, & circumpositas Provincias quasi superbe despiciens. Reliqua oppida sunt *Martou*, *Chasteu-Neuf*, *Blaissa*, *Chabannes*, *Confolant*, *Ruffec*, *Aigres*, *Courville*, *Rochefoucant* Comitatus caput: *Marevil*, *Lansac*, *Villebois*, Marvelliorum familiæ: *Monberon* & *Bouteville* familiæ Monmoranciæ.

SANCTONES.

ctonge) fines habet ad Septentriones Pictones, ad Orientem Encolifmos & Petrocorios; ad meridiem Garumnam flu. ad Occafum Oceanum.

Principale illius oppidum eft Santonum (vulgo *Xainctes*) quod à Carantono flu. alluitur. In hac urbe plures Romanarum antiquitatum reliquiæ videntur, ut Amphithearum, aquæductus, ponfque lapideus quo Carentonus alluens cernitur.

Reliqua funt Fanum Ioannis Angeriaci (vulgo *S. Iean d'Angely*): cui à cœnobio venerandæ antiquitatis nomen, (inquit Thuan.) Oppidum eft humili loco fitum ad Botonam, quæ ex Engolifmenfi agro defcendens per Chifæum & Tonæum, quod ad diftinctionem alterius ad Carentonum pofiti, ad Botonam vulgo cognominatur, alveo angufto, fed profundo, labitur, & foffam Vrbis majorem partem alluit, ac fuburbium S. Crucis ab ea dividit; de cætero turribus ac mænibus ftructuræ optimæ firma urbs: & fuperioribus annis bello civili ardente magis firmata.

Lorgaire, *Archaut*, *Pont Loublez.e:* Taliaburgum oppidum cum arce egregia, Carentono alluitur. Taliiaburgum (inquit Thuan.) haud longe abeft à Fano Ioannis, oppidum arce munitiffimum ad

Carentonum situm, Tremollianæ ditionis. Arx satis ampla saxo pluribus partibus prærupto insidet, cui circumdatur oppidum minime firmum, ita ut oppidanorum domus ad radices fere rupis sitæ eam quasi corona cingant: desuper spatiosis à natura complanatis in ipso saxo areis, quæ in oppidum & campos subjectos despiciunt: ab una parte Carentono alluitur, cui pons firmus impositus est.

Iarnacium incinctum oppidum.

Barbesieux, Iosac, & *Broagium:* à fluvio in Santonibus (inquit Thuan.) cui à turre cognomine intra terram III circiter leucas retracta, nomen Broagium dictum est, municipium paucis abhinc annis conditum solo paludoso & accedente mari fere immerso; quod Septentrionalium populorum istuc ad salis, cujus illis locis optimi copia est, subvectionem commeantium appulsu crevit, saburra, quam in naves vacuas imponebat, eo loco exonerata, ita ut tumulus tractu temporis in mari excitatus sit forma quadrata XXC circiter passuum amplitudine, qui vallo & palis initio à Iacobo Pontiano, à quo & Iacopolis nomen, cinctus est, asseribus abietinis & malis navium

conturianam pugnam Hardoinus Villerius Riverius locum Proteſtantibus ereptum propter ſitus commoditatem firmiore vallo & propugnaculis munivit. Sed Franciſco Rupifocaudio Comite ſuperveniente,cum indeDotienna & Hannibal Coconacius dejecti eſſent, Mirambellus rurſus loco muniendo animum adjecit; & Inſulanis vicinis illuc commoditate & Domini ipſius popularitate & humanitate invitatis, loca ad habitandum volentibus diſtribuit. Ita urbs in eam quam videmus, magnitudinem excrevit. Occidentem verſus haut hinc longe objacet Vliarus inſula omnium rerum feraciſſima, quæ ſeptem fere leucas in circuitu patet, & ipſa Pontianorum ditionis, ex qua commeatus quotidie Broagium comportatur.

Ab Santonica urbe (inquit *Maſſon*) non diſtat Broagium pluribus quam ſeptem leucis,totidem à Marennis in vicinia ſitis, ubi campanile altiſſimũ viſitur, in quo Pharam noctu prælucentem quotidie collocant in gratiam nautarum qui procul adhuc ab optato portu abſunt.

Ac prope Marennas (inquit *Maſſon*) ſita eſt Peninſula Arvertum, cæteris ſalſis paludibus latior, ubi ligna pinea viſuntur iliceſque perpetuo virides, quibus abundat: & quia oleagineoſa omnia fa-

cile ignem viridia concipiunt, ardentque, idcirco à rei proprietate Santonica lingua peninſula illa Ardverd nuncupatur.

Vliarus inſula Plinio, hodie *Oleron*, abeſt à Broagio ſecundo vento duabus horis aut circiter, caſtro natura loci egregie munito, Canonicorum collegio, & Franciſcanorum conſpicua; Parochiis ſex & opimo Benedictinorum cœnobio diſtincta eſt. Frumenti, vini, ſaliſque in hac Inſula tanta eſt ubertas, ut nihil ad vitæ hujus uſum deſiderari poſſit, aditumque ſatis facilem habet.

Roianum oppidulum antiquum, & in eo arx tam à natura quam arte munita.

In iiſdem Santonum finibus (inquit Maſſon) eſt urbs Pontium à pontium ſubliciorũ ingreſſu appellata: vulgo *Ponts*. diſtat à metropoli IV leucis, colli inædificata, cujus pedem lambit fluvius vulgo *Seugne*; qui inferiorem urbis partem ſecat, & pluribus pontibus ſternitur; jugo collis inſidet arx muro & foſſa bene munita.

Solbizia quoque (*Soubize* vulgo) oppidum & arx nobilis quam Carentonus præterfluit.

Denique de Santonum Provincia uſurpant Galli,

Si la France eſtoit un œuf,

id est, si Galliam ovum statuas, Santones ovi vitellum sunto. Nam præterquam (inquit Masson) quod cœli clementia, soli ubertate & aquarum bonitate præstant, non datur in Gallia regio quæ vicinarum dotes minus desideret, sive generosas vites sive frumentorum legumi-numque copiam, sive salem, qui illis magis est peculiaris, sive portus tutissimos & commercia spectes.

Porro ad Santonicam Provinciam pertinet regio, quam incolæ Alnesium (vulgo *Aulnis*) vocant, vitibus abundans quæ vinum satis generosum præbent.

Hujus præcipua urbs est Rupella (vulgo *Rochelle*:) urbs Santonum (inquit Thuan.) in agro pingui ad mare sita, portus commoditate & maritima negotiatione dives, ad hæc privilegiis & immunitatibus magnis à Principibus donata, in hanc quam videmus opulentiam ac potentiam per hæc bella civilia, quæ fere alias aut afflixerunt aut penitus desolarunt, excrevit: ea Bretoniaca pacificatione post Ioannis R. captivitatem ann. cIↄcccLX cum Pictonibus, Lemovicibus, Santonibus, Engolismensi agro in Anglorum potestatem concessit: quam ægre idRupellani fecerint, indicium fuit, quod anno duodecimo post rebellarunt & Anglis ejectis rursus in verba Regis jura-

runt, antiquis immunitatibus ac privilegiis confirmatis ac novis additis. ab eo tempore in fide Regum noſtrorum urbs manſit; aliquandiu tamen cum cætera Aquitania Carolo Ludovici XI fratri paruit. A c. viris adminiſtratur, qui Pares & Scabini vulgo vocantur, ex iis quotannis poſt ferias Paſchaleis Major eligitur, qui ſummus ſecundum regium Præfectum & ejus legatum magiſtratus eſt, maximaq; in urbe poteſtate pollet, ideoque ſtatutis antiquis cavetur, ne plus annó magiſtratum gerat. Moris autem eſt, ut ex omni numero tres deligantur; quorum nomina ad præfectum Regium, aut ad Regem ipſum deferuntur, qui quem vult ex iis ſumit, & inaugurandum in annum inſequentem mandat. Vrbs in Alnetenſi pago, qui ad Santones pertinet, ad Oceanum patenti planicie ſita eſt, quæ paulatim tamen ut vix ſentiatur, ad eam partem quæ Orientem & Septentrionem ſpectat, aſſurgit. Mare quod urbem alluit, alveo facto cIↃ paſſuum latitudine porrigitur, & dimidium in longitudinem patens portum efficit, tutiſſima ad naves tam longas quam onerarias capiendas ſtatione, in cujus faucibus binæ turres ingentes erectæ ſunt, lateritio ſolidiori opere ſtructæ & feneſtratæ in mare proſpi-

matæ, quæ vel minimas ſcaphas ſubeuntes portu ſubmovere poſſunt: atque is locus quod catena utrimque ducta ingreſſum à mari prohibeat, Catena vulgo appellatur. Præterea à Rupella duobus milliaribus Boſium promontorium vulgo dictum aſſurgit, quod ſinu vaſto, ſed à ventis & omni tempeſtate tuto, cujuſmodi ſinus toto illo tractu *Bajas* vocant, imminet, cujuſvis claſſis magnæ capax. turribus iis quæ portum claudunt, murus magna craſſitudine jungitur, rectoque ductu novo & in orbem exſtructo mediocris magnitudinis propugnaculo occurrit, Garrotio vulgo dicto, quod totius alvei imperium obtinere videtur & pro armamentario urbi eſt. inde murus trans portus alveum qui hic vado tranſiri poteſt, ad portam S. Nicolai producitur, quæ altiſſima foſſa & compluribus propugnaculis ac lateribus munita ingenti mole exſurgit: murus deinde paullum oblique propugnaculo Dominarum, ita dicto, quod ſuperioribus bellis matronæ nobiles terræ in illud comportandæ operam navaverant, conjungitur, & ibi angulo facto introrſum curvatus, rurſum cubiti ſpecie longo ductu porrigitur, ſubjectaſq; ab ea parte ſalinas habet, deinde ad alteram portam, quæ à Mariæ delubro præter turrim omnino diruto & nova mu-

nitione occupato Cunea vocatur, paullatim ascendendo extenditur. hujuscemodi muri positus, quod crebris sinubus se invicem spectantibus distinctus, forcipis speciem referat, vulgari architectorum nostrorum consuetudine de forcipis nomine appellatur. Fossa toto eo tractu profunda & æstu maris per salinas vicinas restagnantis impletur, dein paulatim aqua destituitur, scalpellis in ea parte quæ Septentrionem spectat, fossa excavata. Cunea autem porta hac arte munita est, ut terreo eoque acuto propugnaculo contineatur, quam novæ è lapide quadrato munitiones excipientes ad pomerium introrsus continuato muro ductæ tegunt. Delubri turris studiosè ab oppidanis dejecto fastigio murus extat, ex eaque tanquam oppidi specula in subjectos campos, dispositis campestribus tormentis libera ejaculatio est. huic murus aggere introrsus adjecto & extrorsum profunda fossa ad terreum munimentum, cui veteri Fortunæ nomen, oblique paulum jungitur, unde in campos prospectus est. inde ad insigne Euangelii propugnaculum declivi paulum positu descenditur; ubi aqua fossam complere incipit, à Vido Dallonio Ludæ comite provinciæ præside olim constructum. eam molem

rus excipit, qui angulo facto oblique sensim introrsus ad arcem veterem extenditur, & inde ad portam novam pertinet, quæ duplici fossa eaque aqua æstuario regurgitante plena, magno insuper adjecto propugnaculo præmunitur. inde murus rursus cubito facto ad Molinæam portam ac postremo fauces portus ducit. ea porta si ulla alia munitissima est, duplici fossa, totidemque propugnaculis vallata, quorum alterum altero continetur, non orbiculari sed triquetra forma, eaque amplitudine singula constructa sunt ut duarum cohortium prædium facile capiant. in his fenestræ, quibus globi emittuntur, sibi invicem respondent; mediocri magnitudine fabricatæ, ut in hostes quoquo versus libera ejaculatio fit. Oppidi totius ambitus III cIↃ pass. amplectitur, quadrangulari pene forma. Muro magna ex parte rupes pro fundamento est, ejusque ac fossæ plerisq; locis altitudo scalas non admittit. Cuniculi ne agantur, æstuaria prohibent, uno tantum loco excepto qui à Cunea porta ad Euangelii propugnaculum porrigitur. Contra tormentorum ictus interioribus tam veteribus quam novis exstructis munitionibus defenditur. Mœnia fossæ labrum exterius altitudine superat, ita ut ab eo contegi videantur. æstuario bis quotidie

 fossæ

fossæ alluntur, quo recedéte aqua ad non exiguam altitudinem claustris retinetur, per urbem ad molas farinarias & sordes purgandas eadé arte multis locis derivata.

Reta (vulgo *Isle de Ré*) à continenti unius, à Rupella duarum leucarum spatio dissita, per v. in longum exporrigitur, leucam & sesqui qua latior; aliis locis multo minor, salis & vini abundans & aliarum rerum ad vitam necessariarum, portum & stationes tutas habet qua parte Septentrionem spectat; ad Meridiem, qua mari inhospitali alluitur, penitus inaccessa, populo ob commercium & vicis frequens, sub præfectura Rupellæ cōprehensa. Insula ad S. Michaelis cœnobium pertinet, unde cœnobium ipsum Retense etiam cognominatur. Martini-Fanum primarium & maxime populosum tota Insula municipium. *Thuan.*

Maranum IV à Rupella leucis. locus situ solo munitus (inquit *Thuan.*) utpote nullis mœnibus cinctus, arce si tormenta non admoveantur adversus hominum impetus firma; de cætero vastis & spatiosis paludibus, in quibus hyeme aqua restagnat, omni fere ex parte clauditur, ad Septentrionem à Beraldino canali vallata. ad eam per aggerem silicibus munitum Surgeria & fano Ioannis ad muni-

BITVRIGES.

Biturigum provincia (vulgo *Berry*) fines habet à Septentrione Secalauniam Belſiæ partem, à qua Caro fluv. dividitur, ab Ortu Vrepoſios, Nivernenſes & Borbonios, ubi limitem conſtituit Rivulus vulgo *la Faye*; à Meridie Lemovices; ab Occidente Furones & Pictones, à quibus fluviolo, *Clery* vulgo, ſeparatur.

Hujus provinciæ atque Ducatus metropolis eſt *Bourges* quam Avaricum Biturigum vocant; Archiepiſcopi Sedes; & Academia celebris: Hanc quinque amnes (ut ait *Maſſon*) acceſſu ſuo plurimum ornant Avaricus & Avvreta & Elaveriolus ex una parte, Eura & Molus ex altera. Avaricus auté à Meridie fluens juxta muros urbis quos alluit, ad portam ut nunc dicitur Avvroniam lapideum pontem habet ex quatuor aut quinque fornicibus conſtructum: Cæterum urbs ſita eſt in planicie nonnihil edita, muro & LXXX turribus cincta.

Secunda urbs eſt *Iſſoudun* Vcellodunum antiquis; Theolius modicus amnis juxta oppidum decurrit; hic vina viginti & amplius annis ſervari volunt: urbs validis muris & arce munita, & profunda foſſa circumdata. Sub hujus Balivatu

Rodulphi ſuper Angerim, XVI leucis ab Avarico Biturigum ad fines Limogum & Blœſenſium.

Argentonium ſuper amnem Crauſiam, Philippi Cominæi quondam oppidum; arcem habet ſeptem grandibus & tribus minoribus turribus munitam.

Caſtra (vulgo *Chaſtres en Berry*) ſuper Angerim, (vulgo *Indre*) & mœnibus foſſiſque & arce firmum oppidum.

Tertia urbs eſt Dunum Regale, vulgo *Dun le Roy*.

Quarta Virſion vulgo *Vierzon*, IV milliar. ab urbe Biturigum: quondam Comitatus titulo ornata: de hac ita teſtantur verſus portæ illius inſcripti;

Verzio villa virens, aliunde pauca requi-(rens,
Sylvis ornata, vineis, pratis decorata.

Quinta Mediolanum vulgo *Mehun* ſuper Ievvram.

Reliqua ſunt *Aubigny*, quod oppidum Ludovicus XI donavit Beraldo Stuarto prætorianorum præfecto, à quo familia d'Aubigny deſcendit. *Concreſſant* olim parvum oppidum, nunc tantum municipium, cum arce perpulchra & bene munita. *Dangilon*; *S. Aignan* comitatus ad limitem Turonenſis provinciæ; *Lenroux*; *Vatan*.

Biturigibus annumeratur primo Co-

Sancerra; de qua ita Thuanus: Sancerra in Bituricensi agro sive Sancerrium Castrum, sicut vocat Sigebertus, quod olim Rogerio Episcopo Bellovacensi patrimonii jure competebat, ann. Christi cIↄxIIII Odoni Campaniæ Comiti pro comitatu Bellovacensi compensationis titulo attributum, jure successionis tandem ad illustrem Buelliorum familiam pervenit cum eadem comitatus prærogativa. oppidum Iↄ à Ligeri subjecto passibus monti uberi solo & tritici ac vini, quod inter generosa Galliæ vina numeratur, feraci, præalto & omni ex parte arduo insidet, positu ideo firmissimum, ovali forma ac pene rotunda, sed infirmo à munitionibus exterioribus muro, qui VIII aut ad summum IX turribus, etiam comprehensis iis, quæ portas urbis tegunt, distinguitur. ambitu cIↄ cIↄ Iↄ passuum spatium complectitur: quatuor portis, Cæsariana, Vetere, Andreana & Anserina intratur. pars quæ magis declivis & accessu facilis Africo obversa Avaricum Biturigum provinciæ metropolin spectat: in summo arcem habet Cæsareæ & Anserinæ portæ interjectam, cui alterum montis jugum de nomine ulmi lupini dictum ad Meridiem oppositum imminet.

Deinde Comitatus S. Aignan.

Denique Baronia Montis Falconis, sub qua censentur *Baugy* & *Gron*.

BVRGVNDIA.

Burgundia quondam regnum, hodie bipartita eſt in inferiorem & ſuperiorem. Inferior hodie Ducatus ad Regnum Galliæ pertinet. Superior Comitatus nomine Regi Hiſpaniarum paret. Burgundia inferior ſive Ducatus, fines habet ad Orientem, interfluente Rhodano, Sabaudiam & Comitatum Burgundiæ; ad Meridiem Lugdunenſe territorium; ad Occaſum Nivernenſium Borboniorumque agros; ad Septentrionem Campaniam.

Metropolis illius Divio, vulgo *Dyon*, parlamentum regium; urbs ſita in planicie amœniſſima, duobus fluminibus Suzione & Oſcara (vernacule *Suſon* & *L'ouche*) utrimque muros alluentibus; ille quidem periculoſiſſimis exundationibus urbem infeſtare conſuevit, hic piſculentus admodum alveo fluit quietiore, rerum multarum uſum ſubminiſtrare ſolitus: muri alti & turribus propugnaculiſque muniti.

Epiſcopales porro hujus Ducatus urbes ſunt Auguſtodunum & Caballinum.

Auguſtodunum (inquit *Thuanus*) vulgo *Autun*, principem Heduorum civitatem & Epiſcopali ſede decoratam, Bi-

nomine ita dictam, & tandem Flaviam Heduorum cognominatam à Constantino Claudii filio, ut ex panegyrico Eumenii Rhetoris constat. Vt ut se res habeat, eam quæ nunc est, amplissimam olim & populosissimam fuisse arguit circuitus murorum, qui septem miliaria complectitur, & theatri, columnarum, pyramidum, statuarum, & antiqui operis innumera monumenta, vascula, numismata & id genus, quæ in ea visuntur & cottidie effodiuntur. verum hodie majorem partem vasta & hortis ac campis consitis occupatur. Ad Austrum habet Cenisium montem miti jugo assurgentem, ad cujus radices arx est, inter Meridiem & Occasum muro cinctum, qui eam à reliqua civitate separat, in cujus medio Martis campus est, qui & nunc nomen retinet cIↃ pass. spatio, novo murorum spatio circumdatus, oppidanis frequens. ad Septentrionem Arotro amne clauditur, ab eaque parte firmior est.

Caballinum vel Cabillionum Heduorum (vulgo *Chalon sur Saone*) ad dextram Araris ripam, agro uberrimo & cœlo saluberrimo. Majorem olim fuisse rudera testantur; cæterum mercimoniis secundo Arari convehendis admodum opportuna est.

culis egregie munita & fossa centum pass. ubique lata & aqua plena; loco admodum fertili & irriguo sita; ubertate soli & vini generositate præstans; ubi arx imminet quinque propugnaculis firmata. *Thuan.*

Tinurtium vulgo *Tornus* solo situm fertilissimo, & ab Arari undique cinctum: *Masson* Turnochium vocat. Monasterium Benedictini ordinis & oppidulum illi adjunctum.

Sunt & plura Burgundiæ oppida, sed ignobiliora.

Burgundiæ concenseri solent aliæ tres urbes episcopales, *Nevers*, *Auxerre*, *Mascon.*

Nivernia Ducatus celebris; cujus metropolis est Niversium. à tribus fluviis qui naves patiuntur rigatur, Icauna, Elavere, Ligeri: (vulgo Yonne, Allier & Loire) jurisdictionemque exercet in xxx ut vocant Castellanias: abundat metallis, Ferri potissimum.

Noviodunum (inquit *Masson*) Hēduorum appositum ripæ, ubi pons è lapide longissimus est magno transeuntium commodo à majoribus constitutus, ac videtur pro Novioduno urbs illa aliud nomen sumsisse. Niverniæ enim numero

rim effunditur. oppidum est omni ex parte firmissimis mœnibus cinctum, turribusque amplissimis & altissimis fossis munitum.

Reliqua hujus Ducatus oppida sunt; Chariteum ad Ligerim situm; Decisa vulgo *Dezize* Insula & oppidum; ad eundem fluvium: VII ab oppido Nivernarum leuc. Clameciacum: Douzyum: Milinium; (vulgo *Molins*) Angilberthum, Corbignium; *S. Saulge, Luizy, Premery, Chastel chinon, Lornie* & *Cosne*; denique *S. Pierre le Monstier* balivatus & oppidum situm ad Elaverem flu. versus Borboniam.

Autissiodorum, cujus territorium dicitur *le païs d'Auxerre*. pulcherrimum oppidum, solo situm fœcundo, inprimis vitium, & partim ad clivum montis, partim in valle conditum, quam Icauna alluit, Niverniam à Burgundia dividens: oppidum est episcopale & antiquum.

Matisco vulgo *Mascon* episcopalis civitas Arari (vulgo *Saone*) apposita pontemque habens fornicatum. quondam caput Comitatus inprimis celebris.

BORBONIA.

Borbonia modica provincia fines habet ad Occidentem Bituriges & Limoges;

ges; ad Septentrionem Nivernesium; ad Orientem Burgundiam; ad Meridiem Lugdunensem provinciam. dividitur in superiorem & inferiorem.

Superioris principalis urbs est Molinæ: (vulgo *Moulins*) posita super fluvium Elaverem piscosum admodum & salmonum præcipue copia nobilem; pulcherrimam habet arcem, & hortos longe amœnissimos, rarisque arboribus consitos.

Reliquæ sunt, *Bourbon l'Archambaud*, urbs quidem exigua, sed quæ toti provinciæ nomen dedit; in valle sita quam montes undique cingunt, v leuc. à Molinis. Versus Occasum arcem habet super clivum rupis, difficilis accessus, & xxiv grandibus turribus circumdatam. In medio oppidi sunt Thermæ celeberrimæ.

Borbon l'Ancy Castellum (inquit *Masson*) in Heduorum finibus, quod à Ligere alluitur. *Montmeraut: Mont Lusson:* Cussetium validissima urbs: (inquit *Masson.*) *Chancelle: Charroux: Vernevil* hodie marchionatus titulo nobilis: *Varennes*: *Genat* ad limitem Arvernorum; & alia ignobiliora municipia.

Comprehendit præterea hæc provincia Comitatum Bellojocensem, (alii vocant præfecturam,) vulgo *le Beauiolois*; qui complectitur quicquid terrarum in-

interjacet; principale illius oppidum appellatur *Beauieu*. Itemque Comitatum Forensem vulgo *de Forests*, qui fines habet ad Ortum quidem Bellojocensem comitatum, ad Occasum autem Arvernos: ad Meridiem Vellaunos; ad Septentrionem denique Borboniam. Amplissimus est comitatus, quique circiter quadraginta oppida muris cincta & triginta septem municipia complectitur. Inter oppida eminent *Monbrison*, quod Vesesia amne alluitur. pars oppidi in planicie, pars in edito monte posita est: prætorium est regiæ jurisdictionis. Forum vulgo *Feurs* unde toti regioni nomen, & incolæ Forenses dicuntur, qui (ut ait *Masson*) antiquitus Segusiani dicebantur. S. Stephani Furiani oppidum ad ripam Ligeris; Furaniam vocat Masson. ad radices montis à Barbara martyre virgine dicti. Iuxta id oppidum assurgunt tres alii montes, in quibus perpetuo æstuantes flammæ conspiciuntur, unus eorum Mina alter Viala tertius Buta appellatur. In iis naturalis & lapidei carbonis fodinæ sunt, tam commodæ ut eo pro lignis aut carbonibus ex eo factis singuli oppidani in focis suis atque tabernis quotidie utantur. Ignis ille vehementior ardentiorque eo qui è ligno fit, deprehenditur. Ex quo carbone artifices calcem optimam faciunt. Habent

iidem oppidani lapicidinas, unde lapis exſcinditur colore cinericio, quo tota regio importato velut ornamento & decore ædificiorum utitur. Quin ann. CIↃIↃCV excíſus eſt lapis altitudinis ſtupẽdæ prorſuſque inuſitatæ, unde ſolertia artificum, egregia crux in inſula cui Pratum fori & nundinarum nomen eſt, extra murum poſita erectaque aſpicitur, è regione præcipuæ portæ oppidi illius, tota Europa celebris ob artificum induſtriam copiamque qui ferream ſupellectilem & arma, bellicaque inſtrumenta fabricant in tabernis & officinis ſuis. *S. Galmier*, in cujus ſuburbio fons eſt aluminis qui vulgo *Font forte* dicitur. *S. Germain Laval* in ſolo fœcundo & generoſi vini feraci. *S. Bonet le Chaſtel. Roanne* ad Ligerim, in via quæ Lugdunum ducit. Denique monaſterium & oppidum S. Ragneberti vulgo *S. Rambert*, ubi pons lapideus viſitur, & quidem primus qui ab origine ſuper Ligerim ſtructus eſt.

Superior Borbonia tantum complectitur regionem, quam vocant *Combraille*, in qua eſt urbs *Montagu*; magis autem montoſa eſt quam inferior Borbonia.

LEMOVICES.

Lemovicum provincia vulgo *le Païs*

nem & Aquilonem Bituriges; ad ortum Borbonios; ad Meridiem & Vulturnum Arvernos; ad Africum & Occidentem Petrocorios; ad Caurum denique Pictones. Hæc provincia vulgo dividitur in superiorem & inferiorem. Superioris metropolis est Lemovicum vulgo *Limoges*, quæ urbs est ad Vigennam amnem, partim in valle, partim in monticuli fastigio sita arce murisque bene munita; aquis abundans, quas limpidus fons, qui in superiore urbis parte est, suppeditat; Episcopatus gaudet dignitate.

Reliqua oppida sunt *Salongnac*, *la Soubsterraine*, *le Boisson*, *Barat*, *Dorat*, *Confoulat*, *S. Trier la perche* hodie urbs muris clausa quæ habet Ecclesiam collegiatam; oppidum S. Iuniani: oppidum S. Leonardi pulchra & divite Abbatia nobile: Chalusium denique nundinis celebre.

Inferior Lemovicum provincia, superiore nemorosior, vulgo *la marche de Limoisin*, ad limitem Arvernorum & Petrocoriorum.

Ejus præcipua urbs Tutela vulgo *Tulle*, civitas exigua (inquit *Thuan.*) à Ioan. XXII anno clɔ ccc xviii Episcopali dignitate, territorio à Lemovicensi avulso, ornata, negotiationibus dives, tribus suburbiis, quæ ipsam magnitudine vincunt,

ampliata & montibus præaltis undique circumdata, amne alluitur, qui secundum mœnia labens suburbium inferius urbe ipsa majus ac mœnibus cinctum interfluit.

Reliquæ sunt Usarcha non inamœnum oppidum, grati aëris, ad flumen Vezeram, quod expugnari non posse fama jactitat. Proverbio quippe fertur, cui Usarcha est domus, arcem eum possidere in Lemovicum ditione.

Briva oppidum in læta fertilique planicie situm, silvis obsitum, vinetis non destitutum; sedes est Senescalli.

Sunt & alia, Treignacum, Donzenacum, Allassacum, Bellus-Locus, (vulgo *Beau-lieu*) Meissacum, Ussetum, Bellomontium.

PETROCORII.

Petrocoriorum provincia vulgo *Perigord* fines habet ad Orientem Lemovices, ad Occidentem Encolismenses & Sanctones, ad Septentrionem item Encolismenses, intra quorum fines penetrat; ad Meridiem Aquitaniam secundũ flumen Dordonam. Ea (inquit *Thuanus*) est nobilitate innumera, quam vix capit, fœta; & ingenio loci, quod velnomen ipsum indicat, dura, & rixarum ac novarum rerum semper cupida. ad quos-

quosvis rumores facile commoventur. Provincia hæc solo est aspero & montensi, sed cælo perquam amæno & salubri.

Præcipua hujus provinciæ urbs, vulgo *Perigeux*, in planicie quidem sita, sed undiquaque viniferis collibus & tumulis circumcincta; in duas divisa partes, quæ circiter centum passibus à se invicem dirimuntur; Episcopum suum habet.

Cætera sunt *Sarlat* oppidum Episcopale: Bergeracum novis munimentis validissimum & frumenti generosique vini & aliarum frugum copia lætissimum. Riberacum: *Noneron* sive *Nontron: Lunel: Biron: Branthomme* oppidum peramœnum & in agro satis fertili situm super amnem Drunam vulgo *Dronne: La Roche: Miraumont.* Quibus addunt Lindum oppidum fonte miræ scaturiginis turri incluso famosum.

Limolium in solo prædiviti situm, ipsumque super rupem conditum, cujus radices Dordonna amnis lambit. Liburnum (inquit *Thuanus*) in Petrocoriis, oppidum situ opportunum, ubi Isula ad Duranium influit, & ex æstu maris per Duranium in ipsam regurgitante & vento incumbente tam subito ac vehementi turbine aqua nonnunquam glomeratur, ut navigia nisi experti nautæ id caverent,

parum ab ſubverſionis periculo abeſſe videantur; eum turbinem vulgo Maſcaretum vocant, & inter admiranda & peculiaria loci illius tota Aquitania celebrant.

ARVERNI.

Arvernorum provincia vulgo *Auvergne* fines habet ad ortum Forenſes & Lugdunenſes; ad occaſum Lemovices: ad Meridem Velaunos: ad Septentrionem Bituriges & Borbonios. .

Dividitur in ſuperiorem & inferiorem. Superioris quæ fere montenſis eſt oppida ſunt *S. Flour* urbs in edita & undique prærupta rupe ſita, & Epiſcopi ſedes.

Aurilac vel *Orillac* quæ arcem habet intra mœnia editæ rupi impoſitam, ita ut toti urbi imperet. Cætera fere ſunt, *Charlat: Murat. Billon.*

Inferior (quæ Limaniam complectitur vulgo *la Limagne,*) patet in longitudinem à veteri ponte Brivatenſi ad Ganat circiter vinginti leucas; in latitudinem à monte qui vulgo *Poi de Dome* appellatur, uſque ad oppidú quod vulgo *Thiers* dicitur circiter octo. Principalis ejus urbs Claromontium, amœniſſima & pulcherrima ſitu & fontibus abundans: quam Cæſaris Gergoviam fuiſſe volunt. Extra mænia Abbatia S. Illidy (vulgo *S. Allyre*) jacet

jacet primæ vetustatis. *Hanc modicus lambit veniens de montibus amnis, Iuxta & fons salsus pontem lapidescit in altum.* Hic quippe cernitur pons è lapide structus concreto ex aquis vicini fontis, insigni naturæ miraculo.

Cæteræ sunt *Rion* (Ricomagum vocat *Masson:*) Montferrant in vertice editi montis sita; olim tantum castellum: Issodorum (vulgo *Yssoire*) urbs in planicie sita quam Elaver flu. præterfluit. *Brioude, Aigueperse* & plures aliæ.

Ad hanc provinciam pertinet Ducatus Montpensier.

CADVRCI.

Cadurcorum provincia vulgo *le Quercy* fines habet ad Occidentem Petrocorios, ad Orientem Arvernos, ad Septentrionem Lemovices, ad Meridiem Vascones. Duas Diœceses complectitur, Cadurcensem & Montalbanensem.

Principalis civitas est Cadurcorum urbs vulgo *Cahors*.

Divona olim (inquit *Thuanus*) ut quidam putant, appellata, Oltæ (vulgo *Lot*) imposita est, qui in Gabalis ortus per Rutenos in Cadurcos descendit & urbem tribus partibus alluit; nam quarta tantum per terram & Barrensem portam aditur. Fluvius tribus pontibus frenatur,

vetere, Celandrio & novo; qui rurſus duabus portis clauditur ſine ullo ponte penſili; tantum in medio duobus propugnaculis ſe per latera invicem ſpectantibus firmatur.

Altera Mons Albanus (vulgo *Montauban*) ſuper Tarnum fluvium, qui à Cevennicis montibus profluens, per Gabalos & Ruthenos labitur; urbs hæc (inquit *Maſſon*) dives, populoſa & egregie munita, ſalubris quoque tabidis, ut medici aiunt. Habet Epiſcopum decreto Ioann. XXII & fontem mirandæ ſcaturiginis, tantaq; eſt hujus ſoli ubertas ut cum feraciſſimis poſſit contendere. Sita eſt urbs in faſtigio editi collis, & verſus pontem ſuper Tarnum declinat: pons hic elegantiſſimæ eſt ſtructuræ.

Reliquæ urbes ſunt *Caſtel Sarrazin* in declivi loco ſita, ſed bene munita. *Montech* exiguum oppidum.

Moiſſiacum vulgo *Moiſſac* opulento Benedictini ordinis cœnobio illuſtre, & amœniſſimo ſitu; nam ad Septentrionem & Occidentem colles jacent vineis culti, ad Orientem campeſtris regio paſcuis & fructiferis arboribus abundans, ad Meridiem Tarno rigatur, qui mœnia illius lambit. Olim longe majorem fuiſſe quam eſt hodie veterum murorum veſtigia teſtantur.

Lonſerte

Louserte oppidum super rupem condita.

Souillac super Dordonam amnem ad extremum hujus provinciæ limitem.

Quibus alii addunt *Burelle*, *Nazareth*, *Gourdon* & *Martel*.

RVTHENI.

Ruthenorum Provincia vulgo *Rovergne* fines habet ad Occidentem Cadurcos, ad Septentrionem Arvernos; ad Orientem Velaunos, ad Meridiem Albigenses & Gabalos. principalis illius urbs *Rhodes*. reliquæ sunt *Ville-Franche de Rovergne*, *Estauges*, *Espeyron*.

AQVITANIA.

Aquitania olim fere tertiam Galliæ partem complectebatur, & à montibus Pyrenæis ad Ligerim usque pertinebat, hodie longe strictius sumitur & fere Garumna terminatur; à nonnullis & Guiennæ finibus concluditur. Atque ita strictius sumta, primum habet ad Oceanum *le païs de Medoc*, (Medullorum littus appellat Thuanus,) ad Garumnæ ostium. id pulcherrimum toto mari Oceano & spaciosissimum dividit scopulis imposita turris Cordoana, iter navigantibus interdiu noctuque accensis ignibus monstrans. Comprehendit autem hæc Medulorum provincia quicquid terra-

rum

rum inter Burdigalam & Garumnam Oceanumque concluditur; solum arenis & pulvere squallidum; Bernardus Allianus Historiæ Gallicanæ Scriptor (inquit Masson) apud Medulos natus mihi retulit, Medulos non esse Insulam, ut fere opinio est, sed continentem regionem plane infertilem, abundare tamen subere, pice, resina, tædis & ejusmodi rebus; nec ea pars quæ littori proxima est caret vitibus, sicut & prope Solacum non desunt salinæ, nec non quam proxime in ipso Garumnæ ostio frequens est ostreorum piscatus singularis & suavissimi succi, quæ Burdigalenses glareosa & Solacensia appellant. Medulis contigui Boii, quos Paulinus Piceos nominat, infœlicissimo solo habitant, in quo nihil præter arenam, sabuleta ac pineas silvas invenias: quibus tamen ex pinetis, quæ resinam & picem ferunt, uberem quæstum faciunt: vulgo *le Pais de Bouch* appellatur, ejus Dominus olim *le Capital* dicebatur, hodie ad Comitem Candalæ pertinet.

Burdigalensis provinciæ vulgo *le Bordelois* caput est Burdegala celeberrimum Aquitaniæ emporum; de qua Michael Hospitalis;

Terraque marique potentem
Burdegalem, portus ubi fluminis unda
capaces

Mille

Mille carinarum facit æstu inflata marino.

Sita enim est ad Garumnam fluv. omnium qui è Pyrenæis montibus effluunt, maximum: qui ab hac urbe, ubi oceani æstuantis accessibus auctus est, iisdem retro remeantibus, suas illiusque aquas agit, aliquantulum plenior; & quanto magis procedit, eo latior magnique freti similis: nec majora tantum navigia tolerat, verum etiam more pelagi sævientis exurgens navigantes jactat: vento ubi paululum spiraverit, mirum in modum commoveri solitus.

Reliqua oppida sunt Blavia vulgo *Blaye* oppidum & arx munitissima, quatuordecim à Burdigala & ab ostio Garumnæ triginta milliaribus; custodes vigilesque habet perpetuos (inquit Masson) qui tanquam è specula quid tota Garumna rerum afferatur diligenter observent, inolevitque mos ab expulsis Aquitania Anglis, in hunc diem, ut minime his liceat navibus Burdigalam tendere, nisi prius ante Blaviam supparum & reliqua vela submiserint & positis anchoris tormenta ænea consignarint, arcisque præfecto singularum navium ergo aureum persolverint.

Liburnum oppidum situ firmũ ad Insulæ amnis & Duranii confluenté positum.

Burgum

Burgum Pontii Leontii vulgo *Bourg ſur mer* : antiquum & validum bello oppidum (inquit Maſſon) à Paulinis ejus authoribus ad confluentem Ellæ in Garumnam.

Quibus addunt *Condat*, *S. Macaire*, *Larmont*, *Carbonnieres*, *&* *Carbon blanc*. *Fronſac* è munitiſſimis hujus provinciæ oppidis, quippe vertici montis impoſitum, & amœniſſimo proſpectu: caput eſt marchionatus qui vulgo dicitur *Fronzadez*.

Vaſatenſis provinciæ vulgo *le Baſadois*, caput eſt Vaſatum vulgo *Baſas*, urbs antiqua & Epiſcopalis, loco arenoſo poſita. unde Sidonius lib. 8. epiſt. 12. Tantum ne te Vaſatium civitas non ceſpiti impoſita, ſed pulveri tantum, ſyrticus ager ac vagum ſolum & volatiles ventis altercantibus arenæ ſibi poſſident &c. Coſtio antiquis dicitur.

Reliqua oppida ſunt *S. Bazeille* ſive S. Baſiliæ oppidum, quod Baliſa amnis attingit vulgo *la Baiſe*.

Regula vulgo *la Reolle* ad Garumnam cœnobio nobile ac ſitu opportunum oppidum (inquit Thuanus,) ſuperioribus annis à Rege ſecuritatis cauſa Proteſtantibus conceſſum.

Monſegurium, oppidum tumulo, in quem à nulla parte deſpectus eſt, inſidet,

det, in planicie porrectum est angustius, qua Regulam oppidum spectat, qua Duracium spatiosius & domibus magis frequens, eaque parte duas turres habet amplissimas, porta media, quæ propugnaculo è terra structo defenditur, subjecto Droto amne, qui tumuli radices ab uno latere alluit.

S. Fermé, Castel moru, Geronde: Salvaterra vulgo *Sanveterre* &c.

Ora autem Aquitaniæ (inquit Masson) maritima à Burdegala Baionam tendentibus protenditur in leucas triginta & alioquin infructuosa & sterilis: abundat tamen melle, lacte, subere. Quod spatium & longitudinem itineris incolæ atque exteri appellant Hispanica voce *llanas* id est planiciem seu Aquitanicas Landas, steriles & infructuosas.

Sequitur Lapurdia vulgo *Lapord* aut *Lourde*, quæ duas diœceses complectitur, Baionam & Aquensium civitatem *Ville d'Acqs.*

Bajona murorum & aggerum firmata munimentis (inquit Masson) tutissimum est Galliarum propugnaculum, & sede Episcopali & Senescalli prætorio & portu celebri (ad quem naves ex tota Europa conveniunt) non levem est consecuta inter reliquas Aquitaniæ dignitatem. Aturus (inquit Thuanus) per aquas Tarbellicas

cas labens, incidente Gavio, qui à Petra forata loco egregie piſcoſo deſcendit, decuſſatim eam interſecat; & plerumque intumeſcentibus ex vicino Pyrenæo ingruentibus aquis parum à ſubmerſionis periculo urbs erat, oſtio Atiri fere arenis oppleto, & parte ejus non recta per oſtium, ſed per canalem, qui ad promontorium vulgo Britonum dictum cubitali flexu decurrebat, in mare ſe exonerante. Itaque pridem tentatum ſublicis in terram fiſtucatis & lapideo muro oppoſito, ut canali illo obſtructo, Atirus per oſtium ſuum aquas emitteret, & recto curſu labens profundiorem alveum ſibi foderet. quod tamen caſu potius quam hominum induſtria accidit, tāta vi aquis recedente æſtu erumpentibus, ut disjectis hinc inde arenis, quæ oſtium oblimabant, & canali ipſo Britonum per eas plus quam per ſublices obſtructo, oſtium tanta capacitate fuerit apertū ut rarius aqua in urbem regurgitet. nec tamen omni metu propterea urbs liberata, quippe arena rurſus per ęſtum maris ſenſim oſtii alveum replente, unde nuper factum, ut exitum non habentibus aquis, magna pars murorum disjecta ſit.

Aquenſis urbs, quadrata forma condita, & muro foſſiſque munitiſſima. Epi-

nobilis; haud longe ab illa labitur Atirus, egregio ponte junctus.

VASCONES.

Vasconum provincia hodie fere complectitur hasce Provincias, Aginnensem, Armeniacam, Bigerrones, Convenas.

Aginnensium provincia fines habet ad Orientem Cadurcos, ad Septentrionem Petrocorios, ad Occidentem Guiennam, ad Meridiem Armeniacos. complectitur duas Diœceses, Aginnensem & Condomensem.

Aginnensis civitas sita est in regione pulchra, amœna, pingui ac fertili, judicataque una ex ditioribus & uberioribus Aquitaniæ totius quod eam irrigeant (inquit Masson) tres amnes, Oltus, Duranus & Garumna, estque posita in patentibus & latissimis campis.

Reliqua hujus Provinciæ oppida sunt *Villeneufve, Clairac, Marmanda, Tonens, Castel Moron, le Mast, Ville Franche, S. Foy*, omnia muris cincta. & alia minoris momenti.

Condomum (vulgo *Condom*) ampla quidem urbs, sed non tam amœna aut frequens, neque tam omnibus rebus ad vitam necessariis abundans quam Aginnum; sita est super amnem Balisam vulgo *Baise*, & undique vitiferis collibus septa.

Epiſcopum habet & Seneſcalli prætorium. Ad illius Diœceſin pertinet Valentia non longe à Balıſa ſita ; *Layrac* ſuper Garumnam; & alia.

Aginnenſi provinciæ adjacet Ducatus Labretanus vulgo *d'Albret*, cujus præcipuum oppidum eſt Neracum in præpingui agro ſitum.

Armeniacus Comitatus duos complectiturDiœceſes, Auſciorum & Lactoratenſem.

Auguſta Auſciorum, vulgo *Auchs*, (inquit *Thuanus*) in Armeniaco principatu, Archiepiſcopali dignitate cum ampliſſimis reditibus ornata civitas & olim Novempopuloniæ caput: partim ad clivum duræ & modice editæ rupis condita.

Lactoratum vulgo *Lectoure*; Epiſcopalis civitas & Armeniaci principatus caput; in vertice montis ſita difficilis admodum acceſſus, & triplici muro cincta, unico tantum aditu juxta portam qua Tholoſam itur; cæterum foſſis, mœnibus & propugnaculis ita munita ut ægre expugnari poſſe credatur.

Reliqua hujus principatus oppida ignobilia ſunt, præter Inſulam Iordani, quam Thuanus, validum, haud longe à Tholoſa, Proteſtãtium præſidium vocat.

Bigerronum Comitatus, vicinus Pyrenæo,

renæo, inter Benearnum & Convenas: ejus præcipua urbs eſt Tarbea vulgo *Tarbe* Epiſcopalis, ſuper amnem Aturrum (vulgo *Adour*) ſita, & in aliquot partes diviſa quæ ſingulæ ſuas portas & mœnia habent; ut diverſis temporibus condita & aucta fuerit.

Reliqua oppida ſunt *Trie*, *Ravaſtenis*, *Maubourget*, & *Baigneres* à Thermis calidis ita dictum, ad radicem editi montis è quo fontes iſti calidi ſcaturiunt.

Convenarum provincia vulgo *Comminges* fines habet ad Ortum Fuxenſem Comitatum; ad Septentrionem Languedociam; ad Meridiem Pyrenæum, ad Occidentem Armeniacos: vulgo dividitur in ſuperiorem & inferiorem. Superior tota montenſis, in qua ſunt urbes Epiſcopales *S. Bertrand* & *Coſerans*, reliqua oppida *S. Beat*, *S. Fregeou*, *Monregeau*, *Saliers*, alia. Inferior magis plana, complectitur Epiſcopatum *de Lombers*, *l'Iſle de Dodon*, *Samathan*, *Muret*, *Riumes*, & magnum numerum municipiorũ & Caſtellorum.

S. Bertrandi urbs è veteris convenarum urbis ruinis ædificata, in valle Capraria; Epiſcopum habet.

Coſerans urbs valde antiqua & Epiſcopalis.

S. Fregeou oppidum in editiſſimo colle & difficillimi acceſſus poſitum, qui ta-

men collis vinetis consitus est. valles frumenti feraces, & compascuæ.

Lombres Episcopalis civitas, partim vinetis, partim fertilibus frumenti arvis, atque pascuis cincta.

Insula Dodonis edito loco situm oppidum, juxta amniculum qui vulgo *Save* appellatur.

Samathan in profunda valle sita, quam Sava dividit; arcem habet, edito & prærupto undique colli impositam, adhæc muris & propugnaculis munitissimam.

Muretum V leuc. à Samathan, III à Tholosa, super Garumnam, editum collem propinquum habet, è quo in urbem despectus est, ideoque bellicis insidiis obnoxia est urbs.

Ad limitem provinciæ Bigerronum jacet Comitatus Gaurensis, cujus præcipua oppida sunt Granatum vulgo *Grenade*, super Garumnam, qui in hujus vicinia Savæ fluvioli aquas, cujus ripæ fertiles sunt, suis admiscet.

Bellomontium vulgo *Beaumont*, in planicie situm oppidum, procul ab amnibus.

Gimontium ad ripam fluvioli qui vulgo *Gimoe* dicitur, partim in clivo prærupto, partim in planicie positum.

Iuxta Samathanum & Gimontium porrigitur Comitatus d'Estrac, cujus præcipua

cipua urbs Miranda; reliqua *Pavie*, *Castelnau* locus munitus & difficillimi aditus, & aliquot alia.

LANGVEDOCIA.

Languedocia nobilissima Provincia fines habet ad Occidentem Vasconiam & Armeniacos: ad Septentrionem Cadurcos & Arvernos, ad Ortum Provinciam; ad Meridiem mare Mediterraneum. Amplissima hæc Provincia complectitur viginti duas Diœceses & plurimas Provincias. Quarum prima est Velaunorum provincia vulgo *le Velay*, quæ fines dividit cum Arvernis. Cujus præcipua urbs est Anicium vulgo *le Puys*, Episcopalis civitas. Secunda Tauredunum vulgo *Tournon*, juxta quod oppidum Dulcis vulgo *le Doux*, præceps rapidusque torrens Rhodano permiscetur.

Secunda Gabalorum provincia vulgo *Gevoudan*, cujus præcipua urbs est Mimate vulgo *Mande*; reliqua sunt *Quesac* & *Chirac* & alia ignobiliora.

Tertia Albigensium provincia quæ ab Arvernia montibus Gabalis separatur: Cujus primaria urbs Alba Augusta sive Helviorum vulgo *Alby*; Episcopalis & valde antiqua.

ripa (inquit *Thuanus*) eſt villa ad Gudum quæ hodie cum urbe conjungitur, amne medio, & duabus molattinis ad utramque ripam exſtructis. quarum ea quæ villam reſpicit cum munimento connectitur muro intermedio. De cætero locus haud admodum firmus, muro è terra fere, nam rari ibi lapides ſunt, cinctus, & turribus per intervalla diſpoſitis diſtincto, & foſſa haud admodum profunda vallato. Præterquam quod ipſe ager Caſtrenſis fertiliſſimus ſit; vicinam habet Vallem Mazametanam (vulgo Valon de Mazamet) omnis generis frugum feraciſſimam; cum oppido ejuſdem nominis.

Quarta Toloſatum Diœceſis; cujus caput uti & reliquæ provinciæ Tholoſa, in latiſſima planicie ſita, toto regno (inquit *Thuanus*) ſi Lutetiam excipias, ampliſſima, ſi multitudinem & pulchritudinem ſacratum ædium, Senatus poſt Pariſienſem primarii dignitatem, ſcholarum frequentiam, civium opes & ædificiorum ſplendorem ſpectes, aut par aut paulo inferior: ut non minus quam olim Palladiæ nomine hodie gloriari & poſſit & debeat. Garumna illam pene circumvallat, ut non ſolum (inquit *Maſſon*) quadraginta aut plures ante ejus mœnia frumentarias molas circumagat, ſed etiam jumentis & hominibus ſalutarem potum

præſtet;

præſtet; & ab ea ingentibus pene par fluviis omnis generis merces Burdigalam uſque devehat.

Quinta Lauracenſe territorium vulgo *Lavaur*; cujus ſedes Epiſcopalis eſt ad S. Papulum, vulgo *S. Papoul* VII à Tholoſa leucis; caput autem Caſtrum Arrii vulgo *Caſtelnau d'Arri*, urbs ſatis vaſta (inquit *Maſſon*) multoque populo affluens, IV leuc. à Tholoſa.

Sexta Fuxenſis Comitatus nobiliſſimus; cujus principalis urbs eſt Fuxum, vulgo *Foix*, præfecturæ Iudicialis ſedes. Reliqua ſunt Apamia, vulgo *Papiers* Epiſcopali dignitate clara, & fœcundis collibus undique cincta. *Saverdun* & *Maſeres*; Comitum Fuxenſium antiquæ ſedes ob amænitatem vicini agri. Ad hunc Comitatum referuntur Comitatus Carmaniæ, & Mirapincenſis; poſterioris caput eſt Mirapincum vulgo *Mirepoix* urbs Epiſcopalis.

Præterea inter Tholoſam & Provinciam Convenarum ſunt oppida Caſeres ſuper Garumnam; & Rivenæ vulgo *Rieux* Epiſcopalis urbs.

Carcaſſona Epiſcopalis urbs, quæ duplex (inquit *Thuanus.*) medium Atacem (vulgo *Aude*) ſatis amplo inter utramque urbem ſpatio interjecto habet: à Meridie Ortum verſus in colle ſuperior urbs

 ſita

sita est, in eaque Episcopus sedem habet: in ima urbe in plano posita jurisdictio regia exercetur.

Narbona Archi-Episcopalis urbs, dignatione & antiquitate, cujus passim in ea monumenta visuntur, præcipua, ut quæ non solum Septimaniæ, sed vicinæ trans Rhodanum provinciæ toti olim nomen dederit: sita est agro fertili & omnibus rebus abundante, ad fluvium Atacem, qui haud longe hinc descendit in mare Mediterraneum.

Alecta vulgo *Aleth* urbs Episcopalis ad radices Pyrenæi.

Agatha vulgo *Agde* urbs Episcopalis super amnem quem vulgo vocant *Erhaud* & non longe ab ostio Atacis.

Biterrensis urbs vulgo *Besiers* urbs Episcopalis, ad cujus radices (inquit *Masson*) Orgius sive Orgio, vulgo *Orb*, amnis decurrit; quam quasi bis terram dictam volunt ob annonæ copiam.

S. Pontii Tomeriacum vulgo *S. Pons*, Episcopalis urbs.

Ledovensis urbs vulgo *Lodeve* itidem Episcopalis, ad Orgii ripam.

Civitas Magalonensium, Episcopatus Magalonensis, vulgo *Mompelier*, urbs Episcopatu & præcipue Academia celebris, salubri cœlo, soloque amœnissimo juxta & fœcundissimo.

Nemausus

Nemausus vulgo *Nismes*, ea (inquit *Thuanus*) Narbonensis Galliæ præcipua civitas est, præter opes & alia hujus ævi decora supra omnes, quæ toto orbe Romano fuerunt, si Romam unam excipias, antiquitatis venerandę monumentis spectanda, Amphitheatro, palatio, delubro Vestæ extra urbem, & admirandæ passim pulchritudinis ruderibus ac fragmentis, quæ cum recentibus regum nostratium ædificiis etiam hodie certant, ac postremo fonte cognomine veterum testimoniis famoso, qui tanta aquarum copia fluit, ut molatrinis compluribus extra & intra urbem serviat, inter arcem & Carmelitanam portam decurrens, in quam per canalem admittitur, porta humili clathris ferreis obserata.

Vcetica vulgo *Vsez* Episcopatu insignis.

Elnensis urbs vulgo *Eaulne* Episcopalis itidem.

Vaurum vulgo *la Vaur* Episcopalis urbs quæ ab Aculo amne vulgo *Aigu* alluitur.

Montalbanum vulgo *Montauban*. urbs dives & populosa hodieque inprimis munita.

Vivarensis pagus, qui secundum Rhodanum circiter viginti leucas in longitudinem protenditur, in montes collesque

assurgens, in qua plura oppida, *Vivarium* præcipuum, in ripa Rhodani positum, ad quod Episcopatum Helviorum urbe eversa traductum volunt. Cætera sunt *Nonnay*, & pons S. Spiritus qui Langedociam à Provincia separat, oppidum mænibus clausum, quod pontem habet longe pulcherrimum super Rhodanum, longum cIↃ cc pass. viginti duab. fornicibus firmissimis & pavimento decenter strato. Et alia minoris momenti..

In eadem Provincia sunt & Aquæ Mortuæ vulgo *Aigues mortes* locus olim portu celebris, nunc prorsus oblimato & inutili.

LVGDVNENSIS PROV.

Lugdunensis provincia vulgo *le Lyonnois*, limites habet ad Septentrionem Bressiam, ad Ortum Sabaudiam; ad Meridiem Delphinatum; ad Occidentem Arvernos & Forenses. Hujus metropolis est Lugdunum vulgo *Lyon*: urbs antiqua & nobilis. interfluit fluvius Arar, super quem pons ex novẽ fornicibus structus magno urbis commodo, & haud longe ab urbe in Rhodanum influit. Emporium est celeberrimum; de quo plura dicere brevitatis causa supersedeo: Qui accuratissimam illius descriptioné desiderat legat Guilielmum Paradinum.

Lugdu-

Lugdunensi provinciæ adjacet principatus Dombensis, regio collibus & montibus aspera, regiæ familiæ Montpenseriæ peculium. Vmbarum regionem vocat Masson. cujus caput est Trivoltium vulgo *Trevoul*, edito situm loco ad ripam Araris. Regio denique Vmbarum Lugduno utilissima est propter viciniam & rerum quibus abundat affluentē copiam.

DELPHINATVS.

Delphinatus nobilissima provincia fines habet ad Meridiem Provinciam, ad Occidentem Rhodanum; ad Septentrionem Lugdunenses; ad Orientem Sabaudiam & Alpes. Dividitur vulgo in superiorem & inferiorem. Superioris metropolis est Ebrodunum, vulgo *Ambrun*, maritimarum alpium (inquit *Thuanus*) metropolis: sita est in tumulo, qui extat in media valle pascuis læta, rigante illam amne Druentia; & undiquaque collibus cincta, qui egregia fertilitate & frumenta ferunt & vites, & omnis generis arboribus abundant. Archiepiscopum habet.

Reliqua oppida sunt Valentia Cavarum (ut vocant docti) vulgo *Valence*, ad Rhodanum sita, in solo fœcundo, duplici muro cincta, & diversis propugnaculis æquali intervallo distincto. Episcopum habet; & Academiam celebrem in qua

Cuja-

Cujacius jus civile cum summa gloria illustravit.

Dia vulgo *Die* urbs item Episcopalis: sed quæ unitur (ait *Masson*) cum Valentiæ Episcopatu.

Vapincum vulgo *Gap*. Episcopalis urbs, & antiqua.

Inferioris hodie metropolis est Gratianopolis vulgo *Grenoble*, plano loco sita, & in agro fœcundissimo; interluit illam Isara, cujus ripæ hic pulcherrimo ponte junguntur; alluit Draco, rapidissimus torrens. Episcopum habet, & Parlamentum totius Provinciæ hic residet.

Proxima est Vienna quondam primaria, & hodieque Archiepiscopi sedes, ad Rhodanum sita. Eadem urbs (inquit Masson) alluitur à Gera fluviolo (vulgo *la Gere*) qui inter Lugdunum & Viennam decurrit satis altus amnis, Symphoriani oppidum interluens & ligneo ponte stratus.

Reliquæ suntRomanus vulgo *Romans* urbs (inquit *Masson*) situ Hierusalem valde similis; ubi lapideo pōte Isara transitur: hæc inter opulentissimas censetur.

Montilii Ademari oppidum vulgo *Mont-Limar*, mediocre (inquit *Masson*) at pulchrum & placidum, murisque & fossis egregie cinctum, circumdatumque virentibus hortis.

Mura

Mura (inquit *Thuanus*) oppidum eſt loco inæquali ſitum cui ſuperimpoſita eſt arx, tumultuario opere à Diguierio munita; de cætero foſſa profunda vallatum, & in angulo qui Meridiem reſpicit ampliſſimo propugnaculo firmatũ. Sunt & alia quam plurima quæ brevitatis cauſa prætereo.

PROVINCIA.

Nobiliſſima Galliæ regio quæ vulgo Provincia dicitur, fines habet ad Septentrionem Delphinatum, à quo Velæis montibus & Druentia amne ſeparatur, ad Orientem Alpes & Varum fluvium, ad Meridiem mare Mediterraneum; ad Occidentem partim Arauſiorum principatum, partim Avenionis & Veniſſæ Comitatum, denique Rhodanum. Sunt in illa præter minora oppida, duæ civitates Archiepiſcopales & undecim Epiſcopales.

Archiepiſcopales ſunt Aquæ Sextiæ & Arelate.

Aquæ Sextiæ vulgo *Aix*, Parlamenti Provincialis ſedes, intra cujus muros multa venerãdæ antiquitatis monumenta viſuntur.

Arelatum vulgo *Arles*, loco paludoſo ſitum (ait *Thuanus*) qua flumen reſpicit, ad Auſtrum & Ortum ſaxoſus campus exci-

excipit antiquis memoratus, qui derivato ex Druentia canali nonnihil cœpit mitescere, & qua parte colitur, inter saxa illa optimum & purissimum frumentum producit. Turonus amnis ipsam urbem circuit: ceterum ad sinistram Rhodani ripam sitam. Ab Arelate Massiliam XV provinciales leucæ numerantur.

Massilia vulgo *Marseille*, Episcopalium prima, antiquissima urbs, undis Gallici maris (inquit *Masson*) tribus partibus abluitur. Quarta pars illa est, per quam ad eam acceditur per continentem. Quo in spatio quicquid ad arcem pertinet, expugnatu difficile est, natura difficilem expugnatum reddente, nam vallis altissima & longa & ascensu ardua est.

Dina vel Dinia, vulgo *Dine*, vel *Digne*.

Grasse vel Grassense oppidum.

Glannate vulgo *Glandeves*.

Senas: Vesdantiorum oppidum in Alpibus maritimis Ptolom.

Sant Paul de Vences in Alpibus maritimis oppidum.

Apta Iulia vulgo *Apt*.

Reiensium civitas vulgo *Reius*, distat ab aquis Sextiis XVI mill. Franc.

Forum Iulii vulgo *Freiuls*, urbs Episcopalis & antiqua in qua multa vetera monumenta visuntur.

Cestero vulgo *Cisteron*, urbs item Episcopalis

ſcopalis ad ripam flu. qui vulgo *Durance* dicitur. Ciſtertio (inquit Thuanus) urbs eſt acceſſu difficilis, quippe duobus amnibus circumdata, ab ortu Druentia, à ſeptemtrione Buedia, dorſo colliculi adhærés, cui arx impoſita eſt, & quia intra mœnia urbis clauditur inter duos prȩcelſos montes, Mollarium & Balmæum vulgo dictos, quos Druentia oppidum præterlabens media amne dividit, ita ut in colliculum illum mænibus incluſum diverſis partibus verberatio dirigi poſſit, ac præſertim ex planicie Druentiæ vicina, quæ Arnoldi caſtrum & provinciam inferam verſus dimidiȩ leucæ ſpacio porrigitur, &c. lib. xxxI.

Telonum vulgo *Tolon*; oppidum in interiori maris receſſu novem leuc. à Maſſilia.

Præter has Epiſcopales urbes ſunt & aliæ non minoris notæ.

Antipolis vulgo *Antibe*, antiqua urbs; quæ (inquit *Maſſon*) ob vicinam Nicæ quæ ad Ducem Sabaudiæ pertinet & propter prædonum injurias hodie propugnaculis munitur.

Olbia hodie Yeres vel Hieres ad mare tribus à Telono leuc. Huic in mari Mediterraneo objacent Stœchades Inſulæ hodie Hieres vel Yeres, circa quas præſtantiſſimum Coralium colligitur.

S. Ma-

S. Maximini oppidum, sex grandioribus leucis Massilia versus Boream.

Martigia urbs est (inquit *Thuanus*) cum insula cognomine in Isthmo sinus qui vulgo Martigium mare ob id dicitur. Insula ponte cum continente conjungitur. Infra eam altera insula in ostio maris sita est, in eaque turris Hircina consurgit pro specula navigantibus posita.

Bariolium oppidum (*Thuanus*) ad radices ardui montis loco depresso ac præcipiti situm, à tergo asperis collibus, à fronte præruptis fere clivis cinctum veluti forma theatrali; de cætero mœnia firma, quæ rivo convallem admodum angustam præterlabente alluuntur; & arcem oppido imminentem habet.

Porro in Rhodano insula est (*Masson*) *Cay maray* nomen ferens quæ Camarga corrupte ab incolis dicitur. Ea septem provinciales leucas amplectitur, frumentoque, pabulo, fructiferis arboribus, aliisque ad victum necessariis rebus abundat. Postremo pars Rhodani mare petens duas insulas facit, unam Salinarum quæ Pequentium dicitur, aliam Marticarum multo spatiosiorem & sponte illi cedentem, in qua Salinæ penitus admirandæ visuntur. Pequentium autem (vulgo *Isle de Pequais*) longior quam latior. O quantas opes, non provinciæ in qua

sita

sita est, sed Regi Galliæ Christianissimo affert propter salinas, salisque conficiendi rationem.

SEBVSIANI.

Anno demum cIↄ Iↄ c x Regno Galliæ accessit Sebusianorum provincia vulgo *Bresse*, à Rege primum armis occupata, dein à Duce Sabaudiæ pro Saluciarum principatu tradita.

Hujus præcipuum oppidum est Burgus, vulgo *Bourg en Bresse*, quod forum Sebusianorum, & Tanum olim dictum volunt: oppidum (inquit *Thuanus*) loco palustri sed fœcundo positum, ad ortum Iuræ montes & molli clivo descendentes amœnissimos colleis vitibus consitos habet, Septentrionem versus Sequanos, Lugdunum ad Meridiem respicit; ab occasu lata se planicies pandit & ad Ararim usque porrigitur. Vt autem melius pateat quæ loca Sabaudus Regi Galliæ tradiderit; ipsas conditiones attexam. Pacta (inquit *Thuanus*) hujusmodi fuerunt, ut omnis intra Rhodanum à Geneva urbe tractus ipso fluvio comprehenso ad ditionem Francicam cum omni jure supremi dominii deinceps pertineat, tantum pro transitus in Sequanos commoditate pons Gresini inter Clusuras & Arbiæ pontem cum designatis aliquot pagis Sabau-

do reservatus, ea lege, ut nullum vectigal imponere aut toto illo tractu ullum propugnaculum exstruere possit. Burgi arx bona fide Regi tradatur, cum tormentis & omni bellico apparatu & annona. Trans Rhodanum præterea Seissellium, Daira, Chaussium, Arlæ-pons, Chava, Castellum cum omni jurisdictione sua Regi cedant. Præterea Gexensis præfectura cum omni territorio ac pleno jure; sicuti iis Sabaudi decessores usi ac fruiti sunt, &c.

BENEARNVM.

Benearnum vulgo *Bearne* Navarræ Regni appendix ad Regem Galliæ hodie pertinet. Hæc Provincia licet haud multum supra quindecim leucas in longitudinem, & pene totidem in latitudinem pateat; tamen ad quadraginta qua oppida, qua municipia & pagos complectitur. Ejus metropolis hodie est Pavium vulgo *le Pau*, ubi parlamentum est illius principatus: Vrbs ad ripas Gavi sive Gaberi fluminis sita, septem leucis à Pyrenæo tantum dissita, sed in solo plano, pulchroque posita. Subest Benearnensis provincia duobus Episcopis Eloroni & Lascurræ. Oleronum vulgo *Oleron*; ad radices Pyrenæorum sita, populo abundans & mercibus, juxta muros illius duo amnes

amnes fluunt *Osavus* & *Aspeus*. Quorum hic Oleronum separat ab urbe *S. Mariæ*, quæ sedes est Episcopatus illius, tam stricto trajectu ut pons qui est inter has duas urbes, ex una tantum, sed longissima trabe sit compositus, quæ attingit utramque ripam. Lascurra vulgo *l'Escur*. Reliqua oppida sunt *Serrances*: Ortes vel Hortes Academia ubi literæ docentur, Hortesique subsunt Episcopatui Lascurrensi: Morlas, ubi moneta cudebatur. Pontac: Codeich: & Navarrinum.

Atque hæc quidem de provinciis quæ propriis Galliæ limitibus continentur; Henricus II adjunxit bello acquisitam Metim cum suo territorio; itemq; Toul & Virodunum.

Virodunum (inquit *Thuanus*) urbs illa initio sub Merovingorum imperio fuit, vix lachrymis & precibus Exuperii à vastitate & incendio asserta, quod pro Gillone Romano contra Clodoveum Francorum regem stetisset; postea sub Carolovingis fuit, inque ea Austrasiæ Reges sedem imperii sui habuere. Sed inclinantibus Carlovingorum rebus ann. Iↄ cccc-xxiv. Othoni II à Carolo Simplice jus, quod in ea regibus nostris erat, emtionis titulo concessum fuit & transactione inter Othonem III & Ludovicum IV. Cæsares facta, omnino alienata est, hoc ad-

 dito,

dito, ut nusquam deinceps Francorum regibus eam repetendi jus esset. ab eo tempore sub Germanis fuit à Comitibus administrata usque ad Godofredi Barbati F. qui LXVI annis post, suscepta in terram Sanctam profectione, cum se & sua omnia Deo devovisset, jus quoque omne in ea suum in Aimonem Episcopum ac ejus successores transtulit, cum postea Lotaringiæ duces, in quorum finibus Virodunense territorium est, potentia sua freti jus in eam sibi tempore quęsivissent. Richerus Episcopus cẽtesimo anno post, eam à Balduino Godofredi Bullionensis fratre magno pretio redemit, cum ille cum fratre ad Hierosolymitanam expeditionem proficisceretur. Deinceps institutus in ea Senatus, qui immunitatibus ac privilegiis ab Imperatoribus concessis paulatim, ut in reliquis Imperialibus civitatibus hodie videre est, Episcoporum jurisdictionem ad se traxit. Hanc urbem Rex Henricus II anno cIↃ IↃ LII satagente Carolo Lotaringo Cardinali in potestatem redegit, salvis privilegiis & immunitatibus. Sed Cardinalis subito post Regis discessum vocatis in ædes privatas civibus, quos rebus suis favere cognoverat, ex suggestu magnificam & luculentam orationem apud ipsos habuit, & laudata egregia Regis voluntate, ac damnata publica

publica sub senatu administratione, quã Episcopis jurisdictione erepta gravem admodum hucusque experti fuerant, novam administrationis formam instituit, cujus capita scriptis mandari jubet; tum circumstantes rogat, placeretne ut deinceps resp. hisce legibus cum Regis patrocinio & Episcoporum jurisdictione regeretur: cumque voce sublata omnes consentirent,. leges recitatæ ac promulgatæ sunt.

Metis (inquit *Thuanus*) vasto ambitu circiter IX mill.pass. complectitur, ab Occidente & Septemtrione Mosella fluvio cincta, qui prope urbem in duos canales divisus, altero muros alluit, altero in urbem per Barrensem pontem, qui altior est, accipitur & per alterum qui humilior est exit: tum Saram fluvium excipit, qui pariter à Meridie & Oriente urbem cingit, & bifido cursu muros, ut & Mosella, atque urbis partem alluit. Ita undique fere civitas fluviis illis ambitur, nullis præterea pomœriis firmata, quod cives naturali satis se munimento tutos existimarent. Ab ea parte, quæ inter Occidentem & Meridiem jacet, quod neque Mosella Sarâve allueretur, pomœriis utcunque & ingenti propugnaculo, sed undique obtuso, quod ante Campanam portam prominet, eam ab antiquo cives mu-

 nivere,

nivere, ad hodiernos usus fere inutili. Sed Guisius & alii postea urbem egregie muniverunt.

Ludovicus XIII anno 1632 adjecit munitum oppidum *Moyenvic*, idque pluribus operibus roboravit.

II.
DE COELI SOLIQVE in singularibus provinciis qualitatibus.

PRo diversitate Climatum, cœli solique in Gallia qualitates diversæ sunt. Circa Lutetiam solum non modo frumenti, vini, cæterarumque frugum egregrie ferax, sed & amœnum inprimisque riguum: Belsia frumenti feracissima; Secalaunia arenoso licet solo, secalis tamen uberrimo proventu dives. Blæsensis ager præter frumenti, vini, aliarumque rerum ad vitam humanam necessàriarum abundantiam, proceris arboribus luxuriat: multis amnibus, rivulis, stagnis rigua, eaque re Belsia potior. Aurelianensis ager aucupio, venationi piscationique peropportunus, sed generosi vini copia laudabilior. Vastina regio, sylvis lucisque amœna, cæte-

cæterum arenoſo ſolo & fere effœto. Senonenſis omnibus rebus ad vitam humanam neceſſariis affluens, vino inprimis delicato; ob nucum item copiam etiam oleo. Autiſſiodorenſis vino abundat, ita ut Lutetiæ omnibus anni menſibus magnam copiam ſubmittat. Campania læta planicie ideoque ſementi aptior, ſed telluris in quibuſdam partibus levitate, agricolæ minus ex voto reſpondet. Brya ſereno admodum cœlo gaudet & licet nemoribus abundet nullius tamen annonæ indiga eſt. Picardia nullius rei indiga præterquam vini, cætera non modo ſuis ſed & vicinis abunde ſubminiſtrat. Nivernium, fluminibus multis dividitur, & licet ſylvoſior ſit, tamen paſcuis egregie dives eſt. Metallis quoque abundat, præſertim ferri, quod hic præſtans & magna copia effoditur. Lapicidinæ quoque illius celebrantur. Biturigum provincia nullius quoque rei indiga, amnium opportunitate qui conjuncti ſe in Ligerim præcipitant, varias quoque fruges cum aliis provinciis facili commercio commutat. Tota autem Gallia nulla eſt regio, ubi ver ubi æſtas atque autumnus ſuaviores ſint, vel pira meliora cæterique fructus præſtantiores, quam in agro Turonum. Cœnomanorum ager inprimis riguus, ideoque paſcuis quam arvis melior; licet

nonnullis partibus ne vini quidem optimi, aut frumenti sit inops. Andegavensis provinciæ colles quidem vinetis, campi procerissimis arboribus vestiuntur; vina alba inprimis laudantur: opportunam autem commerciis faciunt flumina, quæ nusquam toto regno frequentiora aut majora reperiuntur: Linum quoque & cannabis hic abundat. Normannia licet neque pascuis neque arvis destituatur, tamen maris vicinia, incolarum ingenia magis mercatura quam agricultura delectantur: neque tamen propterea aut vino aut frugibus aut ullo alio annonæ genere destituitur; vini quoque inopiam supplet Pyrasium aut Sicera: vicina autem mari fere sterilia sunt, aut cultoribus suis ingrata. Britannia insignis provincia, & pascuis læta & frugum copia dives; vina minus laudata: Metallorum variæ venæ, ferri, plumbi atque etiam argenti: commerciis præterea dives; & maris fluminumque opportunitate nullius rei indiga. Pictonum provincia pingui admodum gleba; frumentis, vino, lana, lino, variisque fructibus supra modum abundat; quemadmodum & proxima Santonum provincia, quæ non modo suis abunde sufficit, sed & vicinis Anglis, Hispanis, Belgisque mittit. Petricoriorum ager montosus, asperque, & magnis nemo ribus

moribus opacus, in quibus præter quercus, quas ipsi vocant *Iarrie* innumeræ Castaneæ visuntur, insigni tam hominum quam porcorum pastu. nec tamen aut frumentis, aut vino carent, quantum indigenarum usus postulant. Cœlo gaudet inprimis salubri, ita ut raro pestis hic sæviat. Fontes habet sulphureos & aluminosos: nec medicis herbis, aut terris caret, cum non procul ab urbe primaria gleba quædam rubra effodiatur boli Armeniæ æmula. Limogum provincia, cœlo frigidiusculo & solo haud satis fœto, triticum admodum parce, secale & hordeum paulo fert largius: Nec vina satis laudata præterquam in inferiori provinciæ parte. Cæterarum rerum & summa hic copia & vilitas. Arvernia superior, vini indiga, sed pascuis dives: inferior nullius rei indiga, etiam venis auri argentique & asuli lapidis celebratur. Borbonia & Forensis comitatus arenoso sunt solo & plerisque locis effœto, unde frumenti hic inopia; vinum quoque nisi parce admodum incolis suis indulgent; Forensis tamen Comitatus longe asperior est Borbonia. Burgundia vario est solo: neque tamen fruges tanta copia ubique producit, ut incolis suis abunde sufficiant: vina magis laudata: cœlo gaudet clementi, abundatque amnibus. Lugdunensis ager tellure non-

nihil macra & soluta levique; secundum ripas tamen Araris & vinetis & pascuis amœnus est. Delphinatus montana frumento, præsertim secali abundant; nec minus pascendis armentis & pecori sunt opportuna: vinetis inidonea. Campestria qua Rhodanum attingunt supra modum fœcunda, & vini laudati feracia; pascua præterea amœnissima, & variis amniculis & torrentibus rigua. Provincia longe fertilissima regio, non modo iis fructibus, quos cæteræ provinciæ ferunt excellit; sed & Aurantiis malis, limonibus, granatis, olivis. Etiam croco, & oryza abundat. Sed superior illius pars, vites maligne, fructiferas arbores benigne admodum nutrit, ob montium enim vicinitatem, qui jugi nive teguntur paulo frigidior est: incolæ tamen non secus quam reliqui & opibus pollent & armentis, pecoreque abundant. Languedocia haud dubio inter Galliæ provincias glebæ pinguedine, & omnium frugum feracitate eminet: licet nonnullis locis occurrant terræ effætæ & arenosæ, prope Pesenas & Nemausum atque alibi. Vivatensium ager secundum Rhodani ripam omnibus rebus ad vitam necessariis abundat. Et licet magna illius pars editis montibus obsita sit, incolarum industria & laborum patientia fit ut ne hæc quidem pars squal-

squalleat. Velaunorum & Gabalorum agri secale tantum & legumina abunde ferunt: hæ incolarum unicæ opes, nisi quod lacte, caseisque abundent; quos cum vicinorum vinis commutant. Ruthenorum provincia montensis, aspera, & sterilior: sed quercetanorum non modo frumenta sed & præstantissimum vinum producit. Hic & armentorum copia, & ligni cædui abundantia, atque carbonum fossilium; amnes illius piscosi, præsertim Tarnus, qui optimos sturiones nutrit quos indigenæ appellant *Creacs*. Fuxensis regio montana pascuis dives, ditior tamen metallis, nusquam enim præstantiores ferri fodinæ reperiuntur; nusquam meliora marmora & id genus lapidum. In montanis Lauedani optimi & robusti equi nutriuntur, qui Hispaniensibus nequaquam cedunt, si non superant: sed minor ob angustias loci hic est copia. Convenarum provincia Fuxensi par, si non potior; tanta frumenti, vini, olei & aliarum rerum copia affluit. Bigerronum varia est conditio. nam qua declinat ad amnem *Aulbe* inter fertiliora Guyennæ loca censeri potest; qua vero attollitur, solo arenoso est & pene sterili. Burdegalensis ager optimum fert vinum non tantum suis sed & exteris: aër tamen hic ob maris viciniam & alias cau-

sas

ſas inſalubrior, & præſertim Burdegalæ incolarum valetudine infamis. Benearnum vinum fert optimæ notæ; milio abundat inprimis, licet ne reliquarum quidem frugum ſit inops.

III.

DVCATVS, COMITAtus, aliaque Dominia Coronæ unita.

ANdes (vulgo *Anjou*:) Hugo Magnus Comitatum Andium dedit Gaufrido Griſegonnello fortiſſimo equiti ut ipſi auxilio eſſet in Regno recuperando: is genuit Fulconem; Fulco Gaufridum Martellum; qui cum liberis careret Comitatum reliquit cognato Gaufrido Barbato; quo itidem ſine liberis defuncto ſuccellit frater Fulco Rechinus aut Rudis; qui ſuſtulit Gaufridum & Fulconem qui ambo Comites Andium fuere. Fulco genuit Gaufridum V. cui è Mathilde Henrici I. Angl. R. filia natus Henricus Rex Angl. Dux Norman. & Guiennæ, Com. Andium &c. huic in Comitatu ſucceſſit filius tertio genitus Gaufridus, qui è Conſtantia Comitiſſa Britanniæ reliquit filium poſthumum

humum Arthurum; qui cum Richardo patruo in Regnum Angliæ deberet succedere, à Ioanne patruo crudeliter trucidatus fuit. Quare Philippus Augustus Rex Franc. omnes terras quas Ioannes Rex Angl. jure feudi in Gall. possidebat, ad Coronam revocavit. Post illa Ludovicus Sanctus Comitatum Andium fratri suo Carolo concessit, qui postea Rex Neapolis fuit. Ioannes autem Gall. R. in Ducatum vertit, & filio suo secundo Ludovico attribuit; huic successit F. Ludovicus; illi rursus filius Ludovicus; cui frater Renatus, Rex Siciliæ; quo defuncto rursus ad Coronam rediit. Denique anno 1568 Carolus IX. attribuit Ducatum hunc fratri suo Henrico; Henricus regni compos factus fratri Francisco, qui sine liberis discessit.

Normannia diu penes Reges Angliæ fuit, & in eundem modum ob scelus Ioannis ad Coronam Franc. retracta fuit; à quo tempore diu multumque de ea certatum inter Gallos atque Anglos; donec tandem Carolus VII. Anglos pene tota Gallia pelleret. Ludovicus XI. dedit Ducatum hunc fratri suo Carolo, sed paulo post ipsi rursus fuit ereptus & Coronæ reunitus.

Aquitania, quondam Regnum, à Carolo Calvo Ducatus titulo tradita Ranulpho,

pho, per Leonoram ad Henricum Angliæ R. devenit, & uti ſupra à Philippo Auguſto Anglo fuit ademta: cujus tamen poſtea partem ſub Ducatus Guyennæ nomine Henricus IV. Angliæ R. à S. Ludovico accepit. Eduardus primus Henr. fil. cùm Philippo Pulchro homagium facere, uti convenerat, recuſaret, poſt varia certamina Ducatu excidit. Sed filius illius Eduardus II. eundem recepit, facto homagio & Iſabella Philippi filia in uxorem accepta. Poſt illa Ducatus Guyennæ ab Angliæ Regibus poſſeſſus fuit uſque ad Henricum VI. Angl. R. qui cum ſe Pariſiis in Francorum Regem coronari curaſſet, quæcunque in Gallia poſſidebat & nominatim ann. 1453 Ducatum hunc amiſit, regnante Carolo VII. qui illum ſecundo genito Carolo pro Normannia conceſſit; quo Burdigalæ mortuo Ducatus Coronæ inſeparabili in futurum nexu eſt conjunctus.

Touraine, Pictavium & Cenomania diu in Anglorum poteſtate fuerunt, & ejuſdem Regis Ioannis culpa fuerunt amiſſæ. Comitatus autem Pictavienſis à Carol. VII. anno 1436 inſeparabili nexu Coronæ Franciæ fuit annexus.

Aurelianum; primo Regnum; deinde Coronæ Franciæ connexum: primum à Philippo Valeſio Ducatus titulo conceſ-

ſum

ſum Philippo ſecundo genito ſuo, qui ſine liberis diſceſſit. Dein Carolus V. eundem Ludovico fil. attribuit; ex quo Carolus Dux Aurelianenſis natus, pater Ludovici qui poſtea XII. illius nominis regnavit. Franciſcus I. eundem primo Henrico qui poſt illum regnavit, dein Carolo attribuit, qui ſine liberis diſceſſit. Carolus IX. & Henricus III. eumdem antequam regnarent obtinuere. Falluntur tamen qui ſecundo genitis Regum Gall. filiis hunc titulum neceſſario deberi putant, nulla enim id lege cautum aut conſuetudine firmatum, cum, præter jam dictos nulli illum obtinuerint.

Delphinatus Viennenſis à Philippo Valeſio R. maximo Regum filio comparatus fuit: atque hinc factum eſt ut omnes hoc nomen habuerint, etſi non eſt primum neque præſtantiſſimum: nam qui Ducatus habuerunt ut Carolus maximus natu Caroli VI. fil. Dux Aquitaniæ & alii, primum Duces ac Delphini dicebantur; idque merito, cum Ducis dignitas Delphino anteponenda ſit. Sed tamen memoria noſtra aliter Henric. II. Rege factum, cum Delphinus Viennenſis eſſet & Dux Britanniæ, idque præteritæ hiſtoriæ ignorantia & eo quod maximi natu inde ab ortu Delphini dicerentur. Paulus Æmilius ſcribit, Vmbertum ex filii

filii unici morte tantum dolorem concepisse ut sæpius cogitarit monasticam vitam amplecti, adhæc Sabaudo à quo bello premebatur imparem, dum suis consultum vult, omni dominatu Philippo Valesio cessisse. Nicol. Gil. Imbertum stomachoso animo erga suos hæredes, religionis tamen specie, universæ ditionis suæ jus, quadraginta scutatorum millibus Philippo vendidisse, ea conditione ut Regis proximus hæres Delphinus diceretur.

Burgundia olim Regnum, anno 809 Richardo Ducatus titulo concessa. Richardo duo fuerunt filii, Radulphus qui Burgundiæ Regem tulit, & postea Rex Francorum fuit per renunciationem à Carolo Simplici invito expressam; & Gilbertus Dux Burgundiæ, cujus filiam Otho Hugonis Magni Comitis Parisiorum filius duxit uxorem; qui cum sine liberis discessisset, Henricus frater Ducatum sibi vindicavit, & post illum Robertus Rex Franc. qui eundem Roberto filio attribuit. Rediit dein ad Ioannem Francorum Regem jure hæreditario, nam mater illius Ioanna filia erat Roberti III. Ducis Burgundiæ. Carolus deinde V. Ioannis filius, eundem Ducatum fratri suo Philippo assignavit. Philippo successit Ioannes; Ioanni Philippus bonus; Philippo

lippo Carolus audax, quo defuncto Ludovicus XI. maximam Ducatus partem sibi vindicavit, jure reversionis, quo Apennagia deficientibus masculis ad Coronam redire cautum est.

Campaniæ primus Comes fuit anno 999 Hugo vel Eudo Theobaldi Blæsensis fil. è sorore Conradi II. Imp. Idemque Comes Bryæ, Blæsensis, Castrensis & Turonensis. Comitatus autem hic Coronæ Franciæ primum accessit sub Philippo Pulchro per connubium cum Ioanna Henrici Comitis Campaniæ, qui erat filius Theobaldi, nepos Theobaldi Regis Navarræ. Philippo nati sunt Ludovicus Hutinus, Philippus Longus, & Carolus Bellus, qui omnes successive in Gallia regnarunt. Ludovicus autem unicam filiam reliquit, quæ patri quidem in Regnum Navarræ successit, non autem in Comitatus Campaniæ & Bryæ, quia Coronæ dicebantur annexi: quemadmodum postea anno 1361 Ioannes Rex indissolubiliter univit.

MatisconensisComitatus Coronæ fuit adjunctus post mortem Comitum Matisconensium. Ludovicus Bonus Imper. eundem Varino concesserat. Carolus V. eundem postea fratri suo Duci Biturigum assignavit cum conditione, ut masculis deficientibus ad Coronam rediret.

G Dein-

Deinde per articulos pacis Attrebatensis Duci Burgundiæ attributus, cum conditione ut tam ad mares quam femellas descenderet; quod cum contra jura patrimonii regalis factum esset, Ludovicus XI masculis deficientibus Coronæ applicavit.

Raymundus Comes Tholosanus cum Gaufrido Bullionensi in Asiam profectus est: ei successit frater Comes S. Ægidii, cujus tres filii, Bertrandus, Guilielmus, Alphonsus, successive Comites Tholosani fuerunt. Alphonsus filium habuit Raymundum; cui Raymundus V. successit; cujus filia nupsit Alphonso Comiti Pictonum fratri S. Ludovici; quo sine liberis decedente, Comitatus Coronæ Francicæ fuit unitus.

Blœsensis Comes primus fuit Geilon anno 920: qui Comitatus anno 1291 per connubium devenit ad Castillioneos; & in eadem familia per septem Comites mansit usque ad Guidonem secundum, qui illum anno 1391 vendidit Ludovico Aurelianensi avo Ludovici XII, qui eundem Coronæ addidit.

Carnutum Comitatus diu in familia Geilonis mansit & demum anno 1286 à Ioanna Comitissa Alenconii Philippo Pulchro venditus fuit. Franciscus I. eundem Ducatus titulo Herculi Duci Ferra-

riæ,

riæ, Renatæ Ludovici XII. filiæ marito concessit.

Borbonium Ducatum Philippus Valesius primum instituit in gratiam Ludovici, Roberti Claromontani filii, anno 1317; in cujus familia duravit ad Carolum Ducem qui in Romæ expugnatione anno 1527 periit. quo defuncto Franciscus I. eundem Ducatum & alias terras multiplici jure ad Coronam retraxit. *Tilius*, Ioannes Dux Biturigum & Arverniæ, Pictonumque Comes, cum Mariam Bituricam filiam Ioanni I. Duci Borboniorum traderet, egit cum Carolo VII. Franc. R. ut mares ex illo matrimonio descendentes hæredes essent Ducatus Arverniæ; quæ conventio plurimum auxit Regnum, quia Ducatus Borboniorum, qui non erat assignationis, hac conventione in assignationis naturam transiit, quam conventionem Rex Ludovic. XII. revocavit.

Bituricensis (vulgo *Berry*) primo Comitatus, ab Harpone Philippo I. sexaginta mill. coronatorum fuit venditus: à Ioanne R. Ducatus titulo insignitus & tertio filio suo Ioanni assignatus; quo sine masculo hærede defuncto ad Coronam rediit. Mox & à Carolo VI Ioanni filio attributus, & ipso defuncto, Carolo qui VII nomine Rex Franc. fuit. Henri-

cus II Margaritæ forori Emanueli Philiberto Sabaudiæ duci enuptæ; & illa defuncta, Henricus III Francisco fratri suo assignavit.

Angolismensis provincia post Carolum Simplicem Comites hæreditarios habere cœpit: quorum duodecimus Aymarus, cujus filiam unicam Isabellam Hugoni Comiti Lusignani & Marchiæ desponsatam Ioannes Rex Angl. rapuit; quo defuncto eadem Hugoni prædicto nupsit: à quibus deinceps quinque Comites descenderunt; quorum postremus Guido; qui cum liberis careret, jam senior à Philippo Pulchro coactus fuit comitatum sibi testamento donare; quod Testamentum quum Guido frater Comes Lusignani & Marchiæ, ut fertur, rescidisset, ab eodem Rege Comitatu Marchiæ privatus fuit anno 1302. Post aliquot annos Ioanna Ludovici Hutini filia & Navarræ Regina, Philippo Comiti d'Evreux nupta in Apennagium accepit: qua defuncta Ioannes Franc. R. qui urbem Angolismam Anglis paulo ante eripuerat, veritus ne liberi hujus Ioannæ Francico nomini infesti essent, ut revera fuerunt, Comitatum illis ademit & Comiti Stabuli attribuit: Post illa fere in familia regia mansit: Franciscus autem I qui Comes erat Angolismę cumRegnum adiret,

adiret, in ducatum erexit. Henricus II filiæ suæ Dianæ, quam legitimam fecit, eundem assignavit.

Marchiæ Comitatus, Guidoni Lusignano, ut supra dixi, ereptus; Carolo tertio genito Philippi Pulchri fuit assignatus; qui cum Regnum Franciæ adiisset, eundem pro Comitatu Claromontano in Bellovacis Duci Borbonio attribuit: atque ita in familia Borboniorum mansit ad Iacobum de Armignac Eleonoræ filium; qui cum Parisiis capitali supplicio esset affectus ann. 1477, Comitatus Fisco accessit; verum filia illius Ioanna, Ioanni II Duci Borbonio nupta, eundem à Ludovico XII recepit.

Autissiodurum dudum proprios dominos habuit, & à Philippo Augusto Comitatus titulo insignitum, tandem ad familiam Cabilonensem devenit: Carolus autem V Rex Franc. anno 1370. eundem emit à Philippo Cabilonensi; & fratri suo Burgundiæ Duci donavit: postea Reges eundem sibi vendicarunt & Coronæ univere.

Suessiones olim regnum; sub Hugone Capeto Comitatus factus; post varios Comites ad familiam Ducum de Bar pervenit, & per connubium Ioannæ Roberti D. Barrensis filiæ ann. M CCCC XXXV ad Ludovicum Luxenburgicum Comitem

S. Pauli & Franciæ Comitem Stabuli, & deinceps per connubium ad Franciscum Borbonium Comitem Vindocinum; pars aliqua à Carolo Septimo anno 1436. Coronæ annexa.

Veromanduorum provincia diu possessa fuit per Comites particulares; Herbertus unam tantum filiam reliquit nomine Adelam sive Alisam, quæ Hugoni fratri Philippi I nupsit, genuitque tres filios & totidem filias: major natu Radulfus Comes Veromanduorum sustulit filium sibi cognominem, qui sine liberis discessit, & duas filias; quarum major natu Isabella, nupsit Philippo Alsato Comiti Flandriæ, qui cum nullos liberos ex illa sustulisset, Comitatum hunc sibi donari fecit à Ludovico Iuniore; donumque à Philippo Augusto adhuc minore sibi confirmari; verum Isabella defuncta bellum inter dictum Philippum & Regem Philippum Augustum exarsit; & pace tandem facta convenit inter illos, ut Comitatus Philippo Alsato defuncto ad Coronam Franciæ rediret.

Sylvanectensis Comitatus, suos particulares Comites habuit, & per connubium ad Wilhelmum Ducem Normanniæ pervenit; Philippus autem Augustus cum decreto militari & satis obscuro, omnes terras quas Angli in Francia tenebant

bant fisco adjudicasset, hunc quoque Comitatum arripuit; licet postea plurimi titulo Comitatus hujus usi fuerint.

Bononiensis Comitatus à Balduino I Flandriæ Comite in gratiam Adolphi filii sui secundo geniti institutus. Diu in illa familia permansit, donec per connubium Mariæ filiæ Godefridi Comitis Bononiensis cum Bertrando Barone Turrensi in familiam Turrensium (*de la Tour*) transiret; in qua mansit donec per articulos conventionis Atrebatensis Carolus VII Franc. R. eundem Philippo Burgundo ejusque filio traderet, ea conditione ut ipsis defunctis ad proprios dominos reverteretur. Burgundus autem anno 1463. Comitatum Ludovico XI Franc. Regi vendidit, Carolo denique Burgundo, cui usufructum ad vitam reliquerat, defuncto Rex anno 1477. oppidum vi cepit, & Coronæ univit; Turrensibus illius loco Comitatu de Lauragnes concesso; quod tamen factum quidam Carolo Septimo tribuunt.

Picardia pulcherrima & amplissima provincia plures Comitatus atque dominia complectitur, à particularibus olim possessa; quæ omnia tandem ad Coronam Franciæ, aut per connubia, aut jure belli aut aliis modis devenerunt. Quædam autem oppida à Carolo VII Franc.

R. Burgundo fuerunt concessa: Carolo vero postremo duce defuncto, Ludovicus XI eadem occupavit, & Coronæ Franciæ postliminio reunivit.

Britannia quondam regnum; deinde Comitatus; à Carolo Simplici Rolloni Duci Normanniæ fuit concessus; à quo tempore Britanniæ Comites Duci Normanniæ homagium fecerûnt, usque ad Petrum Mauclerc filium Roberti Drocensis, qui Comitatum immediate à Rege Franciæ recognovit. Cujus filius Ioannes Ducis titulo auctus fuit, atque ita Ducatus in Petri familia mansit ab anno 1250. ad annum 1488. quo Franciscus postremus Dux discessit. cujus filia Anna primum Carolo octavo, dein Ludovico XII enupta Ducatum Coronæ Franciæ adjunxit, cui rogatu Ordinum Britanniæ anno 1532. regnante Francisco I fuit unitus & ut vocant incorporatus.

Monfortensis Comitatus una cum Britannia ad Coronam Franciæ pervenit.

Comitatus in Brya, vulgo *Braye le Comté*, per Petrum Drocensem Britannicæ familiæ accessit: per Blancam autem Ioannis II Ducis Britanniæ filiam ad Philippum Artesium, è quibus Margarita nata uxor Ludovici Comitis Ebroicensis. Post mortem Philippi Ducis Aurelianensis qui hæredem duxerat, Carolus

lus VI eundem fratri suo Ludovico Duci Aurelianensi concessit; atque ita per Ludovicum XII cum regio patrimonio confusus fuit.

Alenconius Comitatus primo; deinde Ducatus, dudum à Normannis possessus, qui è Dania in Galliam venerant. Helia soror & hæres Roberti Comitis Alenconii eundem donavit Philippo Augusto illiusque hæredibus: S. Ludovicus filio suo Petro assignavit, qui sine liberis discessit: Philippus III secundo genito suo Carolo: Philippus Valesius Carolo fratri suo cum Comitatu Valesio & Perchensi, à quo per quinque masculos hæredes descendit ad Carolum ultimum Ducem, quo anno 1525 sine masculo hærede defuncto, Ducatus ad Coronam rediit.

Gastinensis regio, Comitatus postea à Fulcone Rude filio Comitis Andegavensis, Philippo I Franc.R. donatus; ex quo tempore Coronæ Francicæ patrimonio connexus mansit.

Ambosia oppidum, Castellum & Castellania ad Ligerim diu penes Comites Andegavenses fuit: Philippus Valesius accepit per commutationem: alii dicunt dominum Touarsii, imaginario contractu Ludovico XI vendidisse odio hæredis sui domini Tremollii: Regem autem

 oppi-

oppidum quidem & arcem amœnitate loci captum retinuiſſe, cætera Tremollio reſtituiſſe.

Provinciæ Comitatus dudum penes particulares dominos fuit, qui deſcendebant à Regibus Italiæ aut Balearum; quorum poſtremus fuit Raymundus pater Margaritæ conjugis S. Ludovici, & Beatricis conjugis Caroli Com. Andegavenſis, quæ ad maritum Comitatum Provinciæ attulit; manſitque in illa familia ad Ioannem Reginam Neapolitanam, quæ eundem Ludovico primo Andium Duci donavit: & Renatus Andegavenſis Ludovici nepos, Ludovico XI Regi Francorum.

IV.

DE GALLORVM MORIbus tam in communi quam particulari.

IVlius Scaliger. Gallos video ad omnia momenta vel eventuum vel diſciplinarum promptos, paratos, verſatiles, ut ſemel quicquam vel viſum vel auditum, illico apud illorum ingenia & deponat & amittat novitatem: in eo ipſo penitus exem-

exemplo videntur nati & educati: qui animorum vigor ingens, maturaque celeritas nulli alii nationi data est à natura. quoquo incubuere, feliciſſime ſeſe dant, ociſſime proficiunt. gnaviter exercent mercaturam, artes, arma, literas, eruditionem, ſubtilitatem; atque nationum fide ſunt maxime integra & conſtanti.

Thuan. lib. XVII. ex Italorum Iudicio. Id fere uſu venire cernimus & in Gallis veriſſimum eſſe confirmat antiquitas, quæ illorum impetus initio pluſquam viriles, ad extremum minus quam fœmineos eſſe prodidit.

Apud eundem lib. XXIII. Momorantius Reginam viduam admonet: meminiſſet præeſſe ſe genti, quam ſuorum Regum ac principum imperii numquam, alieni ſemper tædeat.

Idem lib. LI. Gallis hoc inſitum eſt ut ſemel ſumta arma ægre deponant, & cum hoſtem extra fines non habeant in commilitones ſuos & concives ſæviant. Cumque Itali, Germani, Helvetii pace facta domum quiſque repetant; Galli domum, otium & omnes alias artes peroſi, aut in longinquo bellum ſectantur, aut plerumque ne armorum tractandorum deſit occaſio, ſcelerata mente viatores hoſtiliter aggrediuntur.

Ioannes Barclaius in Icone Animorum cap. III.

cap. III. Gallico populo ingens amor, & patientia dominantis. Apud illos vere regnatur, nefasque quantum Regi liceat dubitare. Gens armis strenua, sed equestri certamine melior; ignara perfidiæ, publico præsertim consilio: indomitæ intra se molis; at ubi in exteros exundat, statim impetus sui oblita: eo modo nec diu externum imperium tenuit, & sola est in exitium sui potens. Longobardiam, Neapolim, Siciliam, & plerasque alias per orbem terrarum provincias, frequentibus victoriis subegere. Sed mox hostes male domitos fidentius quam par erat contemnere, aut simulantibus obsequium, credere, inconsulta laxaque bonitate. Tum licenter uti victoria, & præter illarum gentium indolem lascivire: Ad extremum oblivisci armorum, aut ad patriam suam respicere, cujus diu absentiam ferre non possunt. Per hæc vitia cessere in prædam his ipsis de quibus triumphabant; læta semper bellorum initia atroci exitu corrumpentes.

Nullis mortalibus indoles ad speciem virilis elegantiæ magis facta. Oris intrepidi habitus, motusque, atque gestus, qui totum corpus decent. Et hic decor virtutem ingentium virorum adornat; exiguis autem animis pro fuco est, ac veluti naturali munimento, quo suam humili-

tatem abſcondant, aut mitigent. Sic venuſte compoſiti, qualemcunq; veſtitum de ſuæ mutationis infinita ſerie, tanquam de inexhauſta penu depromſerint, quocunque ſalutationis artificio corpus inflectant, putes nihil magis illa inſtitutione convenire. Vicinæ autem gentes ridiculo errore deceptæ, ad illorum quoque mores, per earundem veſtium ac motuum variam imitationem putant accedere; ignaræ, leporis & gratiæ virtute in nonnullis hominibus uno genio cuncta placere; in aliis autem, in quibus Natura ad hos mutabiles habitus propitia non eſt, ejuſdem venuſtatis imitationem & curam, ingratam ac ludicram eſſe. Nam virtutes, & vitia, & quicunque alii motus ipſis animi receſſibus inhærent, poſſunt à nobis non multum operoſa ſimulatione effingi; quia adeo ingentibus latebris reconduntur noſtri ſenſus, ut vix ullus deprehendat, verís, an extemporaneis affectibus deducamur. Sic facile humilitatem ſimulabis, ſic odium, amorem, pietatem. At vero quæ non magis imperio animi, quam uſu, & externo corporis obſequio perficiuntur, eorum imaginem in te transferre, reluctante natura, non poteris; ut eſt aptitudo corporis prompto habilique decore idonea, ut hilaris jocandi facilitas, & omnino eloquentia

quentia non in præcordiis, sed summo ore nata. Hæc autem cum in Gallica consuetudine emineant, ægerrime te ad illius similitudinem transferes, nisi se tuus genius huic indoli sponte admoverit.

Cæterum, nunquam Orbis dignas gratias hospitali Galliæ habebit, quæ humanitatis templum videtur aperire, quo se omnium externorum fortuna conjiciat. Animum in hominibus, non patriam æstimat. Neque communi cæterarum regionum errore, in inquilinis, ac advenis, nascendi sortem punit. Ita candido simplicique amore virtutis, eximios viros undequaque prodierint sine invidia miratur, & sua opulentia gaudet augeri; & in tantæ humanitatis præmium habet publicam primum laudem; tum etiam tot hospitum fortunam, ac famam, qui Gallico corpori, non indigna aut inutili adoptione, inserti sunt. Neque illic hospitibus dediscendi sunt patriæ suæ mores, aut ad Gallicam similitudinem flectendi; dum superbia absit, aut inculta barbaries. Quippe ipsa veluti professione exteri moris, sollicitabis curiosæ gentis studia, simplicius peregrina quam sua æstimantis; etiam quædam vitæ aut corporis vitia, si modo aliunde advehantur, trahentis in laudem. Nam & peregrini hominis eloquentiam vidimus crebro

bro linguæ errore favorem meruiſſe, & grandis opinionem ſcientiæ, quod non intelligeretur.

Plebis in amplioris fortunæ homines vera, nec ex metu, aut ſola inſtitutione, reverentia: Rurſus primi Optimatum eodem genio culti ab illis, qui gratia aut genere perinde non excellunt. Sed ſuperbiam, faſtumque non ferunt: Si videris dominari, ſervire erubeſcunt. Comitas, quæ frontis artificio, luminumque clementer vibrantium, vel per ſermonum familiaritatem blanditur, fidelius purpuratorum latus clientibus cinget, quam potentiæ magnitudo. Opes omnes, & ipſe vilior honoribus ſanguis. Præcipue Patriciorum ſpiritus in ſuum aut patriæ damnum ſæpiſſime excreſcunt, dum nemini eorum mercaturæ aut artificiorum utiliſſimam diſciplinā capeſſere ipſa inopiæ experientia perſuadet. Æmulari præpoſtero ambitu magnitudinem placet avorum, & fœdari gentilitium ſanguinem putant, ſi ad populum vivendi conſuetudine acceſſerint. Ita vanum nobilitatis nomen, & magnifici ocii improba ſpecies, ad patientiam triſtium curarum ſufficit, & in ſola exeuntium morte. Et hæc animorum celſitudo, quamvis ſibi placeat, adeoque ab omnis generis ſordibus videatur abire, tamen interdum pene

neceſ-

necessariis facinoribus corrumpitur, in miserorum penatum angustiis turbulentam industriam exercens, ut vel publica violentia, vel arcanis sceleribus inopiæ squalorem repellat.

Mercatura illic vilior quam tantæ utilitatis rem esse deceret, & quæ prima humanitatem per Orbem circumduxit. Solon quidem qui Athenis leges condidit, & plerique Græcorum, usque ad nos fama durantium, illo commercio suas res tulerunt ad exteros, vicissimque fecerunt ut exotica sui cives viderent. Nec abhorret ab hoc more Italia, in illustribus familiis opes eadem industria late componens. Britannia quoque sanguinis claritatem illo vitæ genere fœdari non putat. At in Galliis hanc mutuæ utilitatis rationem non modo stirpes antiquæ aspernantur; sed & quasi mercatores sui puderet, ubi illis largius fortuna indulsit, statim in aliam disciplinam filios suos agunt, jubentque majorem paterno fastigio scenam sperare.

Et quidem magnitudinem Gallicorum animorũ nullibi efficacius videas, quam in ambitu magistratuum, à quibus pervicax licitatio jamdiu egentium virtutes exclusit. Exhaurire familias, nomina facere, rem fidemque consumere, decorum, dum inter æquales emineas vel steriliri

ili dignitate, vel pretio furtivorum mu-
lierum patrimonii ruinam reparante.
Nec dubium quin illa libido titulorum,
ni si ipsa se frangat, curias, tribunalia, præ-
fecturas, tandem sit viliori sanguine, an-
gustisque animis, maculatura. Quippe è
sordidissimis artibus multi compendio-
sius ad divitias properant, quam antiqua
nobilitate spectabiles, paternisque opibus
utentes ex majorum dignitate. Hoc mo-
do, dum ad emendæ Curiæ, aut Præfe-
cturæ ambitum, nummorum pugna ini-
tur, sæpissime ii vicunt qui ut sanguine
sic & indole & ingenio cedunt. Accidit,
quod vetustarum stirpium viri non tam
pervicaci studio suas opes dignitatibus
illis donant, quam homines adhuc novi,
qui è latebris quas auro condiderunt e-
ruere filios properant, & eam nobilitatis
gloriam suæ genti emere, quam absque
ullo sumptu in hæreditatis partem Patri-
cii habent. Sic paulatim hi honores sor-
didiorum esse possunt, (si pecuniæ tan-
tum conceditur) & forsan aliquando in
ignobilitatis suspicionem, eorum nomi-
nibus censeri. Neque ideo fisci industria
maligna criminatione carpenda est, qui
de ejusmodi Candidatorum bonis excre-
scit. Nam cui non satius videatur professo
precio dignitates à Principe molem pu-
blicam subeunte proponi, quam avaris

Purpuratorum ſuffragiis in prædam concedere? qui ubi hæc publica licitatio non eſt, obtrudunt Regibus Candidatos, quos ſibi munera chariſſimos fecerint; & quod à domino impetrant, deinde clientibus vendunt. Vt nec meliori ſortitu delectos Reſpublica accipiat, nec interſit eorum qui ad tribunalia ſubvehi ambiunt, utrum cupiditatem dignitatis ſub Principe an ſub Optimatibus luant; utrimque pari ſydere in patrimonii ruinam percurrente. Hæc igitur tolerabili inſtituta conſilio, jam ipſo furore licitantium in præceps abiere, qui & mediocris cenſus virtutem excludunt, & tota opum mole eos honores redimunt, quibus ipſi tam immodicum precium fecere.

Vt vero quo generoſius vina adolitura ſunt, eo adhuc recentia turbulentius deſpumant; ita iſtius gentis, ad humanitatem, & cum ſenuerit prudentiam factæ, adoleſcentia ac juventus, inſano incautoque impetu ut plurimum fervet. Vana in ejuſmodi ætate libertas, nunc jocandi, nunc ignotos pariter notoſque laceſſendi, & ubique titulos nimiæ ſecuritatis affectans: Leves animi, & rumoribus rapti, jam impatientes ocii, moxque tumultus. Oſtentatio libidinis ſupra naturæ deſiderium inepta; tum inconſulti riſus, neminique parcentes; vis etiam intra ſe irrequie-

irrequieta, per varium ac multiplicem tumultum erumpens. Quidam tamen in omnium exordiis rerum induunt non veram, & ideo majori specie subornatam prudentiam: Veluti matura sapientia compositi, verba tarde euntia deducunt, lento vultu, & astum cum humanitate fingenti. Ex re quoque factum nomen, ut appellent frigiditatem. Sed & virtutis simulatio tunc est ingrata; nec diu tam scenica persona impatientem omnis veli levitatem abscondit. Media autem indoles, quæ nec Galliis certe deest, lætitia capacis animi exuberans, eique non efficta prudentia frenum imponens; ea demum omni precio major, & ad sapientiæ simulque hilaritatis imaginem exacta est.

Illud autem in Gallicis moribus, ac veluti fatis triste, quod benevolentiam quam in sua regione hospitibus indulgent, extra patriam vix in suos cives expromunt. Quis credat in exteris terris tam humano populo non satis convenire? Aves quoque in caveam deductæ rostra & iracundiam vix stringunt; & societas fati peregrinationem ferarum conciliat extra sylvas quærentium prædam. Soli Galli quacunque in peregrino solo consederint, præsertim si miseri, & ad opem alienam conversi, sævissima æmu-

latione decertant. Tum occulta ludibria, livorque deformis, tum professa odia, & rixarum etiam ad peregrina tribunalia concives vocantium derisa improbitas. Sic inter se certantes nescio qua infamia apud imperitos inundant suam gentem, quasi in invidiam nata sit, exorsque quietis, ac amoris, quo unius patriæ cives arcana vi Natura conjunxit.

Et hæc Gallorum extra patriam suam labes. Adhuc autem fœdius in Galliarum visceribus peccant, qui passim tanquam gladiatores ad arenam damnati, subditis odiis, armisque privatis, ad ultima discrimina committuntur. Rem immanem, & ad istius seculi probrum! leve jurgium, solaque altercantium ambitione increscens, aut revera innocens jocus, plerumque autem turbulenti ingenii præcipitatio ad famam, sæpe ad tristissimas cædes, & familiarum orbitatem, lymphatam juventutem propellit. Hinc toties miserorum parētum intercepta consilia, spesque occisæ; & propemodum frustra pax in Galliis, quæ vix minus patricii sanguinis quam si bello certatum publice esset in hac arena hausit. Quæ hæc autem dementia? ritu ferarum, non ratione, sed impetu injurias ulcisci, rerumque suarum judicium permittere pene scenicæ arti, fortunæque sæpe fallenti ipsam artem;

m; ut quicunque felicius, ille & justius
ma sustulerit? Feræ gentes & ab ipsa ve-
entes barbaria, Orbem supra aliquot
cula suis moribus polluerunt. His au-
oribus quondam factum, ut in dubiis
diciis, cum utrimque argumenta es-
nt obscura, armis litigantium credere-
r. In circum arenamve dimissi pugna-
nt; victus pro nocente habebatur. &
le vesaniæ origo hanc ætatem infe-
ns. quæ jam auctis finibus, cum olim
Magistratuum arbitrio esset, hodie ad
vatorum libidinem desævit. Isti tamen
diatoriæ arti prætextus est, nescias ma-
ficentia an utilitate acceptior, peritia
gnandi. Nam cum arte gladio ferire,
deflectere destinatos sibi ictus, quis
get ad rem militarem pertinere? Hoc
æci, Romanique, & omnis gens ar-
strenua cum ambitu quæsivit. Nunc
o non tanquam in angustia sese pre-
ntium cunctorum (ut in justis prœliis
t) sed veluti in apertæ arenæ liberta-
per cursus recursusque, per omnem
poris habitum, per longam & dispa-
oculorum manuumque fallaciam,
s non potius privatorum odiorum
delitatem erudire, quam publicæ pie-
suam fortitudinem parare videatur?
vero nihil jam ad amentiam aut im-
atem residuum in propinquos ami-
H 3 cosque

cosque sævientibus. Sive sanguinis, sive familiaritatis jure conjuncti, non atrocibus injuriis, sed inani superstitione verborum, & propemodum gratis, dissociati, alterno cruore imbuuntur: quodque ultimum furoris gradum putes, ne inter se quidem læsi, sæpe aliorum inimicitiis tantum nefas tribuere amant, & in gratiam nihil ad se pertinentium odiorum se ipsos & amicorum charissimos immolant. quippe à pugnaturis qui perire soli nolunt, veluti ad theatrum aut cœnam, ita ad hunc feralem ludum invitati, ultro subeunt; & quicquid hominibus aut dulce aut charum est violare non dubitant; ineptissimo desiderio famæ; ut jactentur magno vitæ contemptu in arenam processisse, id est, truculentissimum facinus ausi esse barbara ignoratione virtutis.

Sed hæc mala, & si quæ præterea maculæ se Gallicæ indoli interserunt omnino donari eorum virtutibus debent, quos vel ætatis, vel sapientiæ pondus ita composuit, ne æstu patriorum vitiorum diripi possint. In iis egregia comitas; non fucata, aut insidiose in hos ipsos quibus blanditur collocata. Non fraudibus, non secretis odiis vacant: Dignari singulos qui accessum aut notitiam petunt, & pro sua sorte unumquemque mulcere. Externo

erno homini ad illorum consortium admisso satis erit, aperto scelere, aut nimia neptia, non peccare : ut quidem alibi in lienos mores, ne tibi noceant, intentus is; cum maturis autem & castigatis Gallorum animis te ipsum respicias. Nec aliuid in humana societate felicius, quam onsuetudinis tam politæ erecta virilisue suavitas.

Atque hæc de moribus Gallorum in ommune dicta sunt, nunc & particuaria quædam ex D. T. V. Y. proseuamur.

Parisienses ingenio sunt humano, sed dmodum mobili; lucri avidissimi, cujus ausa nihil non aggrediuntur. Olim quiem stupidi audiebant, verum nunc ita stuti sunt ut aliis illudant, quod an ingeii mutatione an vero crebris parentum ionitis, ob impostorum qui in illa urbe idulantur frequentiam, accidat, difficile ictu fuerit. Fœminæ splendoris in vestius, ad maritorum usque perditionem, vidæ; & virorum ut plurimum potenes. Utrique tam mares quam fœminæ ovitatum supra modum avidi. Atque æc de oppidanis. ruticolæ autem supra odum feroces & injuriarum impatienissimi, ob viciniam Parlamenti, cujus pem sibi paratam putant: iidem & pereinos & iter agentes argento emungere

operæ pretium existimant, quare nusquam annona carior est quam in agro Parisiensi.

Carnutes humani sunt, inter se amantes & peregrinis propitii; religionis antiquæ tenaces; munifici in pauperes; & mercaturæ studiosi. Belsii à Carnutum moribus non multum abludunt, laboris tolerantes & agriculturæ dediti.

Blœsenses à cœli clementia, ingeniorum uti videtur amœnitatem, humanitatem, & elegantiam trahunt, domi concordes & peregrinis hospitales; denique morum elegantia nullis Galliæ indigenis cedunt. Vindocini proxime ingenio & moribus ad illos accedunt. Aurelianenses comtis sunt moribus, & idiomate utuntur eleganti, verum sunt ingenio petulanti & mordaci, quod ipsis nomen *de Guespins* meruit. Senonenses facili sunt ingenio nec ita astuto ut reliqui Galli, superstitionum retinentes. Antissiodorenses ingenio quidem minime sunt malo, sed facile irritabili & ad seditiones proclivi; & rei faciendæ avido.

Campani & Bryenses ingenio dicuntur esse pertinaci, quare vulgo Capitones appellantur; sed qui hoc vitium disciplina exuerunt humani sunt, & facile omnes patiuntur, omnibusque gratum faciunt.

Picardi non deteriori ingenio & moribus

bus sunt quam reliqui Galli, sed supra
nodum prompti sunt, qua causa factum
t iracundiores habeantur; genio amant
ndulgere, & ebrietate delectantur: inge-
io sunt minime fucato, ita ut ipsis fidere
ceat.

Turones non magis morum elegan-
ia, quam fide in principes suos laudan-
ur; cujus tempore Caroli VII. & nuper
Henrici IV. luculentum vidimus experi-
nentum. Cenomani laborum sunt tole-
antes, industrii, nec facile capiuntur do-
is, attenti ad rem; cæterum inter eos no-
biles nascuntur tam præstanti virtute
quam usquam in Gallia.

Andegavenses & Pictones, eleganti
sunt ingenio; sed maxime Pictones; nam
jocos ferunt cum quadam dexteritate:
ruricolæ autem sunt astuti, & si verum
dicendum est, scelesti.

Normanni cauti & dolosi; nullas ex-
ternas leges ferunt, suarum ad pertina-
ciam usque retinentes: litium avidi, &
omnium ambagum scioli; quare à pere-
grinis vitantur: cæterum ingenio urbano,
& ad omnes artes & scientias idoneo.

Britones (licet Ausonius dixerit, Ne-
mo bonus Brito est) pro varietate loco-
rum plus minusve sunt urbani; Nam qui
maritima loca incolunt, paulo sunt ru-
diores; cæterum omnes astuto sunt in-

genio, etiam cum non videntur esse. Attenti sunt ad rem, & vini avidi, quem in finem popinas & cauponas frequentare solent: Natura autem videntur comparati ad odium Normannorum, uti illi ipsorum.

Petricorii corpore sunt agili, ingenio sobrio; paucis contenti; neque inurbani, ut à quibusdam judicantur, sed ad omnes artes juxta atque literas promti. Nobilitas inprimis omnium virtutum & humanitatis exemplar, oppidanos ad sui æmulationum provocat: fœminarum genus castum, & familiaribus negotiis attentum, nequaquam vagum aut otiosum, idque magis sua sponte quam maritorum disciplina.

Limoges ut plurimum sobrii, & vini abstinentes, præterquam in oppidis. Attenti sunt ad rem. Cæterum valde unanimes inter se, ita ut sæpe videas supra centum unius cognationis in unis ædibus degere, tanquam in Cœnobio: laboris ut plurimum sunt tolerantes: sed unum & magnum illis est vitium quod litium sint appetentes, & quod falsos testes mercari non vereantur: sed hoc Tullensibus potissimum imputatur. Nobiles ut plurimum inimicitiis inter se certant, cæteri magnifici & generosi; quod postremum etiam oppidani imitantur.

Arver-

Arverni supra modum callidi sunt, laboriosi, lucri cupidissimi, ideoque mercaturæ dediti; ut plurimum dolosi, rixosi & violenti, & cum quibus nolis tibi negotium esse. Nobilitas tamen humana, atque magnanimis. Borbonii qua Arvernos attingunt iisdem pene moribus cluunt; qui longius absunt sunt humaniores.

Burgundiones, ingenio sunt aperto & facili minimeque maligno; sese invicem inter amant, nec peregrinos dedignantur; affabiles atque honoris appetentes: Fœminæ munditiarum & ornatus cupidæ, castæ tamen & maritorum amantes. Vulgus vino nonnihil largius indulget & pene ad Germanorum modum.

Lugdunenses moribus sunt gratiosis, & licet simpliciores videantur, satis cati. Nullibi plures peregrini præsertim Itali Gallis permixti degunt quam in urbe Lugdunensi; unde indigenæ plurimum mores quoq; peregrinos imitantur, præsertim splendorem Italorum.

Forenses supra modum cati sunt, & subdoli.

Delphinates, qui in oppidis degunt, ingeniosi sunt, affabiles, curiosi rerum indagatores; simulare & dissimulare sueti; gloriosi & ostentatores. Qui extra oppida degunt fere duplicis sunt generis.

Nam

Nam qui montana incolunt, rudes sunt, armis & laboribus non inidonei, ad literas neutiquam habiles. consuetudo illis est sub exitum autumni plerosque qui laboribus apti sunt dimittere in varias partes, (*Bics* aut *Bisoüards* vocant) ut laborerem faciant, & sub Pascha revertantur; atque ita sedulitate sua nonnumquam divitias acquirunt. Qui inter eos degunt è nobilitate, postquam Gratianopolitanorum consuetudine uti cœperunt, reliquæ nobilitati jam nihil concedunt, quæ patentibus & planis campis degens inter nobilitatem Galliæ urbanitate morum præcellit. Ruricolæ porro qui planicies incolunt, urbanioribus quidem sunt moribus, sed pigri & fugientes laborum. Nobilitati plurimum deferunt: apti militiæ magis quam agriculturæ. Virginum denique & fœminarum Delphinatium summum decus est, quod quum ingeniosissimæ & maxime affabiles sint, paucæ aut nullæ inter illas reperiantur impudicæ.

Provinciales supra modum sobrii sunt domi, fortes, verum inconstanti ingenio, avari, versipelles, & infidi. Loquaces sunt & meri ostentatores; arrogantes quoque & feroces, superiorumque minus observantes. Fœminæ pomposæ ad Italicum pene modum. Ruricolæ quoque satis cati, ut ad res gerendas nati videantur. Maritimi

ritimi commerciis ſunt deditiſſimi. In communi autem rhythmis & cantilenis deditiſſimi ſunt, & religionis ſuæ retinentes.

Linguæ Occitanorum præcipui Tholoſani, ad litteras nati videntur, ingenioque eleganti, ſed moveri faciles & ſeditioſi; peregrinis parum humani: Catholicæ Romanæ religioni addictiſſimi, cæterum moribus minus caſtigatis. Carcaſſonenſes, Montis-Peſſulani, & Nemauſenſes ut plurimum ſunt vani, oſtentatores, & in ſe ipſis extollendis nimii; ſecreti prodigi, & nimium aperti. Viri juxta ac fœminæ comti & in veſtitu atque ornatu ad vanitatem nimis ſumtuoſi.

Vivarenſes qui planiciem incolunt, quæ anguſtis ſatis limitibus continetur, ſeduli ſunt agricolæ & vinitores, ita ut ne fœminæ quidem à laboribus vacent: nec deeſt vulgo induſtria, qua tam dextre utuntur, ut vix ullis Galliæ indigenis concedant. Nobiles inprimis ita comes ſunt, & peregrinis quoque, præſertim iis qui virtute ſua merentur, ita addicti, ut nuſquam major honor virtutibus habeatur. Sed unum & maximum vitium in iis qui montana incolunt inolevit, ut nuſquam majora latrocinia, nuſquam frequentiora duella audiantur.

Velauni & Gabali à moribus monticolarum

colarum Vivaresii neutiquam discrepant. Velauni quoque violentia & legum despectu Vivarenses superant. Cæterum satis industrii, & gnavi ad rem faciendam.

Fuxenses laborum sunt tolerantes juxta atque inediæ; ad quæ agrorum infœcunditate indurantur. Verum multi laborum pertæsi, turmatim sese latrociniis dedunt, iis tamen qui sponte sese spoliari patiuntur minus metuendi, nam non raro tales ultrò per avia in tutum deducunt.

Convenæ magis armis quam litteris dediti sunt, licet ingenio non minus valeant quam cæteri Galli; nec vestium apparatum aut pompam amant, mediocritate contenti, vulgoque omnia fugiunt quæ viros effœminant: fœminæ hic castæ, sobriæ, & domesticis negotiis sedulo vacant, desidiam vitant, & conjuges suos unice amant; iisque obsequuntur.

Bigerrones ad arma nati videntur, ferox hominum genus & inurbanum, prçterquam in convallibus: vulgus injuriarum impatientissimum ob levissimas causas in cædes & mutua exitia ruit. Nobilitas tamen comis & manu promta.

Vascones summo sunt ingenio, & qui quocunque se applicant, facile eminent; sed arrogantia intolerabili: quam licet interdum tegere cogantur, ubi se superatos vident, ægre tamen dissimulant. Decora

sua

ſua & ipſi prædicant & lubenter ab aliis prædicari audiunt. Magnifice ſe extollunt, ubi ſe ignorari ſentiunt. Avari ſunt, & bonis juxta ac malis artibus rem ſtudent augere. Invidi quoque ſunt, contemtores aliorum, atque adeo ingrati, cum obnoxii eſſe deſierunt: & contra erga eos quibus opus habent ſupra modum dejecti. Nobilitas ſatis humana, & inprimis hoſpitalis inter ſe & erga peregrinos, ſed feroci illorum irritabilique ingenio fit, ut convivia illorum plerumque in rixas & mutuas cædes deſinant.

Bearnenſes eleganti ſunt ingenio, humani & ſuo idiomate ſatis diſerti, fortes & libertatis amantiſſimi; cæterum arrogantiores & aliorum contemtores. Nobilitas comis, bellicoſa: quæque non tam veſtium ſplendorem, quam veram virtutis laudem aucupetur; & non raro aſſequatur.

V. GAL-

V.

GALLIÆ REGIMEN Politicum & Civile.

1. *De Regimine in genere.*

*Bernard de Girard Seigneur de Haillan. lib.*III.

RESpublica Galliæ licet Monarchia ſit, tamen propter inſtitutionem infinitarũ perpulchrarum rerum Politicarum, quæ illam florentem faciunt, ex triplici reipublicæ forma videtur compoſita; nimirum Monarchia, quæ eſt unius; & Ariſtocratia, quæ eſt regimen virorum gravium & prudentum, qui ad gubernationem electi & admiſſi ſunt; & Democratia ſive regimine populari.

Primo itaque habet Regem, id eſt, Monarcham abſolutum, quem ſui non minus amant quam metuunt: & licet omnem habeat poteſtatem & authoritatem imperandi, & faciendi quod lubet, nihilominus ingens & abſoluta illa libertas, limitata & conſtricta eſt bonis legibus & conſtitutionibus, & multitudine ac diverſitate Officialium, qui illi aſſiſtunt & in diverſis regni provinciis conſtituun-

ſtituuntur: quo fit ut ipſi liceant, non quidem omnia, ſed ſolum quæ ſunt juſta & rationi conſentanea, atque adeo conſtitutionibus præſcripta, cum conſilio Senatorum. Ita ut (quemadmodum loquitur Claudius Seſellius in ſua Franciæ Monarchia, è qua hæc mutuati ſumus) vix poſſent Reges quicquam violenter aut in præjudicium ſuorum ſubditorum perpetrare: quia circa ſe habent plurimos Principes & viros Illuſtres, qui veluti frenum injiciunt, & detruncant quicquid ſuperfluum eſſe poſſet in ipſorum voluntate, aut noxium Reipublicæ. Duodecim Franciæ Pares, Conſilium ſecretum, privatum, magnum: Parlamenta, camera Rationalium, Generalitates ſunt Ariſtocraticæ. Ordines qui quotannis in ſingulis Provinciis conveniunt, Majoratus oppidorum, Scabinatus, Conſulatus, Iurati, Capitulati, &c. ſunt Democratica. Quumque honores & munia ita diviſa & partita ſint in Francia inter omnes ordines hominum certa proportione ſecundum illorum qualitates, & ſinguli in ſua præeminentia & qualitate cuſtodiantur; ſequitur harmonia quædam, quæ Rempublicam hanc perennem & florentem fecit, adeo longo tempore inter cætera regna orbis Chriſtiani. Dicimus autem Rempublicam hanc ita videri diviſam,

ſam, non autem ita diviſam eſſe. Nam poteſtas Regis ita abſoluta eſt, qualis vix alibi ulla reperitur; ſed Regum bonitate, & zelo juſtitiæ factum eſt, ut ultro ſibi hoc veluti frenum impoſuerint.

Claudius Seſellius. Illud inprimis magni eſt momenti, Regiam poteſtatem, ac reliquos omnes Regni ordines, adeo commodis & æquis rationibus inter ſe devinctos eſſe, ac velut coagmentatos, vix ut ullum poſſit inter ipſos magnum diſſidium oriri. In Galliis, in promtu ſunt remedia quibus & Regem immoderate dominantem, & ejus qui per ætatem regere non poteſt, nutritios & procuratores, coërceamus, ita quidem ut Regi conſtet ſua dignitas, & non quodlibet, ſed quod juri ac æquitati conſentaneum eſt, ei liceat. Optimis enim legibus ſanctiſſimiſque decretis huic rei proſpectum eſt, quæ non niſi magno negotio violari poſſunt, tametſi vis nonnunquam intentatur. Sunt autem tria tanquam frena, quibus Galliæ Regum ſumma poteſtas temperatur. Religio, Iuriſdictio & Politia. Ad primum quantum pertinet, Galli præ cæteris valde fuerunt dediti religionibus, etiam tunc cum Dei nullam haberent notitiam: Noſtrorum quoque Regum ſemper maxime fuit inſignis ac memorabilis diligentia & aſſiduitas, & ardor,

t, in profligandis hæreticis & defenda Ecclesia, quibus de causis nomen *Christianissimi* huic regno attribuitur. Qui ergo acceptus esse populo, suumque studium illi vult approbare, hunc oportet religionis diligẽtissimum esse custodem. Nisi enim hoc interveniat populi de ipso judicium, minus amant & invitissimi dicto sunt audientes, & siqua calamitas regnum affligat, totum hoc tribuunt Regis impietati, ut non semel est compertum, tametsi nõnunquam in aliis potius quam in Regibus culpa residere solet. Cum autem ad præcepta religionis vitam accommodat, nihil agit superbe, nihil avare, nihil injuste: sin minus, jam cuivis Episcopo vel Ecclesiastici ordinis homini, qui sit inculpatæ vitæ & acceptus multitudini, reprehendere illum & palam admonere officii sui concessum est absque ullius metu periculi: quandoquidem Regi verendum est, ne si quid gravius in illum statuat, populi voluntatem alienet. Ejusmodi libertas nullo est in alio regno, quod sciam, aut certe non æque magna. Alterum frenum est Iurisdictio, quæ in Galliis maxime viget: ideoque instituti sunt Senatus atque Iudicia quæ nostra lingua vocantur *Parlamenta*, ut ne plus quam jure concessum est, illis liceat. Eorum enim judicum is est numerus, eaque

potestas, ut decretis ipsorum Rex quoque pareat & in controversiis aliquando causa cadat, neque suis adversariis, quibuscum litigat, præjudicare possit. Ab his etiam expenduntur litteræ Regis ac intercessiones, & si quid est in iis vitiosum aut suspectum repudiatur. Quantum ad crimina & maleficia pertinet, etiamsi Rex alicui ignoscat & pœnam remittat, tanta est tamen illorum in hisce rebus severitas, ut spe impetrandæ gratiæ, nemo fere audeat aliquid gravius designare. Quamvis enim victi aliquando Regis authoritate, nimioque favore, dissimulare & actionem intermittere cogantur: tamen ubi favor ille paulatim desiit, eum qui deliquerit, gravius multo puniunt, quam si intercessionem nullam obtinuisset. Accedit quod perpetua est ipsorum functio, & nisi propter atrox aliquod facinus, non removentur loco; quod cum objicitur, ad reliquum Senatum ejus rei quæstio defertur. Quod si forte non servata juris formula de gradu quis dejicitur mandato Regis, tum qui vel detulit, vel qui locum alterius vacantem occupavit, non est quod solidum sibi gaudium illud polliceatur. nam ut sui facti rationem accuratissimam aliquando reddat oportet. Quo fit, ut propter hanc muneris perpetuationem; quando sciunt, nihil sibi posse

præter

er sua ipsorum maleficia fraudi ac
mento esse, majori cum fide, cum
entia jus reddant.

ertium frenum est Politia. Hæ sunt
atque decreta, quæ Galliæ Reges,
ost alios, fecerunt ac confirmarunt
lis temporibus. neque temere illis
gant: ac si faciant, populum non sunt
turi obsequentem, inprimis quan-
pertinet ad ipsorum, hoc est, Regni
æ patrimonium: quod ipsis alienare
licet, nisi magna cogantur necessita-
uæ multa Senatus deliberatione adeo
ose examinatur & disquiritur, ut
ter incertitudinem venditionis, pau-
rum rerum aliquid sibi emendum &
undum periculum esse putent.

De attributis, amplitudine, præ-
stantiaque Regum Galliæ.

annes Tilius. Non potest ulli Prin-
aut Reipublicæ nomen attribui ho-
tius quam CHRISTIANISSI-
quod Regibus & regno Galliæ me-
concessum est. Etsi autem à princi-
in probatioribus scriptis (quæ qui-
viderim) non exstat attributum
l, habet tamen vetustatem magnam.
olus Calvus Rex & Imperator, quan-
otario secundo mortuo Rex Lota-

 ringiæ

ringiæ factus est Meti die nono Septembris, anno Ↄ CCC LXIX, CHRISTIANISSIMUS appellatur: cujus consecrationis habetur formula in pervetusto libro Bellovacensis Capituli & in Aimoini historia. Innocentius & Honoratus tertius Philippum Augustum & Ludowicum octavum S.Ludowici patrem Reges appellant Christianissimos: & legati quoque Romanæ Sedis cum tribus Episcopis quorum adjecta sunt nomina, suis litteris Augustum Regem appellant regnum Galliæ Christianissimum. Alterum Regum & regni Gallici attributum est, quod illi Imperatores, hoc Imperium (si placet) appellatur, æque ac Romanum & Græcum ante casum suum dicebatur. Infinita sunt quibus secundum hoc attributum confirmatur; sed non præstat appellationi Regis, quæ certe suaviorem sonum obtinet. Omnibus autem notum est, Reges Galliæ temporalem dignitatem suam soli Deo acceptam ferre, neminem alium superiorem agnoscere. Ex eo sequitur hoc quoque, Reges & regnum Galliæ quod ad res temporales attinet, non teneri jure scripto, sed tantum accipere quantum ratione, bonoque & æquo nititur, cui tanquam naturali & divinæ luci omnes homines justum est conformari. Propterea ubi Academiæ & professiones

feſſiones juris in Gallia inſtitutæ ſunt, & ornatæ privilegiis, nominatim proteſtati ſunt Reges ſe jura illa non auctoritatis loco, ſed rationis tantum accipere. Inter archiva privilegiorum à Philippo Pulcro Rege conceſſorum in Aurelienſibus ſcriptis menſe Iulio milleſimi treccenteſimi duodecimi, Rex Philippus narrat, regnum ſuum conſuetudine, non jure ſcripto, gubernari, præterquam Provincias quaſdam, ubi proſpicientibus Regibus antecesſoribus populares plurimum utuntur jure ſcripto: non quod obſtricti ſint, ſed quia illud ſibi continuandum aſſumpſerunt. Præterea Reges pro ſummo imperio ſuo ſuperiores ſunt legibus & conſuetudinibus regni, de quibus poſſunt ſtatuere, mutare eas, atque abrogare, tanquam miniſtri Dei & vicarii, rationem reddituri ei & pœnas ab eo luituri propter commiſſam ipſis adminiſtrationem populi, ſi ea abuſi fuerint. Reges, cum placet, conſuetudines abolent in contractibus ipſorum, non autem in ſubditorum conventionibus ut jura ipſorum adimant: nam conſuetudines ſubditorum conſenſu ſtatuuntur, non auctoritate Regum. Reges quoque Galliæ, ut qui nemini pareant, de ſuis ipſorum cauſis judicant. Maria Valeſia Duciſſa Calabriæ cum de rebus, quarum nomine cum Philippo

Valesio Rege contendebat, in arbitrium cōsensisset, cessit ultro, & rem detulit judicio Regis, dicens, alienum sibi à ratione & decoro videri, ut inter ipsos interveniat ullus; & tanti fecit præstantiam Regis, ut se putaret illi in causa sua debere confidere: quæ submissio extat in chartophylaciis. Decreta judiciaque in causis Regis fiunt ipsius nomine, & se quando injurius fuit, per judices suos damnat: quod deficientibus juris administris mutatum est. Ioannes vero Magister advocatus Regis in Parlamento Parisiensi, vir existimatione & doctrina maxima, XXI Maii cIↃ IↃ I, cum de matrimonio Caroli Ducis Alenconii & Susannæ Borboniæ lis esset, confirmavit, Regem Christianissimum erga subditos suos nunquam alio jurejurando uti quam solemni consecrationis suæ; si quid vero deinceps promittit, hoc promittere verbo Regis: quemadmodum in consecratione & coronatione verbum ejus habetur pro fide certissima. Cum olim Reges cum exteris conventiones certas faciebant, non jurabant ipsi: sed ii quibus speciatim fuerat demandatum, jurantes per animam & personam Regum. Regni corona est sphærica, ut figuretur eam divisionis expertem esse; quæ si divisa esset, conspicua esset figura ejusmodi. Coronæ
insunt

insunt flores, prærogativas & jura ad Regem solum pertinentia designantes, ut Baldus Iurisconsultus ait. Amplitudo Regum Galliæ in toto Christiano orbe diu confirmata est, cum præter Reges alios, Antistites omnes, Principes, Equites, & quicunque exteri beneficia ab eis, pactis, conventionibus, aut rationibus aliis acceperunt, fidem Regibus de eis præstiterunt, ne in tributum aut aliud onus cogerentur: quæ fidei præstatio in totum beneficii tempus protendebatur. Exstant in chartophylaciis infinita eorum exempla: Archiepiscoporum Coloniensis, Moguntini, & Trevirensis; Leodiensis & Metensis Episcoporum: Iuliacensis & Geldrensis Ducum: Marchionis Montisferrati: Comitis Vallemontensis, Genevensis, Wirtenbergensis, Nassovii, Magdeburgensis, Namurcensis, Clivensis, & aliorum quibus nulla injuria facta est, cum voluntariæ ad tempus obligationes, non autem ex naturali officio essent. His solis Regibus competit, ut cera alba obsignent diplomata, Principes vero reliqui obsignant aliis coloribus: ut nominatim ostendunt privilegia duo Renato Siciliæ Regi posterisque ejus recta linea descensuris à Ludovico XI. Rege XXIII Ianuarii M CCCC LXVIII & mense Maio M CCCC LXIX attributa, ut alba

cera liceret ipsis obsignare in regnis Hierosolymorum, Siciliæ, & ditionibus aliis tum in Gallia, tum extra Galliam.

3. *Iura quædam Regalia.*

Ioannes Lucius Parisiensis, lib. III. *Placitorum curiæ*, § VI. In adespota bona, inque res mortui allophyli, indigenæ jure minime donati, ejusve quem justæ nuptiæ non ediderint, si sine liberis decesserit, manum injicere, Regii non solum esse juris, verum etiam cujuscunque, meri imperii fascibus præditi. XI Calend. Febr. M CCCC XXII.

Bodinus. Testamenta civibus, non item peregrinis condere licet; aut siquid cui à peregrina legatum est, earum rerum quæ extra patriam quæsitæ sunt, caducum fit legatum ac Principis fisco cedit: idque Albinagium nostro sermone vocatur.

Idem. Peregrinorum morientium pecunia fisco vindicatur, datum tamen, ut si extra Galliam moriantur, testamentum condere, ac filios in Gallia susceptos ab uxore quæ civis est, hæredes scribere possint. Filii etiam peregrinorum in Gallia suscepti patris hæreditatem non quidem testamento, quod peregrinis condere non licet, sed ab intestato capiunt, si mater civis fuerit, cum hæreditas defertur. Hoc amplius à regibus nostris singulari

jure

jure tributum eſt mercatoribus peregrinis qui ad nundinas Lugduni & Campaniæ proficiſcuntur, ut nihil de bonis eorum ſi interim moriantur, decerpere fiſco liceat.

Du Haillan. Penes Regem belli paciſque arbitrium eſt. Convocat ordines Regni cum neceſſe videtur. Confert omnia officia & beneficia electiva, tam politica, quam civilia atque militaria. Cognoſcit de omnibus judiciis omnium Magiſtratuum; conſtituit & deſtituit omnes Officiales; imponit aut adimit tributa & ſubſidia; impartitur gratiam à pœnis & multis legalibus; valorem numiſmatum aut intendit aut remittit. Nullus præter ipſum aut natalibus reſtituere, aut legitimos facere, aut denique equeſtri ordini aſſcribere quemquam poteſt. Solus monetæ cudendæ poteſtatem habet: ſolus per Officiales ſuos quædam crimina quæ *Cas Royaux* vocantur, ſuntq; numero XXIV, poteſt punire: ſolus ærarii compos eſt, & expenſas moderatur uti lubet. Solus fert leges, eaſque explicat.

4. *De Auctoritate & Prærogativa Reginarum Galliæ.*

Ioannes Tilius. Reginæ, Regibus jus dicentibus aſſidere poſſunt, ut fit in judiciis

ciis Parium. Præterea habent jurisdictionem, & (si placet) conventus maximos in agris suis & propriis & dotalibus, ut de primis provocationibus cognoscant; & ab earum conventibus ad consilium Parium Galliæ provocatur, quamvis agri sint jurisdictionis alterius. Item Reginas oportet binis literis vocari in jus, prout solenne est in citandis Paribus Galliæ. Ne plura; prærogativæ omnes quæ Paribus competunt, ad Reginas quoque Galliæ pertinent; noluerunt Reges majestatem matris aut uxoris regiam (quæ multis modis anteit dignitatem Parium) minoribus uti privilegiis: quamobrem etiam in Parlamento, velut Paribus, ipsis dies ex catalogo assignantur, ut ex actis Parlamenti apparet confectis VIII Maii M CCCC & XXVII Iunii M CCC XII. Quamvis ex jure & consuetudine donationes inter virum & uxorem constante matrimonio sunt irritæ, valent tamen eæ quas Reges Reginis faciunt: ratio superiore capite dicta est. In Parlamento disputatum est XIX Maii & XVIII Septembris M CCC LXXXV, essetne privilegium Reginæ dotatæ æque ac Regis, ut anteferretur aliis creditoribus. Henricus II Rex, III Octobris M D XXXVIII & XVIII Ianuar. M D XXXIX hanc dubitationem sustulit, par Reginarum privilegium ac Regum ipsorum pronuntians.

nuntians. Reginæ quoque in omni jure immunes sunt, ne corpora sua cogantur sistere, & à teloniis omnibus liberæ. Cum civitates regni primum ingrediuntur, eos solvunt qui sunt in vinculis (ut etiam Reges) per generales procuratores suos: non à tempore solum declarationis quam Rex Henricus edicto fecit ultimo Novembr. MDXLIX, sed etiam antea; ut ex actis Parlamenti confirmari potest. Item ad honorem suæ domus & cultus habent Officiales maximos. Domestici Reginarum Officiales, itémque matrum Regum, eadem habent privilegia, quæ regum ipsorum domestici: Atque etiam secundum reginas pronuntiatum est, sententias à judicibus ipsarum latas eandem auctoritatem obtinere, quam eæ quas dicunt judices regii, & certis in causis supra provocationes obtinere. Reginæ omnes viduæ vulgo appellantur Blancæ, ex duarum nomine quæ vixerunt diutissime: quarum altera fuit Regina Blanca Sancti Ludowici mater; altera Regina Blanca Regis Philippi Valesii vidua.

5. *De Filiis Regum, eorum assignationibus & beneficiis.*

Ioannes Tilius. Olim familiæ Francicæ filii ex æquo inter se dividebant, nullo primo-

primogenitorum jure: etiamque nothi accepti hæreditatem adibant cum legitimis, tenebantque singuli appellatione regni. Singuli Reges se Franciæ Reges inscribebant, tum discretionis ergo addebant, se prætorium summum habere Parisiis, aut in alio suæ partis oppido: ex quo tandem factum est ut Reges Parisiorum, Aureliæ, &c. dicerentur. Tertia hæc familia plane dejecit nothos non tantum regno, sed etiam cognomine Francico, quod prius commune erat nothis. Observandum tamen quosdam fuisse acceptos, cum in regia educati, probati, eoque nomine honorati essent, alios vero acceptos scripto. In hac quoque filii Regum minores natu singulares tantum assignationes habuerunt invecta singulari quadam lege & consuetudine, quæ narratur in decreto facto secundum Regem Philippum pro Comitatu Pictonum & tractu Arverniæ contra Carolum primum Siciliæ Regem, Sancti Ludowici fratrem, in Parlamento, Novembri ineunte M CC LXXXIII. Cavetur enim ne minores natu possint contendere, aut certam partem in jus successionis à parente Rege sibi asserere; sed tantum quod ad victum & alimentum ipsorum pertineret, sive ex voluntate & arbitrio parentis Regis, sive fratris obtinentis regnum,

gnum, si testatio defuerit: nec licere minori fratri de tenuitate cōqueri, quamvis si amplius esset, Rex succedens pro au-ctoritate possit decidere. Hæ autem assignationes maribus deficientibus ad regnum recidunt, prout stipulatione factum est ad tollendam omnem dubitationem. Ea autem lege seu consuetudine proprietas assignationum ad regnum pertinet, estque verum dominium illius: nam filii qui usumfructum obtinent in partibus, Regis proprietarii numerantur. Ideoque hæc assignatio non appellatur pars, quasi dominatus esset & certa debitæ partis proprietas, sed Apennagium: Assignationes quædam, ac veteres maxime, filiis Regum hæredibusq; competunt. Hæredis autem vocabulum, ut late ad mares fœminasque pertinet, multas contentiones excitavit immerito; cum ex lege fœminæ assignatione de bonis regni facta excludantur. Hæredes autem quoties pure scribuntur aut enunciantur, soli mares intelliguntur, cum de rebus agitur quæ ad alios minime transeunt: quod si res ad fœminam æque ac marem transmitti potest, vocabulum ut late patet, de utrisque intelligitur. Primus Rex Philippus Pulcher ex consilio statuit ut Pictonum Comitatus cum aliis agris Philippo minori filio (qui postea fuit Rex Phi-

Philippus Longus) assignatus, deficientibus masculis hæredibus rediret ad regnum, ea lege ut Rex qui tum viveret, filias ex certorum hominum sentétia elocaret, eæque inter cætera patri succederent. Hæc lex excludit fœminas tantum nomine hæreditario in successionibus, non autem impedit quin alio jure agros obtineant ex voluntate Regum qui assignationis fuerint: hoc enim utile potius est quam damnosum regno, ut ab exemplo Margaritæ Siculæ, & Mariæ Bituricæ constat. A tempore Ludowici Ducis Aureliani, qui frater fuit Caroli VII, in omnibus minorum natu assignationibus diserte cautum est de reversione ad regnum, si mares hæredes matrimonio legitimo prognati deficerent, ut sublata esset omnis controversia. Quamvis plurimi Galliarum Reges superstites ad confirmationem dignitatis filios maximos coronari curaverint, perpauci tamen regiam autoritatem eis commiserunt, ex quo regnum in posteris erat stabilitum. Rex Carolus VI affecta valetudine Carolum Delphinum præfecit ærario regni, XXIV Septembris M CCCC IX, & facultatem dedit gerendi vices ipsius, eoque absente aut occupato præsidendi consilio ipsius. Delphinatus Viennensis à Philippo Valesio Rege maximo Regum filio comparatus

paratus eſt: atque hinc factum eſt ut omnes hoc nomen habuerint, etſi non eſt primum & præſtantiſſimum. Nam qui Ducatus habuerunt, ut Carolus maximus Caroli VI Regis filius, Dux Aquitaniæ, & alii, primum Duces ac Delphini dicebantur; idque merito, cum Ducis dignitas Delphino anteponenda ſit. Sed tamen memoria noſtra aliter Henrico II Rege factum eſt, cum Delphinus Viennenſis eſſet & Dux Britanniæ: idque præteritæ hiſtoriæ ignorantia, & eo quod maximi filii inde ab ortu Delphini dicerentur. Confirmant quidam tã eſſe improprium ſi Dominum Delphinum dixeris quam Dominum Regem, & ſimpliciter Delphinum ut Regem appellandum. Sed tamen diſcrimen intervenit: nam ut deſtinata ſit Delphini appellatio, non tamen eſt præſtantiſſima, verum iſta, maximus Regis Galliarum filius, antecellit omnibus. Regis nomen eſt excellentiſſimum; ideoque ſi non eſt Delphinus, quiſquis regno eſt proximus, ſemper appellatus eſt κατ' ἐξοχὴν & appellatur ſimpliciter Dominus: maximus autem regis filius, Dominus Delphinus, ut oſtendatur maximus eſſe filius Regis, & conditione ampliſſima. Antehac maximi Regum filii habebant Officiales ſummos, ſuos item Cancellarios præter Cancellarios Galliæ

K habue-

habuerunt. Reges cum ex maximis filiis suis Equites faciunt, subditis dominio suo indicunt pensitationem: quod jus tribus decretis Parlamenti comprobatur, factis ineunte Februario anno M CC LXX. Minoribus autem filiis prærogativa jurisdictionis est per comitia magna, fora, aut rationum cognitiones; quemadmodum ex concessu Paribus Galliæ laicis tribuitur. Itaque assignationes fere cum dignitate Parium conjunguntur. Regalia quidem jura regno adhærentia & indivisa reservantur, & semper in Ducatibus Comitatibusque fuerunt integra: nunquam enim tradebantur illi quin Rex oppidum sibi asservaret, ubi regale judicium instituerer ad cognitionem causarum regalium: prout Montargii factum est, cùm Ducatus Aurelianensis in assignationem traderetur. Postea vero facti sunt exemptionum judices. Minoribus item prærogativa est, quod assignationum causæ in Parlamento Parisiensi solum aguntur, licet non adjuncta sit Parium dignitas: nam hoc Parlamentum etiam, ac non alterum, de proprietate ad dominium regium pertinente potest cognoscere.

6. *De filiabus Franciæ.*

Ioannes Tilius. Fœminæ omni tempore

pore regno Galliæ fuerunt exclusæ, non tamen ex lege Salica; quæ generatim statuit, si mares filii erunt, ut fœminæ tantum succedant in bona moventia, non autem in vetus patrimonium, quod prisca appellatione terram Salicam dixerunt: atque hac appellatione veteres diu usos fuisse constat ex instrumento Agolismensis cujusdam Archidiaconi facto 1231, ubi hæc habentur: Cui dedit suum allaudium vel hæreditatem Salicam ibi nominatam, in agro Santonum sitam. Idem legis caput aliis legibus continetur quæ Ripuariæ dicta sunt, ubi terra Salica exponitur. Ex lege Salica (quæ pro subditis tantum conscripta est) deficientibus filiis hæredes erant filiæ veteris patrimonii. Si quis ergo regnum ex ea vellet instituere, filiæ deficientibus filiis ad regnum pervenirent: quæ tamen semper consuetudine fuerunt exclusæ, & singulari Galliarum lege, quæ magno Gallorum animo nititur dominatum muliebrem minime ferentium, tum etiam ratione hac, quod regnum ad exteros perventurũ fuisset matrimonio; etsi interdum mulieribus jus summi Imperii aut legis habentibus ad tempus parent. Fuit tempus, cum filiæ Francæ inferioribus nuptæ quam Regibus, regiam tamen appellationem usurpabant & Reginæ dicebantur: qui

honor in vitam ipſis concedebatur, ut oſtenderetur ipſas Regum eſſe Gallorum filias. Hanc conſuetudinem veriſimile eſt introductam eſſe, ut æquiore animo ferrent, ſi quando nubebant viris qui non eſſent Reges, ut cum ſua dignitate conſervarent nomen. Sed hæc conſuetudo (quam Bartolus ex jure aſſerit) obſoleta eſt, quia tempus in ludibrium abiit. Cognomen Francarum ad filias Regum pertinet, ſi ante natæ ſunt quam patres ſint Reges. Hoc cognomen tum demum obtinent, cum illi ad regnum pervenerunt. quod ſi filiæ ſunt maximo Regis filio, unde ab ortu vocantur Dominæ ad confirmationem regni patri ipſarum hæreditarii, niſi occupetur morte: aliæ vero tantum dicuntur Domicellæ, & percepto regno Dominæ cum Francarum cognomine. Hoc Francarum cognomen ad filias tantum Regum Gallorum pertinet. Filiæ Francæ plurimum pecunia fuerunt elocatæ. Rex Carolus V anno 1374 inſtituit centies mille Francos aureos, id eſt, coronatos, in matrimonium cujuſque filiarum ſuarum, Mariæ & Iſabellæ, & ſingulis poſtea naſcituris ſexagies millenos francos aureos ſive coronatos: Carolus VII Rex menſe Martio 1395 promiſit octies centies mille francos Iſabellæ filiæ nupturæ Richardo II Regi Angliæ.

Ita dos incerta eſt: interdum etiam agri ad dominium pertinentes ipſis & ipſarum liberis aſſignantur: quod fit liberis tantum natu minoribus. Reges quidem agros ad regnum pertinentes filiabus oppignorant; ſed non poſſunt amoveri: quod autem ipſis dotis nomine tribuitur, improprie vocatur aſſignatio. Solebant Reges penſiones ſubditis dominii ſui imponere nupturis filiabus, eamque exegit Rex Philippus Pulcher, cum ſecunda ipſius filia nuptura eſſet Iſabella Regina Angliæ. Atque hinc Vaſſalli Regis percipiebant lucrum: nam à ſubditis ſuis ita exigebant, ut partem ipſi perciperent præter id quod dabatur Regi. Nortmanni ſummam totam Regi in matrimonium illud ſpoponderunt, qui menſe Octobri MCCCVIII ſtatuit ne illa liberalitas ipſis in poſterum damnoſa eſſet. Quod autem ad jus Vaſſallorum partem indictionis ex conſuetudine ſibi retinentium, fuit jus illud jam olim receptum, confirmaturque tribus decretis ſub tempus (ut vocant) Candeloſæ factis MCCLXXI, & habent idem memoria noſtra Vaſſalli quam plurimi in agris ſuis naſcente aut nubente maxima Regis filia: pro aliarum vero matrimoniis facultas tribuitur inſtituendi opificia in civitatibus regni, in quibus juratæ Phratriæ receptæ ſunt.

Thuanus lib. XXII. Elisabethæ filiæ Philippo Hispan. R. nubenti, Rex Henricus II dotem cccc aureorum millium dixit.

Thuan. lib. LXXII. Legibus nostris filiæ Regum pecunia tantum, numquam rebus fundi, donantur: novo tamen more Henricus III sorori suæ Margaritæ Cadurcorum & Aginnensium præfecturas dotis nomine attribuit, & jura etiam regia & coronæ, ut vocant, eis unita privato diplomate transscripsit.

7. *De Principibus Agnatis.*

Ioannes Tilius. Ad conservationem familiæ Francæ Principes agnati à certamine immunes sunt, & diserte in subditorum actis hac lege soluti post Regem inscribendi sunt. Atque ut ut gravem indignationem sua culpa Principes fuerint meriti, non tamen legimus in tertia hac familia ullum eorum contumaciæ damnatum esse, nisi Ioannem Ducem Alenconium, in quem sententia lata postea rescissa est: nam justitiam Reges temperarunt clementia, qua cognatio tota in studio officioque contineri, & ad illud revocari potest commodissime.

Thuanus lib. XXVII. Regii sanguinis Principes absque ullis titulis & patritiorũ privilegio gaudent, & patricios omnes nata-

natalium prærogativa, non patriciatus ratione præcedunt. Inter se vero hunc ordinem servant,ut qui succedendi ordine prior est, posteriorem antecedat.

Idem lib. LXIII. Rex Henricus III anno 1572 edictum condidit, quo sancitur, ut consanguinei Principes Franciæ Pares cæteros, quantumvis dignitatis anteriores prærogativa aut alio titulo nitantur, ubique in Regum inaugurationibus, in supremis Regni curiis, conventibus, locis ac cæremoniis publicis præcedant; id fixum ac ratum sit in posterum; quod edictum magno consensu VI Eid. Ian. promulgatum in Senatu.

Ioannes Tilius. Quisquis principum proxime ad regnum pertinet, etsi non est Regis regnantis filius, tamen quia secundus est à Rege, potest ex autoritate Regis opificia in civitatibus regni statuere, ubi sunt jurata corpora; & alia privilegia prærogativasque, ut secundus à Rege, obtinet. Edicto Caroli VI Regis promulgato cum ipse juri dicundo præesset in Parlamento XXVI Decembr. M CCCC VII, Principes agnati regno proximi à consiliis sunt in administratione regni, cum Reges minores sunt annis. Singularibus vero institutis quæ ante facta fuerant, Principes agnati consilio semper interfuerant secundo à Reginis loco: nec immerito,

rito, cum illa regni quæ edicto tollitur rectio ad proxime necessarium pertineret, nisi aliud defuncto Regi, ad quem electio pro minore filio libere pertinebat, placuisset. Principes agnati agnatæque immunes ab omnibus regni vectigalibus pronuntiati sunt decreto, die octavo Iunii MCCCLXXXVII, cum adversus Ioannem Grandecortensem Equitem, Masionum ad Sequanam Dominum, fuit secundum Blancam Aurelianam Ducem, filiam Caroli Pulchri Regis, judicatum. Iidem diploma Regis exorantes, nihil tenentur ad pretium sigilli pendere. Ex quo in regno Galliæ obsequium uni redditur. Nomen Latinum Principis, quo primum caput significatur, ad eos pertinuit qui ex stirpe Regis sunt, & primum caput, id est regnum, ex jure possunt percipere. Qui autem exteri ex familiis summis accesserunt, Principes quidem sed adjecta familia nominantur.

*Thuanus lib.*XXVIII. Principibus agnatis singulari prærogativa jus est, ne de eorum capite & existimatione apud alios judices, quam coram Rege in Patriciorum curia, quæri possit.

8. *De Paribus Franciæ.*

*Thuanus lib.*XXVII. Pares Franciæ, sive eorum originem ad Carolovingos sive ad

ve ad Capevingos referas, XII antiquitus fuere. Sacri ordinis Archiepiſcopus Rhemenſis, Epiſcopi Lingonenſis & Laodunenſis Duces; Epiſcopi Bellovacenſis Catalaunenſis & Noviodunenſis Comites: ſacris ſoluti, Burgundię, Aquitaniæ, Normanniæ Duces; Flandriæ, Campaniæ ac Toloſæ Comites. Eccleſiaſtici tempore minime mutaverunt. Cæterorum ditiones tempore partim Regiæ coronæ acceverunt, partim perierunt, & inſtituti paulatim alii, qui juxta creationis tempus, in publicis regni ſolemnitatibus ac conſeſſibus ordinis prærogativam ſervant. Eorum numerus minime definitus eſt; titulis illis honorificis pro Regum arbitrio præcipuis dignatione aut gratia viris ſemper attributis: ſicuti Lotharingis accidit, qui omnes ea dignitate honeſtari ſtudioſe affectarunt. Sed cum in inauguratione Regum prẹter Eccleſiaſticos, VI tantum adhibeantur qui veteres illos repræſentent, id ſemper obſervatum fuit, ut inter eos creationis tempus in incedendi aut ſedendi ordine inſpiceretur.

Ioannes Tilius. In eo inſtrumento, quo Matiſconenſi Comitatui dignitas Paris pro Tholoſano adjecta fuit, anno 1359 per Carolum V Regem pro fratre ipſius Ioanne, qui poſtea Dux fuit Biturigum, diſerte ſcribitur, à Regibus Galliæ ad

 conſer-

conſervandum honorem ſui conſilii & juvandam Remp. duodecim Pares fuiſſe conſtitutos, qui in maximis conſiliis fidelibuſque inter ipſos aſſiſtant Regi, eumque primi ex ordine comitentur, & res ſtrenue gerant ad Regis ipſius regnique defenſionem. Ac propterea minime ferendum eſt excommunicari unum ex Paribus, quia verſandum eſt cum ipſo ad conſilia Regis: nam Rex ipſe, ſi Pari non eſſet unde viveret, eum teneretur alere. Quanquam Scripturæ ſacræ armis toti clero interdicunt, tamen Antiſtites Pares Galliæ pro dignitate Parium temporaria tenentur Regibus miniſtrare & eos ſequi cum equitum ſuorum ac militum comitatu, ſi quando Reges ipſi in bellum proceſſerint: quod officium à quibuſdam aliis Epiſcopis qui Pares non ſunt debebatur: adeo Gallia in his conditionibus rem militarem æſtimavit magni. Sic Pares Galliæ dignitate Ducum & Comitum fuerunt ornati, ut miniſtrent judicentque ex jure ſummo Regis, ei in jure ſedenti adſint, in ſacris & coronatione miniſtrent, conſulantque in negotiis quæ Regi communicare cum ipſis placuerit. Pares propterea dicti ſunt, non quod Regi, ſed quod inter ſe pares ſint, ut luculenter oſtendit decretum contra Comitem Flandriæ in Parlamentum factum

ineunte

ineunte Novembr. MCCXCV. Nam quod ad dignitatem Parium, omnino ſunt pares, neque uni amplius juris in ſuffragiis ferendis dicendaque ſententia eſt quam alteri: etſi laicis quædam prærogativæ ſunt præterquam Eccleſiaſticis. Alios vero Principes ea dignitate ornarunt Reges, non tantum neceſſarios, ſed etiam alienos qui de Repub. bene merebantur, propter prærogativas Parium. Ac Pariatuum quidem alii ad vitam & perſonales ſunt; alii ad ſolos mares hæredes pertinent, alii ad omnes etiam mulieres: hæ percipiunt Pariatus, in judiciis ſedent, & ſententiam dicunt, vocantur in jus, ut alii Pares, convenienter cum lege civili, quia dignitatē juriſdictione conjunctam obtinent. Singularis eſt & ſolennis citandi Pares Galliæ ratio, narrata in decretis Hugonis Ruſſii ad diem XII Maii MCCCXLI, Matthæi Guinhardi ad diem III Iulii M CCC LXII, & aliis quampluri-mis. Duobus Regis diplomatibus opus eſt: uno Rex in jus accerſit Parem; altero ad magnum aliquem virum ſcripto, puta magiſtrum libellorum ſupplicum, conſiliarium Parlamenti, præfectum, Seneſcallum, aut vicarios eorum. Imperator huic ut prius ſcriptum aut ipſi Pari aut domicilio ipſius offerat: quod ſi abeſt, jubetur ad Officiales ipſius perferre. ſi

captivus

captivus eſt, citari non debet: non enim citatus fuit Catalauniorum Epiſcopus in cauſa Roberti Comitis Flandriæ 1315, ut ex decreto conſtat. Quicunque diploma Regis Pari exhibet, honeſtum debet habere comitatum ex Regis & conſilii ſententia, ut gravitatem habeat exhibitio. Hæc autem accipienda ſunt, ſi quando honor, caput, dignitaſve Parium agitur, aut ſi quando in Parlamento provocaverit à judice quem non poſſit rejicere, & cujus nomine multetur tanquam rei male judicatæ: in aliis vero cauſis diverſa eſt ratio, ut decreto fuit declaratum de Duce Burgundiæ die ſexto Auguſti M CCC XC & in cauſa Simonis Marcheti decimo nono Iulii eodem anno. Forma jurisjurandi quod in Parlamento Lutetiæ dant, exprimitur in jurejurando Noviodunenſis Epiſcopi præſtito die XXVI Ianuarii MDII, ſe in judiciis bona fide lites dirempturos, ubi in Parlamento erunt, ſine perſonarum acceptione; arcana Parlamenti non revelaturos; ei tanquam ſuo judici de honore, vita, & dignitate ipſorum honorem habituros: etſi Parlamentum in judiciis ipſorum convenientem Parium aliorum numerum habere neceſſe eſt. Parium privilegium, ne jure experiantur niſi in Parlamento, declaratum fuit in cauſa Lingonenſis Epiſcopi,

ſcopi, decreto facto die XVIII Februarii MCCCXXXIV; item pro Comite Arteſiano XIII Ianuarii MCCCXXXV; quod locum habet cum agitur de agris reverſis & receptis evictione feudi. Paribus laicis jus ſingulare eſt habendi conventus magnos, ad quos à præfectis ipſorum provocatur, & à conventibus ad Parlamentum. Hic autem obſervandum eſt, non eſſe in regno alium juris conventum, quam Regum aut eorum quibusRex ſpeciatim conceſſerit: alioqui abſurda eſſet laicorum Parium ab Eccleſiaſticis differentia. Nam profecto non eſt ex Pariatu hæc prærogativa: ſi eſſet, æque ad Eccleſiaſticos pertineret: ſed hoc laicis Paribus conceſſerunt Reges. Præter has omnium Parium prærogativas ea dignitate ſunt (quia præcipua ſunt Parlamenti membra) ut communes omnes honores, immunitates, & privilegia habeant quæ habent præſides illius & conſiliarii.

9. *De tribus Galliæ Ordinibus.*

Claudius Seſellius. Sunt in Galliis tres præcipui ordines, Nobilitas, Populus, Vulgus. Hi ſinguli, pro ſua quiſque conditione, ſuas habent leges ac inſtituta, quibus utuntur, & adeo commode ſunt invicem aggregati, ut ægre facultatem habeant, alii alios opprimendi, aut etiam adver-

adverſus Regem conjurandi. De Eccleſiaſticorum ordine poſtea ſum dicturus. Nobilitas igitur Galliæ, ſive Equeſtris ordo, maximis fruitur commoditatibus ac privilegiis, eoque fit, ut magno quodam affectu Regem complectantur, & vitam quoque pro ipſius ac patriæ ſalute profundant. Nec enim ullum pendunt tributum, & armatis licet ipſis eſſe quocunque loco, & multa habent vitæ præſidia, ſic ut non ſit opus, illiberalem aut quæſtuariam aliquam artem exercere. Hoc enim noſtris moribus minime illis conceditur, niſi forte domi maneant, ac rei familiari ſtudeant. Sed ſi Regem ſectari velint, habent quo ſe honeſte alant. Plurima enim ſunt domus & aulæ regiæ miniſteria, quæ ſolis nobilibus attribuuntur, qui ſinguli, partem aliquam anni, in iis procurandis conſumunt, & reliquum tempus vacuum habent ac liberum rebus privatis atque domeſticis adminiſtrandis. Hi omnes annuum accipiunt à Rege ſtipendium, & ampliora ſperandi magnas habent occaſiones. Principes autem viri, ac majoris dignitatis proceres, quoniam & ipſi Regis beneficentiam experiuntur, ac partem Reipublicæ procurant, Nobilibus, qui ſunt re familiari minus lauta, victum & alia ſæpe communicant. Deinde, Reges perpetuum alunt & amplif-

amplissimum equitatum, exercendæ & alendæ causa nobilitatis: ac in tanto equitatus numero, plurimæ sunt præfecturæ, quæ in illos distribuuntur: eaque ratio non minus pacis quam belli tempore durat. Majoris quidem loci Nobiles, pro sua quisque conditione ac virtute, præficiuntur equitibus: ex reliquis autem alii sunt legati, alii signiferi, alii equites cataphracti, alii sagittarii, & qui per ætatem non possunt ferre arma, reliquis famulantur, & cum nullum intercedit bellum, licet ipsis manere domi, suique stipendii partem non mediocrem parsimonia conservare. Ad hæc nemo credat, quam multæ sint per Galliam præfecturæ, ut sic dicam, urbanæ, quæ soli nobilitati committuntur. nam alii provinciis, alii civitatibus, alii oppidis, alii finibus, alii castellis & arcibus, alii vicis præficiuntur: ut interim nihil dicam de majoribus illis muneribus, quæ Principibus tantum tribui solent, cujusmodi sunt, qui nostra lingua dicuntur *Connestablii, Marescalli, Ammiralii*, & id genus alii. Sed & annuam pecuniam, velut honorarium quoddam, Reges liberalitate quadam elargiri solent in multos nobiles, qui nulli sunt addicti ministerio: hi appellantur nostra lingua *Pensionarii.* Alter ordo suas etiam habet commoditates non exiguas.

Ad

Ad hunc pertinent mercatores, qui eo faciunt majorem quæstum, quod tuto ipsis per Galliam proficisci ac negotiari licet, tum, quod Nobiles & mercaturam nullam exercent, & splendide fere ac sumptuose vestiuntur. Huic etiam ordini conveniunt ac fere tribuuntur Quæsturæ & rationes nummariæ, item Præturæ, & quicquid ad Iurisdictionem pertinet, qua sane in re plurimum est honoris ac emolumenti. Sunt enim in Gallia Iuris administri, Iudices, Advocati causarum, Procuratores, Scribæ, & id genus alii, multo plures mea quidem sentétia, quam in reliquis omnibus orbis Christiani provinciis: quod peropportune illis accidit, qui relicta mercatura, his rebus operam navare volunt. In tertio genere est Vulgus & promiscua hominum multitudo, qui & agros colunt, & omnis generis artificia tractant. Vt autem hi vel nimia utantur libertate, vel admodum sint divites, vel in armis etiam exercitati, non est consultum. Nam quia conditionem servitutis oderunt omnes, & natura suas fortunas amplificare student, facile fit, ut arma capiant & potentiores opprimant: quod & in Galliis & aliis in locis non semel accidisse constat. Vt autem ejusmodi sint ordines, ac velut gradus in omni Republica, necesse est: quemadmodum in

cor-

corpore humano videmus infirmiora & ignobiliora membra subministrare dignioribus. Neque tamen est, quod hi suum statum deplorent ac indigne ferant, quoniam & jus communicatur ipsis æquabiliter, & quam à majoribus acceperunt, ea utuntur libertate, & multi etiam Reipublicæ ministeriis adhibentur, & sola virtute ac industria & assiduitate possunt ad secundum ordinem emergere; quod secundo non licet, ut ad primum videlicet evadat, nisi Regis beneficio singulari, quod ille solet iis impertiri, qui aut jam fecerunt, aut pro Republica videntur posse aliquid facere egregie. Est præterea ordo Ecclesiasticus, nulli non communis, qui modo animum huc adjiciat. & pro Galliæ consuetudine non raro accidit, ut etiam homines plebeii, virtute ac eruditione præstantes, amplissimos in eo genere consequantur honores, Cardinalatum aliquando, vel Pontificatum etiam. quæ sane res ad virtutem ac literarum studia homines inflammare potest. Quare ad Reipublicæ utilitatem semper existimavi pertinere, ut mos ille servetur, conferendi Sacerdotia & Ecclesiarum facultates iis, qui suæ diligentiæ ac literaturæ documentum aliquod egregium dedissent. Nisi enim ita fiat, potissima pars earum facultatum

erit in poteſtate Principum ac Epiſcoporum, qui ſuis deinde familiaribus atque ſervulis ea diſtribuunt: reliqui autem qui Romæ & apud Regem nullos habent amicos atque ſolicitatores, fruſtra laborem omnem ſumunt. Neque tamen hoc ita velim accipi, quaſi in ea ſanctione & lege, quam Pragmaticam noſtri vocant, nihil ſit vitii. non enim hoc mihi ſumo diſputandum; ſed quod publice mihi profuturum eſſe videtur, expono. Vellem equidem inveniri poſſe aliquam in eo rationem, quæ & Reipublicæ Galliæ & Romanæ quoque Curiæ ſit non incommoda: ſed plura de eo non ſum dicturus in hoc loco.

10. *De Politico regimine in ſingulis civitatibus.*

Sunt & in ſingulis civitatibus ſui magiſtratus urbici; qui quidem aliter atque aliter, pro conſuetudine locorum appellantur, ſed munus fere uniuſmodi eſt. Pariſiis appellantur *Prevoſts des merchands*; Toloſæ *Capitoux*; Burdegalæ & in pluribus urbibus *Iurats:* Neraci & in aliis oppidis Guiennæ & Languedociæ, *Conſuls*; Pictavii, Rupellæ, Caleti & alibi, *Maires:* pluribus quoque locis *Eſchevins:* qui ſinguli à ſenatu urbico eliguntur, alibi in unum,

unum, alibi in duos, nonnusquam & in tres annos. Horum munus est politiam urbis curare, minora munia delegare: mechanicorum magisteria consensu suo firmare: de criminibus quæ noctu perpetrantur cognoscere; etiam interdum de iis quæ interdiu fiunt: cæterum intra limites politicos; nam de civilibus non est ipsorum cognoscere, nisi in illis urbibus, quæ summum & infimum judicium à Rege concessum habent per privilegium speciale. Mechanici præstant hisce juramentum: iidem & pretium ponunt annonæ & frugibus, atque adeo famulorum mercedi. Denique fabricæ rationem habent. Præterea in majoribus civitatibus, uti Parisiis, Lugduni, Tolosæ, Rotomagi, Pictavii, Andegavi, Aureliæ, Niortii, Auxerræ, & aliis oppidis ubi regia fora celebrantur, instituti sunt judices quidam qui mercimoniorũ curam gerunt: Quales sunt Lugduni quidem, *le Conservateur & garde des foires* à Ludovico XI creatus; in reliquis autem *les Iuges de la Bource*, sive *Iuges Consuls* ab Henrico II, Carolo IX, & Henrico III. Qui judicant de controversiis inter Regios ministros & institores qui fora frequentant: cognoscunt de debitis fori; coërcent debitores, eorumque viduas, & procuratores, tam pignorum captione, quam carcere: bre-

viter ferunt ſententiam de controverſiis omnibus quæ inter mercatores emergunt, ſive ratione mercium, cambii, ſive aſſecurationis & ſimilium. Nec datur appellatio ab eorum ſententia niſi ſumma excedat quingentas libras; idque gratis.

VI.
DE SVMMIS OFFICIIS Galliæ.

I. *De Conneſtabili, & Mareſchallis, magiſtroque Baliſtariorum Galliæ.*

I*Oannes Tilius*. Ante Hugonem Capetum Regem tantiſper dum fuit præfectus palatio, Comes ſtabuli (qui vulgo Conneſtabilis) præfectus erat hippocomiæ, ut vox Latina docet. Itaque ſignificabat Comes ſtabuli eum qui præerat ſtabulo, id eſt, equili principis. Mareſchalli vero erant hippocomi, compoſita voce ex ſermone inferioris Germaniæ, ubi *Mar* equum ſignificat, *Schal* vero Servum aut Officialem. Sed poſtquam præfectus palatio abrogatus eſt, tertia Regum familia Officiales inſtituit in rem militarem, unum

Conne-

Conneſtabilem, & alios minores Mareſchallos. Quædam tempora ab Hugone Capeto fuerunt, quibus Gallia caruit Conneſtabili: interea vero Reges ſingulari mandato vicarios inſtituebant qui imperarent copiis. Arturi Britanni literæ amplitudinem dignitatis iſtius exprimunt, docentes ipſum Principem eſſe in tota re militari ſecundum à Rege, & ex antiquo uſu cuſtodiendum ipſi tradi regalem gladium fiduciaria lege, cujus rei ipſe liberam fidem dat. Extat in Rationario reſcriptum pervetus, quo dicitur Conneſtabilis ſuperior omnibus qui ſunt in exercitu, præterquam Rege, ſi interfuerit, Ducibus, Baronibus, Comitibus, Equitibus, armigeris, ſtipendiariis, ſive equo ſive pedites militent, quacunq; tandem conditione ſint, omneiſque illi ex officio obſequi. Ei ſubſunt Mareſchalli, diſtinctamque procurationem habent, ut milites, Duces, Comites, Barones, Equites, armigeros, eorumque copias excipiant: neque luſtrare poſſunt, neq; aciem inſtruere niſi ex autoritate Conneſtabilis, neque in exercitu quicquam proclamare ſine conſenſu Regis aut Conneſtabilis, ad quem militiæ imperium pertinet. Quoties procedunt caſtra, Conneſtabilis ſtationes ſingulas eligit, traditque Regi & aliis militiæ incumbentibus pro

 condi-

conditione ipſorum, & in acie præire debet caſtris, ſequens veſtigia magiſtri baliſtariorum: Mareſchalli vero Regem, ſi in copiis eſt, comitari debent. Neque prætoriana, neque acies aliæ procedunt, niſi ex mandato conſilioque Conneſtabilis, cui mandata eſt cura legatos & exploratores quocunque opus fuerit mittendi propter exercitum, itemque corycæos & equites quoties neceſſe eſt. Conneſtabilis ex ſingulis Regis ſtipendiariis penſionem diei unius pro jure ſuo habet; quod jus, ſi placuerit, cum primum accepti ſunt aut ſtipendia prima numerantur, poteſt accipere, itemque ab iis qui ſtipendia non faciunt Regi, ſed compenſationem, reſtitutionemque pecuniæ habent, aut aliud aliquid. Cum primum ſignis productis pergere cœperunt caſtra, hoc jus ad Conneſtabilem pertinet, in ſtipendiarios, & omnes, qui ſumptus, ſalaria, aut reſtitutionem à Rege habent; eaque à quæſtore ærarii bellici penes ſe accipit; nempe quantum quiſque in diem unum à Rege habiturus eſt; etiam à ſtipendiariis illis equitibus peditibuſque qui magiſtro & ſcribæ baliſtariorum accenſi ſunt, ad quos unius quoque diei ſtipendium pertinet. Atque hæc priſcorum temporum ratio. Verum Rex Philippus Valeſius pronuntiavit immunes à jure

iſto

isto Principes agnatos eorumque domesticos sumptibus eorum militantes, etiam pedites. Diu obtinuit jam, etsi non semper, ut hoc officium in regno summum haberetur. Connestabilis, summus pincerna, admissionalis, & cancellarius Galliæ ex decreto facto MCCXXIV regnante Ludovvico VIII, hanc prærogativam habent, ut in judiciis Parium assideant Paribus. Mareschalli Galliæ bini tantum fuerunt ad Franciscum usque primum, abs quo numerus eorum auctus est. Nullus Connestabilis jusjurandum Parlamento præstare legitur, nisi Ludovvicus Luxemburgicus Comes S. Pauli XII Octobris MCCCCLXV. Primus autem cujus procurationis literæ in Parlamento fuerunt promulgatæ, est Arturus Britannus Richemontensis Comes. In Mareschallis autem alii fidem dederunt in Parlamento, & accepti sunt sexto nonoque Iunii, decimo & duodecimo Septemb. MCCCCIX, Domini Castilionis & Insulæ Adamicæ. Præter jusjurandum exercendi officii nihil Connestabili aut Mareschallis cum Parlamento commune est, cum ipsorum administratio sit militaris: sed jurisdictionis suæ auctori dant fidem, quam à Vassallis debitam Regibus accipere non est Parlamenti. Magistri Balistariorum pervetus officium est: sic enim ante S. Ludowi-

 dowi-

dovvici tempora dicebatur, quia inter pedites summi erant balistarii: eique successit Præfectus peditatui. Connestabiles & Mareschalli suos præfectos habent, quibus bello & pace est capitalis jurisdictio: quæ plurimum variis de causis amplificata est negligentibus aut absentibus Prætoribus & Seneschallis, quibus suum caput seorsim tribuemus. Mareschalliis propter officia ipsorum neque accessus, neque suffragium in Parlamento est, neque per fora excelsa sedes.

Vincentius Lupanus. Criminum militarium apud Connestabilem cognitio & persecutio ad eum pertinet; emansorum & eorum qui absque honesta aut causaria missione discesserint, & ad diem commeatus non venerint, exploratorum, proditorum, transfugarum, desertorum, prædæ manubiarumque, redemtionum, stationis relictæ, denique actionum personalium judicio milites inter se litigantes audit: cui pro insigni est gladius liliatus.

Idem. Tribunis ea potestas est in milites, quæ Magistris equitum: quorum sunt partes, castris locum eligere, (unde à nonnullis Magistri castrorum dicti) ac milites in officio continere, in quos vitæ & necis potestatem habent: quod munus eis mandant, quos vulgo Prevostos

Mare-

Mareſchallorum vocant. Similes his pro. pe fuere Irenarchæ quorundam judicio, Aureliano, Martiano, Iuſtiniano emendandis moribus & diſciplinæ publicæ præfecti: quibus regio edicto commeatuum caſtrenſium cura eſt, eiſque pretium ſtatuunt, & abſque provocatione emanſores, apolidas, acecos, per laſciviam aliquid agentes, mulierum ſtupratores, ferarum confectores capitali pœna afficere licet. denique ad eos omnium criminum militarium coërtio pertinet. Latrunculatores Latine appellaveris.

2. *De Ammiralio Galliæ.*

Ioannes Tilius. Ex quo regnum partitionibus minutum, & Reges in ditiones anguſtiores contracti ſunt, eo quod potentes Vaſſalli feudos ſummo cum imperio (ſi fidem exceperis) obtinebant. (Rex enim Angliæ tenebat Ducatus Nortmanniæ & Aquitaniæ, Britanniæ ſuus Dux erat,& Flandriæ, Toloſæ,Provinciæque Comites.) Reges Galliæ diu nullum imperium in mare habuerunt: ac propterea non fuit opus Amiraliis niſi cum expeditionem in terram ſanctam ſuſceperunt; quo tempore mercenariis Genuenſibus, Hiſpanis, aliiſve finitimis peritis rei navalis uſi ſunt, ut curam devectionis ſuſciperent, nullo conſtituto in

eam rem officio; eoque pacto in unica expeditione Admiralios plures habuerunt. Sed postquam dominium regni ad utrumque mare denuo propagatum est, diversi in hoc regno Amiralii facta sunt, nempe Galliæ & Britanniæ : interdum vero unus officium utrumque gessit. In Provincia autem Norbonensi Seneschallus maximus sive gubernator æque maris ac terræ administrandæ mandatum habet. Officium Amiralii videtur fiduciarium esse, tanquam feudus in vitam datus. Amiralius ex officio neque locum in editioribus sedibus, neque suffragium, aut accessum in Parlamentum habet.

Vincentius Lupanus. Francis Hamiralus; qui totius rei maritimæ disceptationem omniumque criminum cognitionem sibi vendicat: nautas & mercatores litigantes audit: ad ipsiusque curam pertinet edere quos suæ jurisdictioni præesse aut vices suas gerere velit: ipsiusque est decima prædæ manubiarumque : denique in sua verba adigit navium triremiumque præfectos: fidem publicam dat; & cum hostibus aliquot dierum inducias pacisci potest, ut tuto piscari liceat. cui pro insigni est anchora atque corniculum, ut quidam existimant.

Qui plura de hoc officio scire desiderat, consulat librum Domini de Popelliniere

niere qui inſcribitur *l'Amiral de France*, excuſum Pariſiis anno 1584.

3. *De Magno Magiſtro Galliæ.*

Ioannes Tilius. Hoc officium olim cum duæ priores familiæ eſſent, dicebatur Comitis palatii; deinde Seneſchalli Galliæ, cum regnare cœpiſſet familia tertia. Poſtea edicto Philippi Pulchri Regis mẽſe Martio milleſimi trecenteſimi noni, pecunia quamRex habebat penes ſe, huic officio debita ex fide Regi data ab Antiſtitibus, tradita eſt tenuioribus nobilium filiabus, ut commodius elocari poſſent. Magnus magiſter prætorii Francici non dat Parlamento fidem, etſi juriſdictionem habet; ſed eam fert acceptam Regi. Regnante Carolo V cognovit magiſter magnus de lite interDucesBurgundum & Borbonium orta propter ædes quaſdam Meloduni ſitas, cum Rex ibidem eſſet, eaſque ſententia adjudicavit Borbonio viceſimo nono Decẽbris milleſimi trecenteſimi ſexageſimi ſeptimi. Septimo Martii MCCCLXXXIX, in cauſa Ioannis Cauliтti judicatum eſt, magiſtris prætoriiRegis extra regiam & præter res ad officium ipſorum pertinentes non eſſe juris dicendi facultatem. Ab ipſis ad Parlamentum provocatur. Primi Magiſtri prætoriani officium vetus eſt, quod tenebat

tenebat Ioannes Iambensis temporibus Philippi Valesii Regis. Primarii domestici Regis de nocte in summi magistri custodia excubant, qui ex constitutionibus S. Ludowici, Philippi Pulchri & Philippi Longi Regum stationem in prætorio habet. Hic denas libras, & fidelitatis jusjurandum ab antistitibus singulis, qui recens promovebantur, exigebat.

4. *De Archimagiro Franciæ.*

I. Tilius. Huic summa fuit inspectio in omnes culinæ regalis administros. Guilhelmus Harcottensis erat Archimagirus Philippi Pulchri Regis M CC XII; Ioannes Castilionæus Philippi Valesii; Ioannes Dampetranus Dominus S. Desyderii, Caroli VI Regis. Atque hic filius erat Alexiæ filiæ Domini Ausemontensis, qui magister Mareschallus Galliæ nominabatur, & Mariam Barrensem duxerat: quod propterea dicimus, ut viros potentissimos demonstremus officium hoc honori habuisse. Sed quia officium hoc antiquatum est, ejusque emolumenta recepta à Rege, nihil pluribus opus est. Gallice dicebatur, *le grand Queux de France.*

5. *De*

5. *De Maximo à poculis seu Pincerna Galliæ.*

Ioannes Tilius. Summus à poculis dat Regi fidem propter jurisdictionem quæ officio conjuncta est. Aderat, & sententiam dicebat in curia Parium Galliæ judiciisque eorum. Singulare jus taxandi & pendendi pisces habebat Lutetiæ in cura domus suæ, ut Parlamentum decreto judicavit ineunte Novembri millesimi ducentesimi nonagesimi secundi. Centenos solidos ex institutione regia ab unoquoque antistite recens promoto percipiebat, cum fidem daret Regi; ut multis decretis dictum est: & ratione officii præses alter erat in Parisiensi rationario: cujus rei habetur edictum à Rege Carolo sexto latum septimo Ianuarii millesimi quadringentesimi. Gallice, *grand Bouteiller ou Eschanson de France.*

6. *De maximo Franciæ Artocopo.*

Ioannes Tilius. Maximi Franciæ Artocopi officium pervetus inspectionem habet in officia omnia ad prætorianum panem pertinentia, prout accensentur ipsi. Hi panem curant, & mensalia lin-

teamina.

teamina. Maximus Regis artocopus de pane cognoſcit & judicat, qui à piſtoribus urbis ſuburbiorumque Pariſienſium pro Rege & officiis ipſius conficitur: ut ſecundum Montmorencium decreto fuit judicatum ultimo Decembr. milleſimi trecenteſimi trigeſimi tertii. Item permiſſum eſt huic ut à propolis piſtoribuſque ſingulis Pariſienſibus denarium quotannis exigat, quod jus ipſius ex conſuetudine profectum dicitur quam ipſe & anteceſſores ipſius habuerint. Præterea huic attribuitur ad jus ſuum dicendum actuarius unus & procurator in foro ipſius, aut intra palatium, ut ipſe & anteceſſores habuerant: mandatumque ut à judiciis quæ ipſe fecerit de cauſis ad cognitionem ipſius pertinentibus, ad eos provocetur ad quos ante fuerat provocatum. Permiſſum quoque ut ſi qui recens in opificium illud poſtularent recipi, eos acciperet, atque ad eam rem binos aut ternos homines peritos conſtitueret qui ſpecimen operis acciperent ad ipſum aut officiales ipſius perferendum: verumtamen hac ſpecie neque fas ipſi fore ut decretis à Parlamentis in piſtores factis ratione ulla pręjudicet, neque piſtoribus, ut pacto ullo conventicula, monopolia, aut alia ejuſmodi mala exerceant. Is Gallice dicitur *Grand Panetier de France.*

7. De

7. *De summo Hippocomo Galliæ: qui Gallice dicitur*, le grand Escuier de France.

Ioannes Tilius. Hoc officium non est vetus admodum. In recensione domesticorum Philippi III, Pulchri, & Longi Regum non fit illius mentio; sed tantum Hippocomorum quatuor: binos semper affuturos aulæ; unum ad corporis ministerium, alterum ad curationem stabuli, qui cum priore commissus est. Qui autem ad curationem stabuli instituuntur, nequeunt ex aula discedere nisi exorata à præfectis prætorio venia: si contra fecerint, officii privatione ab eis mulctari possunt. Qui ministrant corpori, à Rege solum commeatum petunt. Sic apparet non fuisse tunc temporis summum hippocomum: nam hic in hippocomos, aliaque hippocomię officia inspectionem habet, in quibus numerantur agasones & veterinarii, etiamque veterinariorum maximus, qui à Rege Carolo VII die quinto Septembris millesimi trecentesimi octuagesimi (ut relatum est in chartophylacium & fori Parisiensis acta) jura habuit quamplurima in actis conscripta ratione officii: inter cætera, neminem calcarium, galearum, ephippiorum, aut aliorum

aliorum instrumentorum huc spectantium opificem aut veterinarium Lutetiæ fore; nisi jus opificii redemerit à Rege: quod jus ex auctoritate Regis à primo hoc veterinario venditur. Hujus autem proprium munus est, ut equos tantum vectarios calceet, non autem alios. Subsunt hippocomo maximo Patres patrati & fæciales armorum.

8. *De summo venatore, & accipitrario Galliæ.*

Ioannes Tilius. Etsi Reges Galliæ inprimis post omnem memoriam fuerunt ad venationem attentissimi, hæc duo tamen officia non sunt vetusta: nam horum Philippo tertio, Pulchro, & Longo Regibus nulla fit mentio; sed tantum venatorum, accipitrariorum, saltuariorum, aucupum, perdices & lupos indagantium, sagittariorum, & rerum omnium ad venationem aucupiumque pertinentium. Guilhelmus Gamachius (cujus culpa Rex Carolus VI à venatione sæpe aberraverat) officio abdicatus venatoris summi, & Ludowicus Aochinus suffectus est: cujus dimissionis nomine litigatum est inter ipsos decimo septimo Ianuarii millesimi trecentesimi decimi quarti. Postea Gamachiûs magister summus & inspe-

inſpector aquarum ſylvarumque factus eſt, & ſubſtitutus in locum ejus Iohannes Cohelinus.

9. *De maximo præfecto Cubiculi Franciæ, Gall.* le grand Chambrier.

Ioannes Tilius. Hoc unum eſt è quatuor maximis Galliæ officiis, quæ ſubſcribebant & probabant Regum diplomata, Patium judiciis aderant, & ferebant in eis ſuffragia. Magnus hic præpoſitus curam habet Regis veſtium & ſupellectilis ejus: quamobrem neceſſe eſt officium hoc eſſe antiquiſſimum, & quidem ſummis Hippocomis & admiſſionalibus antiquius. forte autem propter eorum præſtantiam qui præpoſiti erant cubiculo, fuit inſtitutum, cum nollent Reges tantos viros in miniſteriis illis occupari, ut admiſſionalibus hæc cura committeretur. Ac propterea plerunque apud Latinos cubicularius magnum admiſſionalem ſonat: quod argumento eſt, unicum in principio officium exſtitiſſe; præpoſitum vero cubiculo honoris cauſa, juris & emolumenti permanſiſſe, quamvis miniſterio careat. Nomina quæ iſtis tribuuntur hæc ſunt, primus nobilis cubicularius & veſtiſpex, ſive magiſter

 veſtia-

vestiarii. Hujus præpositi officium à Rege est fiduciarium, cujus fiducia in vitam permanet. Qui primus eam ex gente Borbonia tenuit, fuit Ludowicus primus Borboniorum Dux, dono Philippi Pulchri Regis: sequentes Duces Borbonii non hæreditario, sed in vitam permittentibus Regibus habuerunt. quam illa stirps continenter habuit donec Carolus II Dux Borboniorum obiisset, cum rex Franciscus I vicesimo sexto Septembris millesimi quingentesimi vigesimi septimi, officium Carolo Duci Aurelianensi filio suo minimo tribuit. Quo mortuo in Octobri 1545, hoc officium abolens adjunxit domui regiæ feuda, dominia, ditiones, census, proventus, & jurisdictiones ad hoc officium pertinentes.

10. *De summo Cubiculario Franciæ, vulgo* grand Chambellan de France.

Ioannes Tilius. Magni cubicularii est (prout in domesticorum Philippi III, Pulchri, & Longi Regum recensione narratur) jacere ad pedes Regis cum abest Regina. Atque ex eo factum est, quod cum Rex insidet solio, magnus cubicularius ad pedes situs est: qui locus habetur honoratus valde. Servat geritque sigillum

gillum arcanum Regis, aut eo absente primus aut antiquissimus alter cubicularius. Quia cubicularius summus, aut eo absente primi senioresque servant sigillum Regis, immunes sunt (ut à secretis servus) à solvenda obsignatione diplomatum, prout declaratur edicto Caroli VI Regis decimo sexto Ianuarii 1386. Cum autem jurisdictione officia hæc careant; non tenentur clientelæ jure, sed tantum debent jusjurandum Regi. Fuit jamdiu primus Regis cubicularius, ut Caroli V Regis fuit Buræus Riveriæ Dominus: quod officium cum dignitate summi cubicularii obtinuit Guisius.

II. *De summo Magistro, quæsitore & reformatore generali aquarum sylvarumque Galliæ.*

Ioannes Tilius. Ex edicto Philippi Valesii Regis, facto Lutetiæ M CCC XXXVIII, Ioannis Regis, XXI Octobris M CCC LXIII, & Caroli VI, IX Febr. M CCC LXXXVII, constat officium hoc nondum fuisse eo tempore institutum, etsi à principibus fiebant aquarum sylvarumque magistri. ultimo Caroli Regis anno Castilionæus cubicularius ejus solummodo præfectus erat saltibus regiis: duo autem alii regionibus Campaniæ, Briæ, Franciæ & Pi-

 cardiæ;

cardiæ; duo item Nortmanniæ: duo Ollonensibus & Turonensibus: unus denique in agris Navarreni Regis in Francia & Nortmannia. Itaque cum de hoc magisterio lis in Parlamento orta est inter Comitem Tancarvillanum, Baronem Yovianum, & Dominum Gravillanum undevigesimo Novembris & quarto Ianuari M CCCC XV, generalis procurator Regis confirmavit neque officium illud esse, neque necessarium videri. Verumtamen decimo octavo Maii MCCCCXXVIII, Carolus Riveriæ Dominus in locum Guilhelmi Calmontensis Guitriani Domini (quem Rex Carolus VII à munere hoc avocaverat) à Parlamento acceptus est, & Riveriano mortuo Christophorus Harcortensis; post hunc officium tenuit Ludowicus Vallensis Castilionis Dominus, conjuncta facultate prospiciendi vacantibus officiis ad aquarum saltuumque curationem pertinentibus: quam facultatem recepit Ludowicus XI octavo Iulii M CCCC LXXXIII, & revocationem curavit in Parlamento promulgari. Summus hic magister Parlamento obnoxius, ratione sui officii sedit in subselliis, atque ibi sedit Wertius secundo Iunii millesimi quingentesimi vigesimi quinti, in decreto quodam pronuntiando.

12. *De*

12. *De Gubernatoribus provinciarum pro Rege & vicariis generalibus.*

Ioannes Tilius. Gubernatores & vicarii generales Regis, præfecti provinciis, priscorum Ducum & officiorum vices gerunt. Hi autem virium causa sunt instituti, ut Provincias sibi commissas in pace & tranquillitate servent, eas defendant armis cum à seditiosis popularibus, tum ab hostibus exteris; eas ac munitiones earum bene curatas & instructas teneant rebus ad defensionem necessariis, judicesque earum vi armata (cum opus erit) adjuvent: nam etiam facultas eorum à judicum facultate distincta & disparata est; & quamvis fidem soli Regi præstent, debet tamen eorum facultas à Parlamento conventus & Provinciæ cui præsunt accipi, legi, promulgari, & in acta referri. Nam quæcunque sit hujus officii amplitudo, præstantia, atque auctoritas, ea tamen lege admittitur ut nihil contra Parlamenti aut conventus ordinarii autoritatem conetur efficere. Etsi in multorum vicariorum codicillis habentur hæc verba: *Vt puniant & puniri curent omnes maleficos turbantes quietem Provinciæ, effractores & transgressores*

greſſores inſtitutorum mandatorumque: quod ita accipiendum eſt; per ordinarios judices facturos, ſi rei erunt incolæ; ſin autem milites erunt ſive extranei, per extraordinarios. Itaque ſic ſtatuimus, viribus quidem plenam auctoritatem ipſis, ſed ſine juriſdictione eſſe; quam ſi arrogaverint, minime ſuprema futura eſt: nam ab ipſis ad Parlamenta provocatur. Ad hoc demonſtrandum, non eſſe gubernatoribus juriſdictionem ſummam: hoc unum ſatis eſt, honorum codicillos à Parlamento ac conventu Provinciæ auctoritatem accipere: quod argumentum non mediocriter fidem ipſorum liberat, ut judices ſinant agere & fidem præſtare: nam profecto in reis damnandis minimum eſt delectationis, ut ex officio facias. Propterea laudandum eſt illud caput receptum in codicillis honorariis, ut gubernatores Parlamentum certoſve homines ex eo, aut aliis oppidorum corporibus collegiiſque cogant, qui utilitati conſulant. Hæc officia contra finitimos potius quam contra populares fuiſſe inſtituta conſtat, cum populares in pace, jure, viribus & autoritate facile contineri poſſint. Quamobrem gubernatores aut vicarii generales limitaneis tantum regionibus præerant: ut finitimum hoſtem obſervarent, & pro officio

cuſto-

custodirent terminos, intus vero officia ordinaria, satis erat. cumque per fumum gubernatores quidam intra regnum fuissent instituti, eos sustulit Rex Franciscus I. VI Maii MDXLVI, vetans, ne qui generales ipsius vicarii dicerentur, præterquam gubernatores Nortmanniæ, Britanniæ, Aquitanniæ, Linguæ-Occitanæ, Provinciæ, Delphinatus, Burgundiæ, Campaniæ, Briæ, Picardiæ, insulæ Francicæ, Bressiæ, Sabaudiæ, & Pedemontanorum, quæ tres postremæ Provinciæ tum parebant Regi. Postea vero in provinciis interioribus gubernatores facti sunt; quod fuisse opus, ostendit admissa illa quæ supervenit religio, cum divisionis tempore omnes provinciæ sint limitaneæ, bello civili periculosissimo & damnosissimo eas infestante, ut ab experientia cognoscunt & vident omnes.

13. *De consilio privato Regis.*

Ioannes Tilius. Hoc consilium strictum, secretum, aut privatum, deinde magnum dictum est: sed memoria nostra recepit privati nomẽ, ut discernatur à consilio magno, quod Rex Carolus VIII instituit, ut intersit Cancellarius Galliæ, & certæ juris administrationi consulat ex suffragiorum numero: postea vero quædam causæ ad consilium hoc

fuerunt ablegatæ, aut in genere, aut per translativa diplomata, aut singularibus literis judicandæ. Vt autem pateat qui olim viri in consilium privatum reciperentur, edicto facto MCCCXVI, à rectore Philippo Longo hi nominantur ad privatum consilium pertinentes: nempe Comites, Valesius, Eboracensis, Marchianus; Ludowicus & Ioannes Claromontani (qui postea dicti sunt Borbonii) & Robertus Artesius, Principes cognationis regiæ: Comites Sancti Pauli, & Sabaudiæ, Delphinus Viennensis, Comes Burgundiæ, Dominus Marcolliensis, Connestabilis Galliæ, Noyeranus & Sallianus Dominus; Guilhelmus Harcortensis Dominus Reinelli, Matthæus Trianus pater, duo Mareschalli Galliæ, Herpinus Guerius, Archiepiscopus Rotomagensis, & S. Malonis Episcopus & Cancellarius Galliæ. Idem Philippus Longus Iulio MCCCXIX, mandavit in dies jus dici ab hoc consilio: & singulis mensibus ubicunque futurus esset, cœtum haberi privati consilii; in quo omnes postulationes de venia exoranda per mensem factæ inspicerentur, & consilium de iis statueret: similiter de familia Regis, Reginæ, filiorumque, & de ærario ad consilium unoquoque mense referretur, ad corrigendum ea quæ essent opus. Idem

Februa-

Februario MCCCXX, mandavit ad justam rerum in consilio actarum cognitionem librum confici diarium, in quem res in eo consilio gestę monimentis dignę semper referrentur: cujus libri custodiam habuit Petrus Barrerianus scriba à secretis Regis, cui jussit singula à præsentibus dictari, aut ab uno libellorum supplicum magistro si adesset, aut ab aliis, ut rerum quotidie in consilio transactarum exstarent documenta; & diserte inseri eorum nomina qui eo die interfuissent consilio. Atque ne quid eorum quæ in consilio constituta essent, differretur, aut oblivione sepeliretur, & infectum maneret, jussit Barrerianum, aut quisquis diarii custos futurus esset, singulis hebdomadis pro negotiorum multitudine venientem bis aut ter commemorare negotia consiliariis, ut ea deciderent prout ex usu fore videretur. Edicto Philippi Pulchri Regis cautum est, ne à judiciis, decretis aut sententiis à Parlamento solo aut consilio privato & Parlamento latis (quod consilium, tanquam Rex, appellat suum) nemini liceat provocare. etsi horum consiliorum munera fuerunt semper inter se distincta: cum hoc consilium spectet negotia publica ad universam regni constitutionem pertinentia, ut Regi de iis consulat: & quicunque ad consilium illud adhiben-

hibentur, non ex officio, ſed ex delegatione interſunt huic conſilio. Quando judices partibus inter ſe contendentibus non potuerunt ſatisfacere propter conditionem perſonarum cauſarumq;, nonnunquam placuit Regibus eas controverſias à conſilio privato & Parlamento ſimul judicari: cui cœtui aut deciſioni Reges interfuerunt. Exſtant judicia eodem tempore facta à conſilio privato ſolum: in quo ſi quando aguntur cauſæ ad jus civile pertinentes, ſolent conſiliarii (qui in eo conſeſſu pauci ſunt tenentes & periti judiciorum) à Parlamento conſilium petere. Ex hac conſilii utriuſque congregatione ortum eſt, quod qui à conſilio privato ſunt, aditum & jus deliberationis in Parlamento habuerunt: quod ante non habuerant, niſi præſente Rege, qui honorem quibus vult & autoritatem tribuit. Rex Henricus II Februario M D LVI declaravit edicto, acceſſum & ſententiæ dictionem in Parlamento, cum ad conſilia, tum etiam ad lites, hominibus privati ſui conſilii liberam eſſe: ſed expoſtulante contra Parlamento, ſingulari diplomate dictum eſt, ad eos tantum qui judices fuerint, acceſſum hunc dictionemque ſententiæ pertinere. Hactenus Reges Ludowicus XI, Carolus VIII, Ludowicus XII, & Franciſcus I, donec ab

Hiſpa-

Hiſpania revertiſſet, privatum ſuum conſilium in tres ordines diviſerunt: primum ad rem militarem & negotia publica, alterum ad ærarium, tertium ad jus dicendum; quorum ordinum cuique homines inerant lectiſſimi ad officium perſungendum & defendendum idonei. Conſilium privatum anno M D XXV de integro fuit adunatum, itaque confuſa negotia: nam periti ærarii, imperiti ſunt juris & Reipublicæ, & multi conſilio interfuerunt qui ea de cauſa numerus in cōſilio erant.

Bodinus. Antea quidem Curia Pariſiorum hujus imperii Senatus erat, ſed cum litibus judicandis occupari placuiſſet, nec facile ab urbe diſtrahi poſſet, Reges conſilium illud, quod quia res magnas ſub Carolo VII tractabat Magnum dictum eſt, inſtituerunt. cum autem rurſus litibus extra ordinem diſceptandis lege Caroli VIII implicaretur, ac multo magis Ludovico XII Rege, qui Curiam XX judicum conſtituit, Franciſcus major Rex Conſilium illud magnum ab arcanis Imperii ſummovit; cum aliud conſilium ſelectorum Principum & amicorum ſibi comparaviſſet, quod familiare latinis, noſtris hominibus privatum dicitur. Mortuo Franciſco, Henricus filius aliud quoque Conſilium quæſivit, quod quia paucorum hominum eſſet, Anguſtum ſive ſtrictum

strictum appellarunt. Postremo cum familiare seu privatum illud consilium Senatorum multitudine redundare videretur: Henricus tertius aliud consilium instituit, quod quia de Reipub. statu non de litibus consulendum esset, consilium Status placuit appellari. Præterea necesse fuit, cubicularium consilium haberi, in quo Rex à cubili exsurgens, ea quæ in Senatu decreta sunt, juberet aut vetaret. illic Principum litteræ referantur, legationes referuntur, mandata explicantur. Omitto consilium Tribunorum ærarii quod ab Henrico II institutum est, ac rationum magistris sensim ereptum.

14. *De Equitibus regii ordinis, & Statu Equitum*

Ioan. Tilius. Principes etiam amplissimi cum ipsi tum ipsorum posteri ordinem Equestrem obeunt, quia signum est aculeusque ad strenue agendum, & rei bellicæ, virtuti atque honori incumbendum. Reges ultro demittunt majestatem suam, ut strenuorum & potentissimorum subditorum suorum collegium & velut fraternam necessitudinem ineant, virtutis laudem incertis fortunæ commodis anteponentes: & tum ipsi ad idem vinculum Principes suos exterosque advocant,

vocant, tum ab illis amicitiæ ergo advocantur ipsi. Vt autem fiant Equites, eligunt strenuissimum aliquem è suis Equitem cujus manu accipiant insignia. Ita rex Franciscus I factus est ducis Bayardi manu. Rex Ioannes instituit ordinem Equitum virginis Mariæ: cujus ordinis præcipuam sedem fundavit in domo nobili S. Ovanii ad Dionysianum (quæ palatium Clichianum olim dicebatur) mense Octobri M CCC LII, quam domum donavit omnibus publicatis bonis & sportulis futuris; adjecitque stellam & figuram S. Virginis, quam illi Equites gestarent. Secunda familia Andium quæ regnum Siciliæ tenuit, Ioanne Ioviano teste, signum ordinis equestris in brachio habuit crescentem lunam argenteam. Hi Equites socii esse omnis fortunæ periculorumque inter se tenebantur, amici certi, adjutoresque in omnem necessitatem, neque armis poterat alter alterum infestare. Ludowicus Francus Dux Aurelianensis, frater Caroli VI Regis, insigne sui ordinis habuit hystricem. Bonus Dux Philippus Burgundiæ ann. M CCCC-XXIX, primum instituit ordinem velleris aurei, quem servavit Carolus V Cæsar & filius ejus Hispaniarum Rex. Ludowicus XI Rex ordinem instituit S. Michaëlis, qui adhuc in Gallia durat, à stirpe Aure-

Aurelianensi (quæ regnum percepit) conservatus; cujus institutio & leges mandatæ sunt typis. In iis autem legibus habetur una, ut singuli Equites quotidie missam audiant: quo nomine junior Dux Saxoniæ confessionem Augustanam amplexus, ordinem sibi ab Henrico II Rege oblatum recusavit, & laudata est ipsius excusatio. Maximam suo ordini existimationem compararunt Reges Galliæ, quod Principibus tantum aut viris rei militaris peritia celeberrimis, ac non omnibus eum communem esse voluerunt. Cum Reges Galliæ, filii, aut fratres fiebant Equites, solennitates plurimæ observabantur; ubi Reges insidebant coronati, & publicum omnibus epulum exhibebant. Ante hos ordines institutos, docet Ionvillanus in S. Ludowici vita, Regem illum, cum Alphonsus frater Pictonum Comes, & Druidensis Comes equestrem ordinem acciperent, solenne epulum habuisse Salmurii, tam magnifico apparatu quam videri unquam potuerit, rebus omnibus opibusque circumfluentibus. Atque hæc una est ex causis quatuor, quibus pro consuetudine subditis regalis dominii Vassallisque indicitur pensitatio: ex quo apparet fuisse in solennitate hac sumptus aliquos ex usu & consuetudine. Prisci autem Franci (qui formu-

formulas & ceremonias in rebus plurimis observabant, ut lex Salica testatur) instituendis Equitibus multas adhibuerunt, ut prius vigilarent diu, balneisque & aliis rebus uterentur: quibus docebant, qui ordinem hunc suscipiunt, eos corde animoque mundo & honestis conditionibus venire oportere, virtutis causa omnes labores & difficultates strenue perferre, prudentia in sermone & operibus uti, inprimis vero fidem veritatemque colere: quarum ceremoniarum usus memoria nostra perstat in Anglia, qui viros ejusmodi vocant balneorum Equites. Antequam ordines Equitum à Rege Carolo VII fuissent in regno dispositi, duo erant Equitum genera: vexillarius, qui vassallos suos habebat elato vexillo; & baccalaureus, qui sub alieno vexillo procedebat. Fiebant olim Equites ante irruptiones & prœlia: quæ consuetudo ideo obtinebat, quod eos hac re animatos officium magis facturos cogitarent, & si morerentur equestrem honorem habituros. Equestris dignitas justam nobilitatem à patre arguit. Literæ Equestris ordinis nobilitatem confirmant, & ab ignobilitate vindicant.

Vincentius Lupanus. Præclarum illum morem ut proceres torque aureo insignirentur, à Romanis ad Francos traduxit

xit Ludowicus XI, cum Calendis Augusti, anno millesimo quadringentesimo nono & sexagesimo, Ambasiæ ordinem divi Michaëlis institueret. Initio vero fuit cohors quædam triginta sex regni procerum, inculpatorum equitum, dicta à divo Michaële societatis præside, cujus ipse Rex κορυφαῖος est: quibus mos est gestandi quotidie conchyliatum torquem ducentorum aureorum: quem donare, vendere, oppignorare fas non est. Qui porro huic sodalitio nomina dant, in verba Principis adiguntur: quo neminem moveri constat, nisi hæreseos aut proditionis reum peractum, aut signorum desertorem. Quando vero agebatur de aliquo in demortui locum eligendo, non suffragiis, sed tabulis (*balotas* Veneti vocant à verbo Græco βάλλειν) electio fiebat: quæ obsignatæ in pelvim conjiciebantur: quibus à Cancellario numeratis, qui plures tulisset, in collegium cooptabatur, hac verborum formula à Principe prolata: *Te Ordo fratris* (ita enim vicissim sese appellant) *& sodalis loco habet, eaque ratione te torque hoc donat. Faxit Deus eum diutius gestes.* deinde in perpetui amoris testimonium, singulos exosculatur, isque mos fuit in collegium sodales allegendi. Itaque suus est huic ordini Cancellarius, Thesaurarius,

rius, (ut vocant) Caduceator, (cui à divo Michaële nomen) & Scriba qui equitum præclare gesta literis & memoriæ perpetuæ mandaret. Moris vero Regibus, munus hoc etiam in externos Principes conferre, in honoris & benevolentiæ indicium: qui, si eorum hostes velint se profiteri, per internuntios illis torquem remittunt, ut omni sacramenti religione soluti, alteri Principi strenuam operam navent.

Thuan. lib. LXVIII. ad annum 1579. Apud nos Rex, quo erat ingenio, vetera fastidiens & novarum rerum semper cupidus, obsolescente conchyliato ordine, ob communicatum promiscue indignis hominibus jam à multo tempore hunc præcipuum nobilitati & militaribus meritis honorem debitum, novum Equitum collegium à se institutum ac nomine S. Spiritus nuncupatum solemni lustratione celebravit. Centenario numero absolutum collegium, in eo comprehensis Rege Ordinis principe, IV Cardinalibus, IV Antistitibus Ecclesiasticis, magno Eleemosynario, Cancellario, præfecto cæremoniarum, magno Thesaurario, Graphiario, Feciali, Ostiario. Commendatorum nomine dicti Equites, quod ab initio constituisset Rex ex opimioribus cœnobiis detractis amplissimis vectigalibus

Commendas ad Hispaniensium exemplum creare, consilio ante quadriennium à Cardinali Lotharingo, statim atque in regnum venit, sumto, qui ea spe id consilii Regi dederat, sicuti jactabatur, ut cum opimiora regni, quæ vocant, beneficia regum liberalitate possideret, ea veluti familiæ suæ propria per Commendas faceret, idque illi ante mortem à sacro ordine & ab amicis per literas exprobratum fuerat, postea eo mortuo Rex apud Pontificem crebro per Oratores suos egit, ut cœnobiorum bona Commendis illis authoritate sua interposita attribui pateretur: nam eum ordinem ad Religionis Catholicæ Apostolicæ Romanæ amplificationem & Sectarii veneni exstirpationem institutum esse; idque Equitum præcipuum jusjurandum esse; quod cum reclamante sacro ordine impetrare non potuisset, nomen nihilominus mansit, & Equites S. Spiritus commendatores statutis de eo ordine Decembri proximo promulgatis appellati sunt; ut ex eo, quid Regi ab initio consilii fuerit, posteris constet, videantque ac caveant, qui post nos erunt, ne, quod ab ipso tunc frustra tentatum est, sub successoribus exitum aliquando sortiatur.

15. *De Præfecto prætorio Regis sive Rege Ribaldorum.*

Ioann. Tilius. In domesticis Regum constitutionibus, fit mentio regis Ribaldorum, officii domestici, quem semper oportebat stare extra portam prætorii. sic autem appellatur, quia jam tum homines perditi Ribaldi, ut Ribaldæ mulieres puellæque perditæ vocabantur. Regis nomen superiori aut judici tribuitur: quemadmodum magnus cubicularius rex mercatorum dicitur, & balistariis aliisque sui sunt reges. Istius regis officium fuit, ut de criminibus in comitatu Regis extra prætorium commissis judicium faceret: nam quæ intus fiebant, de iis proceres & alii magistrii prætorii cognoscebant. Huic regi servi aut administri erant ad vires & functionem justam, quibus non erat jus ferendi virgas in prætorio & jurisdictione eorum qui præerant libellis supplicibus prætorii: hi enim sedebant olim ad portam prætorii ut postulata & querimonias exterorum audirent. Quod autem in decreto Pentecostes MCCLXX scribitur Poincartus præfectus Ribaldorum, hoc de vicario intelligendum est Ribaldorum Regis: nam post multos annos XXII Februarii 1383, in decreto secundo Ioannis qui Pulcher Ioannes di-

 cebatur,

cebatur, primus in hoc officio esse Rex Ribaldorum dicitur, qui postea mutato nomine, regnante Carolo VI, præfectus prætorio Regis legitur appellatus. Hujus subsunt jurisdictioni puellæ meritoriæ sequentes aulam, quæ toto mense Majo tenentur cubiculum ipsius instruere. Hujus administri tunicas gestant Phrygionicas, insignitas gladio. Hanc dignitatem diu obtinuerunt nobiles viri insignibus familiis & officiis celebres, quorum auctoritas familias Principum, Procerum, & aliorum Regis aulam sequentium continebat, ut vitam bene instituerent, ac non fraudarent hospites: quam ad rem viri boni etsi studium & diligentiam maximam in puniendis improbis & licentiosis hominibus consumpserunt, non potuerunt tamen aut ita sunt ausi prospicere ut faciebant illi: nam corrupti mores graviorem remediis adhibendis auctoritatem quam antea postularunt. A sententiis præfecti hujus in civilibus causis ad Parlamentū appellatur, ut ex ordinariis illius scripturis apparet.

Hic hodie dicitur *Prevost de l'hostel du Roy.*

Vincentius Lupanus. Quanam ratione & tempore translata sit omnis potestas ab Oeconomis regiis & Ribaldorum Rege in Iudicem Prætorianum, non reperi,

peri, tametsi hunc magistratum gerentes ea de re sim percunctatus diligentissime. Itaque ab hoc judice, perpetuo aulæ assecla, in civili controversia olim ad Curias supremas, nunc autem ad consilium aulicum (Magnum nostri vocant) provocatio est, in capitali vero minime. Habet quoque Legatos duos, & apparitorum stipatorumque magnam catervam: quibus sagum perinde ac spiculatoribus regiis contextum est bracteis argenteis. Præterea ad ipsius curam nunc pertinet, ut in aulico comitatu panis, vinum, caro, avena, & fœnum ad alendos equos justo pretio veneant.

Præter hunc sunt & alii præfecti prætoriis Comitis Stabuli & Marescallorum, quos vulgo vocant *Prevosts provinciaux des Connestables & Mareschaux de France* & quos Chappuzæus ab antiquis Latrunculatores putat appellatos; qui & capiendi & judicandi habent potestatem personas non exemtas, ob crimina adversus constitutiones Regni, de armis illicitis, conventiculis, violentia, latrocinio, raptu, monetæ adulterio & similibus atrocibus criminibus: In quibus caussis ab ipsis appellare non licet, nisi extra ordinem; modo judicium absolvant intra binos menses & numero ad minimum septem.

16. *De Officiis Domesticis Regis Reginarumque, item filiorum & filiarum ipsorum.*

Vincentius Lupanus. Archippocomus, seu malis, Hipparchus, primariæ est au-ctoritatis apud Regem: cujus sunt partes, Regi equum ascensuro, vel ex eo descensuro, auxiliatricem manum præbere, eique ensem & balteum liliatos præferre, ut olim scutum (quod nominis nomenclatura ostendit:) idque in magnifico apparatu fieri solitum est: Atque edicto regio ad eum cura pertinet collocandorum per stathmos & mansiones cursorum veredariorum Ludovici XI instituto. (quorum primum inventorem Cyrum dicunt. postas appellant, quasi in certis locis positos equos.) soletque id munus ei mandari quem vocant Contrarotulatorem postarum. necnon caduceatoribus (quos in verba legitima Principis adigere solet) cursoribus & hippocomis (voce etiam à Iustiniano usurpata) præest (unde Magni nomen habet) qui veluti fiduciariam ab eo curam habent regii equitii sive hippotrophii (Harasum vocant) cum tamen ejus fidei inprimis & equi & arma commissa sint.

Idem. Cubiculariorum apud nos non unum

unum genus: honestius tamen quod Proceribus constat, Nobiles cameræ hodie, olim Chambellani dicti: quibus calceandi & amiciendi Principis cura est, & Recta jus in aula regia. Mensam Chambellanorum etiam nunc vulgus appellat. Ex eorum numero se fuisse scribit Philippus Cominius Argentonus. Reliquorum non postremus gradus est dignitatis. famulos cameræ vocant (tanti semper æstimatum fuit Regi in cubiculo ministrare) quorum prope infinitus numerus. nam quidam tantum nomenclaturam habent.

Priores illi Gallis *Gentils hommes de la Chambre du Roy*, posteriores *Valets de Chambre* dicuntur.

Idem. Nihil plane sibi reliqui fecerunt Reges Franci, ut se sumptis insignibus regiis augustiores facerent. additi enim sunt è nobilitate Francica, honoratioris comitatus & custodiæ causa, centum machærophori anteambulones, qui Regi adessent; hisque suus præfectus datus. Primo itaque centum à Regibus instituti: unde adhuc nomen servant. verum postea centenariæ illi turmæ centum alii adscripti, addito quoque Præfecto. tamen propter numeri integritatem appellandique compendium, centum etiam hodie dicuntur: qui pro insigni hastam gerunt, quam beccum Falconis vocitant nostrates,

tes, antiqua Gallica etiam voce, quæ ro-ſtrum ſignificat.

Idem. Reges Franci adverſus hominum vim & injuriam, præter jam à me dictam cuſtodiam, domi armatis hominibus, hiſque fidiſſimis ſe munierunt. Thyrophylacas appellant, quod ad palatii portam perpetuo ſtationem agant: quibus, ut à doryphoris dignoſcantur, ſaga ſunt clavibus prætexta, eademque arma geſtant: & his ſuus Præfectus eſt. Capitaneum portæ vocant (quod hiſce ad limina cuſtodibus præeſt) quem tu Archithyrophylacem appellare potes.

Ioann. Tilius. Domeſticorum privilegia jam à nobis ſubjicientur. Quinque bullæ Clementis VI Papæ datæ duodecimo calendas Maii, anno Pontificatus IX, MCCCX, quæ habentur in chartophylacio Regis camerata arca, cui intus inſcribitur, *Bullæ Papales quamplurimæ.* Harum prima diſpenſatio eſt, Capellanos & Clericos commenſales Regum Reginarumq; Galliæ, etiam religioſos, officium dicere & celebrare poſſe ex uſu Pariſienſi: nec teneri aliter dicere, niſi diebus multis reſederint in loco ſui beneficii qui uſum alterum habeat. Secunda eſt, Clericos Capellanoſque ſacellorum Regum Reginarumque, & alios domeſticos ac familiares Clericos non teneri, niſi videatur

deatur ipsis, delegationes ex delegatione & mandato sedis Romanæ accipere. Tertia, non posse Capellanos & Clericos Regum Reginarumve propter communicationem aut participationem aliquam cum excommunicatis vel immorigeris graviore excommunicatione aut interdictis puniri, nisi criminis ipsius sint participes propter quod sontes fuerint excommunicati. Quarta, Capellanos & Clericos Regum Reginarumque agentes in eorum ministerio, posse magnos fructus suorum beneficiorum percipere, & dispensari dum in hoc ministerio sunt, ne in beneficii locis resideant. Quinta exequutoria, Capellanos & Clericos Regum Reginarumq; magnis beneficiorum suorum fructibus uti, quamvis in priore loco non resideant ubi solebant residere. Immunitas à Rege Carolo VI attributa officiis domesticis Regum maximorumque filiorum Delphinorum, cum approbatione anno MCCCCXI, in chartophylacio, loculo *Subsidia*. Immunitas ab indictionibus subsidiariis omnibus, attributa domesticis Regum officiis de prædiorum suorum fructibus. Decretis Parlamenti sub diem Martini factis MCCCXVIII omnes domestici Regis administri pronuntiantur immunes ab omnibus commeatuum vectigalibus, quos ad necessi-

tatem & usum suum apportari curant. Edictum Regis factum III Decembris MCCCCVIII, ut qui administri viginti annos aut amplius ministraverint, vacantes à ministerio stipendia tamen habeant. Declaratio Francisci Regis, domestica matris suæ officia iisdem, atque sua, uti privilegiis; facta penultimo Septembris MDXXV. Immunitas ab evocata & sub evocata militia concessa à Rege Officialibus Reginæ Navarrenæ. Declaratio ejusdem, Officiales domesticos & commensales suos ab omnibus tributis, indictionibus, pensitationibus, etiamque canone in quinquaginta peditum millia præstando immunes esse.

Ioann. Tilius. Domesticis constitutionibus Philippi tertii, Pulchri & Longi Regum magnus eleemosynarius confessionariusque Regis habuerunt quisque in Regis prætorio cubiculum: quo in prætorio quatuor tantum habebantur habitationes, præter eas quibus majestas regia utebatur. In causa hujus habitationis fuit, quod Regibus interdiu & noctu placuit adesse maxime proxime eos qui animis ipsorum propter repentinos casus ministrarent: quamobrem duo hæc officia pro muneris ratione summo in pretio olim habebantur, cum ejus bene perfuncti utilitas tam ad Remp. ex eo quam

ex

ex alio ullo perveniret. Iurabat magnus eleemosynarius se nihil nisi justum, misericors, & sine fumo petiturum à Rege: ut habetur in edicto Philippi Pulchri Regis facto in Vincennarum saltu, desinente Ianuario MCCXC. Edicto Philippi Longi facto Biturigibus x Nov. MCCCXVIII, proceribus singulis interdicitur ne Regem, dum missam audit, interpellent, præterquam Confessario; qui cum Rege de iis rebus solum potest agere quæ ad conscientiam & salutem animæ pertinent, absoluta Missa, antequam Rex discedat ab oratorio suo, de beneficiis in alios conferendis, ác non de altero argumento: similiterque magnus eleemosynariûs post Missàm in oratorio de eleemósynis Regem compellandi jus habet, quia Rex missæ tempore in orationem & meditationem cœlestem incumbit. Altero edicto Philippi Longi rectoris facto ad S. Germanum Layanum Iunio MCCCXVI, dicitur confessarius jus habere imperandi ut codicilli beneficiorum exarentur; similiterq; eleemosynarum codicilli eleemosynarius, ut postéa subscripti obsignentur.

17. De Cancellario.

Vincentius Lupanus. Cancellarii ea est apud Regem authoritas ut eum soleat in

rebus

rebus omnibus ad Rempublicam pertinentibus veluti Apollinem consulere; unumque illud apud nos virtutis est præmium. Hujus nostri sunt partes, dare operam diligenter, ne quod rescriptum, edictum, decretum, contra jus Reipublicæ impetretur: quod si præsenserit, transversa linea circunducere vel conscindere: cancellare vocant: unde illi Cancellarii nomen est: tametsi Latinum non sit, quemadmodum nec cancellandi, licet hujus nominis frequens sit usus Iurisperitis, ipsique Vlpiano, Paulo, & Scævolæ. Cancellarium quoque Livius Gallicus, Paulus Æmilius, Iuris præfectum appellat, aliquando Iurisconsultum. Apud Venetos Cancellarius secretioribus notis apud Senatum præest, sed non tantæ auctoritatis. hic enim unicus est (ut ita dicam) βασιλέως ὀφθαλμὸς καὶ οὖς, atque morum legumque regimen, & Principis in re judiciaria & iis quæ ad regnum constituendum pertinent Legatus, aulicique consilii facile primus: cui mos est, signum illud sanctius apud se habere, quo diplomata cera signat: in quo Principis imago imprimitur. Solet vero in Cancellariatus interregno à Rege Procancellarius creari, qui Cancellarii munia obeat. Custodem sigillorum appellant, quod illi Rex sigilli, quo publica

monu-

monumenta ſignat, atque omnium rerum ſummam credat. Denique ad tantum honorem gradatim aſcenditur. vidimus enim aliquot, qui cum ſumma cum laude in advocatorum ſubſelliis verſati eſſent, ad fiſci cognitionem pervenire, qui primus eſt honorum gradus, deinde vel libellis præfici, vel in primo conſeſſu Curiæ Pariſienſis Præſides creari, poſtremo ad ſummam togatorum magiſtratuum dignationem conſcendere.

Thuan. lib. VI. Lege Regni non niſi ad mortem damnatis aut alioquin peractis & convictis reis magiſtratus ille adimi non poteſt.

Bothreus lib. XII. Procancellarius ubi renunciatus eſt, annulum Regis (ſigilla vocant) penes ſe habet, jus dicit, reſcripta expungit, &, unde nomen, ubi minus æqua ſunt, cancellat: ſolius nominis ſplendorum retinet Cancellarius, ſolutus omnibus negotiis.

18. *De magiſtris Requeſtarum.*

Vinc. Lupanus. Si quis diligentius conſideraverit Præfectorum libellorum auctoritatem, eos reperiet ſummo apud nos in honore fuiſſe, atque facile primum locum poſt Cancellarium obtinuiſſe in re judicia-

judiciaria. mosque primum fuit porrigendi libellos Regibus, cum jura reddebant: deinde cum variis negotiis districti essent (ut fere propagatis regni finibus curæ augescunt) factum ut semel mense postulationibus vacarent cum prudentum consilio, quorum maximum numerum habebant. quod si leviores viderentur, eis subscriberent: sin graviores, de eis ad jurisperitos referrent qui ibi aderant. Demum divitiæ animos luxumque auxere: & eo tempore Rex rem totam judiciariam Cancellarii fidei permisit, qui, exoriente tot causarum multitudine, aliena opera cœpit indigere, (ut semper animus hominum in diversa tractus, minime suum officium facit) duoq; creati, qui non, ut nunc, magistri libellorum dicerentur: quibus à Principis aula abesse nõ liceret, & Cancellarii assessores essent. Postea sancitum à Philippo, ut in Curia quinque adessent, nempe tres sacerdotes, & laici (ut vocant) duo: quibus una Curiæ classis constabat. deinde auctus uno numerus: quo etiam tempore Magistri Requestarum dicti sunt. Postremo duo additi: quibus omnibus jus est censendi & sedendi in primo tribunali Curiæ, proximo loco post Præsides, eisque officiorum cognitio attributa, & earum controversiarum quæ ab iis intenduntur qui

in

in comitatu Principis officio funguntur: à quibus ad curiam provocatio est. Hoc magisterio libellorum Francisci Regis liberalitate donatus est Gulielmus Budæus Galliæ ornamentum. ex cujus verbis potius quam meis malo lectorem intelligere, quænam sint ipsorum partes. Collegium (inquit in epistola quadam ad Desiderium Erasmum) Octovirorum est, quorum functio atque opera latissime in Republica patet. siquidem in præstantissima fere quaque parte magistratuum, locum primarium ac numerum obtinet Hic magistratus: in quem beneficio Principis adoptatus sum. Primum in magno Principis consilio, in Curia centenaria, atque in omnibus denique Curiis summis quæ causarum ultimam disceptationem habent, sedendi honestissimo loco, & secundum Præsides, jus habet, nisi si Princeps aut Pontifices adsint. sententiæ etiam dicendæ locum antiquiorem obtinet omnibus Consiliariis. Magnum autem Consilium vocatur Curia aulæ comes: quam, velut cohortem quandam Iurisconsultorum, asseclam Regiæ & Prætorii dicere possis, cujus coryphæus est Cancellarius, ὁ νομοφύλαξ. Hujus tamen Octoviratus præcipuæ & antiquissimæ partes sunt, ut Principi præsto sint collegæ è cubiculo prodeunti postulationibus-

nibusque supplicum vacaturo: cujus officii vices in orbem binis & sæpe singulis cedunt, cum alioqui ordinariam sessionem habeamus in illa æqui & boni (ut ita dicam) officina, quam Cancellariam nostri vocant: in qua locus dicatus est disceptandis rescriptis principalibus, quæ ex bono ipso æquoque postulari solent adversus juris summi exactique severitatem. quibus rescriptis accedunt preces eorum supplices qui in legem Corneliam de sicariis quidpiam admiserunt, aut alias capitalem rem adversus leges ausi sunt: quibus veniam regiis verbis dare solemus, pœnam suppliciter deprecantibus, siquidem venia ac misericordia digni esse videantur: Regias autem venias dare possumus & bini & singuli, si singulos nostrum sedere contigerit: quod quotidianæ est functionis in hac urbe & ad aulam in ædibus Cancellarii.

19. *De Parlamentis regni.*

Vincent. Lupanus. Primum Reges Franci, ut omnium sibi animos conciliarent, jus dicere solebant, & orbos liberos, viduas, tenuiores à potentiorum injuria liberare: quod sæpe Carolum VIII fecisse legimus. Postea Reges à jurisdictione abstinuere: & Pipinus proceres dijudicandis controversiis convenire statuit

tuit nullo certo aut tempore, aut loco, nunc ad natalem divæ Virginis, nunc alio tempore, idque conventuum modo. Poſt quotannis iſtiuſmodi judicum concilium cogebatur. Deinde, cauſatum creſcente multitudine, bina Parlamenta haberi cœpta ſingulis annis. Poſtremo à Rege Philippo Pulchro vel (ut Gaguinus ſcribit) Huttino hujus filio, Curia quæ vaga fuerat, Lutetiæ Pariſiorum domicilio locum accepit, quam Regiam Clodoveus ſibi elegerat. tum quoque baſilica extructa ab Engerrano Marignio, ſummo fiſci Præfecto, & Longævillæ Comite, in inſula fluminis Sequanæ, ubi judicum illæ claſſes coguntur. Ac Parlamentum illud Supernorum Iudicum collegium dictum: cui nomen à verbo Francico *Parler*, ut huic à παραλαλεῖν derivatio eſt. Atque anno milleſimo trecenteſimo ſecundo (in annorum tamen numero variatio eſt) Parlamentum Lutetiæ & Toloſæ inſtitutum, ut quidam exiſtimant. Curiæ ſupremæ tanta eſt apud Francos auctoritas, ut prope Senatus Romani ſpeciem habeat, Regeſque bellum ſuſcepturi auctorem fieri Curiam velint, & in ejus acta referri omnia ad Rempublicam pertinentia: apud quam edicta recitantur, quorum nulla ratio prius habetur, quam in ſupremo illo conſeſſu promulgata ſint. Atque

in Curia summa in verba Principis adiguntur Magister equitum, maris Præfectus, Tribuni militum, provinciolarum Præfecti, & Iuridici, codicillique magistratus recitantur, assensu cognitoris regii. Quinetiam judicandis privatorum causis ipsa nullis legum formulis adstricta est, sed ex æquo & bono judicare solent ipsius Curiæ conscripti: Curia quoque inquirendis criminibus & judicandis præest, eique standum quod ab ipsa definitum fuerit: cujus sententiæ Aresta dicuntur, à quibus ad Principem moribus nostris non provocatur, sed regio edicto licet erroris specie Arestum in disquisitionem revocare. Primisque temporibus unicum fuit supremum tribunal, ex variis hominum generibus coactum, duodecim Franciæ primoribus, regni proceribus, antistitibus, Iurisperitis. ipsi tamen antistites Curia pulsi, ut sacris vacarent, præter Divorum Dionysii & Germani Abbates. Crescente porro causarum multitudine collegium illud in varias classes vel decurias divisum est; In prima classe constitutione primum Philippi, & multis annis postea Caroli Septimi, quindecim laici (ut vocant) & totidem sacerdotes fuere, non numeratis quatuor Præsidibus, veluti prohedris & moderatoribus: quibus in rogandis sententiis à Con-
siliariis

ſiliariis aſſurgi conſuevit, atque ab omnibus, cum Curiam ingrediuntur præeuntibus apparitoribus aut ea egrediuntur. Iſque honor apud nos non niſi jam longo uſu forenſi exercitatis mandari ſolet gratuita Principis munificentia. Itaque ipſe Curiæ decurio cum jus dicit, nemini præterquam Regi honore ſedendi cedit. Secunda inquiſitionum decuria ſacerdotibus quotuor & viginti, & ſexdecim vulgo laicis vocatis conſtat, quæ in tertiam ſubdiviſa eſt à Carolo Septimo: quarum cuique additi Præſides duo. Quarta à Franciſco Rege conſcripta (novam appellant) atque quinta, quam Domanii claſſem dixere, quod ad eam provocatione cauſæ canonatiæ devolvantur. Sexta eſt libellorum Magiſtrorum, quæ ante ampliatum numerum tertiam ſedem ſibi vendicabat: de qua jam à me pluribus. Septima Recuperatorum palatinorum, qui cauſas judicant miniſtrorum regiorum, conſiliariorum, advocatorum, cognitorum, ſodalitiorum aliquot, Pontificum, Curiæque apparitorum: à qua, atque à ſexta, ad primas illas ſummæ juriſdictionis claſſes provocatur. Fuit vero tempus quo Curia centenarium numerum non expleret, additis duodecim Franciæ primis & octo libellorum præfectis; at Franciſus Rex nume-

regiæ jubent esse sexaginta librarum Parisiensium, (ita vulgo appellant) soletque Curia adversus provocatorem perperam provocantem, mulctam irrogare: unde suus illi est mulctarum coactor. At, quoniam jam à me dictum est criminum cognitionem ad Curias hasce pertinere, non abs re fuerit scribere, divisam esse à reliquis classibus decuriam quæ rei capitali præest. (Tornellam appellant, id est turriculam) in qua sedent alternis vicibus solo trimestri, cum Præside uno aut altero, exceptis sacerdotibus Caroli septimi edicto, quibus Pontificii Canones criminum cognitione interdicunt. Porro quatuor sunt Amanuenses Curiæ, scribę tres, (graphiarios vocant) præter immensum illum gregem qui Curiæ est ab actis, & apparitorum sive viatorum catervam. Itaque cum Curia Parisiensis, tam longe propagatis finibus imperii, causis dijudicandis non sufficeret; addita Parlamenta alia, iisque suus cuique limes datus. Ea sunt, Tolosanum, Gratianopolitanum, Aquense, Burdegalense, Divionense, Rotomagense: & quod ab unoquoque definitum fuerit, eandem habet auctoritatem, quam Pythagoras apud suos. Omnium latissimos fines habet Parisiense, æqualis tamen cum aliis dignitatis. CuriamTolosanam institutam volunt à Phi-

lippo

lippo Pulchro anno MCCCXX, & postea à Carolo VII renovatam. Quod ad Gratianopolitanam attinet, Vmbertum Delphinatium Principem constat concilium Iurisperitorum habuisse qui populis jura redderent. Deinde collegio illi Iurisconsultorum (ut fere variant hominum consilia) Parlamenti nomen inditum. Divionensem instituit Philippus Burgundiæ Dux, cui à morum integritate Boni cognomen fuit. Normanni, ut haberent qui domi jus redderet, à morte Rolonis eorum Ducis, conventum juridicum Rotomagi instituêre: quæ Normanniæ metropolis est. Scacarium pro Statario vocabant, quem per veris & autumni tempus cogi oportebat: cui similis nostris temporibus Alenconii fuit, vivente Margarita Francisci Regis sorore. Verum Georgii Ambasiani Archiepiscopi Rotomagensis apud Ludovicum XII auctoritate & gratia, conventus ille indicticius, perpetuus esse cœpit: nihilque ab eo Rege prætermissum quod ad Burdegalensis Parlamenti ornamentum & dignitatem pertineret: cujus ipse conditor fuit. Non desunt tamen qui hujus Carolum VII auctorem scribant. Aquensem idem instituit, cum prius à Comitibus Provinciæ consilii nomen nacta esset.

Thuan. lib. XIII. Cum ab ipso initio &

16. *De Officiis Domesticis Regis Reginarumque, item filiorum & filiarum ipsorum.*

Vincentius Lupanus. Archippocomus, ſeu malis, Hipparchus, primariæ eſt auctoritatis apud Regem: cujus ſunt partes, Regi equum aſcenſuro, vel ex eo deſcenſuro, auxiliatricem manum præbere, eique enſem & balteum liliatos præferre, ut olim ſcutum (quod nominis nomenclatura oſtendit:) idque in magnifico apparatu fieri ſolitum eſt: Atque edicto regio ad eum cura pertinet collocandorum per ſtathmos & manſiones curſorum veredariorum Ludovici XI inſtituto. (quorum primum inventorem Cyrum dicunt. poſtas appellant, quaſi in certis locis poſitos equos.) ſoletque id munus ei mandari quem vocant Contrarotulatorem poſtarum. necnon caduceatoribus (quos in verba legitima Principis adigere ſolet) curſoribus & hippocomis (voce etiam à Iuſtiniano uſurpata) præeſt (unde Magni nomen habet) qui veluti fiduciariam ab eo curam habent regii equitii ſive hippotrophii (Harasum vocant) cum tamen ejus fidei inprimis & equi & arma commiſſa ſint.

Idem. Cubiculariorum apud nos non unum

unum genus: honestius tamen quod Proceribus constat, Nobiles cameræ hodie, olim Chambellani dicti: quibus calceandi & amiciendi Principis cura est, & Rectæ jus in aula regia. Mensam Chambellanorum etiam nunc vulgus appellat. Ex eorum numero se fuisse scribit Philippus Cominius Argentonus. Reliquorum non postremus gradus est dignitatis. famulos cameræ vocant (tanti semper æstimatum fuit Regi in cubiculo ministrare) quorum prope infinitus numerus. nam quidam tantum nomenclaturam habent.

Priores illi Gallis *Gentils hommes de la Chambre du Roy*, posteriores *Valets de Chambre* dicuntur.

Idem. Nihil plane sibi reliqui fecerunt Reges Franci, ut se sumptis insignibus regiis augustiores facerent. additi enim sunt è nobilitate Francica, honoratioris comitatus & custodiæ causa, centum machærophori anteambulones, qui Regi adessent: hisque suus præfectus datus. Primo itaque centum à Regibus instituti: unde adhuc nomen servant. verum postea centenariæ illi turmæ centum alii adscripti, addito quoque Præfecto. tamen propter numeri integritatem appellandique compendium, centum etiam hodie dicuntur: qui pro insigni hastam gerunt, quam beccum Falconis vocitant nostra-

tes, antiqua Gallica etiam voce, quæ ro-ſtrum ſignificat.

Idem. Reges Franci adverſus hominum vim & injuriam, præter jam à me dictam cuſtodiam, domi armatis hominibus, hiſque fidiſſimis ſe munierunt. Thyrophylacas appellant, quod ad palatii portam perpetuo ſtationem agant: quibus, ut à doryphoris dignoſcantur, ſaga ſunt clavibus prætexta, eademque arma geſtant: & his ſuus Præfectus eſt. Capitaneum portæ vocant (quod hiſce ad limina cuſtodibus præeſt) quem tu Archithyrophylacem appellare potes.

Ioann. Tilius. Domeſticorum privilegia jam à nobis ſubjicientur. Quinque bullæ Clementis VI Papæ datæ duodecimo calendas Maii, anno Pontificatus IX, MCCCX, quæ habentur in chartophylacio Regis camerata arca, cui intus inſcribitur, *Bullæ Papales quamplurimæ*. Harum prima diſpenſatio eſt, Capellanos & Clericos commenſales Regum Reginarumq; Galliæ, etiam religioſos, officium dicere & celebrare poſſe ex uſu Pariſienſi: nec teneri aliter dicere, niſi diebus multis reſederint in loco ſui beneficii qui uſum alterum habeat. Secunda eſt, Clericos Capellanoſque ſacellorum Regum Reginarumque, & alios domeſticos ac familiares Clericos non teneri, niſi videatur

deatur ipsis, delegationes ex delegatione & mandato sedis Romanæ accipere. Tertia, non posse Capellanos & Clericos Regum Reginarumve propter communicationem aut participationem aliquam cum excommunicatis vel immorigeris graviore excommunicatione aut interdictis puniri, nisi criminis ipsius sint participes propter quod sontes fuerint excommunicati. Quarta, Capellanos & Clericos Regum Reginarumque agentes in eorum ministerio, posse magnos fructus suorum beneficiorum percipere, & dispensari dum in hoc ministerio sunt, ne in beneficii locis resideant. Quinta exequutoria, Capellanos & Clericos Regum Reginarumq; magnis beneficiorum suorum fructibus uti, quamvis in priore loco non resideant ubi solebant residere. Immunitas à Rege Carolo VI attributa officiis domesticis Regum maximorumque filiorum Delphinorum, cum approbatione anno MCCCCXI, in chartophylacio, loculo *Subsidia*. Immunitas ab indictionibus subsidiariis omnibus, attributa domesticis Regum officiis de prædiorum suorum fructibus. Decretis Parlamenti sub diem Martini factis MCCCXVIII omnes domestici Regis administri pronuntiantur immunes ab omnibus commeatuum vectigalibus, quos ad necessi-

tatem & usum suum apportari curant. Edictum Regis factum III Decembris MCCCCVIII, ut qui administri viginti annos aut amplius ministraverint, vacantes à ministerio stipendia tamen habeant. Declaratio Francisci Regis, domestica matris suæ officia iisdem, atque sua, uti privilegiis; facta penultimo Septembris MDXXV. Immunitas ab evocata & sub evocata militia concessa à Rege Officialibus Reginæ Navarrenæ. Declaratio ejusdem, Officiales domesticos & commensales suos ab omnibus tributis, indictionibus, pensitationibus, etiamque canone in quinquaginta peditum millia præstando immunes esse.

Ioann. Tilius. Domesticis constitutionibus Philippi tertii, Pulchri & Longi Regum magnus eleemosynarius confessionariusque Regis habuerunt quisque in Regis prætorio cubiculum: quo in prætorio quatuor tantum habebantur habitationes, præter eas quibus majestas regia utebatur. In causa hujus habitationis fuit, quod Regibus interdiu & noctu placuit adesse maxime proxime eos qui animis ipsorum propter repentinos casus ministrarent: quamobrem duo hæc officia pro muneris ratione summo in pretio olim habebantur, cum ejus bene perfuncti utilitas tam ad Remp. ex eo quam

ex

ex alio ullo perveniret. Iurabat magnus eleemosynarius se nihil nisi justum, misericors, & sine fumo petiturum à Rege: ut habetur in edicto Philippi Pulchri Regis facto in Vincennarum saltu, desinente Ianuario MCCXC. Edicto Philippi Longi facto Biturigibus x Nov. MCCCXVIII, proceribus singulis interdicitur ne Regem, dum missam audit, interpellent, præterquam Confessario; qui cum Rege de iis rebus solum potest agere quæ ad conscientiam & salutem animæ pertinent, absoluta Missa, antequam Rex discedat ab oratorio suo, de beneficiis in alios conferendis, ác non de altero argumento: similiterque magnus eleemosynariûs post Missàm in oratorio de eleemosynis Regem compellandi jus habet, quia Rex missæ tempore in orationem & meditationem cœlestem incumbit. Altero edicto Philippi Longi rectoris facto ad S. Germanum Layanum Iunio MCCCXVI, dicitur confessarius jus habere imperandi ut codicilli beneficiorum exarentur; similiterq; eleemosynarum codicilli eleemosynarius, ut postea subscripti obsignentur.

17. De Cancellario.

Vincentius Lupanus. Cancellarii ea est apud Regem authoritas ut eum soleat in rebus

rebus omnibus ad Rempublicam pertinentibus veluti Apollinem conſulere; unumque illud apud nos virtutis eſt præmium. Hujus noſtri ſunt partes, dare operam diligenter, ne quod reſcriptum, edictum, decretum, contra jus Reipublicæ impetretur: quod ſi præſenſerit, tranſverſa linea circunducere vel conſcindere: cancellare vocant: unde illi Cancellarii nomen eſt: tametſi Latinum non ſit, quemadmodum nec cancellandi, licet hujus nominis frequens ſit uſus Iuriſperitis, ipſique Vlpiano, Paulo, & Scævolæ. Cancellarium quoque Livius Gallicus, Paulus Æmilius, Iuris præfectum appellat, aliquando Iuriſconſultum. Apud Venetos Cancellarius ſecretioribus notis apud Senatum præeſt, ſed non tantæ auctoritatis. hic enim unicus eſt (ut ita dicam) βασιλέως ὀφθαλμὸς καὶ οὖς, atque morum legumque regimen, & Principis in re judiciaria & iis quæ ad regnum conſtituendum pertinent Legatus, aulicique conſilii facile primus: cui mos eſt, ſignum illud ſanctius apud ſe habere, quo diplomata cera ſignat: in quo Principis imago imprimitur. Solet vero in Cancellariatus interregno à Rege Procancellarius creari, qui Cancellarii munia obeat. Cuſtodem ſigillorum appellant, quod illi Rex ſigilli, quo publica

monu-

monumenta signat, atque omnium rerum summam credat. Denique ad tantum honorem gradatim ascenditur. vidimus enim aliquot, qui cum summa cum laude in advocatorum subselliis versati essent, ad fisci cognitionem pervenire, qui primus est honorum gradus, deinde vel libellis præfici, vel in primo consessu Curiæ Parisiensis Præsides creari, postremo ad summam togatorum magistratuum dignationem conscendere.

Thuan. lib. VI. Lege Regni non nisi ad mortem damnatis aut alioquin peractis & convictis reis magistratus ille adimi non potest.

Bothreus lib. XII. Procancellarius ubi renunciatus est, annulum Regis (sigilla vocant) penes se habet, jus dicit, rescripta expungit, &, unde nomen, ubi minus æqua sunt, cancellat: solius nominis splendorum retinet Cancellarius, solutus omnibus negotiis.

18. *De magistris Requestarum.*

Vinc. Lupanus. Si quis diligentius consideraverit Præfectorum libellorum auctoritatem, eos reperiet summo apud nos in honore fuisse, atque facile primum locum post Cancellarium obtinuisse in re

judicia-

judiciaria. mosque primum fuit porrigendi libellos Regibus, cum jura reddebant: deinde cum variis negotiis districti essent (ut fere propagatis regni finibus curæ augescunt) factum ut semel mense postulationibus vacarent cum prudentum consilio, quorum maximum numerum habebant. quod si leviores viderentur, eis subscriberent: sin graviores, de eis ad jurisperitos referrent qui ibi aderant. Demum divitiæ animos luxumque auxere: & eo tempore Rex rem totam judiciariam Cancellarii fidei permisit, qui, exoriente tot causarum multitudine, aliena opera cœpit indigere, (ut semper animus hominum in diversa tractus, minime suum officium facit) duoq; creati, qui non, ut nunc, magistri libellorum dicerentur: quibus à Principis aula abesse nõ liceret, & Cancellarii assessores essent. Postea sancitum à Philippo, ut in Curia quinque adessent, nempe tres sacerdotes, & laici (ut vocant) duo: quibus una Curiæ classis constabat. deinde auctus uno numerus: quo etiam tempore Magistri Requestarum dicti sunt. Postremo duo additi: quibus omnibus jus est censendi & sedendi in primo tribunali Curiæ, proximo loco post Præsides, eisque officiorum cognitio attributa, & earum controversiarum quæ ab iis intenduntur qui in

in comitatu Principis officio funguntur: à quibus ad curiam provocatio est. Hoc magisterio libellorum Francisci Regis liberalitate donatus est Gulielmus Budæus Galliæ ornamentum. ex cujus verbis potius quam meis malo lectorem intelligere, quænam sint ipsorum partes. Collegium (inquit in epistola quadam ad Desiderium Erasmum) Octovirorum est, quorum functio atque opera latissime in Republica patet. siquidem in præstantissima fere quaque parte magistratuum, locum primarium ac numerum obtinet hic magistratus: in quem beneficio Principis adoptatus sum. Primum in magno Principis consilio, in Curia centenaria, atque in omnibus denique Curiis summis quæ causarum ultimam disceptationem habent, sedendi honestissimo loco, & secundum Præsides, jus habet, nisi si Princeps aut Pontifices adsint. sententiæ etiam dicendæ locum antiquiorem obtinet omnibus Consiliariis. Magnum autem Consilium vocatur Curia aulæ comes: quam, velut cohortem quandam Iurisconsultorum, asseclam Regiæ & Prætorii dicere possis, cujus coryphæus est Cancellarius, ὁ νομοφύλαξ. Hujus tamen Octoviratus præcipuæ & antiquissimæ partes sunt, ut Principi præsto sint collegæ è cubiculo prodeunti postulationibus-

nibusque supplicum vacaturo: cujus officii vices in orbem binis & sæpe singulis cedunt, cum alioqui ordinariam sessionem habeamus in illa æqui & boni (ut ita dicam) officina, quam Cancellariam nostri vocant: in qua locus dicatus est disceptandis rescriptis principalibus, quæ ex bono ipso æquoque postulari solent adversus juris summi exactique severitatem. quibus rescriptis accedunt preces eorum supplices qui in legem Corneliam de sicariis quidpiam admiserunt, aut alias capitalem rem adversus leges ausi sunt: quibus veniam regiis verbis dare solemus, pœnam suppliciter deprecantibus, siquidem venia ac misericordia digni esse videantur: Regias autem venias dare possumus & bini & singuli, si singulos nostrum sedere contigerit: quod quotidianæ est functionis in hac urbe & ad aulam in ædibus Cancellarii.

19. *De Parlamentis regni.*

Vincent. Lupanus. Primum Reges Franci, ut omnium sibi animos conciliarent, jus dicere solebant, & orbos liberos, viduas, tenuiores à potentiorum injuria liberare: quod sæpe Carolum VIII fecisse legimus. Postea Reges à jurisdictione abstinuere: & Pipinus proceres dijudicandis controversiis convenire statuit

tuit nullo certo aut tempore, aut loco, nunc ad natalem divæ Virginis, nunc alio tempore, idque conventuum modo. Post quotannis istiusmodi judicum concilium cogebatur. Deinde, causarum crescente multitudine, bina Parlamenta haberi cœpta singulis annis. Postremo à Rege Philippo Pulchro vel (ut Gaguinus scribit) Huttino hujus filio, Curia quæ vaga fuerat, Lutetiæ Parisiorum domicilio locum accepit, quam Regiam Clodoveus sibi elegerat. tum quoque basilica extructa ab Engerrano Marignio, summo fisci Præfecto, & Longævillæ Comite, in insula fluminis Sequanæ, ubi judicum illæ classes coguntur. Ac Parlamentum illud Supernorum Iudicum collegium dictum: cui nomen à verbo Francico *Parler*, ut huic à παραλαλεῖν derivatio est. Atque anno millesimo trecentesimo secundo (in annorum tamen numero variatio est) Parlamentum Lutetiæ & Tolosæ institutum, ut quidam existimant. Curiæ supremæ tanta est apud Francos auctoritas, ut prope Senatus Romani speciem habeat, Regesque bellum suscepturi auctorem fieri Curiam velint, & in ejus acta referri omnia ad Rempublicam pertinentia: apud quam edicta recitantur, quorum nulla ratio prius habetur, quam in supremo illo consessu promulgata sint. Atque

in Curia summa in verba Principis adiguntur Magister equitum, maris Præfectus, Tribuni militum, provinciolarum Præfecti, & Iuridici, codicillique magistratus recitantur, assensu cognitoris regii. Quinetiam judicandis privatorum causis ipsa nullis legum formulis adstricta est, sed ex æquo & bono judicare solent ipsius Curiæ conscripti: Curia quoque inquirendis criminibus & judicandis præest, eique standum quod ab ipsa definitum fuerit: cujus sententiæ Aresta dicuntur, à quibus ad Principem moribus nostris non provocatur, sed regio edicto licet erroris specie Arestum in disquisitionem revocare. Primisque temporibus unicum fuit supremum tribunal, ex variis hominum generibus coactum, duodecim Franciæ primoribus, regni proceribus, antistitibus, Iurisperitis. ipsi tamen antistites Curia pulsi, ut sacris vacarent, præter Divorum Dionysii & Germani Abbates. Crescente porro causarum multitudine collegium illud in varias classes vel decurias divisum est; In prima classe constitutione primum Philippi, & multis annis postea Caroli Septimi, quindecim laici (ut vocant) & totidem sacerdotes fuere, non numeratis quatuor Præsidibus, veluti prohedris & moderatoribus: quibus in rogandis sententiis à Con-

ſiliariis aſſurgi conſuevit, atque ab omnibus, cum Curiam ingrediuntur præeuntibus apparitoribus aut ea egrediuntur. Iſque honor apud nos non niſi jam longo uſu forenſi exercitatis mandari ſolet gratuita Principis munificentia. Itaque ipſe Curiæ decurio cum jus dicit, nemini præterquam Regi honore ſedendi cedit. Secunda inquiſitionum decuria ſacerdotibus quotuor & viginti, & ſexdecim vulgo laicis vocatis conſtat, quæ in tertiam ſubdiviſa eſt à Carolo Septimo: quarum cuique additi Præſides duo. Quarta à Franciſco Rege conſcripta (novam appellant) atque quinta, quam Domanii claſſem dixere, quod ad eam provocatione cauſæ canonariæ devolvantur. Sexta eſt libellorum Magiſtrorum, quæ ante ampliatum numerum tertiam ſedem ſibi vendicabat: de qua jam à me pluribus. Septima Recuperatorum palatinorum, qui cauſas judicant miniſtrorum regiorum, conſiliariorum, advocatorum, cognitorum, ſodalitiorum aliquot, Pontificum, Curiæque apparitorum: à qua, atque à ſexta, ad primas illas ſummæ juriſdictionis claſſes provocatur. Fuit vero tempus quo Curia centenatium numerum non expleret, additis duodecim Franciæ primis & octo libellorum præfectis; at Franciſus Rex nume-

rum auxit adſcriptis hiſce majorum gentium Conſiliariis, primo viginti, deinde duobus & triginta, & in eas (ut diximus) decurias diviſis. Franciſco vita functo Henricus illam Conſiliariorum turbam ad numerum priſtinum redegit, atque ut viam præcluderet per gratiam & præmia tantam dignitatem ambientibus, non niſi probatos & doctrina & moribus, quique trigeſimum annum attigiſſent, in Curiam cooptari ſtudioſe cavit, non ſine antiquorum exemplo. Demum ſolenne eſt XIX Calend. Septembris juſtitium indicere, Principis diplomate, quod pridie Idus Novembris remitti ſolet: quo die cauſarum patroni & cognitores in verba Curiæ adiguntur. ne quod vero tempus periret à jurisdictione, atque ad provocationum illam colluviem exhauriendam quæ ad Curias devolvuntur, ſancitum, ut partim ſupremæ Curiæ Præſides aliquot, adhibitis tredecim Conſiliariis, octo vocatis laicis, & quinque ſacerdotibus, controverſiis civilibus & maxime capitalibus dijudicandis præeſſent, partim conventus juridici agerentur in urbe regio reſcripto deſignata. Magnos dies appellant, conſtantque ſupremarum Curiarum Conſiliariis, à quibus provocatio non eſt: hique cauſas Principis edicto ad certam ſummam definitas judicant, &

Præfectu-

Præfecturarum regio diplomate comprehensarum. Denique omnibus Consiliariis sententiam dicendi jus est (opinari vocant, ab opinionum disquisitione) cum à Præside sententias rogantur. quod si utrinque calculi æquales sint, duo ad alias classes dimittuntur qui suam cujusque sententiam tueantur: sin minor ab una parte est numerus censentium, numerantur sententiæ (ut est in proverbio) & non ponderantur, majorque pars interdum meliorem vincit. Cumque olim agebatur de aliquo in demortui locum cooptando collegarum reliquorum suffragiis, præsente Cancellario, Principi laudabatur qui in alterius locum substitueretur, & plerunque inviti ad tantum munus vocabantur: verum novissimis temporibus factum est, ut divitiarum, non hominum, sit hic magistratus. Huic porro magistratuum ordini, veteri Francorum lege, negotiatione est interdictum, vetitumque, ne ea enuncient quæ communi consensu inter se sanxerint. atque illis prohibitum quicquam à litigantibus accipere, aut Curia abnoctare. Sunt vero causarum genera quæ primo judicio apud supremas Curias agitentur, nempe Regaliorum, & duodecim Franciæ Primorum; atque à Iuridicis ad eas provocatio est, pœnamque temerariæ provocationis sanctiones

regiæ jubent esse sexaginta librarum Parisiensium, (ita vulgo appellant) soletque Curia adversus provocatorem perperam provocantem, mulctam irrogare: unde suus illi est mulctarum coactor. At, quoniam jam à me dictum est criminum cognitionem ad Curias hasce pertinere, non abs re fuerit scribere, divisam esse à reliquis classibus decuriam quæ rei capitali præest. (Tornellam appellant, id est turriculam) in qua sedent alternis vicibus solo trimestri, cum Præside uno aut altero, exceptis sacerdotibus Caroli septimi edicto, quibus Pontificii Canones criminum cognitione interdicunt. Porro quatuor sunt Amanuenses Curiæ; scribę tres, (graphiarios vocant) præter immensum illum gregem qui Curiæ est ab actis, & apparitorum sive viatorum catervam. Itaque cum Curia Parisiensis, tam longe propagatis finibus imperii, causis dijudicandis non sufficeret, addita Parlamenta alia, iisque suus cuique limes datus. Ea sunt, Tolosanum, Gratianopolitanum, Aquense, Burdegalense, Divionense, Rotomagense: & quod ab unoquoque definitum fuerit, eandem habet auctoritatem, quam Pythagoras apud suos. Omnium latissimos fines habet Parisiense, æqualis tamen cum aliis dignitatis. Curiam Tolosanam institutam volunt à Phi-

lippo

lippo Pulchro anno MCCCXX, & postea à Carolo VII renovatam. Quod ad Gratianopolitanam attinet, Vmbertum Delphinatium Principem constat concilium Iurisperitorum habuisse qui populis jura redderent. Deinde collegio illi Iurisconsultorum (ut fere variant hominum consilia) Parlamenti nomen inditum. Divionensem instituit Philippus Burgundiæ Dux, cui à morum integritate Boni cognomen fuit. Normanni, ut haberent qui domi jus redderet, à morte Rolonis eorum Ducis, conventum juridicum Rotomagi instituêre: quæ Normanniæ metropolis est. Scacarium pro Statario vocabant, quem per veris & autumni tempus cogi oportebat: cui similis nostris temporibus Alenconii fuit, vivente Margarita Francisci Regis sorore. Verum Georgii Ambasiani Archiepiscopi Rotomagensis apud Ludovicum XII auctoritate & gratia, conventus ille indicticius, perpetuus esse cœpit: nihilque ab eo Rege prætermissum quod ad Burdegalensis Parlamenti ornamentum & dignitatem pertineret: cujus ipse conditor fuit. Non desunt tamen qui hujus Carolum VII auctorem scribant. Aquensem idem instituit, cum prius à Comitibus Provinciæ consilii nomen nacta esset.

Thuan. lib. XIII. Cum ab ipso initio &

Philippi Valesii temporibus anno Christi cIɔ CCC XLIV (sic enim res habet, uti ex archivis cameræ criminalis patet, quod frustra in annalibus nostris, diversa falso tradentibus, requitas) Parlamentum, uti vocant, quod ad id usq; tempus ambulatorium fuerat, Lutetiæ Statarium esset constitutum, certus etiam Senatorum numerus definitus est, qui à III Eid. Novembris usque VII Eid. Septembr. nulla intermissione jus dicerent. Ii erant centum viri, III videlicet præsides, VI libellorum supplicum magistri, majoris Cameræ consiliarii, clerici XV, totidem laici: Classis inquisitoriæ Consiliarii, sive, ut vulgo vocabantur, terræ consuetudinariæ auditores, XXIV Clerici, XVII Laici; item domesticorum regiorum causis judicandis delegati consiliarii, quinque Clerici, III Laici, à quibus ad Senatum provocatio erat; quibus omnibus addi. ti XII Franciæ Pares numerum explebant. Is numerus postea cumulatus XX Senatoribus sub Francisco I, & VIII libellorum supplicum magistris. Cum igitur amplissimi ordinis toto anno Ius dicentis, major videretur esse auctoritas & potentia, quam ut aulici, qui ex suo arbitrio omnia pendere volunt, eam ferre possent, Cardinalis Lotharingus homo rerum novarum studiosus quorumdam im-

impulsu Henrico II R. author fuit, ut cum annui judices hactenus fuissent, deinceps semestres essent, ut interquiescendi concesso spatio in vicem succedentes magis assidui in jure dicundo essent. Constitutum eodem edicto, ut cum salaria quædam antea à litigantibus, quod minus honestum videbatur, acciperent, iis ademtis stipendia, quæ prius admodum exilia erant, à Rege augerentur. Verum ut in Præsidialium tribunalium creatione, sic & in semestrium, ita edictum illud vocabant, ordinatione, auctus est Iudicum numerus pretio ab iis accepto, quæ præcipua edicti causa fuit. Ita rei honestissimæ, uti jactabant, à turpissima nundinatione ductum initium. Quo & factum est, ut per divisionem illam minuto universo numero, præcipitatum sit tempus, quo classium inquisitoriarum consiliarii antea non nisi longo in jure dicundo usu confirmati, majorem cameram ingrediebantur; sicque novitiis plerumque & inexercitatis ad supremam Cameram promotis non tam restituta ordinis amplissimi dignitas & disciplina, quod unum operæ precium ex nova illa institutione sperabatur, quam mutilata & soluta est. Quod cum sero animadversum esset & stipendiis auctis ærarium regium supra modum gravaretur, tandem

placuit ut Semeſtrium abolita creatione, judices rurſus annui jus dicerent & ad exonerandum ærarium minutis ſtipendiis, honorarium, uti prius, à litigantibus acciperent. Quod magnam rurſus mutationem & confuſionem peperit, cum ſuperfluo judicum exundante numero, novi illi qui in ſummam Cameram feſtinato curſu ingreſſi fuerant, rurſus ad claſſes inquiſitorias quaſi averſis veſtigiis retracti ſunt. Cœpit nova illa ordinatio ſemeſtris Senatus ſexto Non. Quintiles anni milleſimi quingenteſimi quinquageſimi quarti: eodemque menſe ad VI Nonar. anno tertio poſt deſiit.

Idem lib. XXIV. Anno CIↃ IↃ LIX Kal. Ian. Franciſco II R. lex promulgata, qua ut Iudices ſpectatæ integritatis & eruditionis in ſupremis Regni curiis & inferioribus ſubſelliis conſtituerentur, edicebatur, ut in poſterum penes ipſos judices jus eſſet, cum aliquis in demortui locum ſufficiendus eſſet, tres probitate & juris ſcientia conſpicuos nominandi, ex quibus quem vellet Rex deligeret. Id ſancte ac ſalutariter decretum Franciſci Olivarii ſuaſu, ac multoties poſtea repetitum, quominus locum habuerit, aulicorum ambitione & avaritia effectum eſt, qui emolumentum ex muneribus publicis ac dignitatibus pretio irreligioſe æſtimatis

tis & turpiter divenditis captantes, ad augendum, ficuti jactabant, principis ærarium, pravis edictis judicum numerum in immenſum multiplicarunt; & ita clariſſimus ordo, quem honorificum ſervari, ad omnes regni ordines in officio continendos, Reipub. intererat, paulatim cœpit vileſcere, gliſcente ſordium veneno, quo indigni homines nullis meritis, ſed opum fiducia aut aulicorum beneficio ad eos honores provecti facile ſe corrumpi paſſi ſunt.

Parlamento Pariſienſi ſubſunt hæ Provinciæ; Inſula Franciæ, Belſia utraque, Secalaunia, Bituriges, Arverni, Lugdunenſis, Forenſis, Bellojocenſis, Pictavienſis, Andina, Angelomenſis, Cœnomanenſis, Bryenſis provinciæ; cum Picardia, Campania, Turonibus, Niverniо, Borbonia, Matiſconenſi tractu. Quibus continentur quinque Archiepiſcopatus, Remenſis, Senonenſis, Lugdunenſis, Bituricenſis & Turonenſis: Epiſcopatus XXIV, Laudunenſis, Cabilonenſis in Campania, Sueſſionenſis, Bononienſis, Ambianenſis, Noviodunenſis, Silvanectenſis, Bellovacenſis, Pariſienſis, Carnutenſis, Aurelianenſis, Nivernenſis, Antiſſiodorenſis, Meldenſis, Pictavienſis, Malleacenſis, Lucionenſis, Angoliſmenſis, Andegavenſis, Cenomanenſis, Claro-

Claromontanus, S. Flori, Lingonensis, Matisconensis.

Parlamento Tholosano (quod institutum volunt à Philippo Pulchro anno cIↄcccII) subsunt hæ provinciæ; Lingua-Occitana superior & inferior, utrumque Vivaresium, Velaunorum, Gabalorum, Albigensium, Ruthenorum provinciæ; Laureacensis, Quercetana, Fuxensis regiones; & pars Vasconiæ. Quibus comprehenduntur, Archiepiscopatus III, Narbonensis, Auxitanus, & Tholosanus: XXVIII Episcopatus, Nemausensis, Vsetiensis, Lodevensis, S. Pontii Tomerianus, Alectensis, Montis Pessulanus, Biterrensis, Agathensis, Carcassonensis, Mindensis, Castrensis, Albigensis, Anicensis, Rutenensis, Vabricensis, Cadurcensis, Apaniensis, Mirapicensis, S. Papuli, Montis-Albani, Vaurensis, Rivensis, Lomberiensis, Convenacensis, Conseranensis, Tarbensis, Lectorensis, Albensis.

Parlamento Rotomagensi (à Ludovico XII instituto anno 1499) subest Normannia: comprehenditque; Archiepiscopatum Rotomagensem; Episcopatus sex, Abrincensem, Ebroicensem, Baiocensem, Sagiensem, Constantiensem, Lexoviensem.

Parlamento Burdigalensi (quod alii à Carolo VII. anno cIↄ cccc xxIV; alii à Ludo-

Ludovico XI, anno CIƆ CCCC LXII institutum volunt) subsunt Vasconiæ pars, superior & inferior Biscaia, Sanctones, Petricorii & Lemovices. Continenturque Archiepiscopatus Burdigalensis; Episcopatus Bajonensis, Aquensis, Basatensis, Adurensis, Santonensis, Petracoriensis, Sarlatensis, Aginnensis, Lemovicensis, Condomensis, Tullensis.

Parlamentum Britannicum. *Thuan. lib.* XIII. ad annum CIƆ IƆ LIV. Hoc anno lex de Senatu in Armorica provincia constituendo à Rege facta in Parisiensi curia IV Non. Maii promulgatur, sic ordinata curia, ut in duas classes distributa, quatuor præsidibus, XXXII Consiliariis, II scribis, II fisci advocatis, & cognitore Regio constaret. Cautum item ut præsides II atque in iis Senatus princeps & XVI consiliarii, atque ex advocatis unus extra provinciam legerentur; cautum & ut alternatim jus dicerent, mensibus quidem Augusto, Septemb. Octob. & Novembr. ad Condale Redonum; Februario vero, Martio, & Aprili Condivicini in Nannetibus, reliquo tempore provinciales VII consiliarii judicia exercerent. Id commodo provinciæ in speciem datum,

Subsunt huic Episcopatus, Briocensis, Macloviensis, S. Pauli Legionensis, Nannetensis, Venetensis, Triconensis, Curosopi-

rosopitensis, Dolensis & Redonensis.

Parlamento Burgundiæ (quod in urbe Divionensi celebratur) à Ludovico XI instituto anno 1476 subsunt Episcopatus Eduensis vel Augustodunensis, & Cabilonensis super Ararim.

Parlamento Gratianopolitano, (quod secundum *Benedictum* institutum fuit anno CIↃ CCCC LIII,) subest Delphinatus: complectiturque Archiepiscopatus duos Ebrodunensem & Viennensem: Episcopatus Valentinum & Diensem, qui conjuncti sunt; Gratianopolitanum, S. Pauli trium Castellorum, atque Vvapiensem.

Parlamentum Aquense, institutum fuit à Ludovico XII. anno 1501. cui subest Provincia. comprehendit Archiepiscopatus duos Aquensem & Arelatensem: Episcopatus XI, Diniensem, Grassensem, Glandevensem, Senetensem, Venciensem, Aptensem, Reiensem, Forojuliensem, Sistavicensem, Massiliensem, Tolonensem.

Sunt præterea alia tria Parlamenta minoris dignationis: Beneargii, quod sub se complectitur Episcopatus Lescar, & Oleron. Et S. Pauli, quod sub se continet inferiorem Navarram.

Metense complectitur Episcopatus, Metensem, Tulensem & Virodunensem;

&

& oppida Vic, Moienvic, Marſal, Clermont, Gorze, Iâmets & Stenay; itemque oppida & dominia ſita in Balivatu Epiſcopatus Metenſis; non parochias communes dependentes ab Electionibus Langres & Chaumont in Baſſigny, exceptis iis quæ pertinent ad Parlamentum Pariſienſe. Id inſtitutum fuit à Ludovico XIII anno cIↃ IↃc xxxiii menſe Ianuario. Conſtat primo præſide, cujus ſtipendium annuum ſex mille libr. Sex aliis præſidibus, quorum ſtipendium tria millio librum. Sex clericis & quadraginta laicis conſiliariis, quorum ſtipendium mille quingentæ libræ Turon. Procuratore Generali, cujus ſtipendium tria millia librarum. Duobus advocatis generalibus regiis, quatuor ſubſtitutis procuratoris generalis, quorum ſtipendium ſexcentæ libræ. Graphiario civili, cujus ſtipendium mille ſexcentæ libræ. Secretario curiæ, Graphiario criminali, ſtipend. 500 libræ. & aliis miniſtris. Et cætera ad modum Parlamenti Pariſienſis.

Præter hæc Parlamenta ſunt quàmplurimæ in variis provinciis curiæ prçſidiales. *Thuan. lib.* xix. Anno cIↃ IↃ lvii Lex in Senatu recitata & in ejus commentarios relata, qua Rex in cunctis prçſidialibus curiis, quas ante ſexennium in ſingulis provinciis inſtituerat, præſidem

creat,

creat, & curiis illis ſine appellatione de prædiis aliiſque rebus immobilibus, quarum reditus annuus haud amplius L Francicis æſtimaretur, de mobilibus uſque ad cIↄ Francicos attribuit, jam tum ſpecie æquitatis patefacta ad publicorum munerum nundinationes peſſimo exemplo via & communicata honeſtiorum titulorum inferioribus magiſtratibus dignitate.

20. *De Procuratore generali & duobus Advocatis regiis.*

Vincentius Lupanus. Conſtat hoc Triumvirorũ collegium Advocatis duobus & Cognitore uno: quo ſubſcribente criminum perſecutio & animadverſio fit, conſtitutiones, edicta & diplomata promulgantur, & in Curiæ acta referuntur: adhæc ut Tribuni Romani interceſſionem, & ut Augures obnuntiationem habet, & in unaquaque Præfectura Procognitorem. Subſtitutum vocant. Hanc vero advocationem regiam gentes regias vulgo appellant. Nam mos eſt apud nos gentis appellatione multitudinem vel collegium ſignificare, ut gentes juſtitiæ, gentes eccleſiæ, gentes libellorum palatinorum, cum recuperatores illi palatini nominantur, & gentes tenentes Curiam Parlamenti, quod ſæpius edicta Principum continent.

21. *De*

21. *De Magno Conſilio.*

Vincent. Lupan. Poſt Curias inſtitutas Reges Franci conſilium hoc aulicum ambulatorium atque aulæ aſſeclam coëgerunt, quod Magnum ab auctoritate vocarunt: cujus caput eſt Cancellarius: quod initio menſtruum fuit: ad idque referre ſolebat Rex de rerum ſumma. Verum quum Carolus VIII cognoſceret Cancellario tantum otii non eſſe, ut implicare ſe poſſet pluribus negotiis, edicto ſtatuit ut cum Cancellario & libellorum Magiſtris ſeptem & decem Conſiliarii crearentur laici (ut appellant) & ſacerdotes. Poſtremo Ludovicus XII Antiſtitem unum adſcripſit, & Conſiliarios duos, & Secretarios totidem: quorum unus Actuarii vice fungeretur. His auctoritas ea ſumma data, quæ ſupremis Curiis: quos ſemeſtri tantum alternis vicibus conſilio adeſſe oportet. Diſceſſuris vero domum ſtipendia à Rege præſtantur multo majora, quam Curiarum conſiliariis quę ſupremam cauſarum diſceptationem habent: quibus non licet conſilium hoc aulicum ingredi, nec hiſce viciſſim Curias. In ſumma à prætoriano judice ad Curiam hanc provocatio eſt in cauſis civilibus: ad quam Principis diplomate & legibus cauſæ multæ mandari ſolent, &

P maxi-

maxime quoties inter duo suprema tribunalia de suæ jurisdictionis finibus est controversia, vel aliquis adversarii apud eas gratiam reformidat: atque Francisci edicto Præfecturarum Ecclesiasticarum jura controversa huic judicum decuriæ attributa. Suus quoque Præses datus Vido Bræleus, vir variæ & lectionis & doctrinæ, adhuc Cognitor & Advocatus regius. Cogitur vero consilium hoc hora septima, & à prandio tertia: at decima & quinta dimitti solet.

22. *De Quatuor Thesaurariis Franciæ.*

Vincentius Lupanus. Sunt apud nos quatuor, quibus Canonis administrandi & diligenter inspiciendi cura esse debet: quorum etiam censuræ quicquid ad Canonem pertinet, subjicitur. Nam possessiones, prædia, ædes ad fiscum pertinentes circumire quisque intra suæ præfecturæ terminos debet, easque sartas tectas conservare: si quid refectione indiget, curatores operum adhibere, augendis fisci proventibus omni cura & studio incumbere; nec non olim de universi Canonis, præterquam regaliorum, litibus cognoscebant. Verum nunc in ipsa Iudicum canonariorum (cameram thesauri

ſauri appellant) claſſe ſedendi primo ac honeſtiſſimo loco, & ſententias dicendi illis jus eſt, præſuntque ſuſceptoribus, (quod humile & turpiſſimum genus quæſtus exiſtimatum eſt à Romanis) qui magna diligentia undequaque conquiſitas pecunias & loculis obſignatas, ad Tribunos ærarios deferendas curabant: qui inde eas numerabant illi cui univerſi Canonis ſuſcipiendi non ſolum cura, ſed procuratio commiſſa eſt. Campſorem Theſauri appellant. Propterea non deſunt qui hunc Comitem ſacri patrimonii appellant. Is vero referri in gazophylacium jubebat, id eſt, omnem illam pecuniam apud Theſaurarium Epargnæ deponebat. Vtrumque vero Arcarium appellabis Latine, voce à Iuſtiniano & Scævola uſurpata. At alii Theſaurarium illum Epargnæ, Comitem ſacrarum largitionum cenſent nominandum. Id tamen doctorum judicio relinquendum exiſtimo. Denique Franciſcus Rex univerſæ gazæ curam ab illo ad hunc transferri voluit, eamque Lutetiæ in arce Luparæ recondi edicto ſtatuit: ad quam cuſtodiendam ex ſtipatoribus Regiis duo excubarent.

23. *De Camera Theſauri.*

Vincent. Lupan. Præfectorum fiſci munus

nus olim fuisse diximus lites Canonarias dijudicandi: postea tamen cum auctis finibus Imperii negotiorum multitudine præpediti à jure dicundo avocarentur, Iurisconsultus unus adhibitus est, qui eorum nomine vicariam litigantibus operam præstaret, eique ea causa tres deinde adscripti, ut cuique præfecto fisci suus Subpræfectus esset: qui postea Magistratus creati, ac, mutato nomine, Consiliarii thesauri vocati sunt. Sed hoc per manus traditum mihi narravit Carolus Furnerius, amicus meus summus, & hujusce judicum decuriæ consiliarius. Constat hanc judicum Canonariorum classem post exactos Anglos à Carolo VII institutam, vel (ut alii malunt) tantum renovatam. Cameram nostrates appellant, ea loquendi forma qua supremarum Curiarum classes Cameræ vocatæ sunt. Itaque, ut à nobis jam dictum est, quatuor primum creati Consiliarii: verum unum huic numero allegere à Republica visum est, qui colophonem adderet, si forte ad sententiarum æquilibrium devenissent. Regnante Francisco tres adscripti huic magistratuum collegio, nuncque legitimus eorum numerus est octonarius: à quibus ad quintam Curiæ classem (quam Domanii cameram vocant) provocatio est. Suus est hisce Octoviris canonariis

appa-

apparitor, & cognitor, & advocatus regius: quibus in causam descendentibus, ob non præstitum obsequium, clientelaribus prædiis, nec non adespotis manum injicere licet.

24. *De quatuor Generalibus Franciæ.*

Vincent. Lupan. Solenne est Regibus Francis quotannis breviarium totius regni conficere. (Statum generalem appellant.) in quo edicit Princeps, quid de canone, oblatione, atque indictione, omni denique regio proventu fieri velit, num tributa augeri, & decimas à sacerdotibus indici velit. Si bellum imminet, quam pecuniam in diversos sumptus erogari cupiat, in lautia, militum stipendia, (quæ omnia pro arbitrio augeri vel minui jubet) & quam etiam pecuniarum summam in alimenta ministerii aulici impendi cupiat: quando omnia hoc loco cōmemorari non possunt. Eodem exemplo à Quæstoribus & Tribunis ærariis (id est, à quatuor generalibus) diligenter conjecta ad coactores oblationales & indictionales mitti solent, ut vectigal stipendiarium colligant, & apud Arcarium deponant.

Thuan. lib. XII. Anno cIɔ Iɔ LIII. XII Kal.

XII Eid. Febr. Quæstores ærarii IV seu Thesaurarii, qui patrimonii regii, quod vulgo Domanium vocant, curam gerebant; ac totidem indictionum ac oblationum præfecti, vulgo generales dicti; cum hucusque separata munia habuissent, & dilapidato fere per oppignerationes regio patrimonio, illorum esset inane nomen; utrorumque nomina & functiones confusæ sunt, aucto numero, & coactoribus primariis, qui XVI erant, æquato; inde ingens pecunia corrasa, nec aliud præterea operæ pretium fuit; patefacta interim porta ad immodicum illum, qui postea crevit, & maxime hodie quæsturam regni gravat, numerum publicorum munerum.

Idem. Denique lege lata duplicatus est coactorum fiscalium numerus, atque sancitum ut, cum annum munere defuncti essent, insequenti rationes ad ærarium referrent, nec ad munus gerendum admitterentur, donec residuum exsolvissent; ita per multiplicatos ærarii rationales sensim imminuto ipso ærario.

Notandum. In Gallia censeri XXI Generalitates, *Paris, Amiens, Chaalons, Roüen, Caen, Nantes, Poictiers, Tours, Bourges, Lyon, Dyon, Rion, Grenoble, Aix, Tolouse, Montpellier, Bourdeaux, Orleans, Limoges, Moulins, Soissons*.

25. De

25. *De generalibus Iustitiæ Auxiliorum.*

Vincent. Lupanus. Prolatis finibus imperii, auctis vectigalibus, & crescente indies magis magisque litium multitudine, (quibus dijudicandis tot Præfecti & Curiarum supremarum consiliarii pares esse non poterant) MCCCLXXX à partu illibatæ virginis Quadrumviros, vitæ sanctimonia & integritate conspicuos Episcopos, & Hetæriarchas creari placuit: quibus summa oblationalium atque indictionalium causarum cognitio, jurisdictio, & criminum persecutio esset. Generales justitiæ auxiliorum belli tempore ea causa vocabant, quod tunc quotannis Collecta à popularibus non solvebatur; auxiliorumq; nomine continebatur octava aut quarta vini heminatim, aut vicesima cuppatim divenditi, reliquarumque mercium quæ à solidariis aut minutariis negotiatoribus væneunt. Serpentibus porro in infinitum litibus, hisceQuadrumviris tres Consiliarii adscripti sunt, additis Duumviris, Cognitore, & Advocato regio: atque procedente sensim tempore, quidam Episcopus Lemovicensis veluti Prohedrus creatus est, qui hujusce supremæ Curiæ gubernaculis præ-

esset, Præsesque vocabatur. In ejus autem demortui locum successere aliquot Episcopi, (jam enim tum turpe non erat Episcopis tractare Rempublicam) mansitque per aliquot annos Octovirorum collegium: cui, ut Parlamentariis Curiis, potestas facta est lites absque ulla provocatione dijudicandi, temerariæque provocationis pœna adjecta est xxv librarum Parisiensium. Additi apparitores mastigophori & scribæ, qui publicis archivis præessent. Ipsis tamen Episcopis ad sacra facienda, ut par erat, ablegatis, Iurisconsultus creatus est eorum loco qui hujusce curiæ habenas regeret, secundusque Præses vocaretur. Deinde fisci inopia (nam tum creandis magistratibus operam dare solent Francorum Reges) à Francisco Rege allecti quinque novem primis: expletusq; est numerus quatuordecim virorum præter alterum regium Advocatum, ut quam proxime possent, ad supremæ Curiæ dignitatem accederent. Postremo hoc Rege huic oblationalium atque indictionalium judicum decuriæ altera classis est adscripta. Sed omiseram, paulo post hujusce Curiæ institutionem alteras primum Rotomagi, deinde Montispessuli factas, apud quas Normanni & Occitani jura peterent, & quæ æqualis essent cum Parisiensi dignitatis.

26. De

26. *De Camera Computorum.*

Lupanus. Quemadmodum omnes exercituum duces rationes Romæ referebant ad ærarium, ita apud nos qui pecuniam Principis tractant, accepti & expensi rationem omnem hisce rationum Præfectis dispungendam atq; expungendam præbere solent: quod nostrates dicunt tradere examinandum & claudendum computum. Apud eos quoque diplomata allophylorum, & justis nuptiis non procreatorum, & indigenatum jure nondum donatorum (vulgo nostrates dicunt, qui non habent literam legitimationis aut naturalitatis) subscribente regio Procuratore recitantur, promulgantur, & in acta publica referuntur, ipsis rationum Præfectis auctoribus: atque fundorum clientelarum nomine beneficiarios Principis, fidem & obsequium præstantes, assensu Procuratoris regii in fidem accipiunt, ea conditione tamen, ut tempore moribus statuto catalogum vel (si mavis) breviarium rerum clientelarium porrigant. Itaque non solum Lutetiæ, sed Divioni, Montispessuli, & Nannetibus rationum Præfecti à Regibus sunt creati: apud quos Normani, & qui interiorem Galliam tenent, Burgundi, Occitani, & Britones rationũ libellos subducant, dis-

pungant atque purgent: sed quo tempore sint instituti, nunquam potui scire, licet id sim expiscatus diligentissime.

Chappuzæus scribit septem esse in Gallia Cameras computorum, Lutetiæ, Divioni, in Britannia, Montispessuli, in Delphinatu, Provincia; atque Normannia. Cameræ autem Parisiensi hoc præter cæteras juris asscribit, quod de donativis Principum tam ordinariis quam extraordinariis cognoscat, & nonnumquam illa inducat per hæc verba; *c'est trop donné, ceste partie soit rayée.*

27. *De Balivis & Seneschallis.*

Vincent. Lupan. Franci utuntur jure partim moribus constituto vel introducto (ut Iulianus Iurisconsultus appellat) partim legitimo, scriptum vocant. hinc illa provinciolarum divisio, in juridiciales, & eas quæ jure in mores recepto utuntur, hoc est, jure civili Romano vel consuetudinario administrantur. Apud eos quoque judicum quatuor sunt decuriæ. Vna est infimorum. Majores appellant, à verbo Germanico *Meyer* (quod Præfectum significare ex Beati Rhenani sententia dicimus:) Latinitatis studiosi Demagogos vel populi Magistros, ut olim Dictator Romæ, dicebatur. Altera est habentium merum imperium, ut sunt judi-

judices Castellani: his enim verbis nobis utendum fuit. Tertia est ad supremas Curias convenientium, de quibus hoc loco. Quarta supremorum tribunalium. Sed ut ad rem veniamus, mihi semper dubium fuit Balivine & Seneschalli inter paludatos an inter togatos sint numerandi, quod sine discrimine apud Francos hoc magistratu funguntur viri militares & togati: de quibus, ut de plerisque nostris rebus, in tanta præsertim scriptorum inopia, nihil certi afferri posse puto: licet non desint qui scribant, eorum primas partes fuisse, ut evocatos ad bella ducerent, eo maxime tempore quo nondum stipendia persolverentur militibus: cujus rei apud nos vestigia supersunt, cum scilicet regio edicto evocatio fit. Hi Philippi Pulchri constitutione aliquid per vicarios agere prohibebãtur (nisi morbo aut justa occasione impediti) vel aliquod munus accipere quod vel ad eduliũ vel usum ejus pertineret. Itaque Carolus VII post Anglos Francia pulsos edicto sanxit, cum ageretur de Iuridico in locum demortui eligendo, suffragiis Patroni, & Cognitoris regii, Iurisperitorum, prius tamen juratorum Principi, ederetur vir frugi, cui magistratus committeretur, quem extra suæ præfecturæ terminos habitare leges non sinebant. Olim vero moris erat Iuridicis

ridicis Subjuridicos sibi eligere, sed ut variant humana, ipsis postea Regis libito Subpræfecti dati: qui disquisitis sententiis eligebantur, eosque Docturæ vel Subdocturæ insignibus ornatos oportebat: hisque, ut Iuridicis, annui loco statum & præscriptum fuit stipendium ex Principis fisco, ut absque ulla sordium labe jus dicerent, præter judicandi sportularium mercedem, (vocant δικαστικὸν alii.) sicque Severus suis assessoribus salaria constituit. quin etiam Francorum legibus illis minime licet mercaturam exercere. Philippi Pulchri & Caroli V constitutionibus prohibitum est aliquem suæ patriæ Iuridicum fieri. Quarundam vero causarum propria & peculiaris cognitio Iuridicis est, nempe canonis regii locandi, evocationis, clientes regios in fidem admittendi, nobilium lites dijudicandi, illisque tutores & curatores dandi: ad eosque pertinent lites ædium sacrarum Regis liberalitate & munificentia dotatarum, ut sartæ tectæ conserventur: tum si de cujusvis rescripti regii viribus agatur. Ad hæc quædam crimina suo jure sibi vendicant, quæ privilegiaria vulgo appellant: veluti si publica fides violetur, de vi armata disceptetur, aliquod læsæ majestatis crimen admissum sit: ab hisque ad suprema tribunalia provocatur:

apud

apud quæ ipsi in verba legitima Principis sacramento adiguntur, neque ante moribus nostris stipendia persolvuntur magistratus ineuntibus.

28. *De Electis.*

Lupanus. Cum Regibus nostris ex Canone ad alendum comitatum, ad tumultuarios belli eventus, pecuniæ belli nervi non suppeterent, Collectam à popularibus exigi placuit: quæ non ut hodie quotannis pendebatur, sed de Panceltii sententia ad alendos exercitus imponebatur: ipsaque pecunia collecta in arcis recondebatur per Diœceses vel Episcopatus, selectisque viris (qui ad id muneris trium Ordinum consensu deligebantur, vocabanturq; Electi, servato etiam nunc nomine) custodienda tradebatur: ac per Diœceses certus militum numerus dicebatur, qui inviti nomen militiæ darent, eaque pecunia alerentur. Postea tamen Rege Carolo VII in publico totius Galliæ consessu decies octies centena millia librarum Gallicarum colligi placuit quotannis, unde militare vectigal solveretur mille septingentis equitibus & peditum quinque millibus, ut primo libro à me dictum est. Refert Philippus Cominius Carolum VIII Collectæ nomine tantum duodecies centena millia librarum ad alendos

alendos exercitus in panegyrico Turonum conventu postulasse: Posteaquam in immensum militare hoc vectigal crevisse, nemo non novit. Verum selecti illi militaris vectigalis custodes, retento adhuc nomine, Magistratus creati sunt, illisque primum hujusce tantum militaris tributi, postea indictionalium atque oblationalium causarum regio edicto cognitio attributa. Adhæc æditui vel sacrarum ædium curatoribus, per parœcias seu mavis curias, viritim pro modo census, ut olim à Censoribus Romanis, æqualiter certisque pensionibus indictionem describi mandant, remissionem tributi indictionalis petentes audiunt, publica oblationalia locant conducere volentibus, una cum fidejussore idoneo nexum corporis & pignorum ineuntibus. ab his demum ad supremos vectigalium judices, de quibus jam diximus, provocare licet.

Thuanus lib. XIX. Anno millesimo quingentesimo quinquagesimo septimo Coactores etiam novi singulis diœcesibus creati, qui id tributi, quod quinquagies mille peditum stipendio exsolvendo penditur, tum decimas è Sacerdotiorum fructibus in ærarium conferri solitas, itemque extraordinarii vectigalis quodcunque genus exigerent, lege apud ratio-

num regiarum præpoſitos · & Cu-
illam quæ de tributis & indictioni-
as dicit, perlata prid. Non. Iul.

VII.
E OPVLENTIA ET potentia Regni Galliæ.

Egni hujus opulentiam atque potentiam primum æſtimare licet ex illius ſitu; cujus reſpectu hæc obſervanda.

Iacere veluti in meditullio totius ſtiani Orbis, ideoque aptiſſimum ad uniendas & disjungendas, prout rit, vires reliquorum Principum ſtianorum, qui ipſi ab omnibus mun- gis finitimi ſunt.

Ab utroque latere habere maria, ipſi facilitatem conferunt merces quibuſvis gentibus nullo negotio mutandi, itemque vires vicinorum ectandi. Verum licet tantam oppor- tatem navigandi habeant Galli, ta- neque numero navium neque ro- , multo minus navalium ſociorum finitimas provincias aut ſuperant quant. hocque potiſſimum ſemper ices peritiſſimis viris Galliæ deeſſe viſum

visum fuit, navium copia & navalium rerum peritia.

3. Regnum ab omni pene plaga aut à natura aut ab industria munitissimum esse; quippe ab Italia Alpibus, ab Hispania Pyrenæis montibus defenditur; ab Anglia mari; à Germania maximis fluviis qui maxime parent munitissimis urbibus aut castellis regitur.

4. Totum regnum omnibus sui partibus conjunctum & veluti compactum esse; nec ut alia fere disiectis membris aut separatis luxatum.

5. Cum initium sumat ad mare Septentionale à gradu fere quinquagesimo, & desinat in gradum quadragesimum secundum, qua mare mediterraneum attingit, tam varia & multiplici frui aëris temperie ut omnibus omnis generis frugibus & tolerandis atq; maturandis idonea sit tellus: nam qua mediterraneum mare attingit nullum fructuum genus recusat, quod fert Italia; & qua mare Septentrionale aut Britannicum, vix vinifera est.

Secundo, ex immenso oppidorum vicorumque numero; in quo edendo plurimi nimium prodigi fuerunt; sed si certa sequi volumus, cum anno CIↃ IↃ LIV ab Henrico II Rege tributum XXXI libell. Turonens. in singulas parœcias indictum fuisset,

fuisset, numerus extitit XXIV mill. Iɔ ccc-XXVII. præter Burgundiones ac Pictones. ut refert Bodinus; qui insuper testatur, à summo Parlamenti Præside è rationibus publicis relatum, numerum parœciarum XXVIII millib. minorem esse, si urbes pagis æquentur. Et tamen auctor Gallicus de Regnis & Rebusp. orbis, ratione singularum diœcesium inita supra XL mill. enumerat tam parœciarum, quam Campanilium. Vt ut sit; nullum regnum quod tot urbibus muro cinctis, tot municipiis, tot pagis abundat quam Gallicum; licet intestina bella non pauca oppida aut funditus deleverint, aut penitus corruperint.

Tertio, licet Bodinus exploratum scribat, deserta & occulta loca, si aquas & vias adjungas, duas Galliæ trientes auferre; tamen constat nullam pene Galliæ partem ita sterilem esse quin debito cultu fruges cultoribus suis reddat.

Quarto, ex abundantissima frugum atque adeo rerum omnium quæ ad vitam necessariæ sunt copia; in qua hæc consideranda.

1. Galliam nullius rei indigam esse, qua incolis aut ad victum aut ad vestitum opus est, ideoque nullius alterius regni aut reipubl., si luxuria abesset, commercio indigere.

2. Vicinas fere provincias & regna,

 his

his aut illis rebus egere, atque ab illa necessario petere; eamque sufficienter & suis & alienis easdē subministrare posse.

3. Ideoque neque ipsam commeatus inopia umquam laborare, etiam cum maximos exercitus alit; & per commercia magnam auri atque argenti vim vicinis subducere.

Quinto, ex multitudine & opportunitate fluviorum qui navigia patiuntur; atque horum quidem pars illam cingit, ut Mosella, Araris, Rhodanusque; pars mediam secant, sicut Somma, Sequana, Ligeris, Garumna. Quorum Rhodanus quidem in mare Mediterraneum, reliqui fluvii in Oceanum Septentrionalem sese evolvunt. Porro in hæc majora flumina influunt partim ex Regni extremitatibus, partim ex illius meditullio, tot alia flumina, ut totum regnum supra modum commerciis aptum reddant: facillime enim hisce mediis & provinciæ inter se, & cum exteris, merces suas communicant. In solo Ducatu Andegavensi numerantur flumina XL tā magna quam parva. Vnde Catharina Medicæa regina Franciæ solita erat dicere, in regno suo plura navigabilia flumina esse quam in reliqua Europa. Quæ hyperbole à rei veritate non multum abludit. His accedit quod Ligeris longior est cursus quam

omnium

nium fluviorum Europæ, si Danum exceperis, ut scribit *Masson*. Oritur enim in Velaunis, & per mediam Galliam, planicie & bonitate agrorum x, longissimo cursu in Armoricum eanum evolvitur; & à Rodumna (vulgo *Roanne*) ad ostium usque supra cen- & sexaginta leucis navigatur.

Sexto observat Boterus; quamvis Fran- non desint multi bonique portus, liores tamen civitates non ad mare in locis mediterraneis sitas esse; inde- jure colligi, ipsarum amplitudinem extrinsecus advenire sed quasi do- sticam esse.

Septimo, ex præstantia & copia vini od in plerisq; provinciis nascitur, quo- n nonnullum optimis aliarum pro- ciarum Europæ vel comparari vel pre- i potest. Incredibile autem est (in- t Bodinus) quantum vini Gallia in gliam atque Belgium effundat, cujus argumentum majus habeo nullum, m quod unus Lauda mercator Came- ensis anno cIↃ IↃ LXXVIII triginta lia modiorum vini terrestri itinere in gium exportari curaverit, tametsi adi- arduos & multis locis ab hostibus oc- sos videret. Quantus autem doliorum nerus in Angliam & Belgium eveha-, vix dici potest.

Octavo, ex opulentia indigenarum, quæ in quibusdam urbibus maxima, in oppido Parisiorum pene incredibilis est.

Nono, ex auri argentique abundantia, & ejusdem in argentea supellectile perfectione: nam argenti Parisiensis bonitas omnium laudatissima putatur, quippe quadragesima sexta tantum pars æris adjuncta est; argento optimo Hispanico fere trigesima sexta, ut inquit *Bodinus.* Qui hæc legerit, inde forte suspicetur Galliam metallis abundare. id quo pacto se habeat, è Thuano licet audire. Ad Pyrenæos (inquit lib. CXXIX) & in principatu Fuxensi argenti venæ & auri ramenta per Aurigeram inde dictam scatere memorantur, & Carcassonæ argenti; in Cemenis montibus & Gabalis plumbi & stanni, Armoniaci in Vivariensi pago plumbi, in Arvernis ferri laudabiles sunt fodinæ, & nuper ad Martini fanum in agro Lugdunensi aurum & argentum magna copia erutum, sed laboris improbi & plerumque periculosi assiduitatem, parcimoniam & victus tenuitatem, quæ in operariis requiritur, terræ Francicæ abundantia subministrare minime potest, in qua homines lautius vivere assueti, quantum ad opus tanti sumtus opus est, sibi parcere nequeunt, &c.

Atque ex his quidem opulentiam æstimare

mare licet, ex sequentibus potentiam; & quidem Primo, ex ingenti incolarum numero, qui sub Carolo IX censu inito, viginti myriadas superasse scribitur; licet post illa per crudelissima bella civilia & mutuas lanienas multum imminutum crediderim.

Secundo ex longe maximo numero munitissimorum oppidorum & castellorum tam ad limites regni quam in ipso meditullio.

Tertio, ex militum & præsertim cataphractorum equitum copia; nam pedestris Gallorum militia minus laudatur; ideoque Reges fere peregrinis stipendiariis usi sunt.

Quarto, ex tormentorum bellicorum ingenti numero, de quibus observat Gallicus author, ea longe commodissima mole esse, & fere æqualia, ita ut globorum varietate nihil opus sit. Sunt autem fere modica, & raro longiora pedibus decem, sine vehiculo.

Quinto, ex numerosæ nobilitatis obsequio erga principem, & singulari in prælìis virtute, & gloriæ immensa cupiditate.

Sexto, ex plebis in oneribus publicis ferendis patientia; unde Ludovicum undecimum regnandi peritissimum (ut refert Lupanus) dicere sæpe solitum acce-

pimus, cum immensas Regni Francici opes ostentaret, se pratum longe optimum & graminosum habere, quod quoties fænisecio opus esset, secaretur; Atque Maximilianus Imperator (quem à pecuniæ inopia poco-dinarium nuncupatum Italico vocabulo audivi) dicere consueverat, Regi Francorum chrysomallas esse oves, innuens, pitharchicos Francos nullum tributi à Rege impositi onus recusare.

Boterus regni Francici vires explicat hoc modo.

Regnum Franciæ tantam habet commeatuum copiam, ut qualemcunq; exercitum in campis nutrire sustentareque possit: commeatus enim propter fluminum commoditatem, facillime ex uno loco in alium conduci possunt. Quando Carolus V ex Provincia, & deinde ex Campania ingressus est Franciam, sustinebat ea plus CL militum millia, ultra Præsidiarios. regnante Carolo IX & nostris temporibus fuerunt in eo regno XX equitum, & XXX peditum extraneorum, XV equitum, & C peditum indigenarum aut naturalium millia, nec tamen regnum caritate laboravit. Sunt deinde in Francia quatuor Magnetes, qui foris ad se pertrahunt

trahunt pecuniam: Frumenta, quæ inde in Hispaniam & Portugalliam vehuntur: vinum, quod in Flandriam & Angliam, & ad maris Balthici accolas mittitur: sal, quo toti regno & regionibus vicinis prospicitur: Provincia quoque sal coquit in mari Mediterraneo, idque conficit Santonia ad Brovagium, ubi Solis virtus generandi, faciendi & coquendi sal ex aqua marina cessare, nec ultra Septentrionem versus transire apparet. Ex aqua maris dico, quia ulterius reperitur sal ex aqua fontium, ut in Lotharingia: & ex fontibus & mineris in diversis locis Poloniæ, Angliæ, Germaniæ. ex mineris quoque effossum fuit in Suecia, quãvis nunc cesset. Tribus dictis mineris additur quarta, Cannabis & Telæ, quæ quanti census sint, vix credi queat. Is autem de eo judicium facere poterit, qui scit quanta ejus copia instruendis classibus Vlysipponensibus & Hispalensibus evehatur, & quantum in vela & funes, qui ex cannabi conficiuntur, insumatur. Sunt ibi quoque glastum, crocus, aliæque res minoris momenti, quæ quamvis singulæ res supra dictas non æquent, aut rebus supra dictis pares non sint, omnes tamen simul junctæ ad bonam (& quæ regnum ditare possint) summam ascendunt. Propter has omnium bonorum divitias, dicebat Ludovi-

dovicus XI, Franciam pratum florens esse, quod ipse metebat, quoties lubebat. Maximilianus Imperator solebat dicere, regem Franciæ esse pastorem ovium cum velleribus aureis, quas tondebat quoties ei opus esset. Certum profecto est, Reges Franciæ adeo potentes fuisse, ut si ingenio & prudentia, quantum viribus facultatibusque, valuissent, in ipsorum arbitrio res Europæ sitæ fuissent. Sed raro accidit, ut vires comitem habeant prudentiam: eamque ob rem finxerunt Poëtæ Herculem furiosum: Ludovicus Ariostus Rolandum fatuum, Virgilius Daretem insolentem canunt. Græci autem Barbaros dixerunt omnes populos, qui doctrina & artibus carerent. Homerus Achillem iracundum, Martem incautum, ipsumque reti Vulcani constringi canit. Quæ res enim plus metuenda, aut quæ potentia magis horrenda esse posset, quam regni, quod intra suos limites abunde pascit xv hominum myriadas, tantumque adhuc commeatuum habet, quantum ad pascendum sustentandumque magnum exercitum opus est? Abundantia enim populi & cõmeatuum sunt maximæ cujuscunque regni vires. Romani tribum rusticam maximi fecere ob hominum frequentiam, & alimentorum copiam. Quod ad reditus attinet, Ludovicus

vicus XII percipiebat ex regno Franciæ myriadem & semissem. Franciscus I pervenit ad tres myriades, Henricus II ad sex, Carolus IX ad septem. Henricus II Carolum Imperatorem superare volens, sumensque ab unoquoque pecunias fœneraticias ad 16 per centum, reliquit filios obligatos ære alieno ad 30 myriades aureorum, nec mercatores ei quadrantem credidissent. Vnde Carolus IX & Henricus III ejus filii, magis tamen hic quam ille, non solum populum, sed & Clerum gravare maximis impositionibus coacti fuere: unde videri potest, divitias Principis non æstimari debere à magnitudine redituum, sed à bono regimine. Franciscus enim I minoribus reditibus gessit majora bella, reliquitq; fidem apud mercatores, & paratam pecuniam filio. E contrario Henricus longe minora bella gessit, reliquitque regno debita & calamitatem. Dictis reditibus aluere Reges prædecessores MD lancearios & MMMMD sagittarios, quamvis nomine fuerint quatuor lancearum, & sex sagittariorum millia, perpetua stipendia merentium. Hic equitatus nervus inter Christianos pro unico aut solo habendus est. Vna lancea trahebat secum sagittarium & semi, & ex consequenti una turma lancearum, aliam turmam sagittariorum, quæ solo

 signo

ſigno diſtincta erat. Eorum enim ſignum, vulgo Guidon dicebatur: unus enim capitaneus ambabus præerat. Conficiebant itaque centum lanceæ CCL ſagittarios, præter ipſas lanceas. Impendebatur in hanc militiam una myrias & trecenta aureorum millia annuatim. Lancea enim recipiebat CCL aureos, ſagittarius LXXX, ſignifer CCC, legatus CCCCLXXX, capitaneus DCCCXX. Hanc militiam ad perfectionem reduxit Carolus VII, qui determinavit numerum, ſtabilivit ſtipendium, in ordinem redegit eam exercitiis, diſpoſuitque eam in locis limitaneis, ſub capitaneis, vicariis, ſigniferis, vexillariis. Diviſit quoque eam militiam in cataphractos & ſagittarios: adjunxit ei ſcutiferos, deſignatores diverſoriorum, diribitores, ſolutores, commiſſarios, ejuſque militiæ curam commiſit Conneſtabili, Mareſchallis, & præcipuis regni dynaſtis. Non multum utebantur peditatu domeſtico, præ metu tumultuum & rebellionum. Carolus VIII cognoſcens quam neceſſarius eſſet peditatus, inſtruit phalangem quinquies mille peditum Francicorum: eum numerum Franciſcus I ad 50 millia auxit; ſed eâ inſtitutio in fumum abiit, propter malum regimen. Ludovicus XI ut pro libitu populum Franciæ tondere, imo excoriare poſſet, eum inermem reddi-

reddidit, conduxitque ſtipendio Helvetios. quam rem imitati ſunt ipſius ſucceſſores Franciſcus & Henricus, uſique ſunt magno Germanorum numero: ſed fallit ſe ipſum, qui ſuum populum imbellem fore ſperat, ſi milites extraneos in ſuam ditionem introducit. Vſu enim armorum & periculorum belli, paratur audacia: uſus & experientia autem in ſuo regno militibus & populo communis erit, fientque illi pugnaces, ſi ſe milites eſſe profitentur: hos defendendi neceſſitas bellatores faciet. Sicut enim converſatio cum bonis facit bonos, ita & frequentatio militum facit homines pugnaces. Sunt præterea multa negotia, quæ extraneis committi non poſſunt, quia non habent locorum notitiam. Multa quoque eiſdem ob negotii pondus credi non debent. Quare neceſſe eſt, ut populi in quorum patria diu manet bellum, partim per neceſſitatem, aut ſuam, aut Principis, partim propter uſum & experientiam rerum belli, quæ ipſis quotidie accidunt, fiant bellatores, ſicut Franciæ accidit, quę facta pace cum Hiſpanis (quamvis Helvetii & Germani abiviſſent) remanſit plena militibus Francis, qui in ea omnia ſurſum deorſum volverunt. Quod ad munitiones attinet, non alia eſt regio, in qua earum major numerus ſit: quod

ex

ex pluribus caufis fit. Vna eft, quod cum regnum in plura dominia & Principatus divifum erat, nempe Burgundiam, Britanniam, AndegavenfemDucatum, Normanniam, unufquifque fuos fines muniverit. 2. Crevit numerus munitionum bellis Anglorum, qui magnæ Franciæ parti imperarunt. 3. Situs & natura locorum fortificationi oportunorum, nec minus 4. diligentia & aptitudo populi ad has res, reddit faciliorem lôcorum munitionem. Non alia natio eft magis induftriofa in muniendo, & quæ labori & fumptibus minus parcat: nec Francia minus fortis eft intus, quam in extremis finibus: Bellovacum, Trece, Aurelia, Andegavum, Biturigum civitas, quæ vernacule Bourges dicitur, Limogia, San-Florum, Carcaffona, Sueffionum, non cedunt fortitudine Caleto, Peronæ, Narbonæ, & aliis locis limitaneis. Aptaque eft unaquæque hujus regni pars, ut reliquo regno pro limite fit.

VIII. DE

VIII.

DE RE MONETARIA ET computandi ratione.

BOdinus. In hoc quidem Imperio auri & argenti numiſmata uſque ad Philippi Belli ætatem puriſſima fuerunt. primus hic dimidiam æris partem miſcuit argento (anno cIↄ ccc:) ac tametſi poſt aliquanto priſtinæ bonitati reſtituta fuiſſet, centeſimo tamen ac vigeſimo poſt anno argentei nummi vix tertiam argenti partem habuerunt. Carolus VII Rex ineunte imperio, tametſi rebus afflictis, numiſmata argenti optimi, ut populi gratiam iniret, cudi juſſit. Sed extremis fere Imperii temporibus argenteos nummos labefactavit, cum deteriores quam Philippus Bellus cudi juſſiſſet. Deinceps enim argentea numiſmata minui cœperunt, non tantum materiæ bonitate, ſed etiam pondere ipſo; quos enim ſolidos Franciſcus I Rex cudi mandavit, non tantum ſuperioribus leviores, verum etiam multo deteriores fuiſſe videmus; quippe qui duas amplius partes æris haberent, tertia pars non tota ex argento conſtabat. Deteriorem tamen ſolidum cudit Henricus

ricus filius: deterrimum Carolus IX, scilicet dimidia fere parte leviorem quam avus: admistis etiam duabus æris partibus, ut argenti tertia tãtum pars restaret.

Idem. Aureus Constantini solidus, qualis est Anglorum Angelicus, majoribus nostris usitatissimus, paulatim pondere minutus est; ac semper minuitur Præfectorum monetalium furtis ac rapinis. quem enim *aureum veterem* appellamus, drachmam pendit. idem Carolo quinto Rege duóbus scrupulis minutus est. ejus enim ponderis sunt Franci aurei tum equites tum pedites; eadem tamen bonitate qua veteres ejusdem ponderis cusi sunt Ridæi Burgundiones. hinc ad Caroli VIII regis imperium aureus tribus scrupulis antiquo levior, & ceratii dodrante deterior paulatim cusus est. ac tametsi Franciscus major, pondere ac bonitate meliores signari voluisset, nunc tamen leviores scrupulo & ceratii semisse deteriores feriuntur.

Thuan. lib. VI. ad annum CIↃIↃL. Cum usque adeo grassata esset adulteratorum monetæ licentia, & vix ullus nummus justo pondere reperiretur, lata lex plebi initio & privatis quibusque gravis, sed qua publicæ Regni utilitati optime consultũ est ut si quid in nummis justo ponderi deesset pro adulterinis reputarentur.

Idem

Idem lib. VIII. ad annum cIↃ IↃ LI. Cum ad Regem allatum esset, pravo more invaluisse, ut in contractibus rerum pretia aureis æstimarentur, sicque aurum omne ex Gallia occultis externorum negotiatorum artibus sensim exportaretur: decretum ut pretia in posterum non nisi libris Francicis æstimarentur. Id pro tempore summe utile, postea mutavit; aurei & argentei nummi, cujus pondus & quantitas spectari debet, valore per librarum, quæ arbitrariæ sunt, multiplicationem in immensum pretium excrescente.

Idem lib. XII. ad annum cIↃ IↃ LIII. Fabrica monetaria Lutetiæ instituta est à Guilielmo Marillaco, in qua aurei argenteique nummi elegantissima forma cudebantur, ita ut fraus quæ in decurtandis aliis à plagiariis impune admittebatur, in iis facile deprehendi posset. Sed postea intermissa quod in ea plus formæ quam ponderis & æstimationis ratio habita esset.

Idem lib. LXIV. ad annum cIↃ IↃ LXXVII. Edictum ut certa aureæ contra argenteam monetam proportio esset, & abolito librarum Francicarum hactenus recepto usu, deinceps in contractibus & venditionibus res omnes aureis æstimarentur; & cum aureis jam ad quinque, alibi

etiam ad ſex libras aſcendiſſet, primum ad LXVI ſolid. deinde ad LX revocatus eſt.

Idem lib. CXXIX. ad annum CIↃ IↃC II. Imprudenter pernicioſa in re monetaria mutatio facta eſt, abrogato ſalutari in commercio & contractibus per aureos computandi uſu, qui ab anno CIↃ IↃLXXVII feliciter uſurpatus fuerat, augendi per libras quæ imaginariæ ſunt, auri & argenti pretium, & mercium ac rerum omnium caritatem invehendi præciſa per eum occaſione. nam per hæc licentioſa bella cum Collybiſtarum flagitio nihil inauſum eſſet, hac ſola ratione effectum eſt, ut nihil in jactatione nummorum peccatum ſit, cum in media pace ante illud edictum anni CIↃ IↃ LXXVII eo res deveniſſent, ut cum aureus ad ſex libras uſque excreviſſet, & cæteri nummi tam exteri, quam nomine regio cuſi aurei & argentei eadem proportione valorem ſuum exceſſiſſent, in bonis nemo ſciret quid haberet. Itaque re in deliberationem in aula Regis deducta, ubi ex tribus curiis primarii, item ex monetaria & urbis ordinibus, peritiores ad multam noctem ſententiam dixerunt, magno conſenſu ac paucis diſſentientibus, coram ipſis aulæ proceribus convenerat ut nihil in uſu recepto innovaretur. Vicit tamen experimenti tam diverſis temporibus

bus probati fidem & auctoritatem impatiens repulsæ animus, qui quod semel voluerat, non obtinere, ad injuriam referebat. Igitur conditum edictum Moncelli mense Septembri, & in Curiam allatum, semel atque iterum post unam atque alteram jussionem rejectum, & rationes refutati edicti scripto breviter cōprehensas, Iacobus Aug. Thuanus cum Antonio Seguierio & aliquot Senatoribus (nam alii præsides morbo attinebantur) è vestigio ad Regem pertulit; quæ stomachose exceptæ, & seorsim à Senatus delegatis, quod numquam antea fuerat factum, lectę sunt, & de plano responsum, edictum adversus rationes scripto cōprehensas præponderare debere, ac proinde velle, ut sine ulteriore mora promulgaretur. Igitur promulgatio, post enixum Regis mandatum sæpius repetitum, & rationes scripto expositas, propter quas Curia edictum huc usque inhibuerat, sicuti in actis continetur, tandem facta XVI Kalend. Octobres. Idem in Rationalium & Vectigalium curiis factum. Majore plausu apud judices monetarios res acta, qui soli ab initio edictum probaverant. Ei quæsitus color, quod libra omissa, quæ tertiam tantum partem tunc aurei faciebat, luxui & profusioni per aureos computandi usus portam aperuisset, quasi non potius à mo-

rum censura & sumtuariis legibus huic malo remedium quærendum fuerit. Sed experimento postea compertum, quod anno CIↃ IↃLXXVII ad sistendum in nummis per libras pretii incrementum decretum fuerat, prudentissime factum fuisse, eoque abrogato, incommodum idem, quod antea, invaluisse, quod tandem nummi aurei augendi, & per illud incrementum mercium pretium, præcipue externarũ, pariter augendi necessitatem imposuit, sicuti suo loco, si eo usque progredi Deus concesserit, plenius dicetur.

IX.

REGNI REDITVS QVIbus rebus constent.

1. *Patrimonium regium, vulgo* le Domaine.

D*V Haillan.* Patrimonium regni est maxime legitimus & certissimus Regum reditus; eo Reges Galliæ longo tempore contenti fuerunt: sunt autem in Gallia, terræ & dominia coronæ annexa, census, annui reditus, quos principes imposuerunt terris ab ipsis in Nobiles aut alios collatis, sive

ſive ad certum tempus, ſive in perpetuum: Quintæ & Requintæ, ut vocant, & alia jura dominica, quæ debentur ab illis, qui ea in feudum tenent, & aut quotannis ſolvuntur, aut cum tenens mutatur ſive per mortem, ſive aliam ob cauſam. Item tributa & vectigalia, impoſitiones, portoria eorum quæ aut invehuntur aut evehuntur: dinumeratio ſive profeſſio rerum beneficialium ſive clientelarium: adeſpota (*eſpaues*) caduca bona (*aubaines*) peregrinorum aut ſpuriorum, niſi aut illi jus civitatis, aut hi legitimationis obtinuerint: aut alioqui defectu hæredis vacantia; manus mortuæ, (ut vocant;) quæ duplices, aut Eccleſiaſticæ aut plebeiæ ſive adſcripticiorum: Nemora, ſylvæ cæduæ, glandium aut amygdalarum proventus, paſcua, aquæ, rivi, fluvii & quæ in trajectu illorum ſolvuntur. Decima omnium metallorum, mineralium & aliorum quæ per totum Regnum terræ venis continentur. Itidem regalia quæ Rex poſſidet in Archiepiſcopatibus & Epiſcopatibus Regni: id eſt jura perfruendi bonis & prædiis Antiſtitum, donec qui in demortui locum ſuffectus eſt, præeunte Cancellario, jurejurando fidem Regi obſtrinxerit.

Patrimonium autem hoc ſacrum eſt, & non tam Regis quam Regni; itaque

per se alienari non potest, nisi in duobus casibus: per assignationem, qua minoribus Regum filiis, certa dominia & terræ assignantur in Apennagium, cum conditione, ut maribus deficientibus ad coronam redeant: per venditionem pro parata pecunia, necessitate id exigente & decreto Parlamenti præeunte. Verum hodie quoque donatur, & nonnumquam pro rebus inutilibus venditur. Sunt qui putent alienari non posse sine consensu ordinum Regni, idque tempore belli, cum hostes Regnum sunt ingressi.

Bodinus. Dominium autem rerumpublicarum Principis non esse, Reges nostri agnoscunt & confitentur. Nam Carolus VII R. prædiorum publicorum oppignorationem fieri noluit, nisi senatus id procuratore fisci roganta decrevisset, ut in actis Curiæ Parisiorum videmus.

Idem. Franciscus II R. ineunte imperio magistratibus & procuratoribus suis mandavit, ut publica prædia à possessoribus privatis vindicarentur; quo edicto graviter conquestus est, publicas opes sic afflictas esse, ut quæ prædia publica, juraque prædiatoria restarent, vix oneribus prædiorum subeundis sufficerent: sed his temporibus querendi habent posteri, quam ille, causam graviorem, quum nihil amplius quod distrahi possit restare videatur.

Thuan.

Thuan. lib. LXIII. Henricus tertius in comitiis Blæsensibus proposuit, decrevisse se c aureorum millia ex regio patrimonio in perpetuum alienare; sed Æmarus, Burdigalensis Præses, Ordinum nomine respondit, nullo casu alienari à Rege patrimonium Coronæ posse, quippe cujus Rex tantum sit usufructuarius, proprietate penes Regnum manente; quam nullo tempore alienatam, ne quidem extrema necessitate cogente, cum Ioannes R. apud Anglos captivus esset, meminerunt homines. Quippe fulcrum & columen regni illud esse, quod sacrum inviolabile & proinde inalienabile majores semper existimaverint.

2. *Tributa*, Tailles, Taillon. les Crues.

Du Haillan. Patrimonium sequuntur tributa (vulgo Tailles.) Quæ quo primum tempore in Gallia sint instituta, incertum est: & superioribus temporibus non nisi extra ordinem & belli tempore imponebantur. Carolus autem VII ordinariam fecit hanc exactionem, ut militibus sufficeret. Tributa autem hæc non nisi à tertio ordine id est plebeiis hominibus solvuntur, præterquam in urbibus & villis quæ immunes sunt. Tributa autem hæc

distinguuntur in Personalia & Realia; quorum tantum in Provincia & Languedocia usus est; & mixta, quæ hodie maxime in usu, quæ domiciliis imponuntur, habita ratione omnium bonorum quæ à tributis addicto ubicunque possidentur.

Exemti à tributis sunt primum Ecclesiastici, modo ecclesiastice agant, id est, nullam mercaturam aut aliquod munus agricolarum aut aliud vocatione sua indignum exerceant. Secundo Nobiles. Qui sunt duplicis generis, ex origine aut per accidens. quales sunt ministri aut familiares Regis, Reginarum, filiorum & filiarum Regis, fratrum & sororum: modo non exerceant mercaturam; quibus tamen fructus & proventus terræ venundare licet. præterea milites, eorumque Tribuni, legati, signiferi, aliique ministri militares; monetarii; Secretarii regii; Rectores universitatum, præfecti collegiorum, scribæ, pedelli, studiosi, medici, præsides, consiliatii, advocati, procuratores, graphiarii, apparitores, aliique Officiales.

Tributi additamentum (*taillon* vulgo) ab Henrico II anno 1549 adjectum, ut militaribus copiis melius prospiceretur, & rustici ab eorum deprædationibus essent immunes: quæ tum extra ordinem institu-

instituta, lapsu temporis non minus quam ipsa tributa in perpetuum obtinuerunt. His accesserunt *les Crues* sive additamenta tributorum, cum vetera tributa nequaquam militum stipendiis sufficerent.

Vt autem pateat quantum Rex quotannis ex hisce tributis percipiat, non abs re fuerit hic addere è libro qui inscribitur *les Estats, Empires, Royaumes & principautez du monde par le S. D. T. V. Y.* &c. Compendium è Breviculo tributorum anni 1609 omnium summarum quæ exactæ fuerunt è tributis & additamentis, & Officialium stipendiis; secundum ordinem singularum Generalitatum:

E generalitate Parisiorum:	
pro tributis	lib. 769000
pro stipendiis Officialium	147000
E generalitate Suessionum:	
pro principalibus tributis	362465
pro stipendiis Officialium	3624
Cabilonum, *Chalons:*	
pro tributis principalibus	473000
pro stipendiis Officialium	72000
Ambianum *Amyens:*	
pro universis tributis	263000
pro stipendiis Official.	36000
Rotomagi *Rouen:*	
pro universo tributo	1072000
pro stipendiis Official.	11000

Cadomi, *Caen:*

pro tributo,	638280
pro stipend. Official.	9720

Aureliani *Orleans:*

pro tributo,	537500.
pro stipendiis official.	70500

Cæsaroduni, *Tours:*

pro tributo	919000
pro stipendiis official.	102000

Bourges:

pro tributo	360740
pro stipend. official.	4960

Moulins:

pro tributo	423993
pro stipend. official.	66406

Pictavii, *Poictiers:*

pro tributo	670000
pro stipend. official.	75000

Rion:

pro tributo	656000
pro stipend. official.	9000

Lugduni, *Lyon:*

pro tributo	865000
pro stipendiis official.	45000

Burdegalæ, *Bourdeaux:*

pro tributo	623036
pro stipend. official.	40663

Languedoc, Tholosæ & Montpell.

in universum,	751517

In Delphinatu:

in universum,	77673

In

In Provincia, *Provence:*	
in universum	86463
In Burgundia & Bressia:	
pro tributo regio	168250
pro stipend. official.	9445
In Britannia:	
in universum	380460
In Lemovicibus:	
pro tributis & additament.	670000
pro stipend. official.	75000

3. *Auxilia vel subsidia, vulgo* Aydes.

Du Haillan. Subsidia primum Rege Ioanne in Anglia captivo per summam necessitatem imposita, in comitiis Ordinum à Carolo Delphino convocatis: impositis duodecim denariis in singulas libras omnium rerum venalium, excepto sale, vino, aliisque potionibus: sed postea perpetua sunt effecta atque aucta per vigesimam & octavam vino impositam, quod in solidum; & octavam atque quartam, uti in Normannia, quod particulatim venditur: & aliis mercibus per impositiones forenses: sali quoque quum in granariis ut vocant venditur. Quæ impositiones Salinariæ sæpius in immensum auctæ variis seditionibus causam præbuerunt.

4. *Gabella Salis.*

Du Haillan. Gabella ut vocant Salis, obſcuræ originis & ſuperioribus ſeculis non niſi extra ordinem conſtituta; à Carolo quinto R. ordinaria facta anno 1369. Quæ primum exigua fuit. Sed Franciſcus I illam in immenſum auxit anno 1543, viginti quatuor lib. in ſingulos modios impoſitis.

Thuanus lib. v. Hiſtor. Sal in regia horrea certis locis diſpoſita reconditur, pœna capitis in illos ſancita qui aliunde quam in illis horreis emerint, ne vectigalibus, quæ gravia ſunt, fraus fiat: Franciſcus lege lata in ipſis Salinis vectigal capi voluit, aucto ſupra modum pretio, in eam rem paulo antequam moreretur plures præfectos ac miniſtros inſtituit.

Idem lib. VI. ad annum 1549. Pictones, Rupellani, & Alnetenſis Regio, Engoliſmenſes, Lemovices, Petrocorii & Santones miſſis è ſuo numero delegatis ad Henricum II. R. qui tunc in Ambianis erat, impetraverunt ut quæ à Franciſco parente de inferendo in publica horrea ſale conſtituta fuerant, quod ſeditionibus in illis regionibus exortis cauſam dederant, abrogarentur, & recepto more ſalis venalis vectigal triente ac beſſe definiretur.

Idem

Idem lib. XIII. ad ann. 1554. Lex durior in Senatu recitata VI Idus Ianuar. qua Pictones, Rupellani ac Circum-Insulani, Engolismenses, Lemovices, Petrocorii, Santones, & Aquitani qui vulgo dicuntur, salis vectigal, quod iis provinciis impositum erat, undecies centum nonaginta quatuor millibus Francicûm nummûm redimere compellantur.

Bodinus. Nostra ætate in Salinis Pictonum modius salis, qui duobus aureis emi solebat Parisiorum mensura, nunc viginti aureis emitur; vectigal tamen subditis duplo gravius quam salis pretium imperatur; quo fit ut qui longius à Salinis absunt in Galliæ finibus salis modium centum amplius aureis emere cogantur. Aquitani tamen vectigal tantum ac tam grave ingenti mercede redemerunt ab Henrico II. R.

Masson. Sunt autem Salinæ Santonicæ inter omnes præcipui nominis, tantique proventus ut non solum Franciæ universæ, sed etiam Hispaniæ &c. sufficiant, ad easque infinitæ naves quotannis hujus commercii gratia accedant; unde non exilis pecunia redit ad Principem; qui vectigal salis hoc anno cIↄ Iↄc VIII locat quatuor myriadibus librarum Turonensium, & sexcentis viginti uno millib. Francicis, ut ex ore conductoris audivi

&

& in contractu cum Rege facto legi.

5. Equipollent.

Du Haillan. Est tributum quoddam quo libertas salem emendi vendendique extra regia horrea à provincialibus redimitur; quod licet omnes indifferenter concernat, tamen ab iis solum exigitur qui tributis addicti sunt.

Bodinus. Vectigal auxiliare, seu vicesimam rerum venalium, quæ nobis primum indicta fuit pro libertate Regis Ioannis, ad certam summam redigi necesse fuit, quam Æquipollentem appellant, ut in Septimania: & Salarium Vectigal in Arvernis.

6. *Vectigal vini.*

Du Haillan. Vectigal vini perantiquum est in Francia, & sæpius mutavit. Carolus IX anno 1561 quinque solidos unicuique dolio imposuit, minoribus vasis secundum proportionem. Exigitur autem ab omni vino quod in oppida muris cincta & suburbia illorum importatur; sive ut ibidem recondatur donec alio transferri possit, sive ut exhauriatur. Tributum hoc solummodo destinatum erat redimendo patrimonio, subsidiis & gabellis regiis per summam necessitatem abalienatis aut oppignoratis. Neque quisquam

quam ab hoc vectigali immunis, prætterquam de vino in propria villa nato & quantum familiæ sufficit.

7. *Portoria*, Traitte foraine.

Du Haillan. Mercibus è Regno exportandis vectigal primum imposuit Carolus V. R. anno cIↄ ccc LXXVI, sed ad tempus: quod deinde anno cIↄ ccc XCII continuatum. Carolus VII R. constitutionem edidit, qua quantum persolveretur & à quibus exigeretur perscriptum erat. Carolus VIII alteram edidit anno cIↄ cccc LXXXVIII. Itemque Franciscus I anno cIↄ Iↄ XL & XLII certa pretia mercibus constituit, secundum quæ vectigal hoc solvendum erat. Eodem modo & de mercibus quæ importantur variis edictis cautum.

8. *Tributum ad* L. *mill. militum stipendia.*

Haillan. Tributum quoque impositum ad quinquaginta mill. peditum stipendia solvenda, à Francisco I. Quod cum primum ab oppidanis tantum qui urbes mœnibus & fossis cinctas aut illarum suburbia habitant, solveretur, post-

modum

modum etiam à paganis exigi cœpit, neque quiſquam ab hoc immunis eſt habitus .

Thuanus lib. XLII. Præter regium patrimonium & alia Regni vectigalia Carolus VII bellis civilibus diu jactatus princeps, cum provideret magnam potentiam haud diu ſine motibus ſtare poſſe, ſumma prudentia tributum peculiare ad alendum militem excogitavit, quod ad ɪ cIɔ peditum ſtipendium ſatis eſſet, & aliud quod ordinariis cataphractorum equitum turmis deſtinatum eſt: & ita diu apud nos inter graviſſima bella quæ reges noſtri geſſere, militaris diſciplina viguit, Regibus honorifica nec populo gravis: donec per bella civilia, & eorum qui in gratia apud reges noſtros præter meritum floruerunt avaritiam, exhauſto ærario, antiqua illa vectigalia cum cæteris confuſa ſunt; quo factum ut diſciplina ſenſim labefactari, mores corrumpi, milites egere, plebs novis ſubinde imperatis vectigalibus gravari, & diſcurrente ad rapinas ſtipendii inopia milite, vexari cœperit.

9. *Decimæ.*

Haillan. Decimarum item exactio antiquiſſima eſt, quas Reges noſtri percipiunt non tantum ex bonis eccleſiaſticis

quæ

quæ ipsi fundarunt, quorumque ipsi sunt patroni; sed & ex omnibus ratione temporalium. Solvuntur autem in loco diœceseos principali & ab omnibus qui habent reditus certos & ordinarios. Excipiuntur Xenotrophia & alia Eleemosynaria.

10. *Thuan. lib.* XXI. In ingressu Regni pro venalibus militiis, immunitatibus, aliisque regum benignitate concessis privilegiis, grandis pecunia corradi solet.

11. *Idem ibidem.* Cum lege Regni Sacerdotum collegia res soli & immobiles: ignobiles autem prædia nobilia & patronalia possidere prohibeantur: quadragesimo quoque anno, ne ultra præscriptio excurrat, eo nomine magna pecunia dependi solet.

Idem lib. VIII. Eodem tempore septimani fundorum patronalium & nobilium quæ ab ignobilibus possidentur, possessionum item sacerdotalium causa, c nummum Francicorum mill. pependerunt; cujus rei ratione singulis XL annis ab omnibus regni provinciis ingentes summas principibus nostris exigere jus est.

10. *Officia publica venalia.*

Bodinus. Franciscus I. Rex Præturas urbanas hujus imperii bifariam divisit,

&

& utrasque proscripsit, ac sensim cætera quoque venalia fuerunt.

Botereus lib. II. In Gallia ab excessu Ludovici XII magistratus & præfecturæ forenses sub Francisco I venales esse cæperunt. Receptum autem erat, ut nisi ejurantes magistratus & præfecturas à die procuratorii, quadragesimum diem superstites excessissent, eorum fato caducæ fierent: valetudinarii senesque metuentes suis exuviis ne in fiscum caderent, mature nimium Ordinibus se subducebant: latum edictum pro nequitia temporum non damnandum, quo Rex persoluto sibi annuatim certo nummo, præfecturæ eorum fisco non accrescerent, sed fas esset hæredibus ex illis pretium contrahere, non aliter quam ex prædiis vel alia quacunque re hæreditaria fieri solet, edixit. Edictum ab illo, qui colligendis nummis illis præfectus fuit, nomen sortitur, *la paulette* vulgo.

*Thuan.lib.*LIX. Henricus III in ipso Regni ingressu cōstituit dignitatibus primariis & præfecturis militaribus immodicum pretium, quo eas à dignis & qui virtutis ac fidei ergo illas à Regibus meruerant, mercaretur, atque in indignos transferret.

*Idem lib.*CXXXII, *ad annum* 1604. Extremo demum anno, Rhonii Marchione authore

authore, perniciosissimi instituti res invaluit, qua officia, quæ fere apud nos innumera sunt, tam judicialia quam quæstoria, per omnia exæquata sunt, & turpissima nundinatione æque propudiose prostare jussa, annua pensitatione, quæ à Pauleto nomen sumsit, juxta taxationem de singulis factam imposita. qua exsoluta quadraginta dies constitutionibus regiis præfinitos expectare minime opus est, ut illa ad successorem per ejurationem transeat; sed hæredibus servantur ut de iis tanquam de re patrimoniali atque adeo hæreditaria arbitrio suo statuant. quod non solum dictu fœdum, sed eventu summe detrimentosum Regi & Regno fuit, atque adeo familiis singulis, aucto in immensum & supra spem fidemque pretio, ut illud tota patrimonia plerumque vincat, eaque re fiat, ut si plures sint liberi, nemo unus ea retinere possit, sicque decus paternum & avitum quo se familiæ tuentur per incrementum illud amittatur. His accedit quod aperta semel ad pecuniam via nullus virtuti locus relinquitur. Sed authoritatis regiæ præcipuum in ea re discrimen versabatur, quæ beneficentia sua per has nundinationes omnino exuitur: adde quod officia illa innumera ad antiquum numerum contrahendi, quod semper inter Ordinum

postulata prçcipuum fuit, & utilitate quæ numero crevit, sublata, pristinam dignitatem restituendi facultas in posterum adimitur. Adutisus hæc. A Rhonio objiciebatur, dignitates, honores, officia jam non Regis beneficium esse, sed aulicis prensationibus ad conciliandos amicos aut explendam profusionem in prædam cedere. nec ferre publicam egestatem, ut de contrahendo Officialium numero inpræsentiarum ratio ineatur; itaque potius esse ut quod singulorũ avaritia aut prensatio rapiebat, id ærario, quod universi regni onera sustinet, supplendo impendatur. Et ita Regi, qui ære ad donandum cogebatur, ære offensam veritus recusabat, ut se ab hac molestia liberaret, expedire visum.

Solvendi erant annuatim quatuor denarii pro una quaque libra pretii pro ipso officio persoluti. Et Rex quotannis percipiebat quatuordecies centum millia librarum supra quam ante perceperat.

Anno cIↄ Iↄc xiv. Regni ordines postularunt à Rege, ut venalitas officiorum & præsertim Edictum de annua pensitatione quam vocant *la Taulette* abrogaretur; multa ultro citroque agitata; aliis venalitatem officiorum damnantibus, aliis excusantibus: etiam media à quibusdam proposita quibus officia intra

certum

certum tempus ſine diſpendio Regii ærarii redimerentur. Verum cum à Deputatis plebeii ordinis, præter alias difficultates etiam impoſſibile videretur, ducentas myriades librarum, quibus ad redemtionem officiorum opus erat, Regi comparare; alia rurſus media propoſita: & inprimis ut officia omnia poſt mortem præſentium ſine ullo pretio gratis à Rege conferrentur: utque ærario Regio, cui quotannis quindecies centena millia librarum hoc facto deceſſura erant, ſubveniretur, triginta ſolidi in ſingulis ſalis modios imponerentur in iis provinciis in quibus ſalariũ vectigal ſolvitur, in exemtis vero quod illis æquipolleat: idque ad decennium; quo tempore per ſuppreſſionem multorum officiorum, expenſæ regii ærarii in tantum levari poſſe ſperentur, ut damnum acceptum ſentire amplius non poſſet. Hæc à Clero & Nobilitate in hunc modum propoſita cum Regi probarentur, deputati plebeii ordinis interceſſerunt, & graviſſimum vectigal, quod in plebem potiſſimum erat incubiturum, deprecati, aliam viam propoſuerunt, ut penſiones abrogarentur, atque ita expenſæ ærarii diminuerentur. Quod cum Nobilitati rurſus grave videretur; tandem à Rege decretum, ut officiorum abrogatio & venalitas eorumdem, atque

adeo annua pensitatio, ad annum 1618 prorogaretur, nihilque interea innovaretur. Hic exitus illius moliminis fuit.

Anno 1617 Rex conventum spectabilium ex tribus Regni ordinibus convocavit; qui cum Rotomagi convenissent, inter alia Regi authores fuerunt; officia regiæ familiæ deinceps neque venundanda neque resignanda fore: aliaque in eundem modum: pensitationes annuas penitus abolendas, & in summa venalitatem omnium officiorum revocandam. Sed multa in contrarium objecta à ministris Regis: inprimis, Henricum IV R. gravissimas causas habuisse pensitationes illas annuas constituendi; myriadem librarum quotannis ærario Regni accessisse, quum ante perparum ex Caducis, ut vocant, partibus perciperetur. Nihilo tamen minus Rex per Edictum pensitationes annuas revocavit, venalitate officiorum secundum antiquum morem ad tempus prorogata, donec alia via ærarii inopiæ subveniretur. Hæc Calend. Ianuar. anni 1618 acta.

Sed cum multi gravissimas querelas ad Regem detulissent, Rex dictum hoc rursus revocavit anno 1621; & pensitationes annuas ad novennium prorogavit, ea conditione, ut quotannis sexagesimam antiqui pretii officiorum venalium

llum solverent, & quindenam intra certum tempus Regi mutuo darent. id mense Februar. constitutum: verum cum ne sic quidem officialibus esset satisfactum, Rex mense Martio ejusdem anni, quindenam illam ad trigesimam in majoribus magistratibus, in minoribus ad vigesimam reduxit. Hoc edictum quum finem accepisset anno 1630, ad aliud novennium à Rege fuit propagatum, ea conditione ut officiales solverent quartam partem precii pro officio persoluti, secundum taxationem factam anno 1605.

X.

ÆRARII REGII OPES aut angustia & utriusque causæ.

T*Huanus lib.* 11. Franciscus I moriens, ære alieno omni exsoluto, cccc aureorum millia & quartam Regni vectigalium partem nondum coactam reliquit.

Bodinus. Francisco I moriente decies septies centena aureorum nostrorum millia in ærario publico restabant, præter trimestria tributa, quorum dies jam venerat; nec ulli Respub. tunc obærata fuit præterquam Helvetiis & argentariis

Lugdunensibus ut in officio continerentur.

Idem. Francisco I persuasum à Turnonio Cardinali, ut creditur, ut pecunias moderato fœnore acciperet, ac Lugduni statis nundinarum temporibus usuras solveret: ita futurum ut Italorum ac Germanorum opes brevi cogeret, hostibus eriperet. Accurrunt Itali & Germani mercatores, Gallorum etiam quamplurimi; ita paucos post annos quam mortuus est Franciscus, sors D aureorum millia superabat; quæ ex ærario tum referto persolvi potuisset. Secuta est calamitosissima Henrici II dominatio, qui brevi exhausto Patris ærario, usuras centesimas, post etiam sesquicentesimas, tandem ducentesimas pactus est. Cum vero pecunia fœnori non sufficeret, usurarum usuras creditoribus promisit.

Thuanus lib. VIII. ad annum CIↃ IↃ LI. Extremo hoc anno ad Fontem Bellaqueum de Principum aliorumque procerum sententia decretum est, ut è patrimonio regio agri usque ad vicies centies CIↃ Francicarum librarum annui reditus fiduciaria venditione alienarentur.

Idem lib. XII, ad annum CIↃ IↃ LIII. Quæstores ærarii quatuor seu Thesaurarii, qui patrimonii regii, quod vulgo Domanium vocant, curam gerebant; totidem

dem indictionum & oblationum præfecti, vulgo generales dicti: cum huc usque separata munia habuissent, & dilapidato fere per oppignorationes patrimonio regio, illorum esset inane nomen, utrorumque nomina & functiones confusæ sunt, aucto numero, & coactoribus primariis, qui XVI erant, æquato: inde ingens pecunia corrasa, nec aliud præterea operæ precium fuit, patefacta interim porta ad immodicum illum, qui postea crevit & maxime omnium hodie quæsturam Regni gravat, munerum publicorum numerum. Duplicatus & coactorum Fiscalium numerus: per multiplicatos ærarii Rationales sensim imminuto ipso ærario.

Bodinus. Cum antea Imperio Gallorum longe lateq; patente una Logistarum curia sufficeret, nunc septem curias habemus; & cum antea Philippi IV edicto quinque viri in rationali curia Parisiorum censerentur, nunc ducentos conscriptos videmus.

Idem. Tantus est quæstorum & publicanorum numerus, tanta logistarum multitudo, ut dimidia pars tributorum ac vectigalium stipendiis ac salariis accepto feratur, ut in privatis Septimaniæ comitiis, quibus affui, compertum memini; quamobrem rogationem ad Princi-

pem ferre placuit de quæstoribus abrogandis; qua quidem ratione Principem in Septimaniæ provincia tributorum ac vectigalium trientem lucrifacturum argumentis necessariis demonstratũ; triens autem fere 218750 libr. Turonenses æquabat. Vigesimo post anno cum Blæsis Galliæ conventus haberentur, Maximinus Lulerius, Parisiensium mercatorum præfectus & rationum publicarum Præses, palam in comitio dixit, vix ac ne vix quidem pecuniæ publicæ ex asse in ærarium Principis inferri quadrantem; incredibile id quidem videri, verum tamen esse, homo rationum publicarum peritissimus contendebat.

Idem. Vectigalium tres omnino Iudices & quęstorem unum Generalem olim extitisse, ex actis publicis anni 1372 constat; his vero temporibus quibus Imperium magna sui parte accisum est, trecenti fere numerantur, quæstores vero 34.

Idem. De rebus omnibus absurdissimis, nulla mihi absurdior visa est, quam tot ærarii tribunos, tot quæstores, quot in Gallia videmus, tantis pecuniis quęsturas à Principe mercari.

Idem. Vix Franciscus primus annis XXXII quibus imperavit tantum largitus est, quantum illo mortuo Henricus filius duobus annis effudit.

Thua-

Thuanus lib. xx. ad annum ClƆ IƆ-LVIII. Rex Henricos II in Comitiis exposuit, Patrimonium omne regium oppignoratum, & nova tributa inventa, nec tamen opes bello gerendo sufficere. Carolus Lotharingus ejus jussu à plebe delegatos sevocat, & ostendit, in belli sumtus necessarios opus esse tricies centenis aureorum millibus: Ecclesiasticorum ordinem gratuito præter decimas, decies centena aureorum millia Regi obtulisse, reliquum esse ut plebeius ordo vicies centena millia dependat. Quod & impetratum fuit.

Bodinus. Moriente Henrico II R. Respublica ære alieno gravissime oppressa jacebat, certe quidem ex rationibus publicis fere XLII milliones debuisse constat. alibi dicit: quadraginta tres milliones quadringenta octuaginta tria millia octingenta & triginta novem lib. Turonens.

FRANCISCO II R.

Thuanus. lib. XXIII. ad annum ClƆ IƆ LIX. Revocatæ omnes patrimonii regii alienationes perperam & in fraudem factæ, licet pensionis aut alterius cujusvis donationis etiam remuneratoriæ titulo firmatæ: à qua lege possessiones eæ exceptæ quæ Regum filiabus pensionis lo-

co aut in dotem datæ sunt; exceptæ & eæ quæ Helionoræ Philippi amitæ. Sed juxta gravis & æquitatis pleni edicti gratiam minuit, quod cum eo regii sanguinis principes ac proceres bene de superioribus Regibus meriti beneficio olim accepto privarentur, postea tamen eodem plerique minoris dignitatis nulla alia de causa excepti sunt, quam quod Guisianorum favore sublevarentur.

Idem ibidem. Ex cunctis regni Provinciis ad novum Regem confluebant, qui debita, qui remunerationes, beneficia importunis flagitationibus exigebant; quibus cum satisfieri non posset, ut eorum petitiones unica responsione expungerentur, præfracti juxta ac inhumani consilii authores fuerunt Guisiani, ut patibulo erecto, edictum proponeretur, quo omnes cujuscunque conditionis essent, qui quacunque de causa vel debiti vel remunerationis aut beneficii à Rege impetrandi in comitatu essent, intra XXIV horas aula excederent; ni parerent, ignominiose patibulo suffigerentur.

Idem lib. XXV. Ex Hospitalii oratione ad Senatum Parisiensem: Scire omnes, ita grande æs alienum à Francisco & Henrico Regibus contractum, ut illud vix per decennium regiæ pecuniæ, si eo cunctæ referantur, exsolvere queant.

Spe-

Speciosam quidem & opulentam à Patre & Avo hæreditatem accepisse; sed ita damnosam, ita domesticis discordiis perturbatam, ut cuncta reputantibus plus inde incommodi quam emolumenti ad ipsum redeat; nam profusis belli sumtibus ac Regni necessitatibus largitionibusque tantum effusum esse, ut quod ad exteros emanare nolit, quadragies decies centena millia librarum & amplius in credito sint. His addi debere annuas Nobilium pensiones, Magistratuum militumq; stipendia multis abhinc annis non persoluta: quo fiat ut plerique aut rerum ignari aut iniqui, dum privatas spes publicis necessitatibus anteponunt, potentiorum fraude interversas Regis pecunias clamitent, modumque impensis ab his exigant; sed tantum abesse ut eorum aut votis aut querelis satisfieri possit, ut contra, quo egestati plebis subveniretur, è re visum fuerat, pleraque vectigalia omnino abolere, reliqua magnam partem imminuere. quin & exstinctum ɪ ᴄɪↄ peditum tributum, quod urbes pendebant.

Idem ibidem. Ex Oratione Cardinalis Lotharingi. Onera Regni vicies quinque centenis millibus librarum regia vectigalia excedere.

CARO-

CAROLO IX. REGE.

Idem lib. xxvii. ad annum cIↄ Iↄ lx. *ex oratione Cancellarii Hospitalii*: ærarium Regis, x annorum assiduis bellis & aliis necessitatibus adeo exhaustum esse, ut nihil ei à patre ac fratre præter plorare relictum videatur.

Idem ibidem; ad annum cIↄ Iↄ lxi. Anni hujus initio, quo populus tributis levaretur, de sumtibus minuendis in Regis consistorio actum est, & decretum, ut nobiles cubicularii & alii familiæ regię domestici stipendiorum dimidia parte contenti essent, pensionum etiam tertia parte detracta, exceptis iis, quæ externis hominibus tam in regno quam extra regnum quasi pro alimentis liberalitate Regum persolvuntur. Inde occasione oblata porrectus Navarro libellus, cujus summa erat, sumtus qui pacis tempore in exterorum stipédia & pensiones fiunt, regno graveis & omnino inutiles esse, &c.

Idem lib. xxviii. ad annum cIↄ Iↄ-lxi. Sacer ordo ut tempestati imminenti præverteret & opum invidiam amoliretur, regi ultro iv decimas quotannis in sexennium pendendas bene consultus obtulit, sicque pacatos pro tempore aulæ proceres & in posterum ęquiores habuit.

Idem

Idem lib. xxxv. ad annum cIↃIↃLXIII. Mense Maio edictum de bonis soli ecclesiasticis ad Reipub. farciendas necessitates in perpetuum alienandis conditum fuit, multum fremente sacro ordine, qui privilegia sua & immunitates eo imminui ajebat, & res sacras quavis de causa nisi interveniente Pontificis authoritate ac sine decreto distrahi non posse asserebat. & cum superiore anno Octobri mense & Junio hujus, ccc librarum millia, non convocato aut monito sacro ordine, ex eo vectigali annuo, quod decimarum nomine Regi ab eo penditur, à Rege aut ejus procuratoribus, Præfecto mercatorum & ædilibus urbis, pro tricies centenis & sexcentis librarum millibus cum perpetuo redhibendi pacto, oppignorata essent, eo edicto, ut emtores invitarétur, eorum securitati duris & inusitatis conditionibus prospectum erat, denegata omni contra eos & eorum successores actione. pœna item addita ignominiosæ ejurationis adversus judices, qui quenquam contra hujusmodi rerum emtores agentem admiserint; mandabaturque judicibus, ut libellos ea de re factos in judicio lacerari juberent, & agentes à limine judicii nulla mora interposita, de plano repellerent, & in litis sumtus & accessiones quamvis inauditos condemnarent;

irro-

irrogata etiam legis mulcta. Quod edictum postea xvi Kal. Iun. in Senatu coram Rege in lectisternio sedente, audito ac postulante fisci cognitore, promulgatum fuit.

Thuanus lib. xxxvi, ad annum cIↄIↄ LXIV. Initio hujus anni apud nos regio diplomate Ecclesiasticis facultas concessa est, bona superiore anno alienata redimendi; id justis eorum querelis datum, qui vili admodum pretio illa veniisse ajebant: nec tamen res citra controversiam transacta est: nam nobilitas & plebeius ordo porrecto Regi supplici libello ac publice edito intercesserunt, & gravem ea de re querelam instituerunt, fidem Regis appellantes, & auctoritatis regiæ interesse contendentes, ut quod fide publica proter necessitatem publicam veniit, penes emptores ademta omni repetitionis spe remaneret. Sed vicit sacri ordinis favor, permissumque ei ut aliis bonis, quæ minus utilia viderentur, justo precio divenditis, bona illa potius sibi erepta quam publica auctoritate distracta redimerent; eaque de re diploma in Senatu recitatum est vii Kalend. Februar.

Idem, lib. xliv, ad annum cIↄ Iↄ LXVIII. Cum allatum esset à Pontifice diploma, quo distrahendi ex sacro patrimonia

monia ad ɪ cIↄ aureorum annui reditus facultas fiebat, causa addita, ut bello sectariis illato illi aut plane delerentur, aut ad Ecclesiæ Romanæ obedientiam reducerentur; variæ dictæ sunt in Regis consistorio sententiæ; & quia edicta ante facta illa sugillabantur, & expressiores de hæreticis exterminandis causæ adjungebantur, nonnullis regiis consiliariis, Hospitalio illius sententiæ authore, diplomatis publicatio minus opportuna visa est, quod illa appareret bellum jam à longo tempore apparatum, fœderisque illius sacri, quod tam studiose hactenus celassent, hæc perspicua indicatio esset. itaque placuit, ut novum diploma à Pontifice impetraretur; interea istius usus esset ad præsentem necessitatem.

Idem lib. ʟɪ. ad annum cIↄ Iↄ ʟxxɪɪ. *Ex Morvillerii oratione.* Bellum quippe inexhaustus pecuniæ gurges est, cui explendo non aurei Persarum montes, non utræque Indiæ sufficiant. Quam ab hujus nervi penuria res tuæ laborent, non ignoras. Consumto patrimonio regio, oppignoratis vectigalibus, agris passim per bella vastatis, urbibus & oppidis direptis, aut obsidionibus destructis, cum ærarium deficeret, nihil sibi ad nova onera imponenda reliquum fecit exactorum avaritia aut redemtorum audacia: quod hominum

num externum fere genus Galliæ tuæ fatale est. Plebs à milite transeunte quotidie in agris infestatur: adhæc tributis immodicis oppressa languet, ut vix respirare ipsi liceat. A nobilitate, quæ vitam & cum vita opes pro Gallici nominis decore ac regni salute auspiciis tuis profundit, quid expectare debeas satis nosti. Superest Ordo sacer, qui variis ac multiplicibus angariis gravatus, ut nihil aliud dicam, & tamen cum venia dicam, se sub tributo esse conqueritur. nec me latet, quid redemtores illi, quos dixi, nuper commenti sunt, qui accepta aliqua bonorum Ecclesiasticorum per octennium & anni quadrantem portione, pro qua pensionem fundi dominis eandem, quam ex ipsa re percipiunt, quotannis depensuri sunt, magnum inde emolumentum ac prope incredibile lucrum tibi pollicentur. *Et post pauca*: Hoc etiam tibi perpendendum est, quam gravi ære alieno urgearis. Multum Germanis equitibus qui tibi bellis ultimis militarunt, multum Ioanni Casimiro debes. Ducenties centena millia librarum Helvetii à te reposcunt: quingenties centena millia Protestantes Germanis suis debent, pro quibus sponsor intervenisti. quæ si omnes summæ colligantur, ad quadringenties centena millia aureorum excurrunt. adde onera Regni,

quibus

quibus ſuſtinendis vix ordinaria vectigalia ſufficiunt.

HENRICO III. R.

Idem lib. XXI. ad annum CIↃ IↃ LXXV. Cum per delegatos Rex à Pariſienſibus CC librarum millia mutuo peteret ad IV menſium ſtipendium Helvetiis deſtinatũ, immane quam omnium animi commoti ſunt; demumque apparuit, in populoſiſſima & opulentiſſima hactenus credita urbe verba pluris, quam pecuniam conſtare. nam poſt longam & exquiſito verborum ornatu agitatam deliberationem, tandé ſupplex libellus invidioſe perſcriptus eſt, ampliſſimi ordinis, curiarum rationalium ac vectigalium, eccleſiaſticorum & ceterorum civium Pariſienſium nomine, & ad Regem menſe Decẽbri perlatus, quo miſerabilis non ſolum urbis, ſed univerſi Regni, cujus in urbe veluti matrice ſalus publica vertebatur, ſtatus, & plebis tot bellis & oneribus tandiu vexatæ & exhauſtæ calamitas, oculis ſubjiciebatur: nam XV abhinc annis per bella civilia trigeſies ſexies centenã millia librarum ab urbe ex univerſi Regni opibus ſubminiſtrata eſſe, & duplo fere majorem ſummam à Sacro ordine. *Et poſt pauca:* nec rei pecuniariæ adminiſtrationem & diſpenſationem vi-

tio suo carere; quippe cum constet, plerosque avare in ea versari, & inutilibus sumtibus ac largitionibus ante triennium, cum Rupella obsideretur, & res ubique in arcto essent, nongenta millia aureorum, anno sequenti septingenta, & ita deinceps; hoc vero, vix sex mensium spatio amplius CCC aureorum CIↃ absumta esse; præterea in pensiones & supervacuas ejusmodi res quotannis plus CC aureorum CIↃ impendi; eoque onere non mediocriter ærarium gravari, quod exhaustum plebis miseræ spoliis atque adeo sanguine sarciatur necesse est. ad hæc cottidie nova tributa ab exteris excogitata in publicam perniciem invehi, quorum non Franci, sicuti Regni legibus cautum est, sed exteri ipsi vere Regni hirudines ac vomicæ sint redemtores. Interea plebe ad extremam inopiam redacta commercium ubique ob exactiones immodicas intermitti, & singulorum inopia fieri ut respublica egeat. *Et post pauca:* Commodum tum accidit, ut Ludovicus Gonzaga Nivernii Dux opimas ditiones extra Regnum in Flandria, nec non Carolus Halvinus Pienna illustri familia ex Pleumosiis oriundus, avitum patrimonium, quod in illis locis possidebant, grandi pecunia divenderent; quam uterque Regi officiose commodavit, acceptis

ceptis in Armorica ex fundis regiis pignoris loco amplis vectigalibus.

Idem lib. LXII. ad annum CIↃIↃLXXVI. Casimirus petierat ut ingentes summæ, quæ ad quadragies centena millia aureorum excurrebant, pro stipendiariis Germanis, qui in Gallia bellis ultimis militaverant, persolverentur. Convenit: ut pro ingenti illa summa septingenta millia aureorum præsenti pecunia numerarentur, de residuo oppignoratis gemmis caveretur.

Idem lib. LXIII. ad annum CIↃ IↃLXXVI. Gemmæ à Bellevreo in manus Frederici septemviri tunc temporis adhuc superstitis consignatæ. missus & eodem tempore à Rege & Francisco fratre Vidus Faber Pibracius ad Carolum Lotharingiæ Ducem sororium, qui ab eo utriusque verbis peteret, id quod & impetravit, ut præter prædes, quos Rex Germanis daturus erat, ipse Casimiro fidejussor esset, caveretque, IↃ aureorum millia certis pensionibus statisque temporibus Francofurti numeratum iri.

Ibidem. Episcopus Parisiensis ad Pontificem R. Legatus missus, ut ꝺ aureorum millia annui reditus è sacro patrimonio alienandi facultatem Regi impetraret.

Ibidem. ad annum CIↃ IↃ LXXVII.

 Rex

Rex in Comitiis Blæsensibus exposuit: decrevisse se centum aureorum annuorum millia ex regio patrimonio in perpetuum alienare: id ut accedente Ordinum authoritate fiat, expetere. Æmarus Burdigalensis præses Ordinum nomine respondit, & nullo casu alienari à Rege patrimonium Coronæ posse, multis verbis disseruit.

Idem lib. LXVIII. ad annum CIↃ IↃLXXXIX. Ordinis Ecclesiastici delegati deliberare cœperunt de decimarum præstatione & contractibus cum urbe Parisiensi anno CIↃIↃLXI Pissiaci, & sexennio post Lutetiæ factis; tandemque præter spem & Regis votum initis rationibus sic statuunt, abunde se contractibus memoratis satisfecisse, neque amplius illis teneri; instrumentoque protestationis Eid. Octobribus facto, illud III Eid. Decembr. præfecto mercatorum & urbis decurionibus per apparitorem publicum significandum curant. qua re evulgata, immane quantum commoti sunt omnium animi, passim frementium, sacrum ordinem, qui cæteris bonæ conscientiæ, fidei, & caritatis laude prælucere debet, insigni perfidiæ & inhumanitatis exemplo se non solum traducere, sed viduas, pupillos, tot egenos & pauperes, quorum universam substantiam ærarium urbis

hausit,

haufit, quafi uno ictu jugulare; quid nunc dicturos Proteftanteis? æs illud omne, quod cccc aureorum annuorum cIↄ fummam excedat, ad bellum contra fectarios gerendum, auctoribus, incentoribus & veluti fponforibus Præfulibus contractum effe. nunc bellum ab iis ipfis, poftquam neceffitas ejus perfequendi iis, qui minus volebant, impofita eft, quam temere fufceptum, tam turpiter deferi. quæ dum dicerentur, plebs ubique, quafi hoftis ad portas effet, difcurfare, tabernas claudere, quidam etiam arma pofcere. cumque res propior feditioni videretur, Præfectus mercatorum (is tunc erat Claudius Daubræus) cum decurionibus in Senatum venit; reque expofita, ftatim ampliffimus Ordo convocatis jam die advefperafcente cunctis claffibus, & perorante Auguftino Thuano Cognitoris regii nomine, S. C. condit, quo Epifcopi, qui extra territorium jurifdictioni Curiæ fubjecti effent, in hofpitiis fuis fifterentur. (jam illi omnes peracto conventu Meloduno in urbem redierant.) qui intra territorium erant, urbe excedere vetantur; cunctique, ut fe judicio fiftant, & ad Cognitoris regii poftulata refpondeant, citantur. Hæc extemporali feveritate ad placandam plebem, ne periculum commune neglexiffe videretur, tunc à

Senatu decreta. De quibus cum quereretur sacer ordo, quasi indigne à Senatu habitus, Rex partes suas interposuit, & adactis delegatis ad continuandam in decennium proximum decimarum præstationem, querelis & impendenti seditioni remedium pro tempore attulit. Ita perniciosissimus longe motus statim natus, & eo, quo dixi, temperamento sedatus, non tamen omnino extinctus est, renovata postea ante tempus à sacro ordine protestatione, sicuti suo loco dicemus.

Idem lib. LXXIV, ad annum CIↃ IↃLXXXI. Interea Rex quasi omni cura solutus & tantum voluptatibus intentus nullum insanis sumtibus modum faciebat; quibus cum ærarium quamvis multiplicatis toties regni vectigalibus non sufficeret, ad exoticas artes & perniciosa Italorum & hujusmodi hominum in plebe excarnificanda ingeniosorum commenta conversus, cottidie novos magistratus, nova officia, nova tributa excogitabat, conditis ea de re Edictis, quorum publicationi semper intercedebat Senatus. itaque IV Non. Quintiles ipse in Senatum venit, & XXVII edicta fiscalia uno die promulgavit, unoque ex iis XX consiliarios creavit. quare odium jam ante de publica administratione conceptum non mediocriter auctum est, fremente

mente passim ob onera immodica plebe, & prudentissimis quibusque intra se tacite indignantibus. qui cum viderent, illis Edictis cunctos Ordines in regno perverti, & ingentem ex iis pecuniam conflatam luxu & in pravos usus disperdi; turpissimam omnium rerum nundinationem, etiam præfecturarum, pessimo exemplo institui; augeri in dies vectigalia; ærarium minui; regium fastigium labefactari; provectis ad honores adolescentulis, omnia gratiæ fœdissimis obsequiis quæsitæ, nihil virtuti dari: de Rege Regisque rebus non poterant non male ominari. Inter hæc prima cogitatio fuit de maritandis Ioüsa & Valeta. & cum Ioüsa cum Margarita Helionori Cabotii Carnii Comitis filia & hærede principali sponsalia prius contraxisset, animis cum gratia crescentibus, pactis renunciat, & Rege annitente nuptiis illis quanquam perhonorificis sibi ac valde locupletibus repudiatis, cum Margarita Aloisiæ Regis uxoris sorore matrimonio conjungitur, exorato per Henricum Memmium illuc per dispositos equos à Rege missum Carolo Lotharingiæ Duce; nam parens Nicolaus ante quadriennium jam decesserat, ut in nuptias consentiret: Nuptiæ dein Lutetiæ, quanquam in summa plebis egestate, plusquam regali pompa celebra-

tæ; nam prima dicta dos à Rege nuptæ quamvis externæ ccc aureorum cIↄ, quales Regum filiæ habere solent, totidem marito erogata. quod per se invidiosum cum esset, longe invidiam illam & omnem fidem superavit apparatus nuptialis, qui duodecies centenis aureorum millibus in hastiludia, equestres choreas, nocturna spectacula, naumachias, donativa, nullo modo facto constitit. *Et post pauca.* Cum vero Christierna Reginæ soror nondum nubilem ætatem attigisset, tantum sponsalia inter eam & Valetam contracta; interea præsenti pecunia, quamvis nuptiis in idoneum tempus dilatis, dos Valetæ numerata, ac præterea donativum, &, nequid esset quod alter alteri invidere posset, festinata emptione Espernonium in Carnutibus Navarræ ditionis oppidum comparatum, edictumq; conditum, quo eisdem conditionibus & pari secundum Ioiisam prærogativa Valeta Dux Espernonii creatur, &c.

Idem lib. LXXV, ad annum cIↄ Iↄ LXXXII. *Ex oratione Reginaldi Belnensis Archiepiscopi & Patriarchæ Bituricensis Aquitaniæ primatis.* Deplorata sacri Ordinis veluti in prædam expositi calamitate, novum decimæ nuper imperatæ onus & solidariam ejus exactionem deprecatur; alioqui fore dicit, ut contractui

cum

cum Rege & Parisiensi civitate inito pro grandi illo vectigali annuo satisfieri non possit, & curiones greges suos & curam pastoralem deserere cogerentur.

Ex responso Regis: Sacri Ordinis sibi præcipuam curam, sicuti antea semper fuerit, porro fore, & ad eorum postulata brevi se responsurum dixit. Itaque quinto post die admissis delegatis, cum de ærarii angustia & Regni necessitatibus multa præfatus, eo anno sibi necessariam decimæ exactionem ostenderet, & in posterum melius de benignitate sua eos sperare jussisset; ad Concilium se, cum Senatu, cujus præcipua de ea re cognitio sit, acturum recepit. *Et post pauca:* Dimissi delegati, Rege nullas excusationes admittente, quominus decima eo anno exigeretur. quæ tamen, cùm sumptibus extraordinariis minime suffectura esset, inventæ & aliæ rei numariæ expediendæ rationes, edictaque passim ad Senatum & Rationalium ac Vectigalium curias missa, & jussionibus repetitis tandem eo anno promulgata sunt, magno plebis & omnium Ordinum fremitu ac detrimento. Nam Regi, qui privatis affectibus studeret, & inde bello Belgico, quamvis invito se à fratre suscepto, nec non expeditione, Reginæ parentis instigatu pro Lusitano regno temere & tumultuose pa-

rata, gravaretur, nihil satis esse poterat, unde tot sumptibus satisfieret.

Idem lib. LXXVIII, ad annum CIↃ IↃLXXXIII. Rex apud nos fratris casu anxius, cum ad privata desideria explenda & alienam insaniam luendam sibi pecunia opus esse intelligeret, in eam solam curam incumbebat, ut per licita & illicita rem numariam explicaret. quare missa complura ad Senatum edicta, quamvis sæpius repetitis jussionibus hactenus rejecta fuerant. tandem ne victus videretur, pravo sed sibi jam familiari more in Senatum venit, & in Iustitiæ lectisternio sedens, coram procerum aulicorum cætu & universis classibus convocatis quædam præfatus, cetera per Cancellarium suum explicari voluit. Is erat Renatus Biragus Cardinalis, nec multum eloquens, & juris nostri pariter & antiqui parum sciens, de cetero vir bonus & sub alio principe numquam servilis sententiæ auctor; qui longam orationem habuit; cujus summa fuit, ut edictorum iniquitati necessitatem prætexeret; eam hujusmodi esse dictitans, ut à cunctis ubique conspiceretur. quæ verba huc illuc jactato corpore circumspiciens cum subinde repeteret, risum astantibus movit. nam aderant in comitatu Regis gratiosi plerique aulici, qui favore immodico freti, cum

nullum

nullum sive rapacitate sive profundendi libidine ad exhauriendum ærarium modum facerent, per necessitatem illam intelligi putabantur. Ita promulgata uno die, qui iii Nonas Martias incidit, XI fiscalia edicta. quorum illud gravissimum juxta ac fœdissimum fuit, quod ratione honorarii, quod senatoribus pro causis, de quibus ad Senatum referunt, publica consignatione pendi solet, institutum est, XVIII solidis pro singulis aureis exactis.

Idem lib. LXXXII. ad annum CIƆIƆ LXXXV. A sacro ordine petitum: ne bona Ecclesiastica ullo casu in posterum alienentur; à præstatione annua CCCCXXXIII & amplius millium aureorum, ad quæ Parisiensis civitas ordinis sacri vectigalia sibi oppignorata contendit, quando ultimo contractui satisfecerint, deinceps liberentur. Hæc pluribus verbis adjecta, exemplorum auctoritate & exquisitis Patrum ac Conciliorum testimoniis amplificata, & insolita libertate coram magno cætu pronuntiata, Rex indignissime tulit: sed cum revocata semel contra votum pacificatione vim majestati regiæ afferri passus esset, restabat, ut verborum contumelias ac ludibria eadem patientia dissimularet. Itaque pro tempore dimissus cætus, &, cum se excusasset, quo minus per turbas justis eorum

rum postulatis satisfaceret, tempus ad amplius responsum poposcit, interimque monuit, non sine verborum acerbitate, & aliquo offensionis sensu, ut belli tam necessarii, &c, ipsis flagitantibus, decreti sumptuum immensorum, rationem habere vellent.

Idem lib. LXXXV, ad annum CIↃ IↃLXXXVI. Immanibus sumptibus in belli tot locis gerendi necessitatem & usitatas profusiones cum ærarium non sufficeret, novæ per edicta fiscalia excogitatæ ab hirudinibus aulicis pecuniæ corradendæ rationes; quas amplissimus Ordo repetitis sæpe jussionibus semper recusavit; at Rex, qui vinci nollet, pravo more jam aliquoties usurpato tandem ipse in Senatum venit, & XVI Kalend. Quintilis, regia potestate, non rogatis Senatorum sententiis, XXVII edicta magno omnium Ordinum fremitu promulgavit.

Ibidem. Princeps alias profusus ac damnosus, nulla in re, habita ejus ad alias impensas domesticas ratione, damnosior fuit: quippe qui præter sumptus in canes venaticos & accipitres, qui in regia familia & aliorum principum semper magni & ordinarii sunt, in catellos parandos alendosque plus C aureorum CIↃ quotannis absumeret, fœminis & hominibus ad id stipendio magno conductis,

qui

qui aulam cum omni illo comitatu ubique ſequebantur. Prætereà magnos ſumptus in ſimias & pſittacos ac ejuſmodi exotica animalia faciebat, quorum immanem copiam habebat, & faſtidio plerumque capiebatur, &c.

Idem lib. XCII, ad annum cIↃ IↃLXXXVIII. *Ex oratione Montholonii Cancellarii.* Ære alieno immani ærarium oppreſſum, omne patrimonium regium diſtractum & oppignoratum, telonia ac cætera vectigalia & tributa magnam partem jam non amplius in Regis poteſtate eſſe: niſi de publico hæc jactura ſarciatur, nundinationibus, quæ his malis cauſam dederunt, curſum ſiſti, onera regni ſuſtineri, aut denique fidem publicam liberari non poſſe.

Idem lib. XCIII, ad annum cIↃ IↃLXXXVIII. Vno edicto bis decies centena ſexaginta ſexies aureorum millia ex ordinariis tributis & novis impoſitis remiſſa ſunt. *Et poſt pauca:* Guiſius victoriæ à Rege extortæ (ſic enim emiſſarii jactabant) inſiſtens, ab Ordinibus ad exonerandum ærarium decerni curavit, ut Theſaurariorum generalium per edicta fiſcalia multiplicatorum tribunalia abolerentur, & ipſi ad antiquum numerum redigerentur, hoc eſt, duo tantum in unaquaque diœceſi relinquerentur. [N]am

decem

decem in singulis, erant; attributa etiam contentiosa in certis causis jurisdictione; qua re regium ærarium ultra modum gravabatur. nec solum de Thesaurariis, sed aliis etiam quæstoribus toto regno eadem licentia multiplicatis actum.

HENRICO IV. R.

Idem lib. CXIII. ad annum CIↃ IↃ XCV. Rex mentis æger, & amissum tempus inutili in Sequanos expeditione & Lugdunensi pompa mærens, nova edicta fiscalia cogendæ ad inopinata pecuniæ condidit, & post multas jussiones in Senatu promulgari jussit.

Idem lib. CXV. ad annum CIↃ IↃ XCVI. Tot edictis, pactionibus ac contractibus ad res pacificandas cum principibus, proceribus, civitatibus ac locorum præfectis, qui à regiis partibus defecerant, initis, plus sexagesies centena millia aureorum depensa constat; quæ miseræ plebi per bella mirum in modum vexatæ, & levamentum quærenti imposita, & præter ordinaria tributa ab ea immaniter exacta, non solum ipsam plebem sed honestiores familias, quorum possessiones ac vectigalia plebe spoliata ad nihilum redacta sunt, pene exhauserunt; bellique religionis causa & ad populum levandum in speciem suscepti is exitus fuit, ut

civi-

civilium motuum impietate religio ubique oppressa, obliterata ac pedibus calcata sit; & plebs non solum in agro, sed per urbes ac civitates, ac honestiores etiam familiæ, ad extremam inopiam sint redactæ; principes vero, proceres, ac nobilitas licentiæ assüeta & supra vires profusa, grandi se ære alieno merserit, ut nunc in media pace tantum Dei beneficium exosi arma deposita ultro requirant, & ad privatas ruinas sarciendas opus sibi civili bello esse existiment.

Idem lib. cxvii. ad annum cIↃ IↃxcvi. *In Comitiis.* Rogatur Rex, ut rationum suarum calculum ad populi levamentum inire velit; initaque ratione totius exhausti diuturnis bellis regni vectigalia ad nonagies octies centena circiter aureorum millia æstimantur. ex quibus quinquagies centena aureorum millia Regi ad alendam familiam, belli sumtus, aliaque dignitatis regiæ sustinenda onera attribuuntur. cætera ad magistratuum aliorumque regiorum toto regno ministrorum honoraria, vectigalia immania à Regibus obligata, æs alienum dissolvendum destinantur, certis legibus ac conditionibus, quibus fraudibus ad expilandum ærarium admitti solitis aliquod remedium allatum putabatur.

Idem lib. cxxxii, ad ann. cIↃ IↃc iv. Exeunte

Exeunte Septembri Curia de repetundis, quæ contra ærarii toto regno quæstores ab anno cIↃ IↃc I jus dixerat, grandi pecunia exoluta revocata est, evulgato jocular io dicterio, quæstorum ærarii universitatem pratum esse floriferum, quod, si non anniversario fœnisecio, at singulis decenniis aut plerumque citius, succrescente semper nova herba, tondetur.

*Idem lib.*cxxxxiv. ad annum cIↃ IↃc v. Rex inter hæc rebus domesticis ordinandis intentus, de grandi ære alieno, quod à Parisiensi tribunali, &c, ut vulgo loquimur, à Mercatorum præfecto & urbis ædilibus debetur, dissolvendo, à Rhonio persuasus serio cogitabat. Ex sacro patrimonio oppignorato partim vectigalia illa annua privatis solvuntur, partim ex regiis teloniis, & capitali tributo. quæ si aut luerentur, aut amplius, si quid vitii per aulicorum avaritiam in iis peccatum esset, discuteretur, magnum inde Regi regnoque levamentum afferri, procul dubio erat. itaque jam pridem ad id delegati erant Iac. Augustus Thuanus Parisiensis Senatus, & Sofredus Calignonus Gratianopolitani præsides, &c. qui in Rationalium camera convenirent, & excussis ejus archivis, vectigalium illorum prima initia, & si quid vitio factum esset, diligenter annotarent: quod per totum

trien-

triennium factum, nemine tunc frementе. Sed postquam ex Consistorio principis novi delegati negotio præpositi sunt, quasi Regis consilium esset, non solum origines institutorum vectigalium excutere, sed ob vitia quædam in quibusdam admissa, admodum universa cum privatorum detrimento cõtrahere, tunc murmura passim audiri & per orbem coitiones fieri, &c. Res indecisa mansit, procedentibus ex vetere instituto per singulos anni quadrantes vectigalibus.

Rex cum ærarium suum duarum myriadum & sexies centenorum mill. aureorum seu coronatorum annuo reditu augere satageret; redemtionem usurarum collegio ædilium Parisiensi constitutarum sibi proposuerat, & in illum finem aliquos deputaverat qui negotium illud serio examinarent. verum res non modo difficilis, sed pene impossibilis fuit judicata: nam ab anno cIɔ Iɔ LXXXVII usuræ admodum negligenter solutæ fuerant; ita ut non paucis quindecim, plerisque duodecim annorum usuræ deberentur. itaque res in præsens omissa.

Botereus lib. XIV. ad annum cIɔ Iɔc-VII. In Gallia, ut sciant posteri, genus est hominum, quorum parentes nec de nomine noti umquam fuerunt: ubi uncinis manibus ad publicum regiumque æra-

rium accessere, repente fiunt aurei; toto se Pactolo proluunt, mensa, veste, famulitio, palatiis vel summos dynastas superant; quam recte, plures dubitant; quam impune, sciunt omnes. terrentur tamen trieterico Edicto, sed quasi fulmine bruto; ubi enim de ingenti præda vectigal tantillum persolverunt, quasi omnibus flagitiis absoluti sint, ad peculatum audentius & audacius se adjiciunt. Ad comprimendam spongiam hoc anno delegati juridici, revera ad vindicanda publica latrocinia, inexorati; jamque nimiæ opes possidentibus exitio erant; res erat in expedito, cum, qui sacrum aurum contrectarunt, consortio facto ad universorum redemtionem, ulciscendi severitatem irritam, auroque se liberos faciunt.

LUDOVICO XIII. R.

Ioan. Baptist. le Grain. ad annum c Io-Ioc xv. *A Parlamento Parisiensi Regi suggestum: artic.* xxvi. Dissipatio & profusio ærarii tui post decessum prædecessoris tui incredibilis est. Ipso quippe regnante cum reditus Regni nequaquam tanti essent, quanti sunt hodie, (quemadmodum facile probari poterit si necesse fuerit:) & quotannis ingentes summæ solverentur quæ post obitum illius pluribus Principibus & Rebusp. exteris pendi desie-

defierunt: præterea plurimum expenderetur in magnifica ædificia, quæ immani sumptu molitus est; atque alia hujuſcemodi: ita ut expenſa tum illam quæ hodie fit tres ad minimum myriades librarum quotannis excederet: tamen ſingulis annis duæ myriades librarum in ſecretum ærarium recondebantur: ita ut poſt diſceſſum illius, quotannis quinque myriades ſuperare debuerint & potuerint, & quadriennio jam proxime elapſo viginti myriades coacervari ad redemptionem regii Patrimonii & aliorum debitorum perſolutionem. Quin etiam Rege decedéte tam in Baſtilia quam apud Theſaurarium (quem vocant *de l'eſpargne*) quatuordecim myriades librarum fuiſſe dicuntur, quarum hodie vix tres ſuperant. Et, ut M. T. dilapidationem ærarii ſui facilius percipiat, quum expenſa te minore longe minor eſſe debuerit, & quoad perſonam tuam revera longe parcior fuerit, tamen longe plus in expenſi tabulas relatum deprehenditur, quam ſub Parente tuo defuncto. Demonſtratio evidens eſt. Nam anno cIɔ Iɔc x licet multa extra ordinem expenſa fuerint in Reginæ coronationem, pompam funebrem Regis defuncti, bellum Iuliacenſe, coronationem M. T.; tamen longe minus expenſum fuit, quam anno cIɔ Iɔc xI.

Pensiones quoque anni cIↃ IↃc x fuere 1.823.540. librarum: anni vero cIↃIↃcxI 4. 100. 456. Expensa familiaris quæ anno cIↃ IↃc x fuerat 1. 130. 600, anno cIↃ IↃc xI, 1. 600. 000. libras superavit.

Notandum: circa summam quæ in ærario Regis superfuerit Henrico IV decedente, authores plurimum variare. Nam ut de Historicis taceam, summi inter aulicos & qui hisce rebus præfuerunt, non eodem modo hanc summam explicant. Ianninus quippe, qui post Rhonium Ærario Regio præfuit, negat ullo anno sub Henrico IV. R. supra 800. 000. libr. in Bastiliam fuisse illatum: Rhonium autem ærario præfuisse ad finem usque belli Iuliacensis: nec, cum munere suó decederet, successori suo tradidisse in parata pecunia supra 3, 500. 000. libras. Denique thesauro in Bastilia recondito, in summa licet necessitate, non ante manus injectas, quam quum postremæ turbæ in regno ortæ essent, & maxime in sumtus itineris Pictaviensis.

Marchio Effiatensis, qui anno cIↃ-IↃ c xxvI ærario Regis fuit adhibitus, (ut postea dicetur,) dicit; In Bastilia post decessum Regis Henr. IV non fuisse inventas nisi quinque myriadas, & aliquot mill. librarum, & circiter duas myriadas inter manus Thesaurarii. Et tamen in

manda-

mandatis Schombergii Com. continetur, Henrico IV decedente XIII myriades superasse.

Eodem anno, in comitiis Ordinum regni, à Iannino Præside exhibita est ratio generalis ærarii regii; patuitque, anno CIƆ IƆ C XIV in tabulas expensi relata viginti & unam myriadas & quingenta millia librarum; cum in accepti tabulas tantum venerint septendecim myriades & octingenta millia librarum; præterea in ipsis provinciis accipi & expendi 18. 100. 000. librar.

A Deputatis autem Ordinum Regni inter alia Regi fuit suggestum; quotannis in pensiones Magnatum pene sex myriadas librarum profundi: videri vero indignum, ut Rex obsequium & fidelitatem suorum quasi mercari cogatur, & illud à prisca Gallorum erga Principes suos benevolentia & obedientia perquam alienum videri.

Le Grain. lib. VIII. ad annum CIƆ IƆ CXVI. Vectigal quinquaginta solidorum in singulos modios salis, quod sub Henrico IV viguerat, & post illius discessum à Regina matre ad levamen plebis sublatum fuerat, repositum. Præterea quadraginta solidi in singula quintalia salis per districtum Lugdunensis diœceseos imposita.

Idem ibidem. ad eundem annum. *E Regis declaratione super captivitate Principis Condæi.* Non tantum ipsi reliquimus præfecturam Provinciæ Bituricensis, sed & omnia loca munita & patrimonium regium ingenti pretio redemimus, ut ipsi illa restitueremus: adeoque partim in donativa & honoraria, partim in stipendia militum quibus usus erat, tam immanes summas impendimus, ut expensæ illius belli & Pacificationis sequutæ ad viginti librarum myriades ascendant.

Ibid. ad annum cIↄ Iↄc xvII. In mandatis & instructione Comitis Schombergii ad Germaniæ Principes ablegati, hæc fere inerant, quæ ærarium regium tangunt.

Henrico IV R. decedente quinque librarum myriades fuisse reconditas in Bastilia; alias septem aut octo penes Thesaurarium principalem, quas stipendiis militum destinaverat. Verum alendum fuisse aliquandiu exercitum ab ipso conscriptum, & sumtus in coronatione Reginæ factos persolvendos, quibus & funus Regis accesserit, ita ut statim quam plurimum isti summæ decederet.

Magnates in officio continendos fuisse profusis admodum largitionibus, præsidiariorumq; numerum augendum. Solum

lum augmentum largitionum seu pensionum annuatim tres myriades librarum excedere.

Equitum celerum turmas & legiones hodie deposcere 3. 300. 000.librar. cum anno cIↄ Iↄ c x illorum stipendiis 1. 500. 000. suffecerint.

Præterea vectigali salario imminuto aut remisso, singulis annis 2. 050. 000. libras minus fuisse acceptas.

Largitionum ratio superioribus annis hæc fuit: Princeps Condæanus sexennio proxime elapso accepit 3. 665. 990.libr.

Comes Suessionensis, filius & vidua, similiter 1. 500. 000.

Princeps Contii, una cum conjuge, 1400000. lib.

Dux Guisæ fere 1.700.000.

Dux Nivernius 1. 600.000.

Dux Longævillæ. 1.200. 000.

Dux Meduanæ pater & filius supra 2.000.000.

Dux Vindocinus 600.000.

Dux Espernonius 700.000.

Dux Bullionius 1.000.000.

Omnes Franciæ Marescalli, quorum numerus jam duplo auctior est, quadruplo plus capiunt quam solent, pensionibus singulorum augmento viginti quatuor millium libr. adjecto; ita ut singuli sexennio nuper elapso præter solitum acce-

ceperint 144.000. librar., & octo numero, quo fere fuerunt 1.152.000. librar.

Ex quibus porro colligere facile sit, quam indignis modis ærarium Regis, ipso minore, exhaustum sit, cum hæc fere ad septendecim myriades ascendant; & tamen nihil hic dictum sit de ordinariis horum Principum & Officialium stipendiis, nihil de præsidiariorum multiplicatione, nihil de donis & honorariis eorumdem causa in amicos & familiares illorum collatis; quæ quamplurima fuerunt; nihil denique de sumtibus in bella civilia exhaustis, quæ jam ter exarserunt, & ærarium regium supra viginti myriadibus spoliarunt. Cæterum de Marchione Anchorano illiusque conjuge (inquit author) verbum nullum, licet certum sit, illos longe plus quam superiores omnes hausisse.

Ex Actis publicis. Anno cIↃ IↃcxxI, III Aprilis. Rex in Senatum venit, & convocatis omnibus classibus, sedens in Iustitiæ lectisternio promulgavit edictũ, in quo de necessitatibus Regni, & ærarii regii inopia, pauca præfatus, ita infit. Iudicavimus, non posse commodius necessitatibus regni & ærarii inopiæ subveniri, quam alienando partem nostrorum vectigalium, quemadmodum prædecessores

ſores noſtri fecerunt in ſimili occaſione, & neceſſitate minus urgente. Quapropter ſignificamus, poſt deliberationem habitam in conſiſtorio noſtro, cui interfuerunt aliqui Principum agnatorum, & alii Principes & officiales Coronæ noſtræ, aliique magnates & viri ſpectabiles; ex eorum conſilio & proprio noſtro motu, plenaria potentia & authoritate regia, ediximus, declaravimus & ordinavimus, edicimus, declaramus & ordinamus; ut per perſonas ritę inſtructas & per nos deputatas, vendantur & alienentur Præfecto mercatorum & decurionibus civitatis noſtræ Pariſienſis, ad quadringenta millia librarum annui & perpetui reditus, quorum principalis ſumma aſcendit ad ſex myriades & quadringenta millia librarum, ſumenda & habenda è vectigalibus noſtris & granariis ſalis, quæ dependent è generali redemtione vectigalium Regni. quæ ab hoc tempore declaramus affectata ſpecialiter ad ſolvendum in perpetuum dictum annuum cenſum: idque ſupra venditiones & conſtitutiones à prædeceſſoribus noſtris factas de iiſdem vectigalibus. Atque harum quadringentarum millium librarum annui reditus venditiones & conſtitutiones volumus & intelligimus faciendas & ordinandas per dictos Præfectum

mercatorum & decuriones civitatis nostræ Parisiensis, omnibus & singulis habitatoribus dictæ civitatis, & aliis nostris subditis qui sponte sua eadem acquirere volent; qui omnes & singuli ad emtionem hanc admittentur, modo solvant tres quartas ejusdem pretii partes in parata pecunia, & reliquam quartam partem in debitis quæ à nobis rite debentur: ita ut pretium ejusmodi venditionum & cõstitutionum recipiatur à quæstore eorumdem vectigalium, & ab eodem transscribatur Thesaurario ærarii nostri, aut illius subdelegatis.

Hoc edictum promulgatum & perlatum fuit cum duobus aliis; quorum primo constituebatur Graphiarius in singulis Electorum consessibus, cum potestate percipiendi quatuor denarios pro unaquaq; libra omnium impositionum tam ordinariarum quam extraordinariarum, pro verificatione & obsignatione codicillorum dictorum Electorum: altero autem attribuebantur omnibus Graphiariis Electionum sex denarii de unaquaque libra omnium tributorum quæ imponentur & percipientur à subditis qui tributis addicti sunt.

Porro ex tribus hisce edictis judicabatur ad minimum decem myriades librarum ad regium ærarium perventuras,

quæ

quæ bello adversus reformatæ religionis subditos gerendo destinabantur.

Eodem anno, Sacri ordinis delegati à Rege per legatos rogati ut ærario ipsius subvenirent, myriadem aureorum obtulerunt; ea conditione ut in obsidionem Rupellæ impenderentur, & non in alium finem.

Anno cIↃ IↃcxxII mense Martio, ut ærarii inopiæ & Regni necessitatibus subveniretur, aliquot nova officia edicto instituta; puta duorum consiliariorum in singulis curiis præsidialibus; aliquot quæstorum qui decimas colligant in singulis provinciis; & similium: eorumdemque stipendia aucta.

Inter ærarii regii hirudines semper primum locum obtinere à plerisque crediti sunt quæstores & coactores, atque alii ejusdem conditionis Officiales. itaque præter communes omnium pene ordinum contra illos querelas, variis temporibus alii atque alii Regi media suggesserunt, quibus illos tanquam spongias exprimeret. Præsertim autem anno 1623 quidam Bourgoinus artium & dolorum, qui quæstoribus familiares sunt, nō ignarus, proposuit, decem myriadas librarum quinque mensium spatio in fiscum postliminio posse revocari, si diligenter in actiones & rationes illorum inquiratur.

Anno

Anno cIↄ Iↄc xxIII, remoto à ſuprema quæſtura Regii ærarii Comite Schombergio, in illius locum ſurrogatus fuit Marchio Vetusvilla: verum quum gratia, qua apud Regem valebat, ſuperbe abuti videretur, & Aulicis penſiones ſuas arroſiſſet; primum in odium aulicorum & aliorum incurrit, & mordacibus ſcriptis fuit petitus. in quibus ſuperbia illius & ſordes, ſoceri autem illius, qui ærario Regis ſecreto præfectus erat, peculatus & furta exagitabantur. Inter alia ipſi objectum, quod è ſubſidio, quod Rex quotannis Hollandis mittit, quadraginta millia aureorum intervertiſſet: quod una cum ſocero ſuo ſexcenta millia aureorum brevi tempore ærario regio ſubduxiſſet: denique & malæ illius artes, quibus Regem ſolus poſſidere ſatagebat, detectæ. quibus factum, ut gratia Regis excideret, & loco motus Amboſiam captivus abduceretur.

Veterevilla amoto gravis quoq; tempeſtas in reliquos quæſtores & coactores vectigalium incubuit; & tribunal inquiſitorium in illos inſtitutum, quod vocant Cameram Iuſtitiæ: verum quæſtoribus aliquot captis, nonnulliſque tam abſentibus quam præſentibus condemnatis, pleriſque autem latitantibus, ab amicis & affinibus illorum Edictum impetratum fuit, quo Rex plenariam præteritorum

veniam

veniam certis conditionibus indulger; quarum præcipua erat, ut certa pecuniæ summa fisco persolvenda singulis imperaretur. Atque ita spongias hasce denuo expressit.

E libello autem supplici, quem Iunius quæstor equitum celerum Regi obtulit, constat; Quæstores & coactores aliquot, ut judicii severitatem declinarent, ultro culpam fassos fuisse, & mulctæ nomine obtulisse septem myriadas librarum, certa proportione à singulis pendendarum.

Ferunt ex hac Quæstorum mulcta ad fiscum pervenisse decem myriades & octingenta millia librarum.

Ex Apologia quam Vetusvilla scripsit ad Regni Cancellar. Gloriatur, se in ærario, cum munere suo abdicaretur, reliquisse quadringenta millia librarum, omnibus sumtibus illius anni expunctis.

Cum jam ærarium Regium summis angustiis laboraret, & bellis civilibus atque aliis immanibus sumtibus penitus exhaustum esset, Rex Conventum spectabilium ex omnibus Regni ordinibus indixit anno cIↄ Iↄc xxvi, initio mensis Decembris: In quo sigilli regii custos hæc proposuit. Bellum, quod tribus annis, cIↄ Iↄc xx, xxi, & xxii gustum est, immanes summas exhausit. Nam expensa nonnullis annis ascendit ad qua-
dragint

draginta myriades librarum; quæ desumtæ sunt ex subsidiis extraordinariis, & regnum gravarunt ingentibus expensis, & incredibilem imminutionum annuorum redituum attulerunt. Post Montispessulani receptionem, quum jam nos bellis omnibus defunctos speraremus, recidivam passi sumus per varias conspirationes contra hanc Rempub. tam intra quam extra Regnum. Vicini nostri magnas copias alebant ad limites Campaniæ & Picardiæ, parati ad dictas provincias invadendas; quæ cum ex certissimis indiciis Rex cognovisset, magnas item copias conscribere & duplicem exercitum alere coactus fuit. Quinetiam intestinæ seditiones ad alendas copias in Languedocia, Guyenna & Pictaviensi provincia adegerunt; præter classem circa Rupellam, cujus hic fuit successus ut omnes hodieque de illo lætentur. Præterea confæderatis Rhætis subsidia missa, aliisque ad eundem modum. Quæ copiæ & expensæ in illas necessario factæ non modo ærarium omne exhauserunt, sed & æs alienum Regi conciliarunt, quod quinquaginta myriades librarũ excedit, &c. *Et post pauca*. Ordinarii regni reditus nõ superant sedecim librarum myriades, & tamen expensa superioribus annis triginta sex aut quadraginta myriades superavit.

Munia

Munia Comitis Stabuli & Ammiralii plane extincta, quæ quotannis (præter alia incommoda) quadringenta millia librarum poscebant.

Eodem tempore Deputati à Curia Rationalium missi; qui hæc ad Regem detulerunt: In administratione ærarii regii graviter plurimis modis peccari, & rationes quæ à Quæstoribus redduntur ita involvi & obnubilari, ut rei veritas ægre percipi possit: immanes enim summas veluti absorberi sub titulo paratæ pecuniæ ipsi Regi numeratæ, in cujus fraudulentas subreptiones inquiri vix ac ne vix quidem possit: multum quoque reditibus regni subduci ab illis, qui ante tempus tributorũ & vectigalium trimestres summas repræsentant, &, quum lucrum penes illos sit, si quid damni inopinato inciderit, in Regis ærarium redundare faciunt; quod ipsos tolerare æquum esset, qui periculo suo emolumentum inde expectant.

Denique ad ipsum conventum Spectabilium, Marchio d'Effiat, qui tum ærario principis cum amplissima potestate præerat, hæc protulit, è quibus angustiæ ærarii digito demonstrantur.

1. Superioribus annis aut belli inopinatis sumtibus, aut subsidiis quæ confœderatis & vicinis submissà sunt, rerum expen-

expensarum calculum imaginarium ut plurimum quinque aut sex myriadibus librarum superasse. *Vt hoc intelligatur, notandum è Bodino.* Persapienter (inquit ille) Franciscus primus singulos provinciarum quæstores generales duo breviaria publicarum cujusque provinciæ pecuniarum prid. Calend. Ianuar. ad ærarii sanctioris præfectum mittere jussit: alterum quidem rerum anni proxime præcedentis: alterum conjecturale anni sequentis: ut præfectus ærarii ex omnibus breviariis duo conficiat, brevissimis capitibus summam accepti & expensi rationem complectentia; ut principi senatuique plane exploratum sit, quantæ facultatis, quantaque ærarii sit inopia, ut commodius Reipub. caveatur, ac donationibus immensis occurratur. Cujus rei quanta sit utilitas, argumento esse potest, quod anno cIↃ IↃ LXXII ex breviario conjecturali, quod ad tribunos ærarii allatum est, æstimatio fiebat, partium caducarum summam fore 1750000 libr. Turon. at sequenti anno intellectum est, 2450000 rationibus publicis accepta lata fuisse, cujus summæ vix sexta pars publicis utilitatibus cesserat.

2. Regem Henricum IV. tenuisse modum, ut expensi rationes longe infra accepti consisterent, & omnibus ordinariis

atque

atque extraordinariis sumtibus expunctis, quod reliquum erat, in secretiorem thesaurum reconderet; ex quo natus sit quinque myriadum & aliquot centenorum mill. librarum; qui ipso decedente in Bastilia reconditus erat thesaurus; præter duas myriadas in ærario summi quæstoris reliquas. post discessum vero illius, eos qui ærario præfuerunt, satis existimasse si pro temporum necessitate expensi & accepti ratio æquaretur: verum cum præter spem quotannis expensi tres quatuorve myriadas accepti rationes superassent, tandem sacro illi deposito manum admovere coactos fuisse, & ita utcunque ærarii inopiæ ad annum usque cIↃ IↃcxiii succurrisse.

3. Postilla ut necessitatibus subveniretur, primum sequenti demum anno accipienda in præsentis anni rationes intulisse, dein varia edicta fiscalia atque alia ex aliis subsidia quærere coactos, & deniq; quæstoribus & vectigalium redemptoribus ita se obnoxios reddidisse, ut digna juxta atque indigna ab iis pati cogerentur, & omnis in futurum rationes rite ab ipsis exigendi facultas præcideretur.

4. Patrimonium regium in totum esse oppignoratum. Ex talleis, quæ singulis annis ascendunt pæne ad novendecim myriades librarum, ad ærarium Regis

X pervé-

pervenire solummodo sex myriadas, atque has transire per manus viginti & duorum millium collectorum, qui illas ducunt ad CLX quæstores tallearum, & hi rursus viginti & uni quæstoribus generalibus annumerant, antequam ad ærarium Principis perveniant. Vectigalia quidem quotannis redimi septem myriadibus & quadringentis mill. libr. (deductis sumtibus publicanorum, qui sunt circiter duæ myriades:) verum harum jam sex myriades & trecenta mill. libr. alienata, ita ut ad ærarium Regis tantum undecies centena millia libr. perveniant, quæ hoc & superiore anno conversa fuerint ad solutionem usurarum quæ communitati Parisiensi debentur.

5. Se, cum mense Iunio hujus anni summæ quæsturæ admoveretur, non modo nihil in ærario invenisse, sed reliqua hujus anni trimestria atque adeo prima anni sequentis per anticipationem jam exhausta cognovisse: cum interim immanes summæ quamplurimis solvendæ incumberent. Nam milites qui ubique in præsidiis erant importune flagitabant solutionem stipendiorum quæ ipsis annis CIↃ IↃC XXV & XXVI debebantur: exercitus præterea stipendia ipsis superioribus illis annis debita reposcebant, præsidiariis autem pro duobus illis annis

debe-

debebantur quinque myriades librarum: & licet quibusdam nonnihil solutum fuerat, erant tamen alii quibus triginta mensium stipendia deberentur, exercitibus autem tam in Italia quam Rhætia & Francia, (quorum numerus ad nonaginta millia peditum, & sex millia equitum ascendit,) pro octo mensium stipendiis sedecim myriades librarum debebantur. ita ut utrique militum ordini duæ & viginti myriades solvendæ restarent. donativa quoque integro biennio insoluta erant; quæ faciunt circiter tres myriades. pensiones insuper & stipendia Officialium coronæ, & aliorum, quæ requirunt supra duas myriadas. præter duodecies centena millia librarum Reginæ Angliæ dotis nomine debita; & sexies centena mill. Dominis Ordinibus fœderati Belgii.

6. Rebus tam arctis, & ærario ita exhausto, se nihilo secius solvisse decies & quatuor centena millia libr. pro donativis; duodecies centena millia librar. Daniæ Regi; quingenta millia librarum Sabaudiæ Duci; duas myriades in parata pecunia misisse ultra Alpes; præter duas myriades & trecenta millia librarum, quæ militaribus copiis quæ ex Italia redierunt & aliis impensæ sunt. Et postquam alias ingentes summas à se persolutas minutim enumerasset, (quas hic brevitatis & tædii

 tædii

tædii evitandi gratia prætereo,) concludit: omnes has expensas à se solutas parata pecunia, quæ fœnore sumta sit, cujusque usuræ adscendant ad myriadem librarum annuatim.

E quibus omnibus facile judicari potest, quanta tum angustia Regis ærarium laboraverit. quare anno cIↄ Iↄc xxvII supra viginti edicta fiscalia uno tempore promulgata fuerunt, ut necessitatibus regni, & belli quod imminebat sumtibus, subveniretur: quorum aliis aliquot nova officia instituta, aliis alia populo imposita & imperata sunt. Quare Regno necessario pace opus est, ut immanes hæ ærarii necessitates restaurari possint.

Anno cIↄ Iↄc xxvIII. Regis exercitu in obsidione Rupellæ hærente, conventus Ecclesiasticorum habitus fuit, primo Pictavii, dein Fontenaii, & subsidium à Clero Franciæ postulatum; qui respondit, Regem jam ab anno cIↄ Iↄc xxII à Clero accepisse tres milliones & sexcenta millia librarum, ad Rupellæ obsidionem: & rursus in eundem finem anno cIↄ Iↄc xxvI quindecies centena millia librarum. quibus exactionibus licet opes ecclesiasticæ admodum afflictæ fuerint: nihilominus se alios tres milliones addituros.

XI. DE

XI.

DE COMITIIS ORDINUM Regni.

Comitiorum publicorum usus in Francia perantiquus est. Quorum hic finis est, ut Rex cum populis imperio suo subjectis quasi in familiare colloquium descendere videatur, & de Repub. in commune consulat, nec non privatorum querelas atque res, ut vere habent, citra fucum intelligat, quod per suorum fraudes ac dolos plerumque non licet. Convocandi autem ordines Regni non eadem semper fuit ratio. Olim enim Rex voluntatem suam per literas Patibus Franciæ significabat, qui deinde Ordines suæ provinciæ adunabant, & eorum Delegatos secum ad conventum generalem adducebant. Sed hæc ratio jam diu mutata est, hodieque literæ ad Balivos & Senescallos diriguntur. Balivi autem & Senescalli, acceptis regiis mandatis, in suis quique diœcesibus particularia mandata per Officiales suos dirigunt, ad Nobiles omnes qui feuda aut terras possident in ipsorum districtu, itemque Ecclesiasticos homines qui ibidem beneficia obtinent, &

omnia oppida, municipia, pagos & parochias; &, ut omnes, quibus querelæ aliquæ instituendæ, in urbe principali conveniant, rogant, ibidem provinciæ illius nomine duos pluresve delegatos electuri, qui Comitiis publicis ipsorum nomine intersint.

Vbi autem die præfixo, in præcipua urbe Balivatus frequentes convenere, primo præleguntur alta voce per Graphiarium literæ Regiæ, (quas vocant patentes;) dein secundum indiculum singuli vocati nominatim citantur, & absentes notantur; tum post gravem exhortationem, à Balivo aut Senescallo factam, à præsentibus exigitur juramentum, quo promittunt, se nominaturos & electuros ex suis quinq; ordinibus homines notæ probitatis, & Regis atque Reipublicæ commodis addictos, qui ad comitia publica delegentur, & loco à Rege constituto, querelas & postulata Conprovincialium suorum fideliter exponant.

Tum singuli ordines in singula atria & loca sibi destinata secedunt, & post deliberationem deputatos suos eligunt, jusjurandum ab iisdem exigunt, & ratio[illegible]m ineunt eorum de quibus queri ne[illegible] existimant, aut quæ æquum putant [illegible]dare. Quia autem ob tertii ordi-

ordinis ingentem multitudinem difficile, imo impossibile est, ut omnes una de capitibus proponendis deliberent, ex omni numero plerumque decem aut duodecim maxime spectabiles & notæ probitatis eliguntur, qui ex omnibus, quæ scripto ab aliis allata aut suggesta sunt, maxime necessaria seligant, & eisdem codicillum suum instruant.

Notandum autem, in urbe Parisiorum, utpote principali totius Regni, hunc ordinem servari, ut mandata dirigantur primo ad tribunos singularum tribuum, qui sunt sedecim, (*quaterniers* vocant:) in eum finem, ut è suis quique tribubus decem maxime spectabiles cives ad conventum mittant, partim cives, partim senatorii ordinis aut Curiales. Particulatim autem ad conventum illum vocatur Episcopus Parisiensis, quasi civis Parisiensis, cum uno atque altero è singulis communitatibus ecclesiasticis, ut S. Victoris, S. Marcelli, Carthusianorum, Bernardinorum & aliorum; solis Mendicantibus exceptis, qui in hoc negotio pro mortuis habentur: præterea omnes civitatis consiliarii numero viginti sex; & sedecim viri, qui simul convocantur, una cũ decurionibus artium mechanicarum: in eum finem, ut singuli separatim deliberent de iis quæ ipsorum artem aut com-

mercia contingunt. Cæterum, ad eundem modum à paucis ad id specialiter electis & sacramento adactis, omnium querelarum & postulatorum indiculus conficitur. Vt autem omnibus libere querelas suas aut postulata exponere liceat, omnibus dominicis & festis è suggestu plebi obnunciatur: & in Vrbis curia cista in hunc finem locatur, in quam cuivis scriptum injicere licet, aut in manus Deputatorum consignare.

Denique in omnibus Ballivatibus & diœcesibus, postquam indiculus rite confectus fuerit, & consignatus, delegatis ad Comitia publica perferendus traditur, cum idonea agendi & in publicum consulendi authoritate. Atque hæc de convocatione ordinum dicta sufficiant.

Vbi autem jam tempus comitiorum habendorum à Rege præscriptum advenerit, pridie illius diei aut ante, prout Regi placuerit, per publicum præconem in omnibus triviis urbis quæ conventui destinata est promulgatur & diversis locis affigitur edictum, quo singulorum Ordinum Deputati locis sibi destinatis separatim convenire jubentur.

Locis porro suis quique convenientes, primum numerum Deputatorum ineunt, & catalogum eorumdem secundum antiquum provinciarum ordinem

con-

concinnant, per aliquem ſpeciatim ad id mutuo conſenſu electum, ſine ullo præjudicio ordinis, prærogativæ aut futuræ actionis.

Catalogo concinnato, & ſingulorum delegationibus & poteſtate rite excuſſa, præſes eligitur, qui in unaquaque ordinum claſſe actiones moderetur: atque hic in plebeii ordinis claſſe fere ſolet eſſe Præfectus mercatorum, non quod jure ſuo id ipſi competat, ſed quod electione ipſi deferatur: quæ cautio inſeritur actis, ad præjudicium futurum vitandum. Præſide conſtituto, communibus item ſuffragiis eligitur primum Graphiarius ſive Secretarius, & deinceps duo Euangeliſtæ; qui juramentum Præſidi præſtant, ſe probe munere ſuo defuncturos, & præcipue ſe ſecretum minime prodituros. Deinceps, omnibus quæ ante acta fuerunt ad pleniorem confirmationem relectis, Delegatos ex omnibus Balivatibus & Diœceſibus in duodecim claſſes ſecundum antiquum præfecturarum modum repartiuntur, ne confuſio oriatur, & è tam prolixa omnium ſuffragiorum collectione nimia mora conventui objiciatur.

Prima claſſis conſtat è Deputatis civitatis Pariſienſis; quibus adjuncti ſunt Deputati ex Balivatibus præfecturæ inſulæ Francicæ, puta Veromanduis, Sylvane-

ctensibus, Valesiis, Claromontanis, Bellovacis, & Ducatuum & Ballivatuum Nemorosii, Mirabelli, Drocensis.

Secunda classis complectitur Burgundiam, Ducatum & primum patriciatum Franciæ; in qua censentur Balivatus Divionis, Augustoduni, Ausciorum, Montis-Cabiloni, Matisconis, & Autissiodori.

Tertia classis continet Normanniam; cujus Balivatus sunt Rotomagus, Cadomum, Drocæ, Constantinum, & Gisortium.

Quarta classis est Guyenna; cui præter Balivatus, qui parlamento Burdegalensi subsunt, in comitiis Blæsensibus adjuncti fuerunt Deputati Balivatus & Senescalliæ Pictaviensis, licet proxime præcedentibus comitiis per provisionem, ut vocant, Aurelianensi præfecturæ fuissent attributi.

Quinta classis Britannia per se.

Sexta classis Campania, comprehendens Balivatus Trecensem, Melodunensem, Caumontensem, Victoriacum, Castellum Theodorici, Provinium, Sezannam, & Agendicum Senonum cum suis appendicibus.

Septima classis Languedocia, complectens Tholosam, Carcassonam, Nemausum, Podium, Laureacum.

Octava classis Picardia, complectens

Am-

Ambianum, Pontivium, Bononiam, Peronam, Royam, Montem Desiderii, & Caletum.

Nona Aurelianum, continens oppidum Aurelianense, Blæsas, Turones, Andigavenses, Cænomanos, Bituriges, Carnutes, Perchiam, Nivernium, *Gien*, Montargyrium, Stampas, Lodunum, & Encolismam.

Decima Lugdunensis provincia, ad quam pertinent Lugdunum, Arvernia, Borbonia, Forenses, Bellojoci, Marchia utraque, &c.

Vndecima Delphinatum continet.

Duodecima Provinciam cum suis diœcesibus.

Atque hic quidem ordo classium, & præfecturarum combinatio à Rege decreta fuerat anno CIↃ IↃ LXXVI. Hæc è libello anno CIↃ IↃC XV impresso desumsimus; cum tamen ex actis tertii ordinis eodem anno impressis appareat passim, Præfecturarum classes hoc ordine sententiam rogatas fuisse.

Lutetia Parisiorum & Insulæ Franciæ.
Burgundia.
Normannia.
Guyenna.
Britannia.
Campania.

Lau-

Languedocia.
Picardia.
Delphinatus.
Provincia.
Lugdunum.
Aurelianum.

* Vt autem omnium querelarum & postulatorum indiculus sive codicillus conficiatur, (*cartier* vocant Gallicè,) primum singulæ classes singulatim conveniunt, & ex omnibus suorum Balivatuum libellis unum conficiunt, qui præfecturæ Codicillus appellatur. Omnibus autem rite paratis, antequam Comitia inchoentur, die dominico aut alioqui festo, solemnes processiones, orationes & jejunia celebrantur, præeunte Rege, & omnibus omnium ordinum delegatis ipsum comitantibus. Dein die ipso Comitiis destinato in unum locum per præconem convocantur. Hic Rex in Theatro editiori considet: ad dextram & sinistram habens Reginam & liberos aut fratres: dein porro ad dextram scamno transverso insident Agnati Regis & alii principes Patricii: ad sinistram simili scamno insident Episcopi Patricii, & Cardinales qui neque principes sunt neque patricii: ad pedes regis sedet magnus Regni Camerarius, & ante ipsum Comes stabuli cum nudo gladio erecto, item

itemque Cancellarius: in ipso aditu Theatri sedent quatuor Secretarii Status; & paulo longius sub ipso Theatro, Deputati trium Ordinum, locis à magistro cæremoniarum ipsis designatis: denique Consiliarii consistorii regii in aliis sedilibus juxta sedent: cingente conventum ingenti hominum corona.

Facto silentio Rex pauca præfatur, cætera per Cancellarium suum exponit, & Deputatis deniq; conveniendi & in commune consulendi facit potestatem: tum à singulis trium Ordinum Deputatis gratiæ Regi aguntur, atque ita cœtus dimittitur. Deinceps postero die singuli Ordines separatim conveniunt in locis destinatis; & querelas & postulata præfecturarum in unum libellum contrahunt: & de propositis capitibus primum separatim inter se conferunt; (loquor jam de tertii ordinis conventu;) deinde secundum classium ordinem, quem diximus, suffragia ineunt; & capitula secundum rei dignitatem certo ordine digerunt; exordio facto à rebus sacris & ecclesiasticis; & ita porro. Quid multa? ex omnibus omnium Diœcesium libellis tantum tres conficiuntur, à singulis Ordinibus singuli. Nonnumquam & Ordines per Deputatos inter se conferunt. Libellis rite paratis, ab Ordinibus singulis, singuli oratores

tores eliguntur, qui petita à Rege venia gravamina regni coram ipso explicent. Quapropter conventu rursus facto, & Rege ad superiorem modum considente, primum orator Ecclesiastici ordinis de geniculis orationem suam orditur, & Rege jubente stans nudo capite prosequitur; dein orator Nobilitatis ad eundem modum; verum plebeii ordinis orator genubus flexis orationem suam orditur atque absolvit. Oratore Ecclesiastici ordinis perorante, illius ordinis reliqui primo quidem assurgunt, & nudo capite consistunt, donec à Rege considere & capita tegere jubeantur. Nobilium eadem est ratio. Verum plebis oratore dicente, reliqui illius ordinis neque considere neque capita tegere jubentur. Atque ita totus actus concluditur.

Solent Reges hæc ordinum comitia in rebus arctis aut necessitatibus Regni urgentibus convocare interdum per se sola; interdum non tam generalia comitia quam selectos ex omnibus ordinibus speciatim, quos Notabiles vulgo vocant, & conventum Notabilium; interdum & utrosque simul. Ita Rex Henricus II, mense Ianuar. anni cIↄ Iↄ LVIII, non modo trium Ordinum delegatos, sed & deputatos ex omnibus Regni Parlamentis, in unum adunavit. Vnde Thuanus lib. xx Histo-

Historiar. refert, Ioannem Sant-Andreanum Parisiensis ac cæterarum regni curiarum, quarum delegati aderant, nomine in genua procumbentem Regi gratias egisse, quod ex magistratibus, qui vice regia jus dicunt, quartum ordinem constituerit, & ad cæteros tres regni ordines adjunxerit. Sed successor illius Franciscus II. tantum trium ordinum delegatos Aureliam convocavit anno CIↃ IↃ LX. Hujus vero successor Carolus IX anno CIↃ IↃ LXVI Molinium in Bojis accivit ex cunctis Regni Curiis primarios viros, ut querimoniis universæ Galliæ, quas Rex biennali lustratione per totum Regnum collegerat, satisfieret, & ex eorum sententia grassantibus malis opportuna remedia adhiberentur. Rursus ab Henrico III R. anno CIↃ IↃ LXXVI Blæsis comitia trium ordinum habita: de quibus Thuanus lib. LXIII. Vbi Rex Blæsas venit, spatio ordinum delegatis ad mandata sua inspicienda & inter se comparanda concesso, post altercationes inter eos subortas de ordinis in sessionibus prærogativa, ac postea in Regio Consistorio decisas, singulis loca certa, quibus convenirent, assignantur. Sacer ordo in Sancti Salvatoris æde, Nobilitas in urbis Palatio, plebeius ordo in publicis ædibus, III Non. Decembr. primum convenerunt.

runt. Dein post supplicationes per urbem publice celebratas, & jejunia indicta, ut res bene ac feliciter verteret, VIII Eid. ejusdem mensis factum Comitiorum initium loco ad id in arce parato. Rex in sublimi loco sub uranisco sedebat: ad dextram infra ipsum Regina parens, & rursus inferius Carolus Cardinalis Borbonius, Franciscus & Carolus Borbonii fratres, Ludovicus Borbonius Monpenseriæ Dux, & Francisus Delfinus princeps F., Philippus Emanuel Lotharingus, Mercurii Dux, Aloisiæ Reginæ frater, Carolus Lotharingus Meduanæ Dux, Guisii qui aberat frater, & à tergo eorum Iacobus Crussolius Vticensium Dux. ad lævam sedebat Regina uxor, & paulo infra eam Carolus Scarsius Lingonum, Gabriel Genensis Laoduni, Nicolaus Bellovaci Episcopi & Franciæ Pares. in imo pegmate erat Renatus Biragus Cancellarius. transtris infra dispositis ad dextram sacri Ordinis Delegati, ad lævam Nobilitas, & infra plebeius Ordo sedebat. Tum Rex orditur, oratione à Ioanne Morvillerio, ut creditur, composita; qua de causa convenerint, cunctis ex Regiis mandatis constare; & ita existimare, ipsos plene à provinciis suis instructos huc accessisse, &c. Perorantem Regem excepit Renatus Biragus Cancellarius. Tum à trium Ordi-

num

num Delegatis actæ Regi gratiæ, & fidam pro se quisque operam pollicitus est; ac se curatoros, ut regni voto, quantum eniti possent, responderetur. Ita facto Comitiis initio, cum omnes in officio mansuros Rex confideret, postridie occulti fœderis diversos, quam putaverat, affectus sensit. nam plebeio Ordine præeunte, à Delegatis decretum est, ut Rex ante omnia rogaretur, Iudices daret, qui de iis, quæ ab Ordinibus conjunctim aut separatim proponerentur, adhibito uno ex singulis Ordinibus in unaquaque præfectura, cognoscerent, liceretque illis contra judices datos, si qui suspecti essent, apud Regem supplicare. quod vero ab illis Iudicibus una cum Delegatis Ordinum decerneretur, firmum ratumque esset, & legis vigorem obtineret. Quare Rex aliquantum ut par erat animo perculsus, triduo post multo magis commotus est, cum Petrus Spinacus Archiepiscopus Lugdunensis, sacri Ordinis in comitiis illis præses, injectum sub mensam, ad quam deliberaturus sedebat, breviculum retulit; quo monebantur, ut à Rege impetrarent, quod concordibus Ordinum suffragiis decerneretur, id ratum esset; in quo dissiderent, id à Rege, ex Reginæ Parentis, Regii sanguinis Principum, & Franciæ Parium, & XII Ordi-

num Delegatorum sententia, decideretur. Quod cum à Rege, missis è suo Ordine, coram Regina parente & Andino petiisset, temperate à Rege responsum fuit, quamprimum postulata Ordinum ad se allata essent, ad ea se ex consiliariorum suorum sententia responsurum, & consiliariorum nomina editurum; præterea benigne XII ex unoquoque Ordine delegatos auditurum, ac super eorum petitionibus ea decreturum, quæ singulis ac universis satisfacere deberent. Quod ad ultimum postulatum, ut de quo concordibus ordinum votis convenisset, id Rex ratum haberet, omnino se facturum pernegavit; quippe qui nesciret quid illi à se petituri essent. *Et post aliqua:* Dum coacervandis postulatis incumbitur, singuli ordines ante Regem eodem in illa Arcis aula ad id instructa convenerunt XVI Kalend. Februar. & pro sacro ordine archiepiscopus Lugdunensis homo vehementi eloquentia orationem habuit; pro nobilitate Claudius Bellofremontius Senescæus: pro plebeio ordine Petrus Versorius celeberrimus causarum in foro Parisiensi patronus. Summa orationum fuit, ut Regem ad religionem Catholicam Apostolicam Romanam, omni alia rejecta & interdicta, constituendam, &c. hortarentur. Ad quæ Rex paucis respondit,

&

& sibi pergratum dixit, quod universi in iis, quæ ad religionem & verum Dei cultum spectarent, tam pia consensione convenirent. de cetero se curaturum, ut ad postulata & querelas, re cum consiliariis suis communicata, abunde & juxta ipsorum votum satisfaceret. porro jubere ne quis ante peracta comitia & nisi accepto à Rege commeatu inde discederet. Demum prid. Non. Febr. in Comitiis constitutum fuit, ut postulatorum collectio ab amanuensi & duobus assessoribus subscripta à tertii ordinis præside cum uno ex unaquaque præfectura delegato ad Regem perferretur, coram sacro ordine & nobilitate; Regique Ordinum nomine supplicaretur, ut quamprimum de iis decerneret, minime petita ad præsens discedendi copia, ne inde occasio delegatos re infecta dimittendi arriperetur. Missi ad Navarram & Condæum legati: quorum responsa cum in Comitiis relata essent, tandem placuit, ut, quando per delegatos officio suo defuncti essent, nec mandatum de ea re ullum haberent, amplius in eo negotio ne pergeretur; eoque magis quod post Regi oblata postulata, quod jam ante v Eid. Febr. factum fuerat, mandata sua exspirasse, neque ullas agendi suas partes esse dicerent. Oblatis autem illis, à Guilielmo Avansonio Ebrodunensi

Archiepiscopo & Ludovico Angeneo Maintenonio relatum ad plebeium ordinem fuerat, de XII è numero suo eligendis, quos Rex, cum de postulatis decerneret, in consilium adhibere dignaretur. Sed Bodino maxime tertii ordinis nomine obnitente, tandem commune suffragiorum votum fuit, ne ulli Delegati, qui cum regiis consiliariis de postulatis decernerent, ab Ordinibus deligerentur. quod Rex, jam contrarium persuasus, iniquissime tulit. *Et post pauca:* Rex Delegatis Ordinum in regiam evocatis, propria voce significat, cupere se, ut juxta supplicem libellum initio Comitiorum oblatum Delegati ex Ordinum numero postulatis decidendis intersint, qui ipsum de causis ac rationibus eorum, cum opus esset, plenius edoceant; eaque in re Ordinibus lubenter gratificari velle, quanquam superioribus Comitiis nusquam id usurpatum fuerit. In alia actione cum ab aliis Ordinibus diceretur, postulatis semel Regi oblatis nullas Ordinum partes esse, quippe extinctis mandatis, audacter respondit Bodinus, in perduellionis crimen ipsos incurrere, qui potestaté agendi vel propria confessione non habeant, tamen quotidie conventicula celebrent; Verum se aliter censere, & licere adhuc Regi supplicare: Nam ut admittente Rege ad

ge ad comitia Delegatos, actioni initium factum est, ita non nisi eodem dimittente finem imponi posse.

Paulo prolixius hæc è Thuani Historia asscripsimus, ut Comitiorum ordo & authoritas plenius constaret: & inprimis ut (quod ab authore libelli anno cIↃIↃcxv evulgati tanquam propriorum Comitiorum asseritur, Regem rogare ut quod concordibus Ordinum votis decretum fuerit, id à Rege ratum habeatur, & similia) id demum hisce comitiis pravo more usurpatum, & à Rege tum indigne acceptum fuisse intelligatur.

Ab eodem Rege Henrico III rursus anno cIↃ IↃ LXXXVIII Comitia trium Ordinum Blæsis habita. Thuan. lib. XCII. Iam VIIIber inierat, & magna Delegatorum pars Blæsas ad Comitia convenerat. Igitur Rex ut à Deo initium faceret, supplicationem solemnem indixit ad primam mensis Dominicam, &c. Proxima Dominica ad Franciscanorum Rex cum Principibus ac Proceribus aulæ & Ordinum Delegatis convenit; sumtisque SS. Sacramentis, in sequentem Dominicam Comitiorum initium rejecit. Comitiis factum initium XVII Kalend. IXbres in arcis Blæsensis aula. Sedebat Rex in solio, &c. Guisius, qui aderat, Magistri palatii munere fungebatur, infra Regem humili

ſella ſedens, cum prægrandi baculo aureis liliorum floribus diſtincto. Cætera eodem pene ordine acta.

Anno cIↃ IↃ xcvI, Rex Henricus IV conventum indixit à ſuperioribus paulum diverſum; de quo operæ precium erit Thuanum audire; qui libro cxvII de eo ita ſcribit. Rex parta pleriſque locis pace, ut res ex conſilio Principum, procerum & Regni Ordinum, quantum in præſentiarum licebat, ordinaret, delegatis ex præcipuis regni provinciis diem condixerat, qua in commune conſultarent. Graſſabatur tunc Lutetię contagioſa lues; Et, quanquam inſolitum ad hunc diem haberetur, ut comitia regni extra Senatus Pariſienſis territorium haberentur, qui primariæ Regni curiæ prærogativa inſignitur; tamen Rex Rotomagum delegit, in quo conveniretur; quo xIII Kal. Novembr. venit, & urbem regali pompa ingreſſus eſt. Aliquot poſt diebus pridie Nonas Novembris principium Comitiis factum in S. Audoëni ædibus. Rex in majore aula ſolio erecto ſedebat. infra ipſum ad lævam Henricus Borbonius Monpenſerius Provinciæ præſes, Henricus Sabaudus Nemoroſii dux, Henricus Momorantius M. E., Ioannes Ludovicus Nogaretus Eſpernonii, & Albertus Gondius Radeſiarum duces; Iacobus Gobio

Mati-

Matignonus E.T. & Aquitaniæ per Gondæi absentiam præses. pone eos quatuorviri à secretis Epistolis. ex adverso Alexander Medices Cardinalis Legatus, Petrus Gondius & Annas Scarsius Giurius Cardinales, Episcopi plerique. infra eos Curiarum regni præsides, Achilles Harlæus, Petrus Seguerius, Guilielmus Dafsisius Burdegalensis, Petrus Faber Sanioranus Tholosanæ; tum ex Rationalium & Vectigalium Curiis delegati, quæstores & aliarum provinciarum juridici prætores ac civitatum decuriones. Rex brevi oratione usus est. tum Philippus Huraltus Cancellarius cætera exposuit. Postridie delegati in classes ita distributi, ut seorsim deliberarent, & postea in commune conferrent, confectumque postulatorum codicillum Regi porrigerent; qui tandem post maturam consultationem confectus, & ab Henrico Borbonio, Monpenserio, Petro Cardinali Gondio, Alberto Gondio Radesiarum duce, Iacobo Gobione Matignono E.T., ineunte anno proximo subscriptus est.

Anno cIↄ Iↄc xIv Rex Ludovicus XIII Comitia trium Ordinum Regni habuit Lutetiæ Parisiorum; qui mense Octobri in Cœnobio Augustinianorũ lòcis ad id destinatis convenerunt. Die Dominica xxvI Octobr. supplicationes publicæ

 cele-

celebratæ magna pompa. Postridie in aula Borbonia initium comitiis factum; rege in solio sedente sub uranisco. Ad dextram erant Regina parens, soror regis, & Regina Margarita. Ad lævam frater Regis, & soror natu minor. Ad pedes sedebat Meduanæ Dux, magnus Franciæ Camerarius; Comes Suessionensis magnus Franciæ Magister inter regii sanguinis Principes consederat; itaq; Dux Fronsaci, & Comes S. Pauli magnum Magistrum repræsentans, cum baculo in manu tribus quatuorve passibus à Rege considebat. Ante Regem ad dextram sedebant Princeps Condæus, & Suessionensis, sanguinis regii Principes; & paulo inferius in eodem tractu, Duces Guisæ, Archiepiscopus & Dux Remensis & Dux Chevreusæ fratres, Dux Ellebovii cognatus illorum, Duces Espernonii & Sullii. Ad sinistram itidem Cardinales Perronius, Rupifocaldius, & Bonzius, è regione Principum sanguinis: & paulo inferius Duces Ventadurii & Monbasonii; Marescalli Franciæ Bullionius, Boisdauphinius, Brissacus, & Anchoranus. Cancellarius tribus quatuorve passibus à Rege ad lævam considebat. Quatuorviri à secretis epistolis sub pegmate mensæ assidebant, tergo Regi obverso. A tergo Regis stabant Souvreus pueritiæ quondam Re-

giæ Præfectus, & Tribuni corporis regii custodum. Sub Theatro, & octo aut decem ab illo passibus, quamplurima scamna utrimque disposita erant; in iisque quæ ad dextram Regis erant ordo Ecclesiasticus; quæ ad lævam Nobilitas; in cæteris tertii ordinis Delegati considebant. Quumque Consistorii privati Senatores, & supplicum libellorum Magistri, inter Regem & trium Ordinum Delegatos medii, atque ita honoratiori loco consedissent: Delegati trium Ordinum graviter de eo questi sunt. neque enim in ullis comitiis generalibus umquam usitatum fuisse ut quisquam se interRegem & ipsos interponeret. Verum respondebatur, consiliarios hos tam necessarios esse Regi, in hac præsertim actione, ut ab eo longius divelli non possint. Ne tamen ipso initio offenderetur, Clero & Nobilitati concessum ut unum atque alterum scamnum promoverent. Omnibus considentibus; Rex paucis, Cancellarius pluribus, conventum allocutus est: denique à trium ordinum delegatis suo ordine gratiæ Regi actæ. In conventu plebeii ordinis de considendi prærogativa inter classes certatum, ita ut Rex per edictum ordinem illarum constituere coactus sit; qui talis fuit: Lutetiæ Parisiorum & Insulæ Francicæ, Burgundia, Normannia, Guyenna,

Britannia, Campania, Languedocia, Picardia, Delphinatus, Provincia, Lugdunensis provincia, Aurelianum. XXIII Februar. anno cIↃ IↃC XV Comitiis hisce finis impositus est.

Anno cIↃ IↃC XVII, Rex conventum Spectabilium indixit Rotomagi habendum; quorum quum plerique jam advenissent, Comitiis initium factum à Rege IV. Decemb. in magno atrio Archiepiscopatus: ubi controversia incidit inter Nobilitatis delegatos & Præsides curiarum supremarum super considendi prærogativa; quam Rex ita moderatus est, ut neuter ordo alterum præcessisse videri posset. Nono ejusdem mensis actioni ipsi initium datum. Conventui interfuerunt, & sequenti ordine consederunt. Regis Frater præsidis nomine loco eminentiori atrii. A cujus tergo erant adolescentiæ illius præfectus Dominis *de Breve*, & Tribunus custodum corporis illius. Ad lævam sedis illius scamno nonnihil remoto insidebant Cardinales Perronius & Rupifocaldius; Dux Monbazonius; Brissacus E. T. Ante Principem ab utroque latere sedilibus ad modum dimidiæ lunæ paulum incurvatis duodecim è nobilitate sedebant; sex ad dextram & sex ad lævam. Sub his alia duo scamna locata erant alarum in modum. quorum illi quod ad dextram

dextram Principis erat, insidebant Archiepiscopus Auscensis, Narbonensis, Arelatensis, Rotomagensis & Turonensis; Episcopus Andegavensis, Parisiensis, Gratianopolitanus, Cabillonensis, Pictaviensis & Antriguetanus; itemque D. Nicolai & Mottevilla, primi præsides curiæ Rationalium Lutetiæ & Rotomagi, & utriusque illius curiæ procuratores generales. scamno autem quod ad lævam erat insidebant, Verdunius primus Parlamenti Parisiensis præses; & sub ipso Seguerius tertius ejusdem præses; & post ipsum primi præsides Curiarum Tholosanæ, Gratianopolitanæ, Divionensis, Rotomagensis, Aquensis & Redonensis; & sub ipsis earumdem curiarum procuratores generales; deinceps Legatus civilis Vicecomitatus Parisiensis, & Præfectus mercatorum ejusdem urbis. Post hoc scamnum aliud minus locatum erat, cui insidebant primi præsides Curiarum vectigalium Parisiensis & Rotomagensis, & earumdem procuratores generales. Intermedio loco sedebat Graphiarius consilii privati regis, & huic conventui eodem nomine speciatim attributus. Denique huic conventui, præter Præsidem interfuerunt viri Spectabiles speciatim à Rege evocati, omnino duo & quinquaginta.

Ad

Ad eundem modum Rex Conventum Spectabilium regni aggregavit Lutetiæ Parisiorum anno cIɔ Iɔ c xxvi menſe Decembri.

Atque ita videmus, Reges Galliæ interdum Comitia trium regni Ordinum indicere; interdum principales & notæ probitatis atque induſtriæ viros è variis provinciis evocare; ut cum iis de neceſſitatibus regni deliberent, & querelas atque poſtulata ſubditorum audiant: ita tamen ut nullam abſolutam illis attribuant decernendi poteſtatem.

XII.

Familia Regia.

CONNVBIVM ET LIBERI Henrici IV cognomine magni, Franciæ & Navarræ Regis.

VXor Maria de Medices, filia Franciſci magni Hetruriæ Ducis, & Ioannæ Auſtriacæ, natæ Reginæ Hungariæ & Bohemiæ; filiæ, ſororis, amitæ & cognatæ Imperatoris Germaniæ. E qua progenuit;

Ludovicum Iuſtum XIII ejus nominis, qui hodie in Gallia feliciter regnat.

N. Du-

N. Ducem Aurelianensem; qui natus est anno cIↄ Iↄ c VII, & denatus anno cIↄ Iↄc XI.

Gastonem Ioannem Baptistam, Ducem Aurelianensem & Carnutensem, Comitem Blæsensem, &c. hic natus est anno cIↄ Iↄc VIII. Duxit in uxorem Mariam unicam filiam & hæredem. Henrici Ducis Montpenserii anno cIↄ Iↄc XXVI: quæ decessit anno cIↄ Iↄc XXVII postquam illi unicam filiam peperisset.

Elizabetham: quæ nata fuit anno cIↄ-Iↄc II, & desponsata Philippo tum Principi, nunc IV illius nominis Hispaniarum Regi, & nupta illi anno cIↄ Iↄc XV: peperitque anno cIↄ Iↄc XXIII Mariam Catharinam; quæ paulo post obiit; & postilla aliam item filiam.

Christianam: quæ nata fuit anno cIↄ-Iↄc VI, desponsata Victori Amedæo Principi Pedemontii, anno cIↄ Iↄc XIX, mens. Ian.; & mense Feb. nupta.

Henriettam Mariam: quæ nata fuit anno cIↄ Iↄc IX; desponsata anno cIↄ Iↄc-XXIV Carolo tunc Principi, nunc Regi magnæ Britanniæ; nupta ann. cIↄIↄcXXV.

Liberi

Liberi naturales.

Ex Gabrielide Estraa Ducissa de Beau-fort *& Marchionissa de* Monceaux.

1. *Cæsar*, Dux Vindocinus, Bello-fortius & Stampensis, &c. natus anno cIↃ IↃ xciv. qui duxit in uxorem Franciscam Lotharingam filiam unicam Philippi Emanuelis ducis Mercuriani, &c. anno cIↃ IↃc ix; è qua suscepit

Ludovicum ducem Mercurii.

Franciscum principem Martignes.

Isabellam.

2. *Alexander* magnus, Franciæ Prior, natus anno cIↃ IↃ xcviii.

3. *Catharina Henrietta*; quæ anno cIↃ IↃc xix nupsit Carolo Lotharingo Duci Ellebovii; è quo matrimonio plures liberi nati, quorum primogenitus appellatur Comes de Harcourt.

Ex Henrietta de Balsac Marchionissa de Vernutil.

1. *Henricus* de Bourbon Episcopus Metensis.

2. *Gabrielis*; quæ nupsit anno cIↃ-IↃc xxii Bernardo Duci de la Valette, tertio-genito Ducis Espernonii; quæ decedens unicam filiam reliquit.

Ex

Ex Iacoba de Bueil Comitiſſa de Moret.

Antonius de Bourbon Comes de Moret: hic periit in prælio prope Caſtelnaudary anno cIↄ Iↄc xxxii.

Ex Carlotta de Eſſars Domina de Romorantin.

Ioanna de Bourbon dicta de S. Mauro, Abbatiſſa Coadjutrix de Fontevraud.

Maria Henrietta de Bourbon dicta de S. Placida, Abbatiſſa Cellenſis.

Connubium Ludovici XIII.

Ludovicus XIII cognomine Iuſtus, natus anno cIↄ Iↄc i, xxvii Septembr. Coronatus Rhemis anno cIↄ Iↄc x. Duxit in uxorem Annam Auſtriacam primogenitam Philippi III Hiſpan. Regis. è qua nullos dum liberos progenuit.

Connubia & Liberi Principum Condæorum.

Ludovicus de Bourbon Princeps Condæus, Dux d'Anguyen, Marchio Contii, Comes Soiſſons, &c. natus anno cIↄ Iↄxxx. & poſt prœlium, bello civili ardente, occiſſus anno cIↄ Iↄ lxix.

Duxerat in uxorem Eleonoram Royanam,

yanam, ex antiqua & Illustri familia in Picardia, anno cIↃ IↃ LI: è qua ipsi nati;

Henricus I, Dux Condæus.

Carolus, qui infans obiit.

Franciscus, Princeps Contii.

Carolus Cardinalis Borbonius & Ludovicus gemelli.

Catharina; *Margarita*; *Magdalena*. quæ infantes decesserunt.

Duxit in secundam uxorem Franciscam Aurelianensem, filiam Marchionis de Rethelin, & sororem Ducis Longevillani; è qua ipsi nati;

Carolus; Comes de Soissons.

Ludovicus & *Benjamin*; qui ambo infantes obierunt.

Henricus I, Princeps Condæus, &c. natus anno cIↃ IↃ LII, & denatus anno cIↃ IↃ LXXXVIII. Duxit in uxorem primo Mariam Clivensem, filiam Francisci I Ducis Nivernii; è qua tantum nata ipsi filia Catharina; quæ cœlebs obiit. Secundo Carlottam Catharinam Tremolliam, filiam unicam Ludovici Domini Tremollii, Ducis Tovarsii, &c. E qua ipsi nati;

Henricus II, Princeps Cond.

Eleonora; quæ anno cIↃ IↃC VI nupsit Philippo Principi Arausionensi; ex quo nullos liberos suscepit; & obiit paulo post maritum.

Henri-

Henricus II, Princeps Condæus, &c. natus anno cIↄ Iↄ LXXXVIII. Duxit in uxorem Carlottam Margaritam filiam Henrici Ducis Momorancii, anno cIↄ-Iↄc IX. è qua ipsi nati unus masculus, & dein gemelli itidem mares; qui statim post partum obierunt.

Ludovicus, Dux Anguianus, anno cIↄ Iↄc XXI.

Anna, desponsata Francisco Lotharingo principi de Ioinville.

Connubia Principis Contii.

Franciscus Ludovici Principis Condæi fil. natus anno cIↄIↄ LVIII. denatus anno cIↄ Iↄc XIV. Duxit in uxorem primo, anno cIↄ Iↄ LXXXII, Ioannam de Coësme; è qua nullos liberos sustulit; secundo, anno cIↄ Iↄc V, Margaritam Lotharingam filiam Henrici Ducis Guisiæ; è qua genuit filiam Mariam; quæ infans obiit.

Connubia & liberi Comitum Suessionensium.

Carolus Ludovici principis Condæi fil. natus anno cIↄ Iↄ LXVI. denatus anno cIↄ Iↄc XII. Duxit in uxorem anno cIↄ-Iↄc I Annam de Montafe; è qua ipsi nati:

Ludovicus, Com. Suessionensis.

Ludovica uxor Henrici Aurelianensis, Ducis Longævillæ.

Maria; quæ nupſit Thomæ Sabaudo Marchioni de Buſce, &c. quartogenito Caroli Emanuelis Ducis Sabaudiæ, anno cIↄ Iↄc xxv.

Ludovicus II, Comes Sueſſionenſis, natus anno cIↄ Iↄc iv. de cujus connubio mihi nondum conſtat.

Genealogia Regis & Reginæ; è qua patet, quo gradu conſanguinitatis ſe invicem tangant.

Maximilianus & Maria Burgund.

Philippus.

1	Carolus V Imp.	Ferdinand. Imp.
2	Philippus II Hiſp.Rex.	Ioanna Duci Florentiæ nupta.
3	Philippus III Hiſp.R.	Maria uxor Henr. IV, G.R.
4	Anna.	Ludovicus XIII.

XIII. SYL-

XIII.

SYLLOGE DVCVM ET Parium Franciæ, prout hodie censentur.

Vindocinum.

VIndocini Comitatus, in Ducatum & patriciatum conversus fuit à Francisco I. R., anno cIↄ-Iↄ xɪv.

Guisa.

Guisæ Comitatus, in Ducatum & patriciatum mutatus fuit à Francisco I. R., in gratiam Claudii Lotharingi, anno cIↄ-Iↄ xxvii.

Montpenserium.

Comitatus Montpenserii, primum in Ducatum & patriciatum versus fuit ab eodem Francisco primo, anno 1538, in gratiam Ludovicæ Borboniæ, & filii illius primogeniti Ludovici principis *de la Roche-guyon.*

Ellebovium.

Marchionatus Ellebovii, in Ducatum & patriciatum mutatus fuit à Rege Hen-

rico III, anno cIↄ Iↄ LXXXI, in gratiam Caroli Lotharingi Comitis *de Harcourt*.

Nivernium.

Comitatus Nivernii, in Ducatum & patriciatum mutatus fuit, ut vult Tilius, anno 1459, ut alii, anno 1528, in gratiam Francisci Olivensis & Mariæ Labretanæ.

Aumalium.

Comitatus hic in Ducatum & patriciatum conversus fuit ab Henrico II; anno 1547, in gratiam Francisci Lotharingi primogeniti Claudii Ducis Guisæ.

Mercurium.

Principatus Mercurii, Ducatus & patriciatus est factus à Carolo IX, anno cIↄ Iↄ LXIX, in gratiam Nicolai Lotharingi Comitis Vaudemontii.

Montmorancium.

Baronia Montmorancia, Ducatus & patriciatus facta ab Henrico II, anno cIↄ Iↄ LI, in gratiam Annæ Momorancii Conestabilis Franc.

Ponthieure.

Comitatus Ponthieure, Ducatus & patriciatus factus est à Carolo IX, anno cIↄ Iↄ LXIX, in gratiam Sebastiani Luxenburgensis.

Mayenne.

Marchionatus primum, in Ducatum & patriciatum versus à Carolo IX, anno cIↃ IↃ xxxiii, in gratiam Caroli Lotharingi secundo-geniti Francisci Ducis Guisæ.

Tiney.

Ducatus hic patriciatum adeptus est regnante Henrico III, anno cIↃIↃ LXXXI, in gratiam Francisci Luxemburgensis.

Aiguillon.

Baronia hæc in Ducatum & patriciatum mutata fuit ab Henrico IV, anno cIↃ IↃ XCIX, in gratiam Henrici Lotharingi primogeniti Caroli Ducis Meduanæ.

Rohan.

Vicecomitatus, in Ducatum & patriciatum versus ab Henrico IV, anno cIↃ IↃc iii, in gratiam Henrici de Rohan, Domini de Leon.

Ioyeuse.

Vicecomitatus, in Ducatum & patriciatum versus ab Henrico III, anno cIↃ IↃ LXXXII, in gratiam Annæ Vicecomitis Ioüsæ, qui sororem Reginæ duxerat in uxorem.

Rethelois.

Comitatus hic in Ducatum & patriciatum mutatus fuit ab Henrico III, anno cIↄ Iↄ LXXXI, in gratiam Ludovici Gonzagæ & Henricæ Clivensis.

Halvyn.

Marchionatus Magnelay, constans XVI aut XVII pagis, in Ducatum & patriciatum Halvyn, mutatus fuit ab Henrico III, anno cIↄ Iↄ LXXXVI. Hæc dignitas per matrimonium devenit ad Comitem Candalæ.

Montbason.

Comitatus hic, Ducatus & patriciatus est factus ab Henrico III, anno cIↄ Iↄ LXXXVIII, in gratiam Ludovici Rohani Com.

Ventadour.

Ducatus hic patriciatum consecutus est ab Henrico III, anno cIↄ Iↄ LXXXIX.

Thouars.

Ducatui accessit patriciatus beneficio Henrici IV, anno cIↄ Iↄ XCV, in gratiam Claudii Tremollii.

Espernon.

Baronia in Ducatum & patriciatum mutata ab Henrico III, ann. cIↄIↄLXXXI, in

in gratiam Ioannis Ludovici Nogareti *de la Valette.*

Raiz.

Comitatus hic in Ducatum & patriciatum fuit conversus ab Henrico III, anno cIↄIↄxcII, in gratiam Alberti Gondii.

Fronsac.

Marchionatus Fronsac in Ducatum & patriciatum institutus fuit per Henricum IV, anno cIↄ Iↄc VIII, in gratiam Francisci Aurelianensis Com. S. Pauli.

Damoille.

Baronia Damoillæ in Ducatum & patriciatum conversa fuit à Ludovico XIII, anno cIↄ Iↄc x, in gratiam Caroli Momorancii Ammiralii Franciæ.

Vzez.

Ducatui huic patriciatus fuit conjunctus sub Carolo I X, anno cIↄ Iↄ LXXII.

Beaufort.

Comitatus hic in Ducatum & patriciatum fuit conversus ab Henrico IV, anno cIↄ Iↄ xcvII, in gratiam Cæsaris filii sui naturalis.

Biron.

Baronia Biron in Ducatum & patriciatum

ciatum mutata fuit ab Henrico IV, anno cIↃ IↃ XCVIII, in gratiam Caroli Gintaldi, Marescalli Franc.

Sullii.

Baronia Sullii in Ducatum & patriciatum versa ab Henrico IV, ann. cIↃ IↃCVI, in gratiam Maximiliani Bethunii Marchionis Rhonii.

Chasteauroux.

Marchionatus Chasteauroux in Biturigum provincia, in Ducatum & patriciatum conversus fuit à Ludovico XII, anno cIↃ IↃC XVI, in gratiam Henrici Borbonii Principis Condæi.

Dunois.

Comitatus hic in Ducatum & patriciatum versus fuit à Francisco primo, in gratiam Francisci Aurelianensis.

Brissac.

Comitatum in Ducatum & patriciatum vertit Ludovicus XIII, in gratiam Caroli Cossæi Marescalli Franciæ.

Plures præterea Ducatus & patriciatus à Ludovico XIII instituti, quos brevitatis causa prætereo.

XIV.

XIV.

SYLLOGE ILLORVM QVI ſummis officiis in Regno & Aula ſub Ludovico XIII ſuperioribus annis præfuerunt.

Comites Stabuli.

CArolus d'Albert, Dux Luynes, Par Franciæ.

Franciſcus Bona, Dux d'Eſdiguieres, Par Franciæ.

Cancellarii & Sigilli privati Cuſtodes.

Guilielmus du Vair, primus præſes parlamenti Provinciæ, cuſtos ſigillorum, & Epiſcopus Lexovienſis.

Claudius Mangot, cuſtos Sigillorum.

Nicolaus Brulartus, dignitati Cancellarii poſtliminio reſtitutus.

Guilielmus du Vair, cuſtodiæ ſigilli reſtitutus.

Emericus de Vic, dominus d'Ermenoville, cuſtos ſigillorum.

Ludovicus le Ferre, dominus Caumartin, cuſtos ſigillorum.

Stephanus Aligrius, primo ſigillorum cuſtos, dein Cancellarius.

Michaël Marillacus, cuſtos ſigillorum.

Tribuni Equitum.

Concino Concini, Marchio d'Ancre.

Ægidius Dominus Souvreus, Marchio Courtenuau.

Antonius Dominus Roque-laure.

Ludovicus Dominus de la Chaſtre, Baro Maiſonfort.

Pontius de Lauzieres, Marchio Themines.

Franciſcus de la Grange, Dominus Montignii.

Nicolaus Hoſpitalius, Marchio Vitry.

Carolus Choiſellius, Dominus Praſlin.

Ioannes Franciſcus de la Guiche, D. S. Geran.

Honoratus d'Albert, Dominus de Cadenet, & poſtea Dux de Chaulne, & Par Franciæ.

Franciſcus d'Eſparnez, Marchio Albæterræ.

Carolus D. de Crequy, Dux Deſquirius, Par Franciæ.

Iacobus Nompar de Caumont, Marchio de la Force.

Gaſpar Collinius, dominus de Chaſtillon.

Franciſcus Dominus de Baſſompiere.

Henri-

Henricus Schombergius, Comes Nantoliæ.

Ioannes Baptiſta Ornanus, Marchio Moulant.

Timoleon Eſpinæus, Dominus S. Lucæ, & Comes Eſtelan.

Franciſcus Annibal d'Eſtree, Marchio de Cœuvre.

Ammiralius.

Henricus II Dux Momorancius, Par Franciæ.

Magnus Magiſter.

Ludovicus Borbonius, Comes Sueſſionenſis.

Magni Camerarii.

Henricus Lotharingus, Dux Meduanæ, Par Franciæ.

Claudius Lotharingus, Dux de Chevreuſe, Par Franciæ.

Summi Hippocomi.

Cæſar Auguſtus Bellogardius, Marchio de Termes.

Rogerus Dux Bellogardii, Par Franciæ, poſt deceſſum fratris minoris natu dignitati reſtitutus.

Colonellus peditatus Gallici.

Bernardus Dux de la Valette, dictus Par Franciæ.

Magnus

Magnus bellicarum machinarum præfectus.

Maximilianus Bethunius, Marchio Rosnii.

Magni Accipitrarii.

Carolus Marchio Veterisvillæ.

Andreas de Vivonne, Baro de Chastaigneraye.

Carolus d'Albert, Dominus de Luynes.

Claudius Lotharingus, Dux de Chevreuse, Par Franciæ.

Magnus Artocopus.

Franciscus Cossæus, Dux Brissac, Par Franciæ.

Magnus Eleemosynarius.

Franciscus, Cardinalis Rupifocaldius, & Episcopus Silvanectensis.

XV.

CATALOGVS OMNIVM
Equitum S. Spiritus, Anno
cIↃ IↃC XX.

REx, caput Ordinis.
Gaston, unicus Regis Frater.

Agnati Regis.

Henricus Borbonius, princeps Condæus, Dux Anguianus, primus princeps regii sanguinis, & primus Par Franciæ, Gubernator provinciæ Biturigum.

Ludovicus Borbonius, Comes Suessionensis, Par & magnus Magister Franciæ, Gubernator Delphinatus.

Principes.

Franciscus Aurelianensis, Com. S. Pauli, Dux Fronsac, Par Franciæ, & Gubernator provinciæ & ducatus Aurelianensis &c.

Carolus Lotharingus, Dux Guisæ, Par Franciæ, Gubernator Provinciæ &c.

Henricus Lotharingus, Dux Meduanæ, magnus Franciæ Camerarius, &c.

Claudius Lotharingus, Dux Cherreuse, Par Franciæ, Gubernator utriusque Alverniæ.

Cæsar Vendocinus, Dux Vendocini, Beaufort, & Stampensis, Par Franciæ, & Britanniæ Gubernator.

Carolus Valesius, Dux Angolismensis, Par Franciæ, Comes Alverniæ, &c.

Carolus Lotharingus, Dux *d'Elboeuf*, & Franciæ Par.

Duces

Duces & Pares Franciæ.

Henricus Dux Momorancii & d'Anville, Par & Ammiralius Franciæ, Gubernator Languedociæ.

Emanuel de Crusſol, Dux d'Vzez, Par Franciæ, Princeps de Soyon, &c.

Annas de Levy, Dux Ventadour, Par Franciæ, & Vicarius Regis generalis in Languedocia.

Ioannes Ludovicus de Valetta, Dux d'Eſpernon, Par, & Tribunus generalis peditatus Gallici.

Henricus Gondius, Dux de Retz & Beaupré, Par Franciæ.

Hercules de Rohan, Dux de Montbazon, Par & magnus Franciæ Venator, &c.

Carolus d'Albert, Dux de Luynes, magnus Franciæ accipitrarius, &c.

Carolus Robertus de la Marck, Dux Bullionæus, Dominus Sedani, Famets & Raucour, &c.

Mareſcalli Franciæ, & majores Coronæ Franciæ adminiſtri.

Rogerus de Bellegarde Marchio de Sevre, primus nobilium Cubiculariorum, Gubernator Burgundiæ & Seguſianorum.

Caro-

Carolus Cossæus, Comes Brissac, Marescallus Franc.

Antonius de Roquelaure, Dominus dicti loci, & Marescallus Franciæ.

Vrbanus de Luval, Dominus Boisdauphin, Marchio de Sable, Marescallus Franciæ.

Ludovicus de Chastre, Baro de Maisontfort, Marescallus Franciæ.

Egidius de Souvre, Dominus dicti loci, Marescallus Franciæ, & Gubernator Turonensis provinciæ.

Pontius de Lauzieres, Dominus Themines, Marescallus Franciæ, Gubernator Quercetaniæ.

Carolus de Choiseul, Dominus Praslin, Marescallus Franciæ.

Ioan. Franciscus de la Guiche, Dominus S. Geran, Marescallus Franciæ, Borboniæ Præfectus.

Nicolaus Hospitalius, Marchio Vitry, Marescallus Franciæ, Briæ Præfectus.

Honoratus d'Albert, Marescallus Franciæ, & Picardiæ præfectus.

Equites secundum ordinem quo recepti fuerunt.

V. Creatio.

Carolus Plesseus, Dominus de Liancourt, Marchio Montfort, &c. Baro Galardon, Præfectus Parisiorum.

XII. Creatio.

Franciſus de la Magdaleine, Marchio Ragny, Gubernator Nivernii.

XIII. Creatio.

Iacobus Chabotius, Marchio Mirabelli, Burgundiæ Gubernator.

Ioannes de Bueil, Comes Sanſerræ, Magnus à poculis Regis.

Antonius Aumontius, Dominus Aumontii.

Claudius de Harville, Dominus Pallaiſeau.

Euſtacius de Conflans, Vicecomes d'Auchy, Gubernator S. Quintini.

Carolus de Neufville, Marchio Villeroy, Gubernator & Vicarius generalis in provincia Lugdunenſi Forenſi, &c.

XIV. Creatio.

Renatus de Rieux, Dom. Sourdiac, Marchio d'Oixant, Gubernator Breſti.

Carolus de Matignon, Comes Thorigny, Vicarius Regis Cadomi & Alenconii.

Antonius Vrſinus, Marchio Treſnel, Dominus de la Chapelle, &c.

XV. Creatio.

Ludovicus de Rohan. Com. Rochefort, Gubernator Comitatus & oppidi atque Caſtelli Nannetenſis.

Ioachi-

Ioachimus de Bellengreville, D. de Neufville, Gubernator Meulantii, &c.

Martinus Bellayus, Princeps Ivetotii, March. Touarcey & Comequiers, &c.

Carolus de Crequy, Princeps *de Poix*, Com. de Saux, &c. Vicarius Generalis in Delphinatu.

Gilbertus Pilet, Dom. *de la Curee* & *de la Roche-turpin*, &c.

Philippus Bethunius, Baro *de Selles* & *Charault*.

Carolus Collineus, Marchio Collignii & Andelot, Vicarius generalis Regis per Campaniam.

Renatus du Bec, Dominus de Vardes, & Marchio de la Bosse, Tirafchiæ Præfectus.

Antonius Arnaldus de Pardaillan, Dominus Gondrin & Montespan, Vicarius generalis in Præfectura Guiennensi.

Henricus de Schomberg, Comes de Nantevil, & Lemovicum Præfectus.

Franciscus de Bassompierre, Colonellus generalis Helvetiorum.

Henricus de Bourdeilles, Vicecomes & Baro dicti loci, & Marchio d'Archiac, Petrocoriorum Præfectus.

Ioannes Baptista d'Ornano, Marchio de Montlor, Colonellus generalis Corsorum, &c.

Timoleon d'Espinay, Dominus S.

 Lucæ,

Lucæ, Comes Estelan, Gubernator Brovagii, &c.

Renatus Potierius, Comes de Tresmes, Gubern. Cabillonii in Campania.

Henricus Baufremontius, Marchio Seneceii, Vicarius generalis in Præfectura Matiſconenſi, &c.

Philippus Emanuel Gondius, Comes Loignii, Triremium Galliæ Præfectus.

Carolus d'Angennes, Marchio Rambouillet & Piſanii.

Ludovicus Crevantius, Vicecomes Brigueil, & Marchio d'Humieres, &c.

Bertrandus de Vignolles, (*dit de la Hire*,) Baro ejuſdem loci, &c.

Antonius de Grammont, Comes de Guichen, & de Louigner, Gubernator Bajonæ, &c.

Franciſcus Nompar de Caumont, Comes de Lozum.

Leonor de la Magdaleine, Marchio Ragny, Præfectus regius in Comitatu Charolois, &c.

Melchior Mitte de Cheutieres, Marchio S. Chaumont, primus Baro Lugdunenſis provinciæ.

Ioannes de Varinieres, Dominus Blainville.

Leo d'Albert, Dominus Brente, Gubernator Baſtiliæ.

Nicolaus de Brichanteau, Marchio de Nangis. Caro-

Carolus de Vinone, Baro de la Chastaigneraye & d'Amville.

Andreas de Cochefilet, Comes de Vauvieux, & Baro de Vaucelas.

Gaſpar d'Auvet, Dominus de Mareſts, Præfectus Provinciæ Bellovacorum.

Lancelotus Croignet, Dominus Vaſſé, Baro de la Rochemabille.

Carolus de Rambures, oppidi & Caſtelli Dorlani Præfectus.

Antonius de Buade, Dominus de Frontenac, Baro de Paluau, &c.

Ioannes de Souvré, Marchio Courtenvault, Turonum Gubernator.

Franciſcus Hoſpitalius, Dominus du Hallier, Tribunus militum corporis regii cuſtodum.

Ludovicus de la Marck, Marchio Moſny.

Carolus, Marchio Vieuville, Tribunus militum Scotorum.

Ludovicus d'Alongny, Baro de Rochefort, Ballivus Biturigum, &c.

Cæſar Aug. de Bellogarde, Baro de Termes, *Grand Eſcuyer de France.*

Alexander de Rohan, Marchio de Marigny, frater ducis Monbazonii.

Franciſcus de Silly, Comes de la Roche-guyon, Marchio de Guiercheville, &c.

Antonius Hercules de Budos, Marchio de Portes, Gabalorum provinciæ Præfectus.

Franciſcus Comes de la Roche-foucault; Prince de Marſillac, Præfectus Pictavii.

Iacobus d'Eſtampes, Dominus de Vallanzay, &c.

X V I.

ILLVSTRIVM & NOBILIVM Galliæ familiarum, quæ ex Regio ſtemmate per lineam maſculinam, aut fœmininam deſcendunt, aut connubio cum regii ſanguinis Principibus conjunctæ fuere, aut alioquin clariores habentur.

Ex Commentariis Scævol. & Ludovici Sammarthanorum, & aliis.

A

A *Cigne*, ex hac familia ſunt Comites de *Grandbois*, & Barones de *Rochejagu*.

d'Albret, nobilis familia è Provincia originem ducens; ex qua fuit Dominus de Luynes, qui è Nobili in Ducem & Comitem Stabuli Franciæ à Rege fuit promotus, & fratres illius ad alias ſummas dignitates.

d'Albret,

d'Albret, antiquissima & potentissima familia in Guyenna, quæ pluries cum regio Francorum sanguine fuit conjuncta. Et quidem primo, ann. cIↄ ccc LXVIII, quo Arnoldus d'Albret duxit in uxorem Margaritam Borboniam. Secundo cum regina Navarrę Catharina Fuxensi, quam duxit Ioannes d'Albret, è qua genitus Henricus II. R. Navarræ; ex illo autem Ioanna; quæ nupsit Antonio Borbonio; illique genuit Henricum Magnum Gall. Regem.

d'Alegre, antiqua & nobilis familia, jam ab anno cIↄ cccc XCIII Borboniæ familiæ connubio juncta: ex eadem hodieque supersunt Barones d'Alegre, & Domini de S. Iust.

d'Alogny, ex hac familia sunt Barones de Rochefort, &c.

d'Amboise, familia Ducibus Britanniæ quondam connubio juncta. E qua fuerunt Vicecomites de Thoüars & Comites de Benon. Itemque Domini de Chaumont. Hodie ex illa sunt Marchiones de Resnel: & Domini de Bussy.

d'Angennes, familia Dominorum de Ramboüillet, & postea Marchionum. ex ea item Domini de Maintenon & Barones de Meslay: itemque Domini de Fargis; & Comites de Rochepot.

Anger, ex hac familia sunt Domini

de Crapado, de la Riviere, & de la Chauveliere.

d'Anglure, familia Principum d'Amblize: itemque Baronum de Bourlaimont.

Argentré, ex hac familia sunt in Britannia Domini de la Guischarderie, itemque Domini de la Boesserie.

Avaugour, ex hac nobilissima familia in Britannia Armorica, hodieque sunt Domini du Bois de la Motte.

d'Aumont, familia Comitum de Chasteau roux, è qua fuit Ioannes d'Aumont, Franciæ Marescallus: itemque Baronum de Chappes.

d'Auvet, ex hac familia est Dominus de Marests.

B.

Balsac, familia Dominorum d'Entraguez; itemque Baronum de Gié, & Comitum de Graville: itemque Domini de Montagu.

Barton, familia Vicecomitum de Monbas.

Bassompiere, ex hac familia est Dominus de Bassompiere, Franciæ Marescallus.

Batarnay, familia Comitum de Boucage & d'Anthon, quæ masculis deficientibus, per filias transiit ad familias de Ioyeuse, de la Chastre, & de la Valette.

Beau-

Beaufremont, familia Marchionum de Senecey.

La Baume, familia Comitum de Montrevel.

Beaumanoir, ex hac familia ſunt Marchiones de Lavardin, Comites de Beaufort, &c. Item Barones de Tucé, & de Milleſſe.

Du Bec, ex hac familia eſt Marchio de la Boſſe, &c.

Du Bellay, antiquitate & meritis nobiliſſima familia: è qua ſunt Domini de Yvetot, & Barones de la Flote.

Bellegarde, ex hac familia eſt Marchio de Seure, &c. item Baro de Termes.

Bellengreville, ex hac familia ſunt Domini de Neufville, &c.

Bethune, ex hac familia eſt Dux de Sully, Marchio de Roſny; item Comes d'Orval, & Baro de Selles.

de Bigars, ex hac familia ſunt Marchiones de Londe in Normannia.

Billy, ex hac familia ſunt Domini de Prunay.

Bourbon, Borbonia familia, quæ nunc regia, originem repetit à Roberto S. Ludovici filio quinto-genito, Comite Claromontano & Domino Borboniæ. huic ſucceſſit fil. Ludovicus primus Dux Borboniæ; huic fil. Petrus; huic Ludov. II, huic Ioannes I, huic Carolus I, Dux

Borboniæ & Arverniæ. huic Ioannes II. illi frater Petrus II. huic filia Susanna; quæ nupsit Carolo II cognato suo, & sine liberis discedens maritum instituit hæredem; qui per se erat Comes Monpenseriæ, & pronepos Ioannis I, Ducis Borboniæ: hoc, Carolo in expugnatione urbis Romæ sine hærede masculo occiso, Ducatus Borboniæ Coronæ Francicæ fuit reunitus. Ex eadem familia sunt Duces Vindocini, hoc ordine: Ludovicus I, Dux Borboniæ; hujus filius secundo genitus fuit Iacobus de Bourbon, Comes de la Marche & de Ponthieu; huic successit filius Ioannes Comes de la Marche & Vendosme; huic Ludovicus filius; huic filius Ioannes; huic filius Franciscus Comes Vindocinus & S. Pauli; huic filius Carolus primus Dux Vindocinus; huic filius Antonius; qui duxit in uxorem Reginam Navarræ; &genuit Henricum IV, Regem Franc. & Navarræ. Ex eadem & Principes Condæi, hoc ordine: Antonii, Regis Navarræ per uxorem, frater fuit Ludovicus de Bourbon Princeps Condæus; huic successit filius Henricus; huic itidem filius Henricus II, ab his quoque Comites Suessionenses derivantur. Ex eadem est familia de Montpensier, hoc ordine: Ioannes Vindocinus genuit Franciscum, de quo supra,

pra, & Ludovicum Principem de la Roche-Surion; huic successit filius Ludovicus Dux Montpensier; huic filius Franciscus; huic filius Henricus; qui unicam filiam reliquit; qui nupsit Duci Aurelianensi, & unica relicta filia decessit.

Bourdeilles, ex hac familia est Vicecomes Bourdeilles, Marchio d'Archiac.

De Bretaigne, ex hac familia sunt Comites de Vertus; Barones d'Avaugour, & Vicecomites de Guignen.

Brichanteau, ex hac familia sunt Marchiones de Nangis.

De Broon, ex hac familia sunt Domini de Fourneaux & d'Aligné; itemque Domini de Cosleville.

Brulart, ex hac familia fuit Dominus de Sillery, Cancellarius Franciæ, quæ originem repetit à Baronibus de Gez & d'Agnez.

Brullon, ex hac nobili in Britannia familia est hodie Baro de la Musse.

De Budos, ex hac familia est Marchio de Portes.

Bueil, ex hac familia sunt Comites Sancerrani, & Comites de Marans.

C.

Castelnau, ex hac familia sunt Marchiones de Sessac, &c. item Domini de Mauvissiere; Barones de Ionville.

Chabanes, ex hac familia sunt Marchiones de Curton, & Comites *de Rochefort*, itemque Comites *de Saignes*, item Domini *du Verger*, & *de S. Colombe*.

Chabot, Chabotiorum familiam plurimum illustravit Philippus Chabotius Ammiralius Franciæ. ex illa sunt Marchiones *de Mirebeau*, & Marchiones *de Lugny*.

Chambes, ex hac familia sunt Comites *de Montsoreau*.

Champaigne, ex hac familia sunt Comites *de la Suse*, Marchiones *de Villaines*.

Chastaigner, ex hac familia sunt Domini *de la Roche-pozay*, item Domini *de S. George*, *de Rexe*, & *de Touffou*.

Chastre, ex hac familia sunt Comites de Nançay & du Bouchage. Ex hac familia uxorem duxit Iacobus Thuanus, cujus primogenitus est Franciscus Augustus Thuanus, Baro *de Meslay*, itemque Baro de Maison-fort.

Choiseul, ex hac familia fuit Dominus *de Praslin*, Marescallus Franciæ.

Clermont d'Amboise, ex hac familia sunt Marchiones *de Renel*, & Domini *de S. George*, itemque Marchio de Galerande.

Clermont Tallard, ex hac familia sunt Domini *de Hauterive*: item *de Sugeres*, item-

itemq; Barones *de Dampierre en Aunis.*

Cleves, Clivensis familia. Cum Regia Franciæ familia conjuncta fuit per Mariam filiam primogenitam Philippi Augusti R. Franc. Ex ea descendunt in Gallia Duces Nivernii; qui Ducatus per connubium Henricæ Clivensis, cum Frederico Gonzaga, ad aliam familiam transiit.

Cochefilet, ex hac familia est Comes de Vauvieux; Baro de Vaucelas.

Colligny, hanc familiam maxime illustrarunt Gaspar Dominus de Chastillon & d'Andelot, Franciæ Marescallus; & Gaspar II, illius filius, Ammiralius Franciæ. Ex hac familia hodieque sunt Comites de *Colligny*, Marchiones *d'Andelot*, Domini de *Chastillon*.

De Conflans, ex hac familia sunt Vicecomites *d'Auchy*.

Cossé, ex hac familia sunt Comites *de Brissac*, hodie Duces, & Marchiones *d'Assigny*.

Crequy, ex hac familia est Carolus Princeps de Poix, & Dux d'Esdiguieres, &c. qui duxit unicam filiam Francisci de Bonne Conestabilis Franciæ. Item Domini de Canaples & Crequy.

Crevant, ex hac familia sunt Marchiones de Humieres; Vicecomites de Brigueil.

Crussol,

Cruſſol, ex hac familia ſunt Duces *d'Vzes*, Comites *de Cruſſol*, Baronis *de Levis & Florenſac*, &c. Marchiones *de S. Suplice*.

D.

Daillon. ex hac familia ſunt Comites *de Lude* & *de Pont Gibaud*. & Marchiones *d'Illiers*.

E.

Eſcars. ex hac familia ſunt Domini d'Eſcars.

Eſcoubleau. ex hac familia ſunt Marchiones *d'Alluye*, & Comitis *de la Chapelle*; *Bellovin*: Domini de Iouy, Magny, Launay, &c.

Eſpanay. ex hac familia ſunt Barones *de Mollay*, Domini *de Broon* & *de Beaumont*. Itemque Domini *de S. Luc*.

d'Eſtampes. ex hac familia eſt Dominus de Vallanzay,

Eſtouteville. ex hac familia per fœminam deſcendunt Comites *de Creance*, & Barones *de Mirepoix*, &c.

d'Eſtrees. familia nobilis: è qua eſt Marchio de Cœuvres, Franciæ Mareſcallus.

F.

Fayette. Ex hac famillia ſunt Domini de *Saint Romain*.

Fay. ex hac familia ſunt Barones *de Sonſac*; item Domini *de Gerlande*.

Foix,

Foix, Fuxensis familia nobilissima, maribus extinctis per connubia transiit ad Comites *de Gurson*, & Comites *de Candale & Benauges*. Itemque ad Monluciorum familiam.

G.

Gaillard. ex hac familia sunt Domini *Long jumeau*.

Gamaches. ex hac familia sunt Vicecomites *de Remond*, Domini *de Iussy*, *de Quinquempoix*, & *de Chasteaumeillan*.

Gillier. ex hac familia sunt Barones *de Puy-garreau*.

Glandeves. ex hac familia sunt Barones de Cuies.

Gondy. est familia ex Italia originem repetens, nunc in Gallia illustris. Ex hac sunt duces *de Raiz* & de *Beaupreau*. item Comites de *Belle-Isle*, &c. itemque Comites de *Ioigny*.

Gouffier. ex hac familia cum Momorantiis per connubium juncta sunt Duces *de Rovanois*; Comites de *Maulevrier*; Marchiones *de Boisy*; Marchiones *de Bonivet*, Domini *de Espagny*.

Goulaine. ex hac familia sunt hodie in Britannia Armorica Marchiones de Caulaine.

Grammont. ex hac familia est Comes de Guichen & de Louigner.

De

De la Grange. ex hac familia eſt Dominus *de Montigny.*

Groignet. ex hac familia eſt Baro de la Rochemabille.

Guiſclin, nobiliſſima familia in Britannia Armorica, ex hac hodieque ſunt Domini de la Roberie.

De la Guiche. ex hac familia eſt Dominus de S. Geran, M. E.

H.

Hacqueville. ex hac familia ſunt Domini de Oſambray.

d'Halvin. Ex hac familia ſunt Domini d'*Ovailly.* Item Domini de *Lully* & *de Fontaines.*

Harlay, ex hac familia ſunt Domini *de Chanvallon* & *de Ceſy.*

Harville, ex hac familia ſunt Domini *de Pallaiſeau.*

Hautemer, ex hac familia eſt Dominus de *Fervaques*, Comes *de Grancey*, &c.

Hay, ex hac familia ſunt in Britannia Domini de Netumieres.

Hoſpital, ex hac familia ſunt Marchiones *de Choiſy*, Barones *de Montigny:* Marchiones *de Vitry.*

Huraut, ex hac familia ſunt Comites de Chiverny, & Philippus Huraut, qui fuit Cancellarius Franciæ.

Ioyeuſe,

I.

Ioyeuse, ex hac familia fuere duces *de Ioyeuse*: Comites *de Bouchage*, &c. Domini de *S. Didier*: Domini de *S. Sauveur*.

L.

Laval, ex hac familia ſunt Marchiones *de Nesle* : item Barones *de Lezay*: Marchiones *de Treves* : Domini *de la Faigne*: Dominus *de Boiſdauphin*, Comes *de Breſteau* : Marchio *de Sable*, &c.

De Lauzieres, ex hac familia eſt Dominus *Themines*, Mareſcallus Franciæ.

Levis, ex hac familia ſunt Duces de *Ventadour* : Comites de *Brion* : Comites de *Charlus* : Vicecomites de *Lugny*.

Longueval, familia Dominorum de Haraucourt.

Lotharingica familia cum regia Franciæ familia conjuncta fuit olim per Mariam Blæſenſem primogenitam Guidonis de Chaſtillon, Comitis Blæſenſis & Margaritæ Valeſiæ ſororis Philſppi Valeſii Francorum Regis. Ex ducum autem Lotharingiæ familia potentiſſimæ Lotharingorum familiæ in Francia deſcendunt. I, Ducum Mercurianorum; quorum maſcula proſapia defecit in Philippo Emanuele; cujus unica filia & hæres nupſit Cæſari Vindocinio, &c. II, Duces Guiſæ, hoc ordine: Claudius minor natu filius

filius Renati II, Ducis Lotharingiæ, primus Guisę Dux; huic successit filius Franciscus, qui in obsidione Aurelianensi cæsus fuit; huic filius Carolus; huic filius Franciscus II. III, Duces Meduanæ, hoc ordine: Carolus secundo genitus Francisci I, Ducis Guisæ: cui successit filius Henricus; qui occisus fuit in obsidione Montalbanensi. IV, Duces Aumalii, hoc ordine; Claudii I, Ducis Guisæ: huic successit filius Carolus; cujus filia Anna nupsit Henrico Sabaudo Nemorosii duci. V, Duces Ellebovii, hoc ordine: Renatus septimus filius Claudii Ducis Guisæ; huic successit fil. Carolus; huic fil. Carolus secundus; qui duxit uxorem Henriettam filiam naturalem Henrici IV Galliarum Regis.

Luxemburgica familia toto orbe illustrissima; ex eadem hodie in Gallia originem repetunt Duces Pinei & Pares Franciæ.

De Lusignan, ex hac familia sunt Domini de Lansac, & Marchiones de Balon.

M.

De la Magdeleine. ex hac familia est Marchio Ragny.

Maillé. ex hac familia sunt Marchiones de Brezé; & de Milly.

De la Marck, nobilissima familia Ducum Bullionii & Dominorum Sedani, &c.

&c. Sed quæ masculis extinctis per connubium Carlottæ de la Marck ducatum illum intulit in familiam Turrianorum. Ex hac familia sunt quoque Comites de Maulevrier, & Marchiones de Mauny sive Mosny.

Marzeliere. ex hac familia sunt hodie in Britannia Marchiones de la Marzeliere.

Matignon. ex hac familia est Comes de Thorigny.

S. Maure. ex hac familia sunt Domini de Nesle.

Mitte de Cheurieres, familia Marchionum S. Chaumont qui primi Barones provinciæ Lugdunensis.

De Monchy. ex hac familia sunt Domini de *Moncaurel.* itemque Domini de *Hocquincourt.*

Monluc, familia rebus gestis clara, sed dubito an ulli mares ex illa supersint.

Montmorencii, Montmorantiorum familia antiquissima & nobilissima; quorum progenitores primi Barones Franciæ fuerunt dicti. Ex illa sunt: I. Duces de Montmorancy, qui exordium duxerunt ab Anna Monmorancio Comite Stabuli Franciæ. II. Marchiones de Thury. III. Comites de Lusse & Domini de Bouteville.

De Mornay, agnomen nobilissimi

viri, Domini du Plessis, Marly, Baronis de la Forest sur Seure.

N.

Neufville. ex hac familia est Marchio de Villeroy.

Nompar de Caumont. ex hac familia sunt Marchiones de la Force. item Comites de Lozun.

Nogaretius. familia, quæ splendorem suum repetit (ut testatur Thuanus lib. LXXIV Histor.) à Guilielmo Nogaretio; qui Philippi Pulchri temporibus, pro libertate regni Galliæ, insigni facinore Bonifacium Octavum Pontificem Romanum, Franciæ Regnum Pontificiæ majestatis beneficiarium asserentem, Anagniæ ope Sarræ Columnæ oppressit, circa annum Dom. CIↃ CCC III. Ex hac est Dux Espernonius.. Vide *Valeta.*

O.

d'Orleans. Aurelianensium Illustris in Gallia familia originem ducit à Ioanne filio naturali Ludovici Ducis Aurelianensis. Hoc Ioanne natus fuit Franciscus Comes Dunensis & Longavillanus: huic successit Franciscus fil. primus Dux Longævillæ: illi frater Ludovicus I Dux Longævillæ; qui duxit in uxorem Ioannam

de

de Hoghbergh, filiam & hæredem Philippi Marchionis de Hoghbergh, Comitis Novi Caſtelli in Helvetia, Domini Rotelin, &c. è familia Badenſi in Germania; & per illam plurima Dominia acquiſivit. Ex his natus Claudius Aurelianenſis, Dux Longævillæ, & Comes Dunenſis & Novi-Caſtelli, &c. Et Ludovicus II. Dux Longævillæ. Itemque Franciſcus Marchio de Rotelin. Claudius cœlebs obiit; & ſucceſſit frater Ludovicus. huic filius Franciſcus; qui adoleſcens ſine liberis obiit anno 1551. huic cognatus è Franciſco Marchione Rotelin, Leonor Aurelianenſis, Dux Longævillæ & Eſtouteville, Marchio Rotelin, Comes Dunenſis, Neuſchaſtel, Tancarville & Mongommery, &c. huic ſucceſſit Henricus I Aurelianenſis, Dux Longævillæ; qui obiit anno 1595. & ſucceſſit filius Henricus II. qui anno 1617 duxit in uxorem Ludovicam Borboniam primogenitam Comitis Sueſſionenſis. Ex eadem familia deſcenderunt Comites S. Pauli, Duces Fronſac, &c. quorum hæredes maſculi defecerunt in Helionoro Aurelianenſi, Duce Fronſac, &c. qui anno 1622 periit in obſidione Montiſpeſſulani. Ex eadem per lineam notham deſcendit Marchio Rotelin, Baro de Varanguebec, & Baro de Neaufle.

P.

Pardaillan. ex hac familia est Dominus Gondriny & Montespany.

Pilet. ex hac familia est Dominus de la Curee & de la Roche-turpin.

Plessis Richelieu. ex hac familia sunt Domini de Richelieu & du Chillou. Et Armandus Cardinalis de Richelieu.

Plessis. ex hac familia est Dominns de Liancourt, Marchio Monfort, &c.

Potier. ex Potieriorum familia est Comes de Tresmes.

Pontallier, familia Dominorum de *Flaigay.*

Poussard. ex hac familia sunt Barones du Vigean, & Domini de Fors.

De Prie. Ex hac familia sunt Domini de Prie; Marchiones de Toucy, & Barones de Montpopon.

R.

De Rieux. ex hac familia sunt Marchiones de Acerac: & Comites de Largovet. Item Domini de Sourdeac, & Marchiones d'Oixant.

Rochechouart. ex hac familia sunt Vicecomites de Rochechouart.

Rochefoucaud, nobilissima familia. è qua sunt 1. Principes de Marcillac, & Comites de la Rochefoucaud. 2. Barones de

Lan-

Langeac. 3. Domini de Chaumont. 4. Barones d'Arlet. 5. Barones de Montendre & Montguyon. 6. Domini de Sallès.

Rohan. Rohana familia descendit ex Navarrea seu Labretana, hoc ordine: Ioanna Philippi III Reg. Navar. & Comitis Ebroicensis è Ioanna Francica filia ultima, nupsit Ioanni II Vicecomiti de Rohan. ex iis natus Carolus Dominus de Guemené, &c. huic successit filius Ludovicus I. huic Ludovicus II. huic Ludovicus III. & huic itidem IV, V, & VI. Ludovico autem huic VI plures liberi fuerunt: 1. Petrus de Rohan, Princeps de Guemené, Comes de Montauban, &c. qui filiam reliquit Annam: quæ nupsit cognato suo Ludovico de Rohan, Comiti de Rochefort. 2. Hercules de Rohan, Dux de Monbason, & Comes de Rochefort. cujus filius duxit in uxorem Annam, de qua diximus. Ex eadem familia est Dominus de Gie & du Verger in Andibus. Ex eadem descendunt duces de Rohan, hoc ordine: Petrus de Rohan, Dominus de Frontenay, minimus natu filius Petri de Rohan Domini de Gie, &c. Duxit in uxorem Annam Vicecomitissam de Rohan, filiam primogenitam Ioannis III Vicecomitis de Rohan. Ex his natus Renatus Vicecomes de Rohan, Princeps de Leon, &

Comes de Porhoët. qui duxit in uxorem Isabellam d'Albret, filiam Ioannis d'Albret & Catharinæ Fuxensis Regis Navarræ. ex hoc connubio natus Renatus II Vicecomes de Rohan, &c. qui duxit in uxorem Catharinam de Partenay, Dominam de Soubise. ex his natus Henricus primus Dux de Rohan, Par Franciæ, Princeps Leon, Comes de Porhoët, (qui duxit in uxorem Margaritam Bethuniam, filiam majorem natu ducis Sully, &c.) & Benjamin de Rohan, Dominus Soubize.

Roncherolles. ex hac familia est Baro du Pont S. Pierre.

Rouville. ex hac familia sunt Dom. de Rouville & Chaurgny, Com. de Clinchamp.

S.

De Saulx. nobilis familia; ex qua sunt Comites de Tavanes, & Barones d'Arc-sur-Til.

Savoye. Sabaudica familia. Cum Regia Franciæ conjuncta fuit per Bonam tertiogenitam, filiam Petri I Ducis Borbonii. E quo matrimonio in Francia descendit Ducum Nemorosii familia, hoc ordine: Philippus tertiogenitus filius Philippi Ducis Sabaudiæ duxit in uxorem Carlottam Aurelianensem, filiam Ludo-

Ludovici Ducis Longevillani. quibus natus Iacobus Sabaudus Dux Nemorosii. qui duxit in uxorem Annam Atestinam, filiam Herculis II Ducis Ferrariæ. cui successit filius Henricus. qui duxit in uxorem Annam Lotharingam, filiam Caroli Ducis Aumalii. Ex eadem per lineam naturalem descendunt Comites de Villars & Tende.

Sepeaux. ex hac familia fuerunt Duces de Beaupreau, & Comites de Chemillé; quorum postremus Guido reliquit filiam Ioannam; quæ nupsit Henrico Gondio Duci de Raiz.

De Silly. ex hac familia sunt 1. Dux de la Roche-Guyon. 2. Comes de la Roche-pot, Baro de Montmirail.

Souvré. ex hac familia sunt Marchiones de Courtenvau.

T.

La Tour. antiquissima familia. ex hac sunt hodie Dux Bouillioneus, Princeps Sedani & Raucourt, Comes de Montfort, Vicecomes Turenniæ, &c, item Barones de Limueil.

De la Tour-Landry. familiæ nomen. è qua sunt Comites de Chasteau-roux, connubio juncti cum familia de Rohan.

Tournemine. quondam Barones de la

la Hunaudaye: & poſtea Domini de la Guerche en Rays, &c. & anno 1572 Barones rurſus de Hunaudaye. ſed linea maſculina horum Baronum defecit anno 1609 in Renato Tournemine. Ex eadem familia ſunt Barones de Camrillon.

Tournon. ex hac familia ſunt Domini de Tournon, Comites de Rouſſillon.

La Tremouille. Tremolliorum familia conjuncta fuit connubio cum Borbonia familia per Mariam Dominam de Sully & Craon, quæ erat filia Ludovici de Sully, filii Ioannes de Sully & Margaritæ Borboniæ filiæ Ludovici primi Ducis Borbonii. Maria autem illa nupſit Guidoni de la Tremouille: è quibus natus Georgius: huic ſucceſſit Ludovicus I: huic Ludovicus II: qui duxit in uxorem Gabrielidem Borboniam, filiam Ludovici Comitis de Montpenſier; è qua ipſi natus filius Carolus; quo una cum patre cæſo in prælio Marignano, ſucceſſit nepos Franciſcus; qui duxit in uxorem Annam de Laval; quibus ſucceſſit filius Ludovicus III, primus Dux de Thouars; qui duxit in uxorem Ioannam Momorantiam, filiam Annæ Comitis Stabuli Franciæ; huic ſucceſſit filius Claudius; qui duxit in uxorem Carlottam de Naſſau,

Nassau, Principis Arausionensis filiam; huic successit filius Henricus; qui duxit in uxorem Mariam Turriam, filiam Henrici Ducis Bullionii. Ex eadem familia sunt: 1. Marchio de Royan, Comes d'Olonne, &c. 2. Marchio de Nowmonstier, Vicecomes de Tours, &c.

Turpin. ex hac familia sunt Comites de Crisse & de Vihers, Barones de Montoiron & Mont reveau, Domini de la Grezille.

V.

La Valette. de qua familia diximus supra in *Nogaret.* ex hac familia est Dux d'Espernon, Par Franciæ. Comes de Candale & d'Estrac, Prince de Buch.

Valois. Valesia familia regia. Linea illius masculina defecit in Henrico tertio. Sed nomen refert filius naturalis Caroli IX Francorum Regis Carolus Valesius, Dux Encolismæ, Comes Arverniæ & Ponthivii, &c. Qui duxit in uxorem Carlottam Momorantiam, & dotis nomine accepit Comitatum d'Alais in Languedocia. Ex illo connubio nati, Henricus Valesius, Comes de Lauraguais: Ludovicus Valesius, Comes d'Alais.

Varinieres. ex hac familia sunt Domini de Blainville.

Le Veneur, ex hac familia ſunt Comites de Fillieres.

Vienne. ex hac familia fuerunt Dominus de Ruffey; item Baro & poſtea Comes de Commarrein.

Vieupont. ex hac familia ſunt Barones de Vieupont, & Domini d' Auzonville.

Vignolles. ex hac familia ſunt Barones de Vignolles.

Vivonne. ex hac familia ſunt Barones de la Chaſtaigneraye.

De Voluire. ex hac familia ſunt Marchiones de Ruffec.

d'Vrfé. ex hac familia fuerunt Marchiones d'Vrfé, & Comites du Pont de Veſle. itemque Comes de Chaſteauneuf.

Des Vrſins. nobiliſſima familia ex Italia originem repetens. ex qua hodie in Francia Dominus de la Chapelle, Marchio de Treſnel.

XVII.

DE PRÆSVLIBVS GALLIÆ.

Ex Iosephi Scaligeri Noticia Galliæ, & aliis.

SVb Parisiensi Parlamento sunt Diœceses xxx: & in his Archiepiscopatus v, Episcopatus xxv.

Metropoles sive Archiepiscopatus V.

I. Remensis. Dux & primus Par Franciæ. Secunda Belgica olim Durocortorum Remorum. Vulgo *Riems*.

II. Senonensis. Agendicum Senonum. quarta Lugdunensis. vulgo *Sens*.

III. Bituricensis. Primas Aquitaniæ. Avaricum Biturigum Cuborum. Prima Aquitania. *Bourges* vulgo. In decreto Gratiani vocatur Patriarcha. Et aliquando legimus hunc titulum ipsos Bituricenses præsules usurpare. Sed Foro-Iuliensis Episcopus ipse quoque vocatur Patriarcha, in vetustissimis annalibus Franciæ: *Paulinus, Patriarcha Foro-Iuliensis obiit*.

IV. Turonensis. Tertia Lugdunensis. *Tours*. Cæsarodunum Turonum.

V. Lugdunensis. Lugdunum Segusianorum. Prima Lugdunensis. *Lion*. Hodie primatus Cleri Gallicani.

Epi-

Episcopatus XXV.

Episcopatus VIII suffraganei Remensi Metropolitæ sive Archiepiscopo.

I. Landunensis, Dux & Par Franciæ. olim Laudunum Clavatum. vulgo *Laon.*

II. Catalaunensis Comes & Par Franciæ. vulgo *Chaalon.*

III. Suessonensis, olim Augusta Suessonum. vulgo *Saissons.*

IV. Morinensis. Teroana Morinorum. Retinet nomen, quamvis deleta à Carolo V Imper. Rom. Ejus Episcopalis sedes Bononiam translata, ubi est navale veteribus *Gessoriacus* dictum.

V. Ambianensis. Samarobrina Ambianorum. vulgo *Amiens.*

VI. Noviomagensis. Comes & Par Franciæ. *Noion.* Ptolomæo *Noviomagus Vadicassium.*

VII. Silvanectensis. Silvanectum; vulgo *Senlis.*

VIII. Belovacensis. Cæsaromagus Belovacorum. Comes & Par Franciæ. vulgo *Beauvais.*

Episcopatus VII sub Senonensi.

IX. Parisiensis. Lutetia Parisiorum. *Paris.* caput totius Regni Francorum.

X. Carnutensis. Autricum Carnutum; hodie *Chartres.*

XI. Aurelianensis. Genabum Aureliano-

lianorum. vulgo *Orleans*. Inepte vocant *Aurelium*. Temporibus Caii Cæsaris hæc urbs Carnutibus accensebatur, & Aictrico parebat.

XII. Nivernensis. Noviodunum Nivernensium. vulgo *Nevers*.

XIII. Autissiodorensis. Autissiodorum. vulgo *Aufferre*.

XIV. Tricassensis. Augustobona Tricassium. vulgo *Trois en Champagne*. vulgo Ecclesiastico *Tresses*, corrupte, ut Noviomus pro Noviomagus.

XV. Meldensis. Latinum Medorum. hodie *Meaux*.

Episcopatus IV sub metropoli Burdegalensi.

XVI. Pictaviensis. Augustoritum Pictonum. vulgo *Poitiers*.

XVII. Maleacensis. Novus Episcopatus ex monasterio, detractus ex Pictaviensi Diœcesi. vulgo *Maillezés*.

XVIII. Luxonensis. *Lusson*. Novus Episcopatus ex monasterio, detractus ex Diœcesi Pictaviensi.

XIX. Enculismensis. Ausonio *Eculisma*; vulgo *Engoulesme*.

Episcopatus II sub metropoli Turonensi.

XX. Andegavensis. vulgo *Angers*, Iuliomagus Andicavorum.

XXI. Cenomanensis. *Le Mans*. veteribus,

teribus, Vindicum Aureliorum Cenomanorum.

Episcopatus II sub Metropoli Bituricensi.

XXII. Claromontensis. *Clermont.* Augusto-Nemetum Alvernorum. Sidonio ejus urbis Episcopo dicitur tantum Alvernum.

XXIII. Sancti Flori. *Sainct Flour.* Novus Episcopatus delibatus ex Claromontensi.

Episcopatus II sub Metropoli Lugdunensi.

XXIV. Lingonensis. *Langres.* Dux & Par Franciæ. Andomatum Lingonum.

XXV. Matisconensis. *Mascon.* Matisco Eduorum.

Tribunal Tholosanum amplissimum.

Institutum à Rege Carolo VII. habet sub se Diœceses XXXI. In his Archiepiscopatus III, Episcopatus XXVIII.

Metropoles sive Archiepiscopatus III.

I. Narbonensis. *Narbonne.* Narbo Martius. Prima Narbonensis, secunda Viennensis.

II. Auscensis. *Auch.* Augusta Auscorum.

ſcorum. Novem populi. Civitas Novempopulonia. Inepte vulgo Eccleſiaſtico *Auxitanus Archiepiſcopus*, pro *Auſciorum* aut *Auſcorum*.

III. Toloſanus. *Toloſe*. Nova metropolis, detracta metropoli Narbonenſi. Novem populi, à quibus nominata eſt, ſunt: Convenæ, Conſaranni, Bigerrones, Lactoratenſes, Vaſates, Oloronenſes, Laſcarienſes, Tarbelli, Atirenſes; nam Lapurdenſes comprehenduntur ſub Tarbellis.

Epiſcopatus XXVIII.

Epiſcopatus IX ſub Metropoli Narbonenſi.

I. Nemauſenſis. Nemauſus Volcarum Arecomicorum. *Niſmes*.

II. Vcetienſis. *Vſets*. Vcetienſium civitas.

III. Lutevenſis. Luteva. *Lodeue* vulgo.

IV. Sancti Pontii Tomeriarum. *Sainct Pont de Tomiers*.

V. Aletenſis. *Alet*. pro quo in decreto & decretalibus aliquando perperam editum eſt Arelatenſis.

VI. Magalonenſis. *Monpelier*. ab Inſula Magalone, ubi prius fuit ſedes Epiſcopalis, in Volcis Arecomicis.

VII. Bitierenſis. *Beſiers*. Bitieræ, aut Biteræ

Biteræ Septimanorum in Arecomicis.

VIII. Agathensis. *Agde.* ἀγαθῇ τύχῃ. à Massiliensibus Græcis condita in Volcis Arecomicis.

IX. Carcassonensis. *Carcassonne.* Carcasso Volcarum. Tectosagum.

Episcopatus VII sub Metropoli Bituricensi.

X. Mimatensis. *Mende.* Vicus Mimates Gabalorum vel Gabalitanorum. *Mende de Givauldan.* Nam syllabam *Ga* primam in vocibus, Galli mutant in *Gi.* Gabalitanum, *Givauldan.* Gabalum, *Gibet.* Garumna, *Gironde.*

XI. Castrensis. *Castres.* Novus Episcopatus ex Albiensi à Ioanne XXII P. R. anno cIↄ CCC XXIX constitutus.

XII. Albigensis. *Albi.* civitas Albigensium. Episcopatus (inquit Chenu) qui inter cæteros Galliæ est opulentus, ex Abbatia ordinis S. Augustini à Bonifacio VIII anno cIↄ CC XCVII in statum secularem fuit conversus.

XIII. Aniciensis. *le Piu en Velai.* civitas Velaunorum. hodie Podium Velaunorum vocant. Præclara urbs (inquit Chenu) à Gerbario jugo, quo Liger clarus amnis oritur, dissita leucis sex longioribus.

XIV. Rutenensis. *Rodes.* Segodunum Rutenorum.

xv. Vabrensis. *Vabres*. Novus Episcopatus ex monasterio, abscissus à Rutenensi. Anno cIↄ [illegible] xx.

xvi. Cadurcensis. *Caors*. Divona Cadurcorum.

Episcopatus vii novi sub metropoli nova Tolosa ex monasteriis, detracti de diversis, partim singuli de singulis, partim singuli de pluribus.

xvii. Apamiensis. *Pamiers*. in Comitatu Fuxensi.

xviii. Mirapicensis. *Mirepoix*. à Ioanne xxii P. R. institutus, anno 1217.

xix. Sancti Papuli. *S. Papoul*. ab eodem, eodem anno institutus.

xx. Montalbanensis. *Montaulban* sive *S. Theodard de Montaulban*. ab eodem institutus, cum ante ad Cadurcensem pertineret.

xxi. Vaurensis. *la Vour*. ad acutum amnem in districtu Lauracensi.

xxii. Rivensis. *Rious*. Rivi. Rivense Monasterium.

xxiii. Lombariensis. *Lombes*. Lombariensé Monasterium. octo leucis distat à Tolosa, cis Garumnam.

Episcopatus iv sub Metropoli Auscorum.

xxiv. Convenensis. *S. Bertrand de Comenge*. Lugdunum Convenarum, olim

ab exercitu Gunthranni R. dirutum, & ex ejus ruinis S. Bertrandi Fanum in Valle Capraria constructum.

xxv. Consarannensis: *S. Legier de Conserans*. Civitas Consarannorum.

xxvi. Tarbensis. *Tarbe*. Tarba Bigerronum.

xxvii. Lactoratensis. *Laictoure*. urbs est ad Ægircium flumen, vulgo *le Gers*.

Episcopatus unicus sub Metropoli Viennensi.

xxviii. Vivariensis. Castrum Vivario Albensium, vel Elvensium. *Viviers*. Apud Cæsarem hactenus omnes interpretati sunt *Albigenses*; At Albigenses sunt in Aquitania ad flumen Tarnim; Albienses vel Elvienses ad Rhodanum.

Gratianopolitanum Tribunal.

A Carolo VII institutum, septennio postquam Tolosanum institutum. Vulgo Parlamentum Delphinatus. Habet diœceses vii. In his Archiepiscopatus ii, Episcopatus v.

Metropoles seu Archiepiscopatus.

i. Viennensis. *Vienne*. Vienna Allobrogum. Prima Viennensis.

ii. Ebro-

II. Ebrodunensis, *Ambrun.* Ebrodunum Alpium maritimarum. Quarta Viennensis. Ebrodunum Caturigum. Aliud est Ebrodunum in finibus Helvetiorum, vulgo *Iverdun.*

Episcopatus III sub Metropoli Viennensi.

I. Valentinus. *Valence.* Valentia Segalaunorum, non autem Cavarum, ut est apud Plinium.

II. Diensis. *Die.* Augusta Dia Vocontiorum, in vet. inscriptione. Hæ duæ dioeceses ab uno Episcopo reguntur, & tamen separatæ sunt, neque altera alterius jura usurpat.

III. Gratianopolitanus. *Grainople.* à Gratiano Imp. ita dicta, cum ante *Cularo* vocaretur, ut in duabus egregiis inscriptionibus legimus. Gratianopolis igitur est sedes amplissimi Senatus Delphinatensis ad flumen Isaram sita; cujus fluminis non semel meminit Plancus ad Ciceronem. Territorium illius urbis, vel potius ager suburbicarius, vocatur *Graisivouldan* à vulgo Delphinatium, voce corrupta ex Gratianopolitano.

Episcopatus unus sub Metropoli Arelatensi.

IV. Tricastinensis. *Sainct Antoni de Tricastin.* Augusta Tricastinorum. Aliam

civitatem ponit Ptolomæus, *Iuliomagum Tricastinorum*.

Episcopatus unus sub Metropoli Aquensi.

v. Vapincensis, *Gap*. Vapingum. Territorium dicitur *Gapenzois*.

Tribunal Burdigalense.

Institutum primo à Carolo VII, annis IV post Tolosanum. Quum autem per populares factionis Anglicæ rebellassent Burdigalenses, armis iterum à Carolo Burdigala recepta, mutilati sunt privilegiis suis & Tribunali; & à decuria Senatus Parisiensis tandiu recti sunt, donec Ludovicus XI iterum Tribunal restituit. Hinc factum, ut Senatus Burdigalensis, qui antea tempore Gratianopolitanum antecedebat, nunc posterior sit. Est quartus in ordine supremorum Senatuum Galliæ. Habetque sub se Archiepiscopatum I, Episcopatus XI.

Metropolis vel Archiepiscopatus.

Burdigalensis. *Bourdeaux*. Burdigala Biturigum Viviscorum. Secunda Aquitania.

Episcopatus IV *sub Metropoli Auscorum.*

I. Bajonensis. *Bajonne*. Bajona Lapurden-

purdensium in Tarbellis. nam totus ille tractus Syrtium, quas *Landas* vocant, dicitur *Lapurdum* Sidonio; hodie *Labord.* in finibus Regni Franciæ versus Hispaniam.

II. Aquensis. *Aqs.* Aquæ Tarbellicæ, Aquæ Tarbellorum.

III. Vasatensis. *Basats.* Cossio Vasatum.

IV. Adurensis. *Aire.* Atyrensium civitas; vel Acurensium. à flumine Atyro vel Aturo.

Episcopatus VII *sub Metropoli Burdigalensi.*

V. Xantonensis. *Saintogne.* Mediolanum Xantonum vel Santonum. urbs hodie *Saintes.*

VI. Petrocoriensis. *Perigeux.* Vesuna Petrocoriorum. Etiam hodie Vetus oppidum illius civitatis vocatur Vesuna, & turris vetustissimæ structuræ.

VII. Sarlatensis. *Sarlat.* Novus Episcopatus, detractus Petrocoriensi. nam Ioannes XXII P. R. Abbatiam Ordinis S. Benedicti in urbe Sarlatensi sitam in Episcopatum erexit anno 1317, ut in provincia Petrocoriensi duæ essent diœceses fluminibus distinctæ, & sic quod ultra flumina *de la Vezere* & *Dordoigne*, ab *Archę* usque ad *Fleix* situm est, esset

novæ diœcesis Sarlatensis, reliquum Petrocoriensis.

VIII. Aginnensis. *Agen.* Aginnum Nitiobrigum. In Plinio enim legendum; *Nitiobriges Tarne amne discreti à Tolosanis.* Ad Garumnam fluvium.

IX. Condomensis. *Condom.* Novus Episcopatus in pago Aginnensi ultra Garumnam, ex Monasterio, delibatus de Aginnensi.

X. Lemovicensis. *Limoges.* Ratiastum Lemovicum.

XI. Tutelensis. *Tulle.* novus Episcopatus ex monasterio, deminutus de Lemovicensi. *Tulle* civitas sita est in valle satis frugifera, & duobus fluviolis cincta, quibus nomen Currezia & Solana, antequam hæc in illam se infundat infra ejusdem urbis muros. Episcopatus hic constitutus à Ioanne XXII, anno cIↃ CCC XVIII, pro diœcesi assignando parochias quæ in Episcopatu Lemovicensi jure antiquo ab Abbatia dependebant.

Tribunal Aquense.

Institutum à Ludovico XXI. Sub eo sunt diœceses XIII. In his Archiepiscopatus II; Episcopatus XI.

Metro-

Metropoles sive Archiepiscopatus II.

I. Aquensis. *Aix.* Aquæ Sextiæ Salyorum. Secunda Narbonensis. Tertia Viennensis. Sedes Parlamenti.

II. Arelatensis. *Arles.* Arelate Salyorum. Arelate Sextanorum. Nova Metropolis, (inquit Scaliger;) neque mihi constat quando instituta; nam ante trecentos annos erat subViennensi Archiepiscopatu. Sed alii notant, controversiam de primatu inter Arelatensem & Viennensem Archiepiscopos in Concilio Taurinensi compositam; quod ad annum 445 & 450 referunt.

Episcopatus XI.

Episcopatus quinque sub Metropoli Ebrodunensi.

I. Diniensis. *Dine.* Dinia Sentiorum, aut Ebroduntiorum.

II. Grassensis. *Grasse.* distat tribus leucis ab Antipoli, unde sedes Grassam translata est ob maris viciniam & quotidianas piratarum incursiones.

III. Glandatensis *Glandere.* Glannate.

IV. Sanitiensis: *Senas.* Sanitium Vesdandiorum in Alpibus maritimis.

v. Ventienſis: *Sainct Paul de Vences.* Ventium Neruſiorum in Alpibus maritimis.

NOTA. Epiſcopatus Graſſenſis & Ventienſis uniti fuerant bulla, XII Febr. cIↄ Iↄ XCII, in gratiam G. le Blanc Epiſcopi; verum Stephano Boucicaut poſtea intercedente, unionem irritam & contra Regni privilegia ſanxit Conſilium Regium Senatus conſulto, XXI Nov. cIↄ Iↄ CI.

Epiſcopatus IV ſub Metropoli Aquenſi.

VI. Aptenſis. *Apt.* Apta Iulia Vulgientium. in Gallia Narbonenſi.

VII. Reienſis. *Ries.* male apud Sidonium & alios Regienſis. Civitas Reienſium.

VIII. Foroiulienſis. *Feriuls.* Forum Iulium, Octavanorum colonia, Pacenſis, Claſſica. Epiſcopus (inquit Chenu) eſt Dominus temporalis, & profano Dominii jure præeſt Civitati, & in urbe omnem habet juriſdictionem, exemta truncatione capitis & mutilatione membrorum.

IX. Ciſteronenſis. *Ciſteron.* Ciſtero. Segeſtoriorum civitas. Sita eſt urbs ad Druentiam rapidiſſimum flumen, in Provincia.

Epiſcopatus duo ſub nova Metropoli Arelatenſi.

X. Maſſi-

x. Massiliensis. *Marseille.* urbs Græcorum Phocæensium.

xi. Telonensis, *Tolon.* Telonum.

Tribunal Divionense.

Institutum à Ludovico XII. Sub eo duo sunt Episcopatus. *Diviocastrum* vocatur in martyrologiis vetustissimis.

Episcopatus II *sub Metropoli Lugdunensi.*

I. Augustodunensis. *Austun.* Augustodunum Eduorum.

II. Cabillonensis. *Challon sur Saone.* ita scribi debet Gallice, non *Chaallon.* nam hoc est Catalaunum Caballinum, vel Caballionum Eduorum.

Tribunal Rotomagense.

Institutum à Ludovico XII. sub quo diœceses VII. quarum Archiescopatus I, Espicopatus VI.

Metropolis seu Archiepiscopatus.

Rotomagensis. *Rouen.* Rotomagus Venellocassium. Secunda Lugdunensis. Sedes amplissimi Senatus Normanniæ.

Episcopatus VI *sub Metropoli Rotomagensi.*

I. Abrincantensis. *Aurenches* vulgo. Ingena Abrincantorum.

II. Ebroicensis. vulgo *Evreux*. Mediolanum Aulercorum Eburovicum.

III. Bajocensis. *Bajeux*. vulgo Bajocasses veteribus.

IV. Sajensis. vulgo *Saïs*. Sajorum civitas. Incolæ (inquit Chenu) à Cæsare populi Sesuvii appellantur.

V. Constantiensis : *Contances*. Constantia. Constantia Castra, à Constantino Cæsare dicta, ut Papyrius Massonus existimat.

VI. Lexoviensis. vulgo *Lisieus*. Vrbs cujus cives à Cæsare Lexovii appellantur.

Tribunal Redonense in Britonibus Aremoricis.

Institutum ab Henrico II. Sub eo sunt Diœceses IX, omnes Episcopatus sub Metropoli Turonensi.

I. Briocensis. vulgo *Sainct Brieu*. Briocensis civitas, seu Briocopolis, à S. Brioco. inter duo flumina quæ Britones vulgo vocant *le Trieu* & *l'Argennon*. Ptolomæo Tritius & Argennus.

II. Ma-

II. Machloviensis, vulgo *Sainct Malo*. Vrbs fere Oceano cincta est.

III. Leonensis. vulgo *Sainct Paul de Leon*. Leonium oppidum Osissimiorum. Ecclesia dedicata S. Paulo.

IV. Nannetensis. vulgo *Nantes*. Condivienum Nannetum. Nannetes Britanniæ Armoricæ populi. Cæsari & aliis veteribus noti.

V. Venetensis. vulgo *Vannes*. Veneti satis noti commentariis C. Cæsaris.

VI. Tricoriensis. vulgo *Triguier*. *Landtriguier*. Trecora (inquit Chenu) oppidum in minori Britannia, circa annum IↃC sedes Episcopalis erat in civitate Lesobiensi ad mare, qua circa annum IↃCC à Danis & Saxonibus solo æquata, translata sedes ad peninsulam *Trecor* dictam.

VII. Curosopitensis. vulgo *Cornovaille*. Corisopitum oppidum Curiosolitarum, uti à Cæsare appellantur.

VIII. Dolensis. vulgo *Dol*. Hic Episcopus habet Ius Pallii; & ideo locum habet inter Archiepiscopos. Dolensis urbs (inquit Chenu) paludibus circumdata, & fere in ultima Britanniæ parte sita. Episcopus Comitis titulo honoratur, ac per multos annos se pro Archiepiscopo gessit, hodieque in Comitiis

tiis Ordinum Generalium Britanniæ primum locum inter Episcopos vendicat.

IX. Rhedonensis. vulgo *Renes.* Condate Rhedonum. sedes Parlamenti Britanniæ Armoricæ. sita super flumen Vigelaniam. vulgo *Vilaines.*

Atque hi quidem sunt VIII amplissimi Senatus. (inquit *Scaliger.*) Sed accrevit ditioni Regis Franciæ Senatus supremus Benearnensis, Christianissimo Henrico Rege Navarræ capessente sceptrum Regni Franciæ jure successorio. Tamen Benearnensis principatus semper separatus fuit à ditione Francorum, & eodem jure fuit, quo regnum, quod est optimo maximo jure, id est, nulli ditioni subditum.

Benearnense Tribunal.

Ab Henrico Rege Navarræ, Christianissimi Henrici IV avo materno institutum in Castro Palo. Sub eo sunt Diœceses II. uterque Episcopatus sub Metropoli Auscorum.

I. Lascariensis. vulgo *Lescar.* civitas Lascariensium.

II. Oloronensis. vulgo *Oleron.* Oloronensis civitas.

Tri-

Tribunal Mediomatricis urbis.

Habet Diœceſes III, omnes ſub Metropoli Treverenſi.

I. Metenſis. vulgo *Metz*, Diviodunum Mediomatricum. olim ſedes regni Lotharingiæ.

II. Tullenſis, vulgo *Toul.* Tullum Leucorum. Epiſcopus, qui hodie præeſt, Comes Tullenſis & S. R. imperii Princeps appellatur à Chenu.

III. Virdunenſis. vulgo *Verdun*. Verodunum. urbs Belgicæ primæ peramœno ad Moſam ſitu. Comitatus titulo, qui penes Epiſcopum loci, clara. Igitur hodie (*Scaliger*) ſub ditione Chriſtianiſſimi Francorum Regis ſuntDiœceſes CXVI: in quibus CII Epiſcopatus, XIV Archiepiſcopatus.

Qui aliam Archiepiſcopatuum & Epiſcopatuum Galliæ enumerationem deſiderat, adeat Miræi Notitiam Epiſcopatuum & Ioannis Chenu Archiepiſcoporum & Epiſcoporum Chronologicam Hiſtoriam; qui ſuperioribus addit;

I. Bellicenſem Epiſcopum. vulgo *de Bellay.* qui in ducatu Sabaudiæ erat, & ſuffraganeus Epiſcopi Biſuntini in Burgundia; ſed ab anno 1601 juris Francici factus eſt, Breſcia per permutationem à Sabaudo accepta.

II. Bethle-

11. Bethleemitanum. vulgo *de Bethleem.* in Nivernensi ducatu (cui perpetuo unita est Ecclesia S. Mariæ Bethleemitanæ in suburbiis oppidi Clamecienfis, immediate subjecta Sedi Romanæ) fundatum à Guidone Comite Nivernensis, anno cIↃ CC XXIII.

De perceptione fructuum Sede vacante, quam vocant Regaliam.

Duarenus lib. III, *de Sacris Ecclesiæ ministeriis & Beneficiis.* Princeps, quandiu vacat Episcopalis sedes, prædiorum omnium administrationem suscipit, ipsisque arbitrio suo utitur ac fruitur: idque existimant nonnulli ex clientelarum, seu, ut nunc loquimur, feudorum lege ortum esse. quod à vero non abhorret. Vt autem vacare desinat Episcopalis sedes, hæc requiruntur. 1. Novum Antistitem rite ac legitime creatum lectumve esse. 2. Vt Regis clientem jure-jurando in ipsius verba adactum esse, & literas regias, jurisjurandi hujus solemnis nomine, apud præfecturam ratiociniorum receptas perscriptasque esse. 3. Aliis quoque literis opus est, quibus præfecti ratiociniorum, regio fundorum Episcopalium dispensatori

pensatori mandent, ut novum Antistitem iis frui sinat.

In hasce porro Ecclesias hoc jus Regaliorum Rex sibi vindicat:

In tota provincia Senonensi, excepta Diœcesi Antissiodorensi; in qua Decanus & Capitulum dicuntur permutationem fecisse cum Rege.

In tota provincia Rhemensi, excepta Lemovicensi, Cadurcensi, Rhutenensi, Albiensi, Mimatensi.

In provincia Turonensi, excepta Macloviensi, Venetensi, Trecorensi, Cosisopitensi, Briocensi, Rhedonensi, Dolensi.

In Archiepiscopatu Burdigalensi solum; non etiam in cæteris ejusdem provinciæ.

In tota Normannia.

In provincia Auxitana & Arelatensi, & per consequens in tota Lingua Occitana Rex nihil habet.

Ecclesiæ ergo cadentes in Regaliam sunt hæ:

Senonensis,	Parisiensis,
Carnotensis,	Aurelianensis,
Eduensis,	Trecensis,
Rhemensis,	Morinensis,
Catalaunensis,	Tornacensis,
Suessionensis,	Belluacensis,
Laudunensis,	Ambranensis,
Noviomensis,	Silvanectensis,

Bituri-

Bituricensis,	Claromontensis,
Turonensis,	Cenomanensis,
Alethensis,	Cabilonensis,
Rotomagensis,	Abricensis,
Constantiensis,	Lexoviensis,
Bajocensis,	Sagiensis,
Ebroicensis;	*Hæc è Pascasio.*

Porro, uti ex eodem Pascasio observandum, Regaliarum emolumentum hodie percipitur à Clericis Sanctæ Capellæ, (ut vocant,) quam S. Ludovicus raro opere struxit, & sequentes reges plurimis honoribus & muneribus cumularunt.

Botereus lib. xv. Nulli rerum Gallicarum forensiumque vel mediocriter perito dubium est, ratione directi Dominii, patronatus feudalisque clientelæ jus antiquum esse Regibus, quod Regaliam vocant veteres, ab etymo rem ipsam significantes. Illud est, ut quandiu viduæ Ecclesiæ orbitatem Pastorum lugent, Rex vice custodiæ & depositi, caduca beneficia conferat. Nec id commenticio aut nupero usu, cum in Lugdunensi Concilio jus istud à Gregorio x sancitum sit. At cum vetustati fides abrogari non posset, ad Diœceses quæ sunt citra Ligerim, nonnulli coercitam Regaliam esse voluerunt; & ad novissima hæc tempora dubitatio illa animos occupavit, quæ tamen plurimis arrestis sublata est. Sed du-

bitandi

bitandi causa recens extitit, num ad Seguisianos novissime regno additos jus istud porrigatur. Beleisleus Episcopatus cum vacaret, Rex jure Regaliæ, possessoris obitu caducum Decanatum contulit; Pontifex itidem; Sodalitium vero flaminum sortitionibus atque urna electionis de suo gremio unum assumsit. Inter Triumviros lis ardua. electus, pontificiusq; contendebant, Regaliam regni veteribus terminis circumscriptam, ad Seguisianos non proferri. qui nuper accessissent cum priscis suis legibus immunitatibusque. Contra candidatus regius, partem illam Allobrogum regno ita coaluisse, ut diversa & discriminata ab eo censeri non debeat: appendices induere naturam rei cui adjunguntur, &c. Post arduam eluctationem fori, dicentibus Doleo, Manguineo & Monterolio, etiam ad Seguisianos, olim Allobrogicæ ditionis, jus Regaliæ porrigi, decretum fuit.

XVIII.

DE REDITIBVS ECclesiasticis.

T*Huanus lib.* XXVIII, *Histor. Comitiis ad Germani fanum*, *anno* cIↃ IↃ LXI. Multa & sacro Ordini detrimentosa proposita. Vt ex sacerdotiis: Si IↃ numarias libras

 æqua-

æquarint, quarta pars; si cIↄ, tertia; si xii cIↄ librarum excesserint, dimidia pars decidatur, & ærario applicetur: qui xii cIↄ librarum annuos reditus percipiunt, his iii cIↄ relinquantur, cætera Regi attribuantur. Cartusianis item, Cœlestinis, Mathurinis, Minimis ác Monialibus omnes reditus, qui ipsorum alimenti modum superent, adimantur: item res soli omnes, exceptis præcipuis castellis ac ædibus, in quibus Episcopi & Canonicorum Collegia domicilia habeant, venundentur. Ex quibus ratione diligenter inita constabat, cxx librarum myriades confici posse; quarum tertia parte sacerdotibus relicta & fœnori collocata, tantum emolumenti dominis, quantum ex fundis suis rediret; reliquæ summæ ad æs regni dissolvendum impenderentur; sicque aucto regio ærario tandem populus tributis, quibus ultra modum gravatur, in posterum levaretur.

Bodinus. Caroli IX Regis jussu cum census ageretur bonorum Ecclesiasticorum, in hoc imperio duodecim milliones annui reditus in censum relatos video, extra pecuniam & gratuitas oblationes. Id tamen parce ac tenuiter, ne ex vero censu invidia aut periculum Ordini Pontificio crearetur. Allemannus enim rationum publicarum Prætor, mihi curio-

curiosius omnia conquerenti narrabat, duos fere trientes agri Gallici ad sacrum Ordinem possessione vel dominio pertinere. Incredibile id quidé mihi visum est; tametsi non ignoro, quatuor esse supra centum Episcopos, duodecim Archiepiscopos, quingentos & quadraginta octo Abbates, Curionum viginti septem millia & quadringentos, si modo singulis urbibus & pagis singuli Curiones tribuantur; extra minores Archimandritas & cœnobia tenuium Monachorum vicatim mendicantium. Ac multo majores apud nos Ecclesiæ opes fuissent, nisi Ioannes XXII P. R. Nicolai Pontificis decretum antiquasset; quo licebat mendicantium Ordinibus prædia possidere, quæ usu & fructu ad se pertinerent, nexu vero & mancipio ad Pontificem maximum.

Vt autem, quantus sit numerus Ecclesiasticorum in Gallia; aliquatenus æstimari possit, notandum ex Ioanne Chenu, in sola Diœcesi Bituricensi esse

Abbatias Ordinis S. Benedicti 15.
Abbat. Ordinis Cistertiensis 14.
Abbat. Ord. S. Augustini 5.
Prioratus Ord. Grandimontani 5.
Conventus Eremitarum 5.
Prædicatorum 1.
Carmelitarum 3.
S. Francisci 8.

Capucinorum 4.
Minimorum 3.
Archidiaconatus adCollationem ipſius Archiepiſcopi 9.
Archipresbyteratus 20.
Parochias & Prioratus urbis Bituricenſis 20.
Archipresbyteratus ad collat. aliorum 53.
Prioratus 1013.

Botereus lib. xv. Hiſtor. *ad annum* cIↃ IↃc VIII. Iam à biennio Rex Chriſtianiſſimus edictum indulſerat Clero Gallicano, ut intra quinquennium cenſus & fundos Eccleſiæ, ob penſitationes regiarum indictionum à quadrageſimo quarto anno diſtractos, ab emtoribus poſſeſſoribuſque, redhibito pretio, impenſiſque in rem neceſſario & utiliter verſis perſolutis, reciperent. Probavit magnum Conſilium ſanctionem, cautione adhibita, ne Eccleſiaſtici obtentu gratiæ edictalis, clam & ſemotis arbitris, apophoreta, &, ut Latio verbo noſtratem ſermonem adæquem, propinationes accipiant, edicti violatoribus inflicta mulcta quadrupli.

Quibus oneribus Eccleſiaſticus ordo prematur, in ſuperioribus abunde diximus, cum de Regio ærario ageretur.

XIX.

XIX.

SERIES ET CHRONOLOgia brevis Regum Galliæ.

Dividitur Ordo Regum Galliæ secundum tres familias. Quarum prima est *Merovingorum*, incipiens à Pharamundo vel(ut alii volunt) Waramundo, anno Christi 419. Secunda est *Carolinorum*, à Pipino Rege patre Caroli Magni, anno Christi 751. Tertia est *Capetorum*, ab Hugone Capeto, filio Hugonis Magni, Comitis Parisiensis, Ducis & Conestabilis Franciæ, anno Christi 988.

Prima Classis Regum Galliæ.

I. Anno Christi 419 Pharamundus, Honorio & Theodosio II imperantibus. regnat annos 11. fuit filius Marcomiri Ducis. Ioannes Tilius scribit, illum regnasse annos xx.

II. Anno Christi 430 Clodius sive Clogio, cognomine Crinitus, & Comatus. regnat annos XVIII. Hic est Germanorum *Luitbeg* sive *Luitbig*. (quasi dicas, *populi via*.) qui Francos ex antiqua Francia, quæ & Franconia trans Rhenum, in Gallias duxit.

III. Anno Christi 448 Meroveus, alias Merovingus. (à quo dicta est fa-

milia *Merovingorum.)* Ioannes Tilius scribit, proprie dictum fuisse *Mervvich.* regnavit ann. x. Hic vicit Attilam Regem Hunnorum in Campis Catalaunicis, in Campania, ut vult Ioannes Tilius, & non in Languedocia, ut alii memoriæ tradiderunt.

IV. Anno Christi 458 Childericus I, filius Merovei. Hic duxit in uxorem Basinam conjugem Regis Thuringiæ; è qua sustulit unum filium & duas filias. Regnavit annos XXIV, aut XXVI.

V. Anno Christi 484 Clodovæus magnus, F. Childerici; primus Rex Christianus. Hic duxit in uxorem Clotildem filiam Chilperi sororem Gundebaldi Regis Burgundionum. E qua sustulit quatuor filios. Quorum primogenitus infans obiit; Childebertus fuit Rex Parisiorum; Clodomirus Rex Aurelianensium; Clotharius Suessionensium. Clodovæus regnavit annos XXX. Sustulerat quoque à concubina filium Theodoricum. Qui fuit Rex Austrasiæ; cujus Metropolis fuit Metz: & regnavit annos XXIII. Huic successit fil. Teodebertus, annis XIV. Huic fil. Theobaldus, an. VII: & obiit sine hærede.

VI. Anno Christi 514 Childebertus Clodovæi f. Regnavit annos XLVI, secundum Tilium; & nullos masculos hæredes reliquit.

VII. An-

VII. Anno Christi 560 Clotharius I, Clodovæi f. primo Rex Suessionensium: dein totius Franciæ. Hic secundum Tilium regnavit annos L. Et è pluribus uxoribus & concubinis plures liberos suscepit: quorum quatuor mares ipsi superstites fuerunt, & regnum inter se diviserunt. Charibertus fuit Rex Parisiorum: Guntrannus Aurelianensium: Sigisbertus Austrasiæ: Chilpericus Suessionensium.

VIII. Anno Christi 565 Charibertus, aliis Aribertus, Rex Parisiorum; regnavit annis IX, & nullos liberos mares reliquit.

Guntrannus Rex Aurelianensium, itidem sine hæredibus obiit, postquam regnasset annos 33: anno Christi 593.

Sigisbertus Rex Austrasiç, itidem obiit, postquam regnasset annos XIV, relicto filio Childeberto.

IX. Anno Christi 574 Chilpericus I, f. itidem Clotharii I, Rex Suessionensium; qui plures quidem filios sustulit, sed unus tantum illi fuit superstes Clotharius.

Childebertus II, Rex Austrasiæ ex hæreditate paterna, quippe filius Sigisberti, &, testamento Avunculi Guntranni, Aurelianensium: obiit postquam regnasset annos XVII. Et successit filius Theodebertus II; qui regnavit annos XVII. Huic

successit frater Theodebertus, primo Rex Aurelianensium; & regnavit ann. 18.

x. Anno Christi 588 Clotharius II, Grandis dictus, rursus totius Franciæ Rex: & regnavit annos XLIV. & obiit anno 630, secundum Tilium.

XI. Anno Christi 630, aut, ut alii, 632, Dagobertus I: cui quidam cognomen Magni tribuunt, regnavit annos 14.

XII. Anno Christi 646: ut Tilius, 644, Clodovæus II. Sed Tilius vocat primum, secundum vulgarem errorem. Qui toti Franciæ præfuit, præter Austrasiam, cui Pater nothum suum Sigisbertum præposuerat. Regnavit Clodovæus annos 18: & reliquit tres filios, Clotharium, Childericum, & Theodoricum.

XIII. Anno Christi 663 Clotharius III, Rex Neustriæ & Burgundiæ. regnavit annos quinque, aut, ut alii, tantum tres. Ab hoc regni Gallici administratio & suprema authoritas penes Majores Domus sive Præfectos Palatii esse cœpit, solo fere nomine Regibus relicto; de qua re vide Eghinartum in vita Caroli Magni.

XIV. Anno Christi 668 Childericus II, primum Rex Austrasiæ, dein totius Franciæ post obitum fratris. & regnavit XII annos, secundum Tilium: alii volunt, XIV.

XV. Anno Christi 680 Theodoricus

III, *fil.*

III, fil. Clodovæi, post fratris mortem totius Franciæ Rex: qui regnavit annos XVIII, secundum Tilium. Sub eo Pipinus Præfectus Palatii fuit per totam Franciam.

XVI. Anno Christi 694 Clodovæus II, Tilio; aliis III, f. Theodorici. regnavit annos 3. Pipino Præfecto Palatii.

XVII. Anno Christi 698 Childebertus III, Tilio, aliis II, cognomento Iustus, fil. Theodorici. regnavit annos XVII, secundum Tilium; alios, XVIII.

XVIII. Anno Christi 716 Dagobertus II, fil. Childeberti III. regnavit annos quatuor. Ipso adhuc superstite per seditionem electus fuit in Regem frater illius Daniel, Clericus, & à suis dictus Chilpericus II. cujus Præfectus Palatii fuit Carolus Martellus.

XIX. Anno 720 Clotharius IV. (quem Carolus Martellus videri volebat filium Theodorici III.) & regnavit annos II.

XX. Anno 726 Theodoricus IV, filius Dagoberti II. regnavit annos XV, eodem Martello Præfecto Palatii.

XXI. Anno 741 Childericus III, Theodorici fil. Sub tutela Pipini & Carlomanni Præfectorum Palatii, regnavit annos VII. dein sub Pipino solo annos duos: & postquam novem annos veluti

per ludibrium regnasset, anno 751 destitutus & tonsus fuit.

Alii Chilpericum II inter Reges numerant, atque ita numerum explent XXII.

Secunda Classis Regum Franciæ.

XXIII. Anno 751 Pipinus cognomento Exiguus sive Brevis, consensu nobilium & plebis, cum approbatione Zachariæ P. R. (ut volunt) regnum occupavit, & illud obtinuit annos 16, mens. 4. Carlomanus minor natu illius filius, coronatus in oppido Suessionum, eam partem regni obtinuit quam patruus illius Carlomanus nomine Præfecti palatii obtinuerat. Sed cum anno 771 obiisset; frater illius major natu Carolus totum Regnum crevit.

XXIV. Anno Christi 768 Carolus cognomento Magnus Philippi fil. Regnavit annos 47, secundum Tilium; fuitque Imperator annos 14.

XXV. Anno Christi 814 Ludovicus I, cognomento Pius, Caroli fil. Rex & Imperator. regnavit annos XXV. E duabus uxoribus plures filios sustulit. Primogenitus illius fuit Lotharius, post patrem Imperator Germanorum; qui & possedit partem Franciæ & Burgundiæ, adeoque Provinciam. Hic monasticam vitam amplectens reliquit Ludovico majori

jori natu filio suo Imperium & Italiam, Lothario II Lotharingiæ regnum, Carolo regnum Burgundiæ & Provinciæ; quo defuncto sine hæredibus, Ludovicus Provinciam, Lotharius Burgundiam crevit. Lotharius quoque sine hæredibus masculis decessit, & regnum illius patrui illius diviserunt. Secundogenitus Ludovici Pii fuit Pipinus Italiæ Rex; qui patre adhuc superstite obiit, & reliquit duos filios, Pipinum Regem Aquitaniæ, & Carolum; qui ambo ab Patruo Carolo regno & Dominiis privati sunt.

XXVI. Carolus II, Calvus dictus, tertiogenitus Ludovici Pii filius. post patris obitum per partitionem inter fratres accepit Regnum Franciæ. Regnavit post patris obitum 38 annos. objit anno 878.

XXVII. Anno 878 Ludovicus II, cognomento Balbus, Caroli Calvi filius, regnavit annos duos.

XXVIII. Anno 880 Ludovicus III, & Carolomannus, filii nothi Ludovici Balbi Regnum inter se diviserunt. Carolomannus accepit Burgundiam & Aquitaniam; Ludovicus reliquas provincias. Hic obiit anno 884, & solus regnavit Carolomannus, qui non diu superfuit.

XXIX. Anno 885 Carolus cognomine Crassus, Germanorum Imperator. In regnum accersitus fuit ut Normanno-

rum invasioni occurreret, qui postea tam regno quam imperio inutili factus Imperium Arnulpho Cognato suo cessit, anno 890; postquam in Gallia regnasset annos quinque.

XXX. 890 Odo, Comes Andegavensis, licet non esset è genere Caroli Magni, per seditionem fuit coronatus. & postquam biennium toti Franciæ præfuisset, in Aquitaniam fuit conclusus. Obiit anno 899.

XXXI. Anno 892 Carolus III. cognomine Simplex, coronatus fuit Rhemis, ætatis anno XII. qui cum multis miseriis conflictatus fuit. & obiit anno 929, postquam tantum XI annos sui juris regnasset: ipso enim superstite contra illum fuit coronatus Robertus frater Odonis Regis Franc. Quo cæso in prælio Suessionensi, anno 923, fuit Rex Franciæ coronatus Radulphus Gener Roberti illius Regis (ut scribit Tilius) & cognatus Regis Caroli. alii scribunt fuisse filium Richardi Ducis Burgundionum & fratrem Odonis; & regnasse annos 2.

XXXII. 929 Ludovicus IV, dictus Vltramarinus, fil. Caroli Simplicis: ab Hugone Magno Comite Parisiensi ex Anglia in Regnum revocatus; & Laoduni coronatus: Hugo autem Palatii Præfectus Regem obnoxium tenuit, & non-

numquam bello petivit, atque etiam captivum habuit. Obiit hic Rex anno 954, postquam 18 annos regnasset, ut scribit Tilius.

XXXIII. 954 Lotharius Ludovici F., Hugone annitente coronatus Rex. Hugo autem obiit anno 955: neque propterea Regis authoritas aucta fuit, filiis illius Regni negotium facessentibus. Anno 960 Hugoni Capeto munus Præfecti palatii concessit, & Pictaviensem provinciam; fratrem autem illius Othonem creavit ducem Burgundiæ. Decessit Rex anno 986, postquam 32 annos regnasset.

XXXIV Ludovicus V, Lotharii F, Patre adhuc superstite Rex coronatus. Patre defuncto vix annum superfuit, veneno, ut creditur, extinctus ab iis qui Regno inhiabant.

Tertia Classis Regum Franciæ.

XXXV. Anno 988 Hugo cognomento Capetus coronatus fuit Rex Franciæ Novioduni. erat autem primogenitus Hugonis Magni, Com. Parisiorum. Regnavit annos 9.

XXXVI. 997 Robertus filius Hugonis. Regnavit annos 24, secundum Tilium; obiitque anno 1030.

XXXVII. Anno 1030 Henricus I, Roberti filius. Regnavit annos 30.

XXXVIII. Anno 1061 Philippus I, Henrici filius, vivo patre coronatus anno 1059. regnavit annos 49; obiitque anno 1109.

XXXIX. Anno 1109 Ludovicus VI, cognomento Craſſus, Philippi filius, Aureliani coronatus. regnavit annos 28. obiit Pariſiis anno 1137.

XL. 1137 Ludovicus VII, dictus Iunior, vivo parente coronatus, unde illi agnomen: regnavit annos 43: obiit anno 1180.

XLI. Anno 1180 Philippus II, cognomine Auguſtus, Ludovici filius, patre ſuperſtite coronatus; regnavit annos 43: obiitque anno 1223.

XLII. Anno Chriſti 1224 Ludovicus VIII, Philippi II fil. Hic vivente patre in Regnum Angliæ à Baronibus fuerat vocatus contra Ioannem Angliæ Regem; ſed Ioanne defuncto & turbis ſedatis in Galliam fuit remiſſus. Regnavit annos 3, & menſes 4: Obiitque anno 1226.

XLIII. Anno Chriſti 1226 Ludovicus IX, cognomine Sanctus. Regnavit annos 44: Obiitque in Africa anno 1270.

XLIV. Anno Chriſti 1271 Philippus III, cognomine Audax, fil. S. Ludovici; coronatus per Epiſcopum Sueſſionenſem, Rhemenſi ſede vacante. regnavit

vit annos xv; obiitque anno 1285. Ab hujus filio tertiogenito Carolo stemma Valesiorum deducitur.

XLV. Anno Christi 1285 Philippus IV, cognomento Bellus, coronatus Rhemis. Hic duxit in uxorem Ioannam hæredem Regni Navarræ. Regnavit annos 28: obiitque anno 1314.

XLVI. Anno Christi 1315 Ludovicus X, cognomento Hutinus, Philippi Belli F. Coronatus fuerat Rex Navarræ anno 1307, & Franciæ anno 1315 Rhemis. Illius filia Ioanna nupsit Philippo Comiti Ebroicensi; qui uxoris nomine factus est Rex Navarræ. Regnavit annum unum, menses 4; obiitque anno 1316.

XLVII. Anno Christi 1316 Philippus V, cognomine Longus, filius Philippi Pulchri secundogenitus. Regnavit annos 5, obiitque anno 1321. Hujus filia major natu Ioanna nupsit Eudoni III Duci Burgundiæ, & in familiam illam intulit Comitatum Burgundiæ & Attesiæ: sed Comitatus illi per obitum nepotis illius Philippi redierunt ad Margaritam secundogenitam filiam ejusdem Regis Philippi Longi; quæ nupta fuit Ludovico Comiti Flandriæ; è quo connubio nata est Margarita Flandrica, conjux Philippi Francici, Ducis Burgundiæ; atque uterque Comitatus descendit ad Do-

mum

mum Burgundicam secundi Stemmatis, non sine controversia.

XLVIII. Anno Christi 1321 Carolus IV, cognomine Pulcher, frater Philippi Longi, coronatus Rhemis. Regnavit annos 6, & aliquot menses; obiitque anno 1327.

XLIX. Anno Christi 1328 Philippus VI, cognomine Valesius; Philippi Audacis è Carolo filio nepos. Coronatus Rhemis. Regnavit annos 22 & quinque menses; obiitque anno 1350.

L. Anno Christi 1350 Ioannes Philippi Valesii F., coronatus Rhemis. Hic in prœlio captus à Principe Walliæ captivus in Angliam fuit ductus. Regnavit annos 14: obiitque Londini anno 1364. Hujus filius secundogenitus factus fuit Rex Siciliæ & Neapolis. Philippus autem ejusdem filius Dux Burgundiæ duxit Margaritam Flandricam, de qua supra diximus.

LI. Anno Christi 1364 Carolus V, cognomine Sapiens, Ioannis filius, coronatus, Rhemis. Regnavit annos 16; obiitque anno 1380. Hic sacras literas in linguam vernaculam Francicam verti curavit à Nicolao Oresmio; & regnum, quod Angli pene totum occupaverant, recepit.

LII. Anno Christi 1380 Carolus VI,

Caro-

Caroli V fil., coronatus Rhemis. Ejus filia ultima Catharina nupsit Henrico VI Regi Angliæ; quem Rex hæredem Regni instituit, filio Carolo exhæredato. ab eo tempore Reges Angliæ, Franciæ se quoque Reges scripserunt, & lilia scuto suo admiscuerunt. Regnavit Carolus annos 42; obiitque anno 1422.

LIII. Anno 1422 successit Carolus VII, cognomine Victor; sed primum fuit coronatus Rhemis, anno 1428. Regnavit annos 39; obiitque anno 1461.

LIV. Anno Christi 1461 Ludovicus XI, Caroli VII filius, coronatus Rhemis. Regnavit annos 22; obiitque anno 1483.

LV. Anno Christi 1484 Carolus VIII, cognomine Exiguus, Ludovici XI filius, coronatus Rhemis. Hic duxit in uxorem Annam hæredem Britanniæ, promissam Maximiliano Imperatori. Regnavit annos 14; obiitque anno 1497.

LVI. Anno Christi 1498 Ludovicus XII, ante Dux Aurelianensis, Pater populi cognominatus. Sanguine proximus Carolo VIII. Quippe Carolus V Franc. R. filium habuit Ludovicum Ducem Aurelianensem; qui duxit in uxorem Valentinam filiam Ioannis Galeatii Ducis Mediolanensis; cui natus fuit Carolus Dux Aurelianensis, pater hujus Ludo-

vici

vici XII. Porro Ludovicus hic divortio facto cum Ioanna fil. Ludovici XI, duxit Annam Britannicam viduam Caroli VIII; è qua nulli mares supervixere. Postremo duxit Mariam filiam Henrici VII Angl. Regis. Regnavit annos 17; obiitque anno 1514.

LVII. Anno Christi 1514 Franciscus I, cognomento Valesius, coronatus Rhemis; antea Dux Angolesmensis. Proximus agnatus Regis defuncti. Nam Carolus Pater Ludovici XII fratrem habuit Ioannem Aurelianensem, Comitem Angolesmensem; qui 23 annos in Anglia obses fuit; & filium habuit item Carolum; qui duxit in uxorem Ludovicam Sabaudam filiam Comitis Segusianorum & postea Ducis Sabaudiæ; è qua ipsi natus Franciscus hic. Qui varia fortuna regnavit annos 32. obiitque anno 1546. Princeps vel hoc nomine ab omnibus literatis laudandus, quod linguarum artiumque liberalium studia expulsa barbarie restituit, & literatos singulari amore complexus fuit. Vxor illi fuit Claudia, Ludovici XII filia, Ducissa Britanniæ.

LVIII. Anno Christi 1546 Henricus II, Francisci filius, coronatus Rhemis anno 1547. Hic duxerat in uxorem Catharinam de Medices, è qua ipsi nati

quin-

quinque filii & totidem filiæ. Regnavit annos 12; obiitque anno 1559.

LIX. Anno Christi 1559 Franciscus II, Henrici II fil. primogenitus, coronatus Rhemis. Hic duxit in uxorem Mariam Reginam Scotiæ; è qua nullos liberos sustulit. Obiit ætatis suæ anno 23, postquam regnasset sedecim menses.

LX. Anno Christi 1560 Carolus IX, Henrici II filius, coronatus Rhemis. Hic duxit in uxorem Elisabetham Austriacam, Maximiliani Imperat. filiam. è qua tantum unam filiam sustulit. Regnavit annos 14; obiitque anno 1574.

LXI. Anno Christi 1574 Henricus III, Caroli IX frater, relicto Regno Poloniæ quod paulo ante adierat, in Galliam reversus, coronatus fuit Rhemis anno 1575. Duxit in uxorem Aloisiam Lotharingam Comitis Vaudemontii filiam: è qua nullos liberos suscepit. Regnavit annos quindecim, menses duos, cum variis miseriis, & continuis pene bellis civilibus, & domesticis seditionibus colluctatus; & tandem indignum in modum etiam à Pontifice Romano habitus ob Guisii cædem, & sacris prohibitus, à Monacho Dominicano Iacobo Clemente fuit occisus anno 1589. Princeps raris ingenii & corporis dotibus ornatus, quas ignavo otio & per desides volupta-

luptates fere corrupit. In hac Valesiorum familia defecit.

LXXII. Anno Christi 1589 Henricus IV, cognomento Magnus, è Borbonio stemmate, & ante Navarræ Rex per matrem, hoc jure Regnum adiit:

Stemma Borboniorum secundum Tilium.

S. Ludovicus Franc. Rex.

1. Robertus fil. illius, Com. Clermont.

2. Ludovicus I Dux Borboniæ.

3. Iacobus Comes Marchæ, Conestabilis Franciæ.

4. Ioannes I, Com. Vindocinus.

5. Ludovicus Com. Vindocinus.

6. Ludovicus Vindocinus, Magnus Franciæ Magister.

7. Ioannes II, Com. Vindocin.

8. Franciscus.

9. Carolus.

10. Antonius Rex Navarræ.

11. Henricus.

Alii tantum unum Ludovicum Vindocinum agnoscunt; atque ita Henricus uno gradu propior fuerit S. Ludovico. Cæsò prædecessore suo statim regnum adiit, sed demum anno CIↃ IↃXCIV Autrici Carnutum coronatus fuit. Post hydram seditionum feliciter sublatam

tam feliciter & gloriose regnavit; & anno cIↃ IↃcx immani scelere à Ravillaco confossus fuit. Princeps vere magnus.

TrIstIa sangVIneo LILIa rore MaDent.

xxIII. Anno 1610 Ludovicus XIII, cognomento Iustus, Henrici IV filius, Rhemis inauguratus, hodieque feliciter regnat.

XX.

DE ECCLESIÆ GALLICANÆ libertate.

THuan. lib. XCIII, *ad annum* cIↃ IↃLXXXVIII. Spessæus, vir profundæ eruditionis ac judicii, ad hæc imperterrita eloquentia præditus, continua oratione orditur, & libertates Ecclesiæ Gallicanę, quarum conservandarum majores adeo studiosi fuerant, non jura aut privilegia exorbitantia, sed potius naturalia, ingenua ac communia jura esse dicit, quibus nulla Patrum definitione derogatum est Ecclesiæ Gallicanæ. Ea vero duobus præcipue capitibus concludi. priore, quod Pontificibus nullum jubendi aut statuendi jus sit de rebus, quæ ad civilem administrationem spectant, in ditionibus Regi Christianissi-

ſtianiſſimo ſubjectis; & ſi quid jubeant ſtatuantve, eorum juſſis ac ſtatutis Regis ſubditi, etiamſi ſacris initiati ſint, parere nonteneantur. altero, quod licet Galli Pontificem in rebus ſacris ſupremam diſpenſationem habere fateantur, tamen in Gallia numquam potentia abſoluta & infinita locum habuerit, ſed ea, quæ canonibus & priſcorum conciliorum in regno receptorum definitionibus quaſi intrá terminos coërceatur. & in hoc maxime conſiſtere libertatem Eccleſiæ Gallicanæ.

Ex Defenſione Pariſienſis Curiæ, pro Libertate Eccleſiæ Galliæ, adverſus Romanam aulam, Ludovico XI *quondam oblata.* XI. Anno 1418 de ſententia & conſilio Antiſtitum & perſonarum Eccleſiaſticarum Regni ad tuendam Eccleſiæ libertatem facta fuit conſtitutio, qua reſervationes omnes & gratiæ Apoſtolicæ una cum exactionibus curiæ Romanæ interdictæ fuerunt.

XIV. Cum in Sacroſanctis Synodis Conſtantienſi & Baſilienſi multa decreta eſſent, tum veteribus Canonibus, tum iis de quibus jam diximus, conſtitutionibus Regis valde conſona: Carolus VII Rex, præſente Rege, qui tum Delphinus nominabatur, proceribus, etiam regii ſanguinis, antiſtitibus, collegiis, tum Eccle-
ſiaſticis

siasticis tum scholasticis, præsentibus, præterea auditis Oratoribus, tam Pontificis Romani, quam Sacrosanctæ Synodi universalis, tandem ea decreta accepit, & edicto suo confirmavit. quod vulgo pragmaticam sanctionem appellamus. Gestaque hæc sunt in civitate Biturigum, anno 1438.

Vt hæc libertas illibata permaneret, decreta Concilii Tridentini hactenus in Gallia publica authoritate non fuerunt recepta, licet Pontifice Romano & pluribus Prælatis Galliç acriter annitentibus. Prodieruntque variis temporibus varii libelli, quibus Libertas hæc Ecclesiæ Gallicanæ asseritur; quos Lector curiosus consulat. Nobis hæc obiter monuisse sufficit.

FINIS.

Il est [illegible] de Chatodun, il
entend [illegible] les minimes.
S. [illegible] ... [illegible], Sau-
[illegible] [illegible] d'ixell. Junto.